శ్లో॥ ఆలోకే ముఖపఙ్కజే చ దధతీ సౌధాకరీం చాతురీం
చూడాలఙ్క్రియమాణపఙ్కజవనీవైరాకరప్రక్రియా।
ముగ్ధస్మేరముఖీ ఘనస్తనతటీ మూర్ఛాలమధ్యాఞ్చితా
కాఞ్చీసీమని కామినీ విజయతే కాచిజ్జగన్మోహినీ॥ **17**

శ్లో॥ యస్మిన్నమ్బ! భవత్కటాక్షరజనీ మన్దేఽపి మన్దస్మిత-
జ్యోత్స్నాసంస్నపితా భవత్యభిముఖీ తం ప్రత్యహో దేహినమ్।
ద్రాక్షామాక్షికమాధురీమదభరవ్రీడాకరీ వైఖరీ
కామాక్షి! స్వయమాతనోత్యభిసృతిం వామేక్షణేవ క్షణాత్॥ **18**

శ్లో॥ కాళిన్దీజలకాన్తయః స్మితరుచిస్వర్వాహినీపాథసి
ప్రౌఢధ్వాన్తరుచః స్ఫుటాధరమహాలౌహిత్యసన్ధ్యోదయే।
మాణిక్యోపలకుణ్డలాంశుశిఖిని వ్యామిశ్రధూమశ్రియః
కల్యాణైకభువః కటాక్షసుషమాః కామాక్షి! రాజన్తి తే॥ **19**

శ్లో॥ కలకలరణత్కాఞ్చీ కాఞ్చీవిభూషణమాలికా
కచభరలసచ్చన్ద్రా చన్ద్రావతంససధర్మిణీ।
కవికులగిరః శ్రావం శ్రావమ్మిలత్పులకాఙ్కురా
విరచిత(పరిచిత)శిరఃకమ్పా కమ్పాతటే పరిశోభతే॥ **20**

శ్లో॥ సరసవచసాం వీచీ నీచీభవన్మధుమాధురీ
భరితభువనా కీర్తిర్మూర్తిర్మనోభవజిత్వరీ।
జనని! మనసో యోగ్యం భోగ్యం నృణాం తవ జాయతే
కథమివ వినా కాఞ్చీభూషే! కటాక్షతరఙ్గితమ్॥ **21**

శ్లో॥ భ్రమరితసరిత్కూలే నీలోత్పలప్రభయా భయా-
నతజనతమఃఖణ్డీ తుణ్డీరసీమ్ని విజృమ్భతే।
అచలతపసామేకః పాకః ప్రసూనశరాసన-
ప్రతిభటమనోహారీ నారీకులైకశిఖామణిః॥ **22**

శ్రీః

మూకపఞ్చశతీ

స్తుతిశతకమ్

సారోల్లాసినీ వ్యాఖ్యా

శ్లో॥ పాణ్డిత్యం పరమేశ్వరి! స్తుతివిధౌ నైవాశ్రయన్తే గిరాం
వైరిఞ్చాన్యపి గుమ్ఫనాని విగలద్గర్వాణి శర్వాణి! తే।
స్తోతుం త్వాం పరిఫుల్లనీలనలినశ్యామాక్షి! కామాక్షి! మాం
వాచాలీకురుతే తథాపి నితరాం త్వత్పాదసేవాదరః॥ **1**

శ్లో॥ తాపిఞ్ఛస్తబకత్విషే తనుభృతాం దారిద్ర్యముద్రాద్విషే
సంసారాఖ్యతమోముషే పురరిపోర్వామాఙ్కసీమాజుషే।
కమ్పాతీరముపేయుషే కవయతాం జిహ్వాకుటీం జగ్ముషే
విశ్వత్రాణపుషే నమోఽస్తు సతతం తస్మై పరఞ్జ్యోతిషే॥ **2**

శ్లో॥ యే సన్ధ్యారుణయన్తి శఙ్కరజటాకాన్తారచన్ద్రార్భకం
సిన్దూరన్తి చ యే పురన్దరవధూసీమన్తసీమాన్తరే।
పుణ్యం యే పరిపక్వయన్తి భజతాం కాఞ్చీపురే మామమీ
పాయాసుః పరమేశ్వరప్రణయినీపాదోద్భవాః పాంసవః॥ **3**

శ్లో॥ కామాడమ్బరపూరయా శశిరుచా కమ్రస్మితానాం త్విషా
కామారేరనురాగసిన్ధుమధికం కల్లోలితం తన్వతీ।
కామాక్షీతి సమస్తసజ్జననుతా కల్యాణదాత్రీ నృణాం
కారుణ్యాకులమానసా భగవతీ కమ్పాతటే జృమ్భతే॥ **4**

శ్లో॥ కామాక్షీణపరాక్రమప్రకటనం సమ్భావయన్తీ దృశా
శ్యామా క్షీరసహోదరస్మితరుచిప్రక్షాళితాశాన్తరా।
వామాక్షీజనమౌళిభూషణమణిర్వాచాం పరా దేవతా
కామాక్షీతి విభాతి కాపి కరుణా కమ్పాతటిన్యాస్తటే॥ **5**

శ్లో॥ శ్యామా కాచన చన్ద్రికా త్రిభువనే పుణ్యాత్మనామాననే
సీమాశూన్యకవిత్వవర్షజననీ యా కాపి కాదమ్బినీ।
మారారాతిమనోవిమోహనవిధౌ కాచిత్తమఃకన్దలీ
కామాక్ష్యాః కరుణాకటాక్షలహరీ కామాయ మే కల్పతామ్॥ **6**

శ్లో॥ ప్రౌఢధ్వాన్తకదమ్బకే కుముదినీపుణ్యాఙ్కురం దర్శయన్
జ్యోత్స్నాసఙ్గమనేఽపి కోకమిథునమ్మిశ్రం సముద్భావయన్।
కాలిన్దీలహరీదశాం ప్రకటయన్కమ్రాం నభస్యద్భుతాం
కశ్చిన్నేత్రమహోత్సవో విజయతే కాఞ్చీపురే శూలినః॥ **7**

శ్లో॥ తన్ద్రాహీనతమాలనీలసుషమైస్తారుణ్యలీలాగృహై-
స్తారానాథకిశోరలాఞ్ఛితకచైస్తామ్రారవిన్దేక్షణైః।
మాతస్సంశ్రయతామ్మనో మనసిజప్రాగల్భ్యనాడిన్ధమైః
కమ్పాతీరచరైర్ఘనస్తనభరైః పుణ్యాఙ్కురైశ్శాఙ్కరైః॥ **8**

శ్లో॥ నిత్యం నిశ్చలతాముపేత్య మరుతాం రక్షావిధిం పుష్ణతీ
తేజస్సఞ్చయపాటవేన కిరణానుష్ణద్యుతేర్ముష్ణతీ।
కాఞ్చీమధ్యగతాపి దీప్తిజననీ విశ్వాన్తరే జృమ్భతే
కాచిచ్చిత్రమహో స్మృతాపి తమసాం నిర్వాపికా దీపికా॥ **9**

శ్లో॥ కాన్తైః కేశరుచాం చయైర్భ్రమరితం మన్దస్మితైః పుష్పితం
కాన్త్యా పల్లవితం పదామ్బురుహయోర్నేత్రత్విషా పత్రితమ్।
కమ్పాతీరవనాన్తరం విదధతీ కల్యాణజన్మస్థలీ
కాఞ్చీమధ్యమహామణిర్విజయతే కాచిత్కృపాకన్దలీ॥ **10**

శ్లో॥ రాకాచన్ద్రసమానకాన్తివదనా నాకాధిరాజస్తుతా
మూకానామపి కుర్వతీ సురధునీనీకాశవాగ్వైభవమ్।
శ్రీకాఞ్చీనగరీవిహారరసికా శోకాపహన్త్రీ సతా-
మేకా పుణ్యపరమ్పరా పశుపతేరాకారిణీ రాజతే॥ **11**

శ్లో॥ జాతా శీతలశైలతస్సుకృతినాం దృశ్యా పరం దేహినాం
లోకానాం క్షణమాత్రసంస్మరణతస్సన్తాపవిచ్ఛేదినీ।
ఆశ్చర్యం బహుఖేలనం వితనుతే నైశ్చల్యమాబిభ్రతీ
కమ్పాయాస్తటసీమ్ని కాపి తటినీ కారుణ్యపాథోమయీ॥ **12**

శ్లో॥ ఐక్యం యేన విరచ్యతే హరతనౌ దమ్భావపుమ్భావకే
రేఖా యత్కచసీమ్ని శేఖరదశాం నైశాకరీ గాహతే।
ఔన్నత్యమ్ముహురేతి యేన స మహాన్మేనాసఖస్సానుమా-
న్కమ్పాతీరవిహారిణా సశరణాస్తేనైవ ధామ్నా వయమ్॥ **13**

శ్లో॥ అక్ష్ణోశ్చ స్తనయోశ్శ్రియా శ్రవణయోర్బాహ్వోశ్చ మూలం స్పృశ-
న్నుత్తంసేన ముఖేన చ ప్రతిదినం ద్రుహ్యన్పయోజన్మనే।
మాధుర్యేణ గిరాం గతేన మృదునా హంసాఙ్గనాం హ్రేపయ-
న్కాఞ్చీసీమ్ని చకాస్తి కోఽపి కవితాసన్తానబీజాఙ్కురః॥ **14**

శ్లో॥ ఖణ్డం చాన్ద్రమసం వతంసమనిశం కాఞ్చీపురే ఖేలనం
కాలాయశ్ఛవితస్కరీం తనురుచిం కర్ణేజపే లోచనే।
తారుణ్యోష్మనఖమ్పచంస్తనభరం జఙ్ఘాస్పృశం కున్తలం
భాగ్యం దేశికసఞ్చితమ్మమ కదా సమ్పాదయేదమ్బికే॥ **15**

శ్లో॥ తన్వానం నిజకేళిసౌధసరణిం నైసర్గికీణాం గిరాం
కేదారం కవిమల్లసూక్తిలహరీసస్యశ్రియాం శాశ్వతమ్।
అంహోవఞ్చనచఞ్చు కిఞ్చన భజే కాఞ్చీపురీమణ్డనం
పర్యాయచ్ఛవి పాకశాసనమణేః పౌష్పేషవం పౌరుషమ్॥ **16**

శ్లో॥ నమః స్తాన్నమ్రేభ్యః స్తనగరిమగర్వేణ గురుణా
దధానేభ్యశ్చూడాభరణమమృతస్యన్ది శిశిరమ్।
సదా వాస్తవ్యేభ్యస్సవిధభువి కమ్పాఖ్యసరితో
యశోవ్యాపారేభ్యస్సుకృతవిభవేభ్యః పశుపతేః॥ **41**

శ్లో॥ అసూయన్తీ కాచిన్మరకతరుచో నాకిముకుటీ-
కదమ్బం చుమ్బన్తీ చరణనఖచన్ద్రాంశుపటలైః।
తమోముద్రాం (వి)నిద్రావయతు మమ కాఞ్చీనిలయనా
హరోత్సఙ్గశ్రీమన్మణిగృహమహాదీపకళికా॥ **42**

శ్లో॥ అనాద్యన్తా కాచిత్సుజననయనానన్దజననీ
నిరున్ధానా కాన్తిం నిజరుచివిలాసైర్జలముచామ్।
స్మరారేస్తారల్యమ్మనసి జనయన్తీ స్వయమహో
గలత్కమ్పా శమ్పా పరిలసతి కమ్పాపరిసరే॥ **43**

శ్లో॥ సుధాడిణ్డీరశ్రీః స్మితరుచిషు తుణ్డీరవిషయం
పరిష్కుర్వాణాసౌ పరిహసితనీలోత్పలరుచిః।
స్తనాభ్యామానమ్రా స్తబకయతు మే కాంక్షితతరుం
దృశామైశానీనాం సుకృతఫలపాణ్డిత్యగరిమా॥ **44**

శ్లో॥ కృపాధారాద్రోణీ కృపణధిషణానాం ప్రణమతాం
నిహన్త్రీ సన్తాపం నిగమముకుటోత్తంసకలికా।
పరా కాఞ్చీలీలాపరిచయవతీ పర్వతసుతా
గిరాం నీవీ దేవీ గిరిశపరతన్త్రా విజయతే॥ **45**

శ్లో॥ కవిత్వశ్రీకన్దస్సుకృతపరిపాటీ హిమగిరే-
ర్విధాత్రీ విశ్వేషాం విషమశరవీరధ్వజపటీ।
సఖీ కమ్పానద్యాః పదహసితపాథోజయుగలీ
పురాణీ పాయాన్నః పురమథనసామ్రాజ్యపదవీ॥ **46**

శ్లో॥ మధురవచసో మన్దస్మేరా మతఙ్గజగామిన-
స్తరుణిమజుషస్తాపిఞ్ఛాభాస్తమఃపరిపన్థినః।
కుచభరనతాః కుర్యుర్భద్రం కురఙ్గవిలోచనాః
కలితకరుణాః కాఞ్చీభాజః కపాలిమహోత్సవాః॥ **23**

శ్లో॥ కమలసుషమాకక్ష్యారోహే విచక్షణవీక్షణాః
కుముదసుకృతక్రీడాచూడాలకున్తలబన్ధురాః।
రుచిరరుచిభిస్తాపిఞ్ఛశ్రీప్రపఞ్చనచుఞ్చవః
పురవిజయినః కమ్పాతీరే స్ఫురన్తి మనోరథాః॥ **24**

శ్లో॥ కలితరతయః కాఞ్చీలీలావిధౌ కవిమణ్డలీ-
వచనలహరీవాసన్తీనాం వసన్తవిభూతయః।
కుశలవిధయే భూయాసుర్మే కురఙ్గవిలోచనాః
కుసుమవిశిఖారాతేరక్ష్ణాం కుతూహలవిభ్రమాః॥ **25**

శ్లో॥ కబలితతమస్కాణ్డాస్తుణ్డీరమణ్డలమణ్డనాః
సరసిజవనీసన్తానానామరున్తుదశేఖరాః।
నయనసరణేర్నేదీయాంసః కదా ను భవన్తి మే
తరుణజలదశ్యామాశ్శమ్భోస్తపఃఫలవిభ్రమాః॥ **26**

శ్లో॥ అచరమమిషుం దీనమ్మీనధ్వజస్య ముఖశ్రియా
సరసిజభువో యానమ్మ్లానం గతేన చ మఞ్జునా।
త్రిదశసదసామన్నం ఖిన్నం గిరా చ వితన్వతీ
తిలకయతి సా కమ్పాతీరం త్రిలోచనసున్దరీ॥ **27**

శ్లో॥ జనని! భువనే చఙ్క్రమ్యేఽహం కియన్తమనేహసం
కుపురుషకరభ్రష్టైః దుష్టైర్ధనైరుదరమ్భరిః।
తరుణకరుణే తన్ద్రాశూన్యే తరఙ్గయ లోచనే
నమతి మయి తే కిఞ్చిత్కాఞ్చీపురీమణిదీపికే ॥ **28**

శ్లో॥ మునిజనమనᳶపేటీరత్నం స్ఫురత్కరుణానటీ–
విహరణకలాగేహం కాఞ్చీపురీమణిభూషణమ్।
జగతి మహతో మోహవ్యాధేర్నృణాం పరమౌషధం
పురహరదృశాం సాఫల్యమ్మే పురః పరిజృమ్భతామ్ ॥ **29**

శ్లో॥ మునిజనమనోధామ్నే ధామ్నే వచోమయజాహ్నవీ–
హిమగిరితటప్రాగ్భాగాయాక్షరాయ పరాత్మనే।
విహరణజుషే కాఞ్చీదేశే మహేశ్వరలోచన–
త్రితయసరసక్రీడాసౌధాఙ్గణాయ నమో నమః॥ **30**

శ్లో॥ మరకతరుచాం ప్రత్యాదేశం మహేశ్వరచక్షుషా–
మమృతలహరీపూరం పారం భవాఖ్యపయోనిధేః।
సుచరితఫలం కాఞ్చీభాజో జనస్య పచేలిమం
హిమశిఖరిణో వంశస్యైకమ్ వతంసముపాస్మహే॥ **31**

శ్లో॥ ప్రణమనదినారమ్భే కమ్పానదీసఖి తావకే
సరసకవితోన్మేషః పూషా సతాం సముదఞ్చితః।
ప్రతిభటమహాప్రౌఢప్రోద్యత్కవిత్వకుముద్వతీం
నయతి తరసా నిద్రాముద్రాం నగేశ్వరకన్యకే!॥ **32**

శ్లో॥ శమితజడిమారమ్భా కమ్పాతటీనికటేచరీ
నిహతదురితస్తోమా సోమార్ధముద్రితకున్తలా।
ఫలితసుమనోవాఞ్ఛా పాఞ్చాయుధీ పరదేవతా
సఫలయతు మే నేత్రే గోత్రేశ్వరప్రియనన్దినీ॥ **33**

శ్లో॥ మమ తు ధిషణా పీడ్యా జాడ్యాతిరేక! కథం త్వయా
కుముదసుషమామైత్రీసమ్యగ్వతంసితకున్తలామ్।–
జగతి శమితస్తమ్భాం కమ్పానదీనిలయామసౌ
శ్రయతి హి గలత్తన్ద్రా చన్ద్రావతంససధర్మిణీ॥ **34**

శ్లో॥ పరిమలపరీపాకోద్రేకం పయోముచి కాఞ్చనే
శిఖరిణి పునర్ద్వైధీభావం శశిన్యరుణాతపమ్।
అపి చ జనయన్కమ్బోర్లక్ష్మీమనమ్బుని కోఽప్యసౌ
కుసుమధనుషః కాఞ్చీదేశే చకాస్తి పరాక్రమః॥ **35**

శ్లో॥ పురదమయితుర్వామోత్సఙ్గస్థలేన రసజ్ఞయా
సరసకవితాభాజాం కాఞ్చీపురోదరసీమయా।
తటపరిసరైర్నీహారాద్రేర్వచోభిరకృత్రిమైః
కిమివ న తులామస్మచ్చేతో మహేశ్వరి! గాహతే॥ **36**

శ్లో॥ నయనయుగలీమాస్మాకీనాం కదా ను ఫలేగ్రహీం
విదధతి గతౌ వ్యాకుర్వాణా గజేన్ద్రచమత్క్రియామ్।
మరకతరుచో మాహేశానా ఘనస్తననమ్రితాః
సుకృతవిభవాః ప్రాఞ్చః కాఞ్చీవతంసధురన్ధరాః॥ **37**

శ్లో॥ మనసిజయశᳶపారమ్పర్యమ్మరన్దఝరీస్రువాం
కవికులగిరాం కన్దం కమ్పానదీతటమణ్డనమ్।
మధురలలితమ్మత్కం చక్షుర్మనీషిమనోహరం
పురవిజయినః సర్వస్వం తత్పురస్కురుతే కదా॥ **38**

శ్లో॥ శిథిలితతమోలీలాం నీలారవిన్దవిలోచనాం
దహనవిలసత్ఫాలాం శ్రీకామకోటిముపాస్మహే।
కరధృతలసచ్ఛూలాం కామారిచిత్తమనోహరాం
మనసిజకృపాలీలాం లోలాలకామలికేక్షణామ్॥ **39**

శ్లో॥ కలాలీలాశాలా కవికులవచᳵకైరవవనీ–
శరజ్జ్యోత్స్నాధారా శశధరశిశుశ్లాఘ్యముకుటీ।
పునీతే నః కమ్పాపులినతటసౌహార్దతరళా
కదా చక్షుర్మార్గం కనకగిరిధానుష్కమహిషీ॥ **40**

శ్లో॥ సేతుర్మాతర్మరకతమయో భక్తిభాజాం భవాబ్ధౌ
లీలాలోలా కువలయమయీ మాన్మథీ వైజయన్తీ।
కాఞ్చీభూషా పశుపతిదృశాం కాపి కాలాఞ్జనాలీ
మత్కం దుఃఖం శిథిలయతు తే మఞ్జులాపాఙ్గమాలా॥ 65

శ్లో॥ వ్యావృణ్వానాః కువలయదలప్రక్రియావైరముద్రాం
వ్యాకుర్వాణా మనసిజమహారాజసామ్రాజ్యలక్ష్మీమ్।
కాఞ్చీలీలావిహృతిరసికే కాంక్షితం నః క్రియాసు-
ర్బన్ధచ్ఛేదే తవ నియమినాం బద్ధదీక్షాః కటాక్షాః॥ 66

శ్లో॥ కాలామ్భోదే శశిరుచి దలం కైతకం దర్శయన్తీ
మధ్యేసౌదామని మధులిహామ్మాలికాం రాజయన్తీ।
హంసారావం వికచకమలే మఞ్జుముల్లాసయన్తీ
కమ్పాతీరే విలసతి నవా కాపి కారుణ్యలక్ష్మీః॥ 67

శ్లో॥ చిత్రం చిత్రం నిజమృదుతయా భర్త్సయన్పల్లవాలీం
పుంసాం కామాన్భువి చ నియతమ్ పూరయన్పుణ్యభాజామ్।
జాతశ్శైలాన్నతు జలనిధేః స్వైరసఞ్చారశీలః
కాఞ్చీభూషా కలయతు శివం కోఽపి చిన్తామణిర్మే॥ 68

శ్లో॥ తామ్రామ్భోజం జలదనికటే తత్ర బన్ధూకపుష్పం
తస్మిన్మల్లీకుసుమసుషమాం తత్ర వీణానినాదమ్।
వ్యావృణ్వానాః సుకృతలహరీ కాపి కాఞ్చీనగర్యా-
మైశానీ సా కలయతితరామైన్ద్రజాలం విలాసమ్॥ 69

శ్లో॥ ఆహారాంశం త్రిదశసదసామాశ్రయే చాతకానా-
మాకాశోపర్యపి చ కలయన్నాలయం తుఙ్గమేషామ్।
కమ్పాతీరే విహరతితరాం కామధేనుః కవీనాం
మన్దస్మేరో మదననిగమప్రక్రియాసమ్ప్రదాయః॥ 70

శ్లో॥ దరిద్రాణా మధ్యే దరదళితతాపిఞ్ఛసుషమా
స్తనాభోగక్లాన్తాస్తరుణహరిణాఙ్కాఙ్కితకచాః।
హరాధీనా నానావిబుధముకుటీచుమ్బితపదాః
కదా కమ్పాతీరే కథయ విహరామో గిరిసుతే!॥ 47

శ్లో॥ వరీవర్తు స్థేమా త్వయి మమ గిరాం దేవి! మనసో
నరీనర్తు ప్రౌఢా వదనకమలే వాక్యలహరీ।
చరీచర్తు ప్రజ్ఞాజనని! జడిమా నః పరజనే
సరీసర్తు స్వైరం జనని! మయి కామాక్షి! కరుణా॥ 48

శ్లో॥ క్షణాత్తే కామాక్షి! భ్రమరసుషమాశిక్షణగురుః
కటాక్షవ్యాక్షేపో మమ భవతు మోక్షాయ విపదామ్।
నరీనర్తు స్వైరం వచనలహరీ నిర్జరపురీ-
సరిద్వీచీనీచీకరణపటురాస్యే మమ సదా॥ 49

శ్లో॥ పురస్తాన్మే భూయఃప్రశమనపరః స్తాన్మమ రుజాం
ప్రచారస్తే కమ్పాతటవిహృతిసమ్పాదిని! దృశోః।
ఇమాం యాచ్ఞామూరీకురు సపది దూరీకురు తమః-
పరీపాకమ్మత్కం సపది బుధలోకం చ నయ మామ్॥ 50

శ్లో॥ ఉదఞ్చన్తీ కాఞ్చీనగరనిలయే! త్వత్కరుణయా
సమృద్ధా వాగ్ధాటీ పరిహసితమాధ్వీ కవయతామ్।
ఉపాదత్తే మారప్రతిభటజటాజూటముకుటీ-
కుటీరోల్లాసిన్యాః శతమఖతటిన్యా జయపటీమ్॥ 51

శ్లో॥ శ్రియం విద్యాం దద్యాజ్జనని! నమతాం కీర్తిమమితాం
సుపుత్రాన్ ప్రాదత్తే తవ ఝటితి కామాక్షి! కరుణా।
త్రిలోక్యామాధిక్యం త్రిపురపరిపన్థిప్రణయిని!
ప్రణామస్త్వత్పాదే శమితదురితే! కిం న కురుతే॥ 52

శ్లో॥ మనస్స్తమ్భం స్తమ్భం గమయదుపకమ్పం ప్రణమతాం
సదాలోకం నీలం చికురజితరోలమ్బనికరమ్।
గిరాం దూరం స్మేరం ధృతశశికిశోరం పశుపతే-
ర్దృశాం భోగ్యం యోగ్యం తుహినగిరిభాగ్యం విజయతే॥ **53**

శ్లో॥ ఘనశ్యామాన్కామాన్తకమహిషి! కామాక్షి! మధురా-
న్దృశామ్పాతానేతానమృతజలశీతాననుపమాన్।
భవోత్పాతే భీతే మయి వితర నాథే! దృఢభవ-
న్మనశ్శోకే మూకే హిమగిరిపతాకే! కరుణయా॥ **54**

శ్లో॥ నతానామ్మన్దానాం భవనిగళబన్ధాకులధియాం
సదాన్ధ్యం రున్ధానామభిలషితసన్తానలతికామ్।
చరన్తీం కమ్పాయాస్తటభువి సవిత్రీం త్రిజగతాం
స్మరామస్తాం నిత్యం స్మరమథనజీవాతుకలికామ్॥ **55**

శ్లో॥ పరా విద్యా హృద్యాశ్రితమదనవిద్యా మరకత-
ప్రభానీలా లీలాపరవశితశూలాయుధమనాః।
తమఃపూరం దూరం చరణనతపౌరన్దరపురీ-
మృగాక్షీ కామాక్షీ కమలతరలాక్షీ నయతు మే॥ **56**

శ్లో॥ అహన్తాఖ్యా మత్కం కబలయతి యా హన్త హరిణీ
హఠాత్సంవిద్రూపం హరమహిషి! సస్యాఙ్కురమసౌ।
కటాక్షవ్యాక్షేపప్రకటహరిపాషాణపటలై-
రిమాముచ్చైరుచ్చాటయ ఝటితి కామాక్షి! కృపయా॥ **57**

శ్లో॥ బుధే వా మూకే వా తవ పతతి యస్మిన్ క్షణమసౌ
కటాక్షః కామాక్షి! ప్రకటజడిమక్షోదపటిమా।
కథఙ్కారం నాస్మై కరముకులచూడాలముకుటా
నమోవాకం బ్రూయుర్నముచిపరిపన్థిప్రభృతయః॥ **58**

శ్లో॥ ప్రతీచీం పశ్యామః ప్రకటరుచినీవారకణికా-
ప్రభాసధ్రీచీనాం ప్రదళితషడాధారకమలామ్।
చరన్తీం సౌషుమ్నే పథి పరపదేన్దుప్రవిగల-
త్సుధార్ద్రాం కామాక్షీమ్పరిణతపరంజ్యోతిరుదయామ్॥ **59**

శ్లో॥ జమ్భారాతిప్రభృతిముకుటీః పాదయోః పీఠయన్తీ
గుమ్ఫాన్వాచాం కవిజనకృతాన్స్వైరమారామయన్తీ।
శమ్పాలక్ష్మీమ్మణిగణరుచాం పాటలైః ప్రాపయన్తీ
కమ్పాతీరే కవిపరిషదాం జృమ్భతే భాగ్యసీమా॥ **60**

శ్లో॥ చన్ద్రాపీడాం చతురవదనాం చఞ్చలాపాఙ్గలీలాం
కున్దస్మేరాం కుచభరనతాం కున్తలోద్ధూతభృఙ్గామ్।
మారారాతేర్మదనశిఖినమ్మాంసలం దీపయన్తీం
కామాక్షీం తాం కవికులగిరాం కల్పవల్లీముపాసే॥ **61**

శ్లో॥ కాలామ్భోదప్రకరసుషమాం కాన్తిభిస్తర్జయన్తీ
కళ్యాణానాముదయసరణిః కల్పవల్లీ కవీనామ్।
కన్దర్పారేః ప్రియసహచరీ కల్మషాణాం నిహన్త్రీ
కాఞ్చీదేశం తిలకయతి సా కాపి కారుణ్యసీమా॥ **62**

శ్లో॥ ఊరీకుర్వన్నురసిజతటే చాతురీం భూధరాణాం
పాథోజానాం నయనయుగలే పారిపన్థ్యం వితన్వన్।
కమ్పాతీరే విహరతి రుచా మోఘయన్మేఘశైలీం
కోకద్వేషం శిరసి కలయన్ కోఽపి విద్యావిశేషః॥ **63**

శ్లో॥ కాఞ్చీలీలాపరిచయవతీ కాపి తాపిఞ్ఛలక్ష్మీ-
ర్జాడ్యారణ్యే హుతవహశిఖా జన్మభూమిః కృపాయాః।
మాకన్దశ్రీర్మధురకవితాచాతురీకోకిలానాం
మార్గే భూయాన్మమ నయనయోర్మాన్మథీ కాపి విద్యా॥ **64**

శ్లో॥ అశోధ్యమచలోద్భవం హృదయనన్దనం దేహినా–
మనర్ఘమధికాఞ్చి తత్కిమపి రత్నముద్ద్యోతతే।
అనేన సమలఙ్కృతా జయతి శఙ్కరాజ్కస్థలీ
కదాఽస్య మమ మానసం వ్రజతి పేటికావిభ్రమమ్॥ **89**

శ్లో॥ పరామృతరసప్లుతా జగతి నిత్యమన్తశ్చరీ
నృణామపి బహిశ్చరీ పరమసంవిదేకాత్మికా।
మహద్భిరపరోక్షితా సతతమేవ కాఞ్చీపురే
మమాన్వహమహమ్మతిర్మనసి భాతు మాహేశ్వరీ॥ **90**

శ్లో॥ తమోవిపినధావినం సతతమేవ కాఞ్చీపురే
విహారరసికా పరా పరమసంవిదుర్వీరుహే।
కటాక్షనిగలైర్దృఢం హృదయదుష్టదన్తావలం
చిరం నయతు మామకం త్రిపురవైరిసీమన్తినీ॥ **91**

శ్లో॥ త్వమేవ సతి! చణ్డికా త్వమిహ దేవి! చాముణ్డికా
త్వమేవ పరమాతృకా త్వమసి యోగినీరూపిణీ।
త్వమేవ కిల శామ్భవీ త్వమసి కామకోటీ జయా
త్వమేవ విజయా త్వయి త్రిజగదమ్బ! కిం బ్రూమహే॥ **92**

శ్లో॥ పరే! జనని! పార్వతి! ప్రణతపాలిని! ప్రాతిభ–
ప్రదాత్రి! పరమేశ్వరి! త్రిజగదాశ్రితే! శాశ్వతే!।
త్రియమ్బకకుటుమ్బిని! త్రిపదసఙ్గిని! త్రీక్షణే!
త్రిశక్తిమయి! వీక్షణమ్మయి నిధేహి కామాక్షి! తే॥ **93**

శ్లో॥ మనోమధుకరోత్సవం విదధతీ మనీషాజుషాం
స్వయమ్ప్రభవవైఖరీవిపినవేదికాలమ్బినీ।
సదా శిశిరితా కృపామధురసేన కమ్పాతటే
చరాచరవిధాయినీ చరతి కాపి చిన్మఞ్జరీ॥ **94**

శ్లో॥ ఆర్ద్రీభూతైరవిరలకృపైరాత్తలీలావిలాసై–
రాస్థాపూర్ణైరధికచపలైరఞ్చితామ్భోజశిల్పైః।
కాన్తైర్లక్ష్మీలలితభవనైః కాన్తికైవల్యసారైః
కాశ్మల్యం నః కబలయతు సా కామకోటీ కటాక్షైః॥ **71**

శ్లో॥ ఆధున్వత్యై తరలనయనైరాఙ్గజీం వైజయన్తీ–
మానన్దిన్యై నిజపదజుషామాత్తకాఞ్చీపురాయై।
అస్మాకీనం హృదయమఖిలైరాగమానాం ప్రపఞ్చై
రారాధ్యాయై స్పృహయతితరామాదిమాయై జనన్యై॥ **72**

శ్లో॥ దూరం వాచాం త్రిదశసదసాం దుఃఖసిన్ధోస్తరిత్రం
మోహక్ష్వేళక్షితిరుహవనే తీక్ష్ణధారం కుఠారమ్।
కమ్పాతీరే ప్రణయకవిభిర్వర్ణితోద్యచ్చరిత్రం
శాన్త్యై సేవే సకలవిపదాం శాఙ్కరం తత్కళత్రమ్॥ **73**

శ్లో॥ ఖణ్డీకృత్య ప్రకృతికుటిలం కల్మషం ప్రాతభశ్రీ–
శుణ్డీరత్వం నిజపదజుషాం శూన్యతన్ద్రం దిశన్తీ।
తుణ్డీరాఖ్యే మహతి విషయే స్వర్ణవృష్టిప్రదాత్రీ
చణ్డీ దేవీ కలయతి రతిం చన్ద్రచూడాలచూలీ॥ **74**

శ్లో॥ యేన ఖ్యాతే భవతి స గృహీ పూరుషో మేరుధన్వా
యద్దృక్కోణే మదననిగమప్రాభవం బోభవీతి।
యత్ప్రీత్యైవ త్రిజగదధిపో జృమ్భతే కిమ్పచానః
కమ్పాతీరే స జయతి మహాన్ కశ్చిదోజోవిశేషః॥ **75**

శ్లో॥ ధన్యాధన్యా గతిరిహ గిరాం దేవి! కామాక్షి! కా మే
నిన్ద్యాం భిన్ద్యాత్సపది జడతాం కల్మషాదున్మిషన్తీమ్।
సాధ్వీ మాధ్వీరసమధురతాభఞ్జినీ మఞ్జురీతి–
ర్వాణీవేణీ ఝటితి వృణుతాత్ స్వర్ధునీస్పర్ధినీ మామ్॥ **76**

శ్లో॥ యస్యా వాటీ హృదయకమలం కౌసుమీ యోగభాజాం
యస్యాః పీఠీ సతతశిశిరా శీకరైర్మాకరన్దైః।
యస్యాః పేటీ శ్రుతిపరిచలన్మౌళిరత్నస్య కాఞ్చీ
సా మే సోమాభరణమహిషీ సాధయేత్కాంక్షితాని॥ **77**

శ్లో॥ ఏకా మాతా సకలజగతామేయుషీ ధ్యానముద్రా-
మేకామ్రాధీశ్వరచరణయోరేకతానా సమిన్ధే।
తాటఙ్కోద్యన్మణిగణరుచా తామ్రకర్ణప్రదేశా
తారుణ్యశ్రీస్తబకితరుచా తాపసీ కాపి బాలా॥ **78**

శ్లో॥ దన్తాదన్తిప్రకటనకరీ దన్తిభిర్మన్దయానై-
ర్మన్దారాణామ్మదపరిణతిమ్మథ్నతీ మన్దహాసైః।
అఙ్కూరాభ్యామ్మనసిజతరోరఙ్కితోరాః కుచాభ్యా-
మన్తఃకాఞ్చి స్ఫురతి జగతామాదిమా కాపి మాతా॥ **79**

శ్లో॥ త్రియమ్బకకుటుమ్బినీం త్రిపురసున్దరీమిన్దిరాం
పులిన్దపతిసున్దరీం త్రిపురభైరవీం భారతీమ్।
మతఙ్గకులనాయికామ్మహిషమర్దినీమ్మాతృకాం
భణన్తి విబుధోత్తమా విహృతిమేవ కామాక్షి! తే॥ **80**

శ్లో॥ మహామునిమనోనటీ మహితరమ్యకమ్పాతటీ-
కుటీరకవిహారిణీ కుటిలబోధసంహారిణీ।
సదా భవతు కామినీ సకలదేహినాం స్వామినీ
కృపాతిశయకిఙ్కరీ మమ విభూతయే శాఙ్కరీ॥ **81**

శ్లో॥ జడాః ప్రకృతినిర్ధనా జనవిలోచనారున్తుదా
నరా జనని! వీక్షణాం క్షణమవాప్య కామాక్షి! తే!
వచస్సు మధుమాధురీం ప్రకటయన్తి పౌరన్దరీ-
విభూతిషు విడమ్బనాం వపుషి మాన్మథీం ప్రక్రియామ్॥ **82**

శ్లో॥ ఘనస్తనతటస్ఫుటస్ఫురితకఞ్చులీ చఞ్చలీ-
కృతత్రిపురశాసనా సుజనశీలితోపాసనా।
దృశోస్సరణిమశ్నుతే మమ కదా ను కాఞ్చీపురే
పరా పరమయోగినామ్మనసి చిత్కలా పుష్కలా॥ **83**

శ్లో॥ కవీన్ద్రహృదయేచరీ పరిగృహీతకాఞ్చీపురీ
నిరూఢకరుణాఝురీ నిఖిలలోకరక్షాకరీ।
మనఃపథదవీయసీ మదనశాసనప్రేయసీ
మహాగుణగరీయసీ మమ దృశోఽస్తు నేదీయసీ॥ **84**

శ్లో॥ ధనేన న రమామహే ఖలజనాన్న సేవామహే
న చాపలమయామహే భవభయాన్న దూయామహే।
స్థిరాం తనుమహేతరాం మనసి కిఞ్చ కాఞ్చీరత-
స్మరాన్తకకుటుమ్బినీచరణపల్లవోపాసనామ్॥ **85**

శ్లో॥ సురాః పరిజనా వపుర్మనసిజాయ వైరాయతే
త్రివిష్టపనితమ్బినీకుచతటీ చ కేళీగిరిః।
గిరస్సురభయో వయస్తరుణిమా దరిద్రస్య చ
కటాక్షసరణౌ క్షణం నిపతితస్య కామాక్షి! తే॥ **86**

శ్లో॥ పవిత్రయ జగత్రయీవిబుధబోధజీవాతుభిః
పురత్రయవిమర్దినః పులకకఞ్చులీదాయిభిః।
భవక్షయవిచక్షణైర్వ్యసనమోక్షణైర్వీక్షణై-
ర్నిరక్షరశిరోమణిం కరుణయైవ కామాక్షి! మామ్॥ **87**

శ్లో॥ కదా కలితఖేలనాః కరుణయైవ కాఞ్చీపురే
కలాయముకులత్విషః శుభకదమ్బపూర్వాఙ్కురాః।
పయోధరభరాలసాః కవిజనేషు తే బన్ధురాః
పచేలిమకృపారసాః పరిపతన్తి మార్గే దృశోః॥ **88**

శ్రీః

మూకపఞ్చశతీ

స్తుతిశతకమ్

సారోల్లాసినీ వ్యాఖ్యా

అవ:- మూకమహాకవి పాదారవిన్దశతకానంతరము స్తుతిశతకము నీ క్రింది శ్లోకముతో నారంభించుచున్నాడు.

శ్లో॥ పాణ్డిత్యం పరమేశ్వరి! స్తుతివిధౌ నైవాశ్రయన్తే గిరాం
వైరిఞ్చాన్యపి గుమ్ఫనాని విగలద్గర్వాణి శర్వాణి! తే।
స్తోతుం త్వామ్ పరిఫుల్లనీలనలినశ్యామాక్షి! కామాక్షి! మాం
వాచాలీకురుతే తథాపి నితరాం త్వత్పాదసేవాదరః॥ 1

ప్రతిపదార్థము :-

పరమేశ్వరి	=	పరమైశ్వర్యము గలదానా!
పరిఫుల్లనీలనలినశ్యామాక్షి	=	వికసించిన నల్లకలువలవలె నల్లనైన కన్నులుగల;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
శర్వాణి	=	ఓ శివుని యిల్లాలా!
తే	=	నీయొక్క;
స్తుతివిధౌ	=	స్తుతించుట అను క్రియయందు;
విగలద్గర్వాణి	=	జారుచున్న గర్వముగల;
వైరించాని	=	బ్రహ్మకు సంబంధించిన;
గిరామ్	=	వాక్కులయొక్క;
గుమ్ఫనాని అపి	=	గుమ్ఫనములు కూడ;
పాణ్డిత్యమ్	=	పాండిత్యమును;
న+ఏవ+ఆశ్రయన్తే	=	ఆశ్రయించుట లేదు;
తథా+అపి	=	అయినను;
త్వత్పాదసేవాదరః	=	నీ పాదసేవ యందలి ఆదరము;
త్వామ్	=	నిన్ను;

శ్లో॥ కలావతి కలాభృతో ముకుటసీమ్ని లీలావతి
స్పృహావతి మహేశ్వరే భువనమోహనే భాస్వతి।
ప్రభావతి రమే సదా మహితరూపశోభావతి
త్వరావతి పరే సతాం గురుకృపామ్బుధారావతి॥ 95

శ్లో॥ త్వయైవ జగదమ్బయా భువనమణ్డలం సూయతే
త్వయైవ కరుణార్ద్రయా తదపి రక్షణం నీయతే।
త్వయైవ ఖరకోపయా నయనపావకే హూయతే
త్వయైవ కిల నిత్యయా జగతి సన్తతం స్థీయతే॥ 96

శ్లో॥ చరాచరవిచిన్మయీం సకలహృన్మయీం చిన్మయీం
గుణత్రయమయీం జగత్త్రయమయీం త్రిధామామయీమ్।
పరాపరమయీం సదా దశదిశాం నిశాహర్మయీం
పరాం సతత సన్మయీం పరమచిన్మయీం శీలయే॥ 97

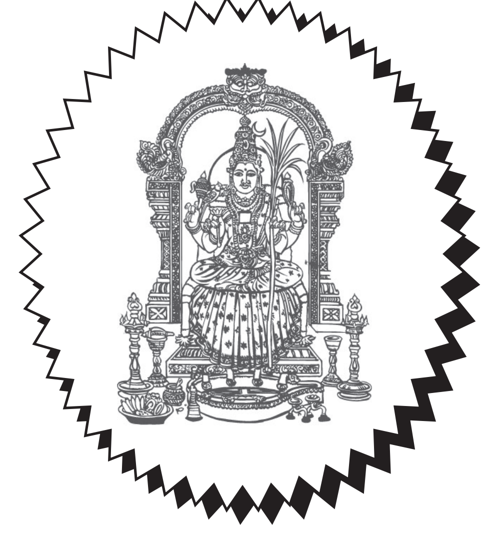
శ్లో॥ జయ జగదమ్బికే! హరకుటుమ్బిని! నేత్రరుచా
జితశరదమ్బుజే! ఘనవిడమ్బిని! కేశరుచా।
పరమవలమ్బనం కురు సదా పరరూపధరే!
మమ గతసంవిదో జడిమడమ్బరతాణ్డవినః॥ 98

శ్లో॥ భువనజనని! భూషాభూతచన్ద్రే! నమస్తే
కలుషశమని! కమ్పాతీరగేహే! నమస్తే।
నిఖిలనిగమవేద్యే! నిత్యరూపే! నమస్తే
పరశివమయి! పాశచ్ఛేదహస్తే! నమస్తే॥ 99

శ్లో॥ క్వణత్కాఞ్చీ కాఞ్చీపురమణివిపఞ్చీలయఝరీ-
శిరఃకమ్పా కమ్పావసతిరనుకమ్పాజలనిధిః।
ఘనశ్యామా శ్యామా కఠినకుచసీమా మనసి మే
మృగాక్షీ కామాక్షీ హరనటనసాక్షీ విహరతామ్॥ 100

శ్లో॥ సమరవిజయకోటీ సాధకానన్దధాటీ
మృదుగుణమణిపేటీ ముఖ్యకాదమ్బవాటీ।
మునినుతపరిపాటీ మోహితాజాణ్డకోటీ
పరమశివవధూటీ పాతు మాం కామకోటీ॥ 101

శ్లో॥ ఇమం పరవరప్రదం ప్రకృతిపేశలం పావనం
పరాపరచిదాకృతిప్రకటనప్రదీపాయితమ్।
స్తవం పఠతి నిత్యదామనసి భావయన్నమ్బికాం
జపైరలమలం మఖైరధికదేహసంశోషణైః॥ 102

స్తుతిశతకమ్

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు పరంజ్యోతిఃస్వరూపిణిగా వర్ణింపబడినది. పరంజ్యోతి యందు పరదేవతాపాదరజోదర్శన మీ క్రింది శ్లోకమున చేయబడుచున్నది.

శ్లో॥ యే సన్ధ్యారుణయన్తి శఙ్కరజటాకాన్తారచన్ద్రార్భకం
సిన్దూరన్తి చ యే పురన్దరవధూసీమన్తసీమాన్తరే।
పుణ్యం యే పరిపక్వయన్తి భజతాం కాఞ్చీపురే మామమీ
పాయాసుః పరమేశ్వరప్రణయినీపాదోద్భవాః పాంసవః॥ 3

ప్రతిపదార్థము :–

యే = ఏవి;
శంకరజటాకాంతారచంద్రార్భకమ్ = శివుని జడల అడవిలోని బాలచంద్రుని;
సంధ్యారుణయన్తి = సంధ్యాకాలసూర్యునిగా నొనర్చుచున్నవో;
యే = ఏవి;
పురందరవధూసీమంతసీమాంతరే = శచీదేవియొక్క పాపటహద్దుయొక్క లోపలి భాగమున;
సిందూరన్తి = సిందూరములగుచున్నవో;
చ = మరియు;
యే = ఏవి;
కాంచీపురే = కాంచీపురమున;
భజతామ్ = సేవించువారి;
పుణ్యమ్ = పుణ్యమును;
పరిపక్వయన్తి = పండించుచున్నవో, (తే–అ);
అమీ = ఈ;
పరమేశ్వరప్రణయినీపాదోద్భవాః = పరమేశ్వరుని ప్రియురాలైన కామాక్షీ పాదములందు పుట్టిన;
పాంసవః = పరాగములు;
మామ్ = నన్ను;
పాయాసుః = కాపాడుగాక!

తాత్పర్యము :–

అమ్మవారి పాద పరాగములు శివుని జడల అడవిలోని బాలచంద్రుని సంధ్యారుణునిగా నొనరించుచున్నవి. శచీదేవి పాపటలో సిందూరములగు చున్నవి. సేవించువారి పున్నెమును పండించుచున్నవి. అట్టి ఆ పాదరేణువులు నన్ను కాపాడుగాక!

వివరణము :–

శివుని జడలడవియని ఆరోపించుటచే రూపకాలంకార మేర్పడి యున్నది.

స్తోతుమ్ = స్తుతించుటకు;
మామ్ = నన్ను;
నితరామ్ = మిక్కిలి;
వాచాలీకురుతే = వాగు వానినిగా చేయుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

అమ్మవారిని స్తుతించుటలో బ్రహ్మదేవుని వాగ్గుంఫనములును గర్వహీనములై తమ పాండిత్యము నాశ్రయింపజాలకున్నవి. అట్టి అమ్మవారిని స్తుతించుటకు ఆమె పాదసేవాదరమే కవిని ప్రేరేపించుచున్నది.

వివరణము :–

1) పాదారవిన్దశతకమును ముగించిన మూకమహాకవికి అమ్మవారి పాదముల సేవించు నాదరము ఇంకను తగ్గలేదు. స్తుతించుట అమ్మవారి పాద సేవాదరమును ప్రకటించుటయే యని ఆయన అభిప్రాయము. విగ్రహము నందలి అమ్మవారి పాదములను సేవించుటలో ఆతని కాదరమున్నది. **పాదోస్య విశ్వా భూతాని** అను శ్రుతి వాక్యము ననుసరించి విశ్వభూతములను అనగా ప్రపంచములోని అన్ని ప్రాణులను, అప్రాణులను, జడచేతనములను సేవించుటలో కవి కాదరమున్నదని చెప్పవచ్చును. అంశపంచకములోని రెండు అంశములు నామరూపములు అనగా శబ్దార్థములు లేక వాగర్థములు లేక పార్వతీ పరమేశ్వరరూపములు. అవి సత్యజ్ఞానానందములు అను మూడు అంశముల వివర్తములు అయినను అవి ఒకదానిని విడచి మరొకటి చెప్పదగిన అంశత్రయభిన్నమైన అంశద్వయముయొక్క వాగంశములోని అంశాంకము శ్లోకము. దానిలోని రెండు అర్ధములు అనగా పూర్వార్థోత్తరార్ధములు అమ్మవారి అంశములు కావున పాదములే. పాదము అనగా నాలుగవ అంశము అని అర్థము. అయినను ఇచట సామాన్యముగా అంశమనియే గ్రహింపబడవచ్చును. పార్వతీరూపమైన పద్యముయొక్క పూర్వార్ధోత్తరార్ధములు ఆమె రెండు పాదములు. వానిని సేవించు నాదరము అనగా వాఙ్మయ రచనము నందలి అనగా స్తోత్ర వాఙ్మయరచనము నందలి ఆదరమే అగును. లేక పార్వతీపరమేశ్వరుల నాలుగు పాదములు గలది పద్యము. వారిరువురు అభిన్నులే. కావున పద్యము ఆమె పాదస్తుతియే. పాదసేవాదరమే. పదములవలన వాక్కు (పాదము) యేర్పడును. వాక్కు పార్వతియే యని ఇంతకుముందు చెప్పబడినది. వాఙ్మయమంతయు పరోక్షముగా పరమేశ్వరీరూపమే. పరమేశ్వరస్తుతి రూపమే. తదభిన్నపరమేశ్వరీ స్తుతిరూపమే. పదములు పరమేశ్వరస్తుత్యంశములే. పరమేశ్వరీస్తుత్యంశములే. పరోక్షముగ వాఙ్మయమంతయు స్తుతిరూపమే. పాదసేవాదర ప్రేరితమే. స్తోత్ర వాఙ్మయము ప్రత్యక్షస్తుతిరూపము. పాదారవిన్దస్తుతిశతకానంతర మమ్మవారి అవయవములలో నేయొక్క దానినో గాక మొత్త మమ్మవారిని స్తుతించు శతకమును కవి ఆరంభించుచున్నాడు. సత్యజ్ఞానానందములు బ్రహ్మాంశత్రయము. తద్వివర్తములగుటచే నామరూపముల

నేకాంశముగా పరిగణింపవచ్చును. అమ్మవారి (పరమేశ్వరుని) రూపస్తుతి ఈ విధముగా నాల్గవ అంశమే. కావున ఆమె పాదసేవాదరమే కవి నామె స్తోత్ర మొనరింప బ్రేరేపించుచున్నది. వైదికసరస్వతికి ఛందస్సు పాదములని చెప్పబడినందున పద్యరచన ఆమె పాదసేవాదరమే. తదర్థమును అనగా పొగడ్తను చేయుటకు ఆ పాదసేవాదరమే ప్రేరేపించుచున్నది. వేదము పరమేశ్వరీస్తుతియే. పరమేశ్వరీప్రాప్తిని పరంపరా హేతువులైన కర్మోపాసనాదులను విధించు యజురాది వేదములును పరంపరగ పరమేశ్వరీ స్తుతిరూపములే. వివిధ దేవతలు **అంగాన్యన్యా దేవతాః** తై. 1. 5. 1 అను శ్రుతి వాక్కు ననుసరించి ఋగ్వేదము అను హస్తపాదాది (ఇంద్ర విష్ణ్వాది) స్తుతినే యొనరించినందున ఋగ్వేదము అమ్మవారి స్తుతియని వేఱుగా చెప్పనక్కఱలేదు. అట్టి వేదములు బ్రహ్మముఖనిర్గతములు. కావున అవి బ్రహ్మయొక్క గీర్గుమ్ఫనములే. వాగ్గుమ్ఫనములే. అవియు పాండిత్యము నాశ్రయించుట లేదనగా ఆమె కృప నాశ్రయించియే స్తుతించినవని భావము. స్తుత్యర్థకగృధాతు **'నిష్పన్నగిరామ్'** శబ్దప్రయోగము భావాభివ్యక్తికి హేతువు. బ్రహ్మదేవునకే అమ్మవారి కృప నాశ్రయింపక స్తుతింప సాధ్యము కానపుడు మానవకవియైన తన సంగతి చెప్పనక్కఱలేదను భావము అనదగిన కైమత్యన్యాయ మీ శ్లోకమున ధ్వనించుచున్నది. 1) విగలద్గర్వాణి శర్వాణి, 2) పరిఫుల్ల నీలనలిన శ్యామాక్షి కామాక్షి 3) పాదసేవాదర అను పదబంధములలో వృత్త్యనుప్రాసమను శబ్దాలంకారమున్నది. నడిమి పదబంధమందు లుప్తోపమాలంకారమున్నది.

2) సూర్యాశ్వైర్యది మః సజౌ సతతగాః శార్దూలవిక్రీడితమ్, ఇతి లక్షణమ్।

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదసేవాదరముయొక్క మూకవాచాలీకరణము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమెయొక్క వాచారూప నమస్సు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ తాపిఞ్ఛస్తబకత్విషే తనుభృతాం దారిద్ర్యముద్రాద్విషే
సంసారాఖ్యతమోముషే పురరిపోర్వామాఙ్కసీమాజుషే।
కమ్పాతీరముపేయుషే కవయతాం జిహ్వాకుటీం జగ్ముషే
విశ్వత్రాణపుషే నమోఽస్తు సతతం తస్మై పరఞ్జ్యోతిషే॥ 2

ప్రతిపదార్థము :-

తాఫింఛస్తబకత్విషే	=	తమాలస్తబకముల కాంతివంటి కాంతిగల;
తనుభృతామ్	=	శరీరధారులయొక్క;
దారిద్ర్యముద్రాద్విషే	=	దారిద్ర్యముద్రను ద్వేషించు;
సంసారాఖ్యతమోముషే	=	సంసారమను పేరుగల అంధకారమును అపహరించు;
పురరిపోః	=	పురద్వేషియైన శివునియొక్క;

వామాంకసీమాజుషే	=	ఎడమతొడ ప్రదేశము నందున్న;
కమ్పాతీరమ్	=	కమ్పానదీతీరమును;
ఉపేయుషే	=	సమీపించిన;
కవయతామ్	=	కవులయొక్క;
జిహ్వాకుటీమ్	=	నాలుకయను గుడిసెను;
జగ్ముషే	=	పొందు;
విశ్వత్రాణపుషే	=	విశ్వమును రక్షించి పోషించు;
తస్మై	=	ఆ;
పరంజ్యోతిషే	=	పరప్రకాశము కొఱకు;
సతతమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
నమః	=	నమస్సు;
అస్తు	=	అగుగాక!

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారు తమాలపుష్పస్తబకముల కాంతివంటి కాంతిగలది. మనుష్యుల పేదరికమును పోద్రోలునది. సంసారము అను అంధకారమును దూరమొనర్చునది. శివునెడమ తొడపై కూర్చొను నట్టిది. కమ్పాతీరసమీపమున నున్నట్టిది. విశ్వమును రక్షించి పోషించునది. అట్టి పరంజ్యోతిః స్వరూపిణియైన అమ్మవారికి ఎల్లప్పుడు మ్రొక్కుచుండెదను.

వివరణము :-

తమాలవృక్షమునకు చీకటి చెట్టని పేరు. దాని పూలకాంతివంటి కాంతిగల దమ్మవారనుటచే లుప్తోపమాలంకారమేర్పడియున్నది. మనుష్యుల దారిద్ర్యముద్రను అనగా పేదరిక లక్షణమును తొలగించునదనుటచే ఆమె లక్ష్మీ స్వరూపిణి యని ధ్వనించుచున్నది. సంసారాంధకారమును దూరము చేయున దనుటచే ఆమె జ్ఞాన (సరస్వతి) రూపిణియని ధ్వనించుచున్నది. శివుని వామాంకమునందుండునట్టిదనుటచే ఆమె పార్వతియని ధ్వనించుచున్నది. కమ్పాతీరమును చేరుకొన్నదనుటచేత ఆమెకు తనలోకమునకంటె కమ్పాతీరప్రదేశము నందధిక ప్రేమయున్నదని ధ్వనించుచున్నది. కవుల నాల్కల (గుడిసెల) యందున్నదనుటచేత ఆమె వాగ్రూపిణి (సరస్వతి)యని ధ్వనించుచున్నది. విశ్వత్రాణపుషే అనుటచే విశ్వమును రక్షించు విష్ణువునకు సైతము పోషికయని వ్యక్తమగుచున్నది. అమ్మవారు పరంజ్యోతిఃస్వరూపురాలనుటచే తారా సూర్యచంద్రాది జ్యోతిస్సులు చేరలేని హృదయగుహలోనికామె చేరునని వ్యక్తమగుచున్నది. పెక్కుపదములు **షే**కారమంతమందు గల వగుటచే నీ శ్లోకమున పదాంతానుప్రాసమను శబ్దాలంకారమున్నది.

కరుణా = దయ;
కమ్పాతటిన్యాః = కమ్పానదియొక్క;
తటే = ఒడ్డున;
విభాతి = ప్రకాశించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

తనచూపుతో కాముని పరాక్రమమును ప్రకటించుచున్న యౌవన మధ్యస్థయై తన చిఱునవ్వుచే దిక్కుల మధ్యభాగమున తెల్లబఱచుచు స్త్రీలలో తలమానికమై వాక్కులకందని దేవతయై కమ్పానదీ తీరమున కామాక్షియను పేర ఒకానొక కరుణ ప్రకాశించుచున్నది.

వివరణము :-

గుణిగుణములు వేఱు పదార్థములని తర్కశాస్త్రము చెప్పును. గుణి గుణములకు తాదాత్మ్యమని మీమీంసాశాస్త్రము చెప్పును. తాదాత్మ్యమనగా వారి దృష్టిలో భేదముతో కూడిన అభేదము. గుణికి గుణమనన్యము. అనగా భిన్నము కాదని అద్వైతశాస్త్రము చెప్పును. లోకమున పరాక్రమవంతుని రూపొందిన పరాక్రమమే యని ప్రశంసించుట కలదు. ఈ శ్లోకమున దయకల అమ్మవారు రూపు కట్టిన దయయే అని చెప్పబడినది. కరుణకు కాళ్ళు చేతులు మొదలగు అవయవములు మొలుచుకొని వచ్చిన వన్నమాట. కావున అది కంటితో కాముని పరాక్రమప్రకటనమునే భావింపజేయును. కన్ను తెఱచుకొన్న కాముని పరాక్రమము ప్రకటింపబడినట్లే. ఇక ఆ చూపునుండి తన చూపును మరలించుకొనుట కామారియని పేరొందిన శివునకును సాధ్యము కాదు. ఆయనకు ఇంతకు ముందున్న కామారియను బిరుదము నేతిబీర కాయయైనది. కాముని కాల్చినట్లు లోకము చెప్పుకొనుట తన భ్రాంతిని వెల్లడించుకొనుటయే. ఆమె కన్నులలో కాముడు దాగియున్నాడని, కాలలేదని, లోకము గ్రహించుట కెక్కువ కాలము పట్టలేదు. ఆమె కన్నులలో వారికి కాముడు సాక్షాత్కరించినాడు. ఆమెను కామాక్షియని పిలిచినారు. ఆ పేరే ఆమెకున్న అన్ని నామములకన్న ప్రసిద్ధి నొందినది. ఆమెను చూచిన వారామెను **శ్యామ** యందురు. అట్లనుట ఆమె యౌవన మధ్యయని చెప్పుటయో లేక ఆమె దేహకాంతి నల్లనిదని చెప్పుటయో లేక రెండింటిని ప్రశంసించుటయో యగును. ఉభయ విధములలోనను ఆమె శ్యామయే. ఆమె నవ్వినది. ఆమె నవ్వినదని యెట్లు తెలిసినది. దిక్కులలో అంతకు ముందు లేని తెల్లదనము కనిపించినందువలన తెలిసినది. చంద్రోదయమైనదేమో యను భ్రాంతి కలిగి ఆకసము వైపు చూడగా చంద్రుని జాడలేదు. ఎదుట ఆమె నవ్వు జూడ గోచరించినది. ఇది ఈ దిక్కులు తెల్లవాఱుట ఆ నవ్వు పనియని తెలిసినది. ఆ నవ్వు పాలను బోలిన తెలుపురంగు కలది యన్న మాత్రమున చాలదు. దిక్కుల నడుమనుండు జనుల ఎదలలోని చీకట్లు గూడ తొలగినవి. వానిలోని తమోదోషములు అణగినవి. లోకమున భాగ్యమంతయు తమ శరీరమలమును

అందొక బాలుడు బాలచంద్రుడు. నెలబాలుడు పడియున్నాడు. పడి లేచి భ్రమించు చున్నాడు. వాని యొడలంతయు దుమ్ము కొట్టబడియున్నది. ఆ దుమ్ము ఎట్లు వచ్చినది? శివుడమ్మవారి పాదములపై బడినాడు. ఆతని తల ఆమె పాదములపై బడియున్నది. ఆ తలలో జటాజూటమునందలి చంద్రునిపై ఆ పాదముల దుమ్ము పడినది. ఆ దుమ్ము సంధ్యాకాలమువలె ఎఱ్ఱగా నున్నది. ఆ చంద్రుడు ఎఱ్ఱబడినాడు. సంధ్యారుణుడైనాడు. అసలాయన సంధ్యాకాల సూర్యుడేమో అను భ్రమ కలుగజేయుచున్నాడు అను భ్రాంతిమదలంకారధ్వని ఈ శ్లోక ప్రథమ పాదమందున్నది. అడవిలో భ్రమించు బాలవృత్తాంతస్ఫూర్తి ఉండుటచే సమాసోక్త్యలంకారధ్వనియు నిందున్నది. ఆమె పాదముల పాంసువులు చంద్రుని సూర్యునొనరించుట అఘటితఘటనము నొనర్చుట అను అంశమును, దాని ద్వారమున ఆ పాదపాంసువుల అఘటితఘటనా పాటవమును ధ్వనించుచున్నవి. శివుని పాదప్రణతు జేయు అమ్మవారి సౌభాగ్యము వ్యంగ్యమగుచున్నది. **సంధ్యారుణయన్తి** అను పదముచేత ఉపమాలంకారము వాచ్యమగుచున్నది. రెండవ పాదమున **సిందూరన్తి** అను పదము చేత శచీదేవి యందలి సిందూరమా అన్నట్లు ఆ పాదపరాగ మున్నదను సంభావన వాచ్యమగుటచే ఉత్ప్రేక్షాలంకార మున్నది. దానిచేత శచీదేవి వంటి దేవతా వధువులచే ఆమె నమస్కరింపబడు ఆ పాదమహిమ వ్యక్తమగుచున్నది. మూడవ పాదమున ఆమె పాదాంసువుల సేవించువారి పుణ్యముల పండించు ననుట చేత భక్తులకు కలుగనున్న పరమసౌఖ్యము వ్యంగ్యమగుచున్నది. వారి పూర్వార్జిత పుణ్యమునకు స్వయముగా పండుశక్తి లేదని దానికి భగవదానుకూల్యమే ఆవశ్యకమని వ్యక్తమగుచున్నది. పరమేశ్వరప్రణయినీ అను సమాసమున ప్రాపణార్థక నీ ధాతువునుండి పుట్టిన శబ్దముండుటచే పరమేశ్వరుని కడకు భక్తులను జేర్చుటయే ఆమె ప్రధానకృత్యమను వ్యంగ్యము స్ఫురించుచున్నది. పాదపాంసువులకే ఇంత సామర్థ్య ముండగా ఇక ఆమె మహిమనేమని వర్ణింప గలమను ఆ మహిమ అనిర్వాచ్యత వ్యక్తమగుచున్నది. సిందూరన్తి పురందర, సీమంత సీమాంతరే అను పద ద్వంద్వములలో వృత్త్యనుప్రాసమను శబ్దాలంకార మున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు పరమేశ్వరప్రణయము కలది అని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ ప్రణయము వివరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ కామాడమ్బరపూరయా శశిరుచా కమ్రస్మితానాం త్విషా
కామారేరనురాగసిన్ధుమధికం కల్లోలితం తన్వతీ।
కామాక్షీతి సమస్తసజ్జననుతా కల్యాణదాత్రీ నృణాం
కారుణ్యాకులమానసా భగవతీ కమ్పాతటే జృమ్భతే॥ 4

ప్రతిపదార్థము :-

కామాడమ్బరపూరయా = కామాడంబరము నిండిన;
శశిరుచా = చంద్రకాంతి గలిగిన;
క్రమస్మితానామ్ = మనోహరమైన చిఱునవ్వులయొక్క;
త్విషా = కాంతిచేత;
కామారేః = శివునియొక్క;
అనురాగసిన్ధుమ్ = ప్రణయసముద్రమును;
అధికమ్ కల్లోలితమ్ = మిక్కిలి కల్లోలములు కలిగిన దానిగా;
తన్వతీ = చేయుచున్న;
కామాక్షి+ఇతి = కామాక్షి యని;
సమస్తసజ్జననుతా = సర్వసుజనులచే స్తుతింపబడిన;
నృణామ్ = నరులకు;
కల్యాణదాత్రీ = శుభముల నిచ్చునట్టి;
కారుణ్యాకులమానసా = దయతో ఆకులమైన మనస్సుగల;
భగవతీ = భగవతి;
కమ్పాతటే = కమ్పానదీ తీరమున;
జృమ్భతే = విజృంభించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

శివుని అనురాగసముద్రమును చంద్రకాంతిగల తెల్లని చిఱునవ్వు చేత కల్లోలిత మొనర్చుచున్న కామాక్షి యని సర్వజనులచే నుతింపబడిన, దయతో నుప్పొంగిన మనస్సుగల భగవతి కమ్పాతీరమున విజృంభించుచున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారి చిఱునవ్వు వెన్నెలగా ఆరోపింపబడుటచే రూపకాలంకార మిందున్నది. విషయి విషయములు శశిరుజ్మందహాసత్విట్టులు భిన్నపదో పాత్తములుగా ఇది వ్యస్తరూపకము. చంద్రుడు సముద్రము నుప్పొంగింప జేసినదని వర్ణించుట పూర్వార్ధమున బ్రస్ఫురించుటచే ఉపమాలంకారవ్యక్తి ఉన్నది. అమ్మవారు కమ్పాతీరమున కామాక్షి అని ప్రసిద్ధినందిన భగవతి. కొన్ని విగ్రహములలో కొన్ని అవయవములు మిక్కిలి సుందరముగా నుండును. కామాక్షీ విగ్రహమున కన్నులు మిక్కిలి అందముగా నున్నవి. ఆ కన్నులు భక్తుల కోరిక తీర్చెదనని అమ్మవారు పల్కుచున్నట్లు భక్తుల కనుభవము కలిగించునట్లున్నవి. వారిని రమ్మని పిలుచుచున్నట్లున్నవి. ఆ కన్నులలో శివకామమున్నది. జీవుని శివుల నొనరించు కామమున్నది. కోరదగిన వగుటచే సకల పురుషార్థములు కామములే. భక్తుల కామె కన్నులలో సాక్షాత్కరించును. ఆ కన్నుల జూచిన నిక నే కామమక్కఱ లేదు-అను వైరాగ్యము కలుగును. ఇన్ని కారణములచేత సజ్జను లామెను కామాక్షి యని పలుకుచున్నారు. కాదు స్తుతించుచున్నారు. వారియెడ అమ్మవారి

మనసున దయ యున్నది. అది దీర్ఘములైనను ఆ కన్నులలో నుండి ఆ దయ ఇమడలేక భక్తుల పైకి దుమికి వచ్చుచున్నట్లున్నది. ఇంతకు ఆ కన్నుల జూచిన వారికామె మనసులో నెంత దయ ఉన్నదో అనిపించును. సమగ్ర వీర్యైశ్వర్య యశ శ్రీ జ్ఞానవైరాగ్యము లాఱును భగనామ ధేయములు. అట్టివే యైన ఇతర కల్యాణగుణముల ఆనంత్యము కూడ భగనామ ధ్యేయమే. అట్టి గుణవతి కావున ఆమె భగవతి. భూతముల ఉత్పత్తి వినాశములు, గతాగతులు, విద్యావిద్యలెఱిగినది కావున ఆమె భగవతి. మనుష్యులకు సర్వ కల్యాణముల నొసగుటకు కమ్పాతీరమున వేంచేసియున్నది. కాంచీపురములో కాపురమున్నది. భూలోకవాసుల పున్నెములు పండినప్పుడామె అట్లు చేసినది. రాలేని వారికిని కామాక్షి యను ప్రసిద్ధ నామము వినబడుచునే యుండును. వారికి అది చాలును. ఇది తృతీయ పాదమున వ్యక్తమగు నంశము. నాలుగు పాదములలో వర్ణమైత్రి **క**కార రూపమున కానవచ్చుచున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు కారుణ్యాకులమానస అని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె కరుణయే యని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కామాక్షీణపరాక్రమప్రకటనం సమ్భావయన్తీ దృశా
శ్యామా క్షీరసహోదరస్మితరుచిప్రక్షాళితాశాన్తరా।
వామాక్షీజనమౌళిభూషణమణిర్వాచాం పరా దేవతా
కామాక్షీతి విభాతి కాపి కరుణా కమ్పాతటిన్యాస్తటే॥ 5

ప్రతిపదార్థము :-

దృశా = చూపుచేత;
కామాక్షీణపరాక్రమప్రకటనమ్ = కాముని గొప్పపరాక్రమముయొక్క ప్రకటనమును;
సంభావయన్తీ = చక్కగా భావింపజేయుచున్నట్టి;
శ్యామా = మధ్యయౌవనము గల;
క్షీరసహోదరస్మితరుచి ప్రక్షాళితాశాన్తరా = పాలతోబుట్టువైన చిఱునవ్వుకాంతిచేత కడుగబడిన దిఙ్మధ్యభాగము గల;
వామాక్షీజనమౌళిభూషణమణిః = స్త్రీజనశిరోభూషణమణియైన;
వాచామ్ = వాక్కులయొక్క;
పరా = పరయైన;
దేవతా = దేవతయగు;
కామాక్షి+ఇతి = కామాక్షి అని;
కా+అపి = ఒకానొక;

కుముదినీపుణ్యాంకురమ్ = కలువతీగ పుణ్యపు మొలకను;
దర్శయన్ = చూపించుచు;
జ్యోత్స్నాసంగమనే+అపి = వెన్నెలతో కలయిక ఉన్నను;
కోకమిథునమ్ = చక్రవాకముల జంటను;
మిశ్రమ్ = కలసియున్నదానినిగా;
సముద్భావయన్ = చేయుచు;
నభసి = ఆకసమున;
అద్భుతామ్ = వింతైన;
కమ్రామ్ = మనోహరమైన;
కాలిన్దీలహరీదశామ్ = యమునా ప్రవాహస్థితిని;
ప్రకటయన్ = చాటుచు;
కాంచీపురే = కాంచీపురమున;
శూలినః = శివునియొక్క;
కశ్చిత్ = ఒకానొక;
నేత్రమహోత్సవః = కన్నులయొక్క గొప్పపండుగ;
విజయతే = సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

చీకట్ల గుంపులో చిఱుజాబిల్లి మొలకను చూపుచు, వెన్నెలలో గూడ చక్రవాకముల జంటను కలుపుచు, ఆకసమున వింతగా మనోహరముగా నున్నాయని ప్రవాహమును చూపించుచున్న శివుని కన్నుల గొప్పపండుగ సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :–

అమ్మవారి శిరస్సు మొదలు నడుమువఱకు గల అవయవము లీ శ్లోకమున వర్ణింపబడుచున్నవి. గాఢాంధకార సమూహము అను ఉపమానమును చెప్పి ఉపమేయమైన అమ్మవారి నల్లనికేశపాశమును చెప్పకపోవుట అధ్యవసాయము. అట్లే చిఱుచంద్రుని చెప్పక, కలువతీవ మొలకను చెప్పుట అధ్యవసాయము. అట్లే నడుమని చెప్పక ఆకాశమని చెప్పుట, నూగారని చెప్పక యమునానదీ ప్రవాహమని చెప్పుట, చిఱునవ్వని చెప్పక వెన్నెల యని చెప్పుట, స్తనములని చెప్పక చక్రవాకమిథునమని చెప్పుట–ఇవి అన్నియు అధ్యవసాయములే. ఈ అధ్యవసాయముచేత ఈ శ్లోకమున అతిశయోక్త్యలంకార మేర్పడియున్నది. చీకట్ల గుంపనగా అమ్మవారి కేశము. దానిలో తుఱిమిన కలువ పున్నెపు మొలక యనగా బాలచంద్రుడు. వెన్నెల యనగా అమ్మవారి చిఱునవ్వు. చక్రవాకముల జంట యనగా స్తనద్వయము. నభస్సనగా నడుము. యమునా ప్రవాహమనగా నూగారు. ఈ అధ్యవసాయోక్తికి కారణము వానికున్న పరస్పరసాదృశ్యము

తొలగించుకొనుటకు బిందెలతో పాలను గ్రుమ్మరించుకొనుచు స్నానము చేయుదురట, ఏమో? దేవతల విగ్రహములను మాత్రము పాలతో అభిషేకించుట ప్రసిద్ధము కాని ఈ కామాక్షియను పరదేవత దిక్కుల మధ్యభాగము నంతటిని తన నవ్వుపాలతో కడగివైచినది. అందున్న జీవుల ఎదలలోని పాపపంకమును కడగివైచినది. ఇంత కరుణను చూపించు దేవత నేమని వర్ణింపగలము?. ఆమెను వాక్కులకందని దేవతయని మాత్రమే వాక్కులతోనే చెప్పగలము. అంతమాత్రమున ఆమెను చెప్పినట్లగునా? ఇంకేమో మనమున చెప్పవలెనని యున్నది. ఏమి చెప్పవలెనో మనమునకే అందుట లేదు. ఇక వాక్కులతో ఎట్లు చెప్పుట? కరుణకు అనుకమ్ప అనుపర్యాయము కలదు. అనుకమ్ప ఏ దేవతకైనా ఇంత ఉండునా? ఉండదు. ఈ దేవత కమ్పానదీతీరమున నున్నది. కావున **అనుకమ్ప** యని చెప్పదగినది. అక్కడి ప్రజలపట్ల ఆమె కెంత అనుకమ్పయో వారి యైహికసౌభాగ్య చిహ్నములైన పాడిపంటలను వర్ధిల్లచేయు కమ్పానదిని ప్రవహింపజేసినది. వారి పారలౌకిక సౌభాగ్యమును వర్ధిల్లజేయు ఇతర దేవతల దేవళములను నిర్మింపజేసినది. ఇహపర సౌఖ్య విరక్తుల కొఱకు అలౌకికమోక్షసౌభాగ్యమును కలిగించుట కామెయే కామాక్షీ రూపమును ధరించి వచ్చి నిలచినది. అందుచేత అనుకమ్పయొక్క మూర్తియైనది. కమ్పాతీరమే అనుకమ్పకు నిలయమైనది. దాక్షిణాత్యమైన ప్రాస ఈ శ్లోకము నలంకరించుచున్నది. క్షీరసహోదరము, స్మితరుచి యని చెప్పుటచే లుప్తోపమాలంకార మేర్పడినది. కామాక్షి కరుణయే అని చెప్పుట ఆమె అనితరదేవతాసాధారణకారుణ్యమును వ్యంజింపజేయుచున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున కామాక్షీ దేవియే కరుణ యని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె కడగంటి చూపులలోని కరుణ వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ శ్యామా కాచన చన్ద్రికా త్రిభువనే పుణ్యాత్మనామాననే
సీమాశూన్యకవిత్వవర్షజననీ యా కాపి కాదమ్బినీ।
మారారాతిమనోవిమోహనవిధౌ కాచిత్తమఃకన్దళీ
కామాక్ష్యాః కరుణాకటాక్షలహరీ కామాయ మే కల్పతామ్॥ 6

ప్రతిపదార్థము :–

త్రిభువనే = మూడులోకములందు;
శ్యామా = నల్లని;
కాచన = ఒకానొక;
చంద్రికా = వెన్నెల;
పుణ్యాత్మనామ్ = పుణ్యాత్ములయొక్క;
ఆననే = ముఖమునందు;

సీమాశూన్యకవిత్వవర్షజననీ	= హద్దులేని కవిత్వవర్షమును కలిగించు;
యా కా+అపి	= ఏదో ఒకానొక;
కాదమ్బినీ	= మేఘమాల;
మారారాతిమనోవిమోహనవిధౌ	= శివుని మనస్సును మోహించుట అను కర్మయందు;
కాచిత్	= ఒకానొక;
తమఃకన్దళీ	= చీకటి మొలక;
కామాక్ష్యాః	= కామాక్షీదేవియొక్క;
కరుణాకటాక్షలహరీ	= కడగంటి దయాప్రవాహము;
మే	= నాయొక్క;
కామాయ	= కామముకొఱకు;
కల్పతామ్	= పూనుకొను గాక!

తాత్పర్యము :-

త్రిభువనముల నొక వెన్నెల కలదు. అది నల్లనిది. పుణ్యాత్ముల ముఖమున హద్దులేని కవితను వర్షించు మేఘమాల అది. శివుని మనస్సును మోహించునట్టి చీకటి మొలకయునైన కామాక్షీదేవియొక్క దయగల చూపుల ప్రవాహము నా కోరిక తీర్చుగాక!

వివరణము :-

అమ్మవారి కరుణగల చూపు మూడు లోకముల వెలిగించు వెన్నెలగా రూపించబడుటచే ప్రథమపాదమున రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. అది నల్లనిదని చెప్పుటచే నది తాద్రూప్య రూపకము. వెన్నెల నల్లనిదని చెప్పుటచే విరోధాభాసము వ్యంగ్యమగుచున్నది. అమ్మవారి చూపు నల్లగా నున్నదనిన కంటి సౌందర్యము వ్యంగ్యమగుచున్నది. కాచన అనుటచే నది లోకాతిశాయి యని వ్యంగ్యము. ఈ చంద్రిక భూలోకవాసులకే లభించిన దేవుని వరము. చంద్రుడు భూమియొక్క ఉపగ్రహము. సూర్యుని కాంతిని గ్రహించి భూమిపై వెదజల్లును. అమ్మవారి ముఖచంద్రునివెన్నెల త్రిభువనహర్షదాయి. ఆతనికి కళంకిత క్షయత లేదు. అమ్మవారి చూపు నల్లనిదై ఆమె ముఖమున కళంకము వలె శోభిల్లునని చెప్పవచ్చును. కాని తిలకమును కలంకముగా చెప్పుట కవి ప్రసిద్ధము కాదు. పైగా కన్నులలో వెలుగు వెన్నెల యున్నదని చెప్పుటచే ఆ ముఖములోని కాంతి అంతయు ఆ చూపుదే అని గ్రహింపవలయును. ముఖములోని పెదవులలో అమృత మున్నదనుట కవి ప్రసిద్ధము. కాని చూపులలోనే ఆ అమృతమున్నది. అది దయామృతము. రెండవ పాదమున అమ్మవారి ఆ చూపు పుణ్యాత్ముల ముఖమున కవితను వర్షించు కాదంబినిగా చెప్పుటచే రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. పుణ్యాత్ముల ముఖములు చాతకములవలె ఆ కవితావర్షధారలకొఱకై ఎదురు చూచుచుండుననుట

వ్యంగ్యమగుచున్నది. వారి ముఖమునుండి వచ్చు నా కవితాధారలకై లోకమెదురు చూచుచున్నది. మేఘమాల ఎంత పెద్దదయినను అది వర్షించు వర్షమునకు హద్దులేదనలేము. అది కొన్ని ప్రాంతములలో కొంతకాలమే వర్షించును. అమ్మవారి కరుణాకటాక్షకాదంబిని పుణ్యాత్మ కవి ముఖముల ద్వారా వర్షింపజేయు కవితా వర్షము. సర్వదేశకాలవ్యాప్తమై యుండును. కాని అది పుణ్యాత్ముల శ్రోత్రముల ద్వారా వారి హృదయభూములలో వర్షించును. హర్షము కలిగించు చుండును. మూడవపాదమున శివుని మోహింపజేయు తమఃకందళిగా అమ్మవారి చూపు రూపింపబడుటచే రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. పుణ్యాత్ములైనను జ్ఞానులమను నహంకారము గల వారలకు మోహము కలిగించుటలో ఆమె చూపు చీకటి మొలకయే యగును. శివుడు కాముని చంపి కామారి యైనాడు. కామారినైతినని అహంకరించినాడేమో ఆయనను అమ్మవారి వెంట పడునట్లాకామాక్షులొనరించినవి. తలచుట్టు త్రిప్పుకొనుటలో తనపాదములపై పడవేయుటలో తద్ద్వారమున తన సౌభాగ్యమును పెంచుటలో అమ్మవారికి ఆ చూపు సహకరించినది. కాదు ప్రధానకారణమే యైనది. ఇట్లు మూడు పాదములలో రూపకము లుండుటచే మొత్తము శ్లోకమున రూపకమాల యేర్పడినది. నాల్గవపాదమున ఆ చూపు తన కోరిక తీర్చవలెనని కవి ప్రార్థించినాడు. ఆ కామమెట్టిదో ఏ రూపమైనదో కవి చెప్పలేదు. కాని ఆ చూపు తన కన్నులకు వెన్నెల కావలెనని తన హృదయములో సత్కవిత్వవర్ష హర్షప్రాప్తి కావలెనని శ్లోకములో సూచింపబడిన కామమాకవిదే కావచ్చును. అది తీరినదని చెప్పుట కా మూకకవి ఈ కృతియే నిదర్శనము. 1,2,4 పాదములలో ప్రాసమున్నది. నాల్గవ పాదమున ప్రాసతోబాటు వర్ణమైత్రియు నున్నది. చంద్రికకు నలుపు కవిత్వమున సీమాశూన్యత, మారారాతికి మోహము అను విరోధాంశస్ఫూర్తి ఉండుటచే విరోధాభాసాలంకారము వ్యంగ్యమగుచున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి కరుణాకటాక్షలహరి నల్లనిచంద్రికగా రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి మిగిలిన అవయవములు ఉపమాన ద్రవ్యములుగా అధ్యవసింపజేయబడుచున్నవి.

శ్లో॥ ప్రౌఢధ్వాన్తకదమ్బకే కుముదినీపుణ్యాఙ్కురం దర్శయన్
జ్యోత్స్నాసఙ్గమనేఽపి కోకమిథునమ్మిశ్రం సముద్భావయన్।
కాలిన్దీలహరీదశాం ప్రకటయన్నమ్రాం నభస్యద్భుతాం
కశ్చిన్నేత్రమహోత్సవో విజయతే కాఞ్చీపురే శూలినః॥ 7

ప్రతిపదార్థము :-

ప్రౌఢధ్వాన్తకదమ్బకే	= గాఢములైన చీకట్ల గుంపులందు;

క్షణికము కావున చంచలము. అందుచే దేవతలు సైతము మరుత్తులవలె అనగా గాడ్పులవలె చంచలులగుటచే మరుత్తులనియే పిలువబడినారు. అమ్మవారు దేవతా జాతికి చెందినదయ్యు ఇతర దేవతలవలె మరుత్ పదముచే చెప్పబడకపోవుటయే యుచితము. ఒకవేళ చెప్పబడినను దేవతా సాధారణమైన చంచలత అనగా క్షణికత ఆమెకు లేదు. కావున క్షణికములగు దేవతలను మనుష్యాది జీవులకన్న అధికకాలము జీవించు నట్లొనర్చుచున్నది. ఇదియే మరుద్రక్షావిధికృత్యపోషణము. కాంచీపుర మందిరము నిశ్చలముగా విగ్రహరూపమున ఆ గుడిలోని నందాదీపమువలె నున్నది. గాలి తీవ్రమై ఆ నందాదీప మారిపోయినను ఈ విగ్రహరూపదీపిక మాత్రమారిపోదు. వాయువు లాకాశమున పుట్టును. గిట్టును. కొంతకాలము చలించును. బ్రతుకును. చలనమే వాని బ్రతుకు. అట్లే చిదాకాశమున బుట్టి గిట్టి కొంతకాలము బ్రతుకువారు మరుత్తులు. ఆ కొంతకాలము బ్రతికినారన్నను దానికి కారణ మా చైతన్యమే. అనంతాకాశ మందలి వాయువులెన్ని యున్నను అవి యన్నియు అత్యల్పములే. వానికన్న ఆకాశమెంతో గొప్పది. అట్లే చిదాకాశమందు దేవతలెందఱున్నను వారు అత్యల్పులే. బాహ్యాకాశము అనంతమని వ్యవహారమున్నను చిదాకాశమున అనంతత్వము పారమార్థికము. ఆ చైతన్యమే కాంచీ మందిరమున విగ్రహముగా నిశ్చలముగా నుండుట. ఆ పారమార్థికమైన అనంతత్వము నిశ్చలతయా అను పదముచే చెప్పబడినది. **నిత్యమ్** అను శబ్దము దేవతలు బ్రతుకు కాలమంతయు వారిని బ్రతికింప జేయుటలో నేమాత్ర మశ్రద్ధ చేయక యెల్లవేళల వారిని కాపాడు అమ్మవారి స్వభావముయొక్క నిత్యతను బోధించును. సర్వకాలనిశ్చలచైతన్య రూపిణియైన అమ్మవారు నిశ్చలత నొందుట యేమి? విగ్రహరూపమున కదలక యుండుటయే ఆ నిశ్చలత. చలనము జీవలక్షణము. జీవనమనగా చలనమే. శరీరమున జీవులు నిద్రించుచున్నప్పుడును జీవలక్షణమైన చలనము అంతరవయవములైన జీర్ణకోశాదులలో సంభవించుచుండును. జీవిలో నీ చలన మెట్లారంభమైనదో మనకు తెలియదు. కాని స్థూలదేహమును విడిచి పోయిన తరువాత ఆ స్థూలదేహము నిశ్చలమగుట, ప్రాణము లా స్థూలదేహమునుండి చలించి వెడలిపోవుట మన మెఱుగుదుము. కావున మరణమువఱకు స్థూలదేహమున చలనముండును. అదియే బ్రతుకని పిలవబడును. జీవి యిట్లు బ్రతుకుట అమ్మవారి రక్షణకృత్యపోషణమే. స్థూలదేహమునుండి ఇప్పుడు చలించు క్రియ ప్రాణమరుదధీనమైనది. ప్రాణవాయువు యొక్క ఈ చలనము మోక్షపర్యంత ముండును. అంతవఱకు రాకపోకలుండును. చలన ముండుట సూక్ష్మదేహ నాశముతో దీనిలోని భాగమైన ప్రాణమరున్నాశము సంభవించును. ఆ సూక్ష్మప్రాణమరుత్తుల రక్షణకృత్యపోషణ మమ్మవారిదే. ఈ ప్రాణ మరుత్తు లుండునంతవఱకు మరుత్తులు (ప్రాణములు)అనగా ఇంద్రియములు పనిచేయును. ఈ ఇంద్రియముల (ప్రాణమరుత్తుల) రక్షణకృత్యపోషణ మమ్మవారిదే. ఇంద్రియములు అనగా ఘ్రాణరసనస్పర్శనశ్రవణదర్శనాది శక్తులు అమ్మవారి చేతనే పోషింపబడి

గావున అది ఈ శ్లోకమున స్ఫురించుటచేత ఈ శ్లోకమున ఔపమ్యవ్యక్తి యున్నది. దీనితోపాటు అంధకారమున కలువతీవ మొలచుట, వెన్నెలలో సైతము చక్రవాకముల జంట కలసియుండుట, ఆకాశమున యమునా నది యుండుట అను విరోధములు స్ఫురించుటచే విరోధాలంకార వ్యక్తి యున్నది. వీని వలన లోకాతీతముగా సర్వవిరోధముల నొకచోట సంగమింపజేయు అమ్మవారి మహిమ ధ్వనించుచున్నది. అమ్మవారిని కామాక్షియని చెప్పక శివుని నేత్రమహోత్సవమని భంగ్యంతరముగా చెప్పుటచే నీ శ్లోకమున పర్యాయోక్త్య లంకారమేర్పడియున్నది. అమ్మవారి కేశపాశము చీకటివలె నల్లగా ఉన్నది. అందలి బాలచంద్రుడు అమ్మవారి తుఱిమిన కలువపూవువలె ఉన్నాడు. అమ్మవారి చిఱునవ్వు వెన్నెల వలె ఉన్నది. వెన్నెలలో విడిగా నుండి విరహము ననుభవించు స్వభావము గల చక్రవాకముల జంట కలసియున్నవి. అనగా చక్రవాకముల జంటవలె గాఢాలింగన మొనరించుచున్న స్తనముల జంట యున్నది. అనగా స్తనముల మధ్య ఎడము లేకున్నది. ఆ చక్రవాకముల జంట గాఢాలింగనమున మునిగినట్లున్నది అను సంభావనము ఇట చెప్పవచ్చును. ఆకసమున గంగ యుండవచ్చును కాని యమున ఉండదు. అమ్మవారి ఆకాశము నంటి నడుమున యశమువలె నూగారున్నది. ఇది యంతయు పై శ్లోకమున వ్యంగ్యమగు నర్థము. శివునకు భార్యగా, సంసారము అను శూలముగల భక్తునికి తల్లిగా వారి కన్నులకు విందొనర్చు చున్నది అమ్మవారే యని ఈ శ్లోకముయొక్క సారము. సృష్ట్యాది యందలి పరమేశ్వరుని ఈక్షణ మమ్మవారను వ్యంగ్యము పరమార్థము. ఉత్తరార్ధమున వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి కేశపాశమందలి బాలచంద్రకల కలువతీవ పున్నెపు మొలకగా అధ్యస్తము చేయబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ కేశములు బాలచంద్ర లాంఛితములని స్పష్టము చేయబడుచున్నది.

శ్లో॥ తన్ద్రాహీనతమాలనీలసుషమైస్తారుణ్యలీలాగృహై-
స్తారానాథకిశోరలాఞ్ఛితకచైస్తామ్రారవిన్దేక్షణైః।
మాతస్సంశ్రయతామ్మనో మనసిజప్రాగల్భ్యనాడిన్ధమైః
కమ్పాతీరచరైర్ఘనస్తనభరైః పుణ్యాఙ్కురైశ్శాఙ్కరైః॥ 8

ప్రతిపదార్థము :-

మాతః	=	అమ్మా!
తంద్రాహీనతమాలనీలసుషమైః	=	సోమరితనములేని తమాల వృక్షముల వలె నీలి కాంతిగల;
తారుణ్యలీలాగృహైః	=	యౌవన విలాసములకు నిలయములైన;
తారానాథకిశోరలాంఛితకచైః	=	బాలచంద్రునిచే చిహ్నితములైన కేశములు గల;

తామ్రారవిందేక్షణైః	=	ఎఱ్ఱని కమలములవంటి కన్నులుగల;
మనసిజప్రాగల్భ్యనాడిన్ధమైః	=	మన్మథుని ప్రాగల్భ్యమునకు హేతువులైన;
కమ్పాతీరచరైః	=	కమ్పానదీతీరమున సంచరించు;
ఘనస్తనభరైః	=	గొప్పస్తనముల భారముగల;
శాంకరైః	=	శంకరునకు సంబంధించిన;
పుణ్యాంకురైః	=	పుణ్యముల మొలకలచేత;
మనః	=	మనస్సు;
సత్క్రియతామ్	=	సత్కరింపబడుగాక!

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారు శివుని పుణ్యముల మొలక. అది తమాలనీలము. తారుణ్యలీలా గృహము. చంద్రకిశోరచిహ్నితకచము. ఎఱ్ఱని కమలముల వంటి నేత్రములు కలిగినట్టిది. మన్మథుని విజృంభణమునకు హేతువైనట్టిది. కమ్పాతీరమున చరించునట్టిది. గొప్ప స్తనముల బరువు గలిగినట్టిది. అది నా మనస్సును సత్కరించుగాక!

వివరణము :-

ఇందలి విశేషణ విశేష్యములు తృతీయా బహువచనాంతములు. వీని బహువచనము పూజార్థకము. బహ్వర్థకము గాదు. మూడవ నాల్గవ ఏడవ విశేషణము లమ్మవారి కేశములను కన్నులను స్తనములను వర్ణించునట్టివి. మొదటి విశేషణ మామె దేహకాంతిని, రెండవ విశేషణ మామె శివకామ్యతను బోధించును. ఆఱవ విశేషణ మామె కమ్పాతీర విహారమును బోధించును. ఇవి యన్నియు శాంకరపుణ్యాంకుర రూపమైన అమ్మవారిని విశేషింపజేయును. ఆమె తన మనస్సును సత్కరించుట అనగా మనస్సున నిలచుట కవిచే కోరబడుచున్నది. మాతః అను సంబోధన మమ్మవారు భర్తయైన శివుని కలయికతో తనను మఱచినప్పుడు గట్టిగా పిలుచు కవియొక్క శైశవమును వ్యంజింపజేయుచున్నది. నాల్గవ పాదమునందలి పదములన్నియు అంత్యను ప్రాసము కలిగియున్నవి. పూర్వార్ధమున **త**కారము వర్ణమైత్రీ రూపమున కనబడుచున్నది. మూడవ పాదమున **మ**కార వర్ణమైత్రి ఉన్నది. మనో మన అను పదముల జంటలో ఛేకానుప్రాస మున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి చంద్ర సంబంధము శిరోభషణకల్పనము ద్వారా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున తేజస్సంచయ పాటవముచే సూర్యుని కిరణాపహారము ద్వారా సంబంధము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నిత్యం నిశ్చలతాముపేత్య మరుతాం రక్షావిధిం పుష్ణతీ
తేజస్సఞ్చయపాటవేన కిరణానుష్ణద్యుతేర్ముష్ణతీ।

కాఞ్చీమధ్యగతాపి దీప్తిజననీ విశ్వాన్తరే జృమ్భతే
కాచిచ్చిత్రమహో స్మృతాపి తమసాం నిర్వాపికా దీపికా॥ 9

ప్రతిపదార్థము :-

నిత్యమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
నిశ్చలతామ్	=	నిశ్చలత్వమును;
ఉపేత్య	=	పొంది;
మరుతామ్	=	దేవతలయొక్క;
రక్షావిధిమ్	=	రక్షణకృత్యమును;
పుష్ణతీ	=	పోషించుచున్నదై;
తేజస్సంచయపాటవేన	=	తేజముల గూర్చుటలోని సామర్థ్యముచేత;
ఉష్ణద్యుతేః	=	సూర్యునియొక్క;
కిరణాన్	=	కిరణములను;
ముష్ణతీ	=	అపహరించుచున్నదై;
కాంచీమధ్యగతా+అపి	=	కాంచీనగర మధ్యనున్నను;
దీప్తిజననీ	=	ప్రకాశములకు తల్లియై;
విశ్వాంతరే	=	విశ్వము లోపల;
కాచిత్	=	ఒకానొక;
తమసామ్	=	తమస్సులయొక్క;
నిర్వాపికా	=	చల్లార్చునదగు;
దీపికా	=	దీపము;
జృంభతే	=	జృంభించుచున్నది;
అహో	=	ఆహా;
చిత్రమ్	=	వింత!

తాత్పర్యము :-

ఎల్లప్పుడు కదలక యుండి దేవతల రక్షించుచున్నదై, వెలుగుల కూర్చుకొను సామర్థ్యమున సూర్యుని కిరణముల నపహరించుచున్నదై, కాంచీనగర మధ్యమున నున్నను విశ్వాంతరమున వెలుగుల కలిగించుచు తమస్సుల చల్లార్చు నొక దివ్వె విజృంభించుచున్నది. ఇది యెంత విచిత్రమై యున్నది.

వివరణము :-

చాంచల్యము మరుత్తులకు అనగా గాడ్పులకు లక్షణము. అట్లే దేవతల జీవితము సైతము చంచలము. మనుష్యులకన్న కోట్ల సంవత్సరము లధికముగా జీవించు వారైనను కాలముయొక్క అనంతతను పురస్కరించుకొని పరిశీలించిన వారి జీవితము

స్థూలకార్యముగా రూపించునట్లున్నది. వ్యష్టి సమష్టి ఏకరూపతను పొందినట్లున్నది. స్థూలమును గడచిన సూక్ష్మవర్తమానస్థితిని అన్వేషించవలసియున్నది. ఆ సూక్ష్మస్థితి నుండియే ఈ స్థూలస్థితి వచ్చినది అని గ్రహింపవలసియున్నది. భూమియందు మొక్క మొలచును. కాని మొక్కయే ఈ శ్లోకమున కల్యాణజన్మభూమిగా వర్ణింపబడుట యొక విచిత్ర విషయము. ఇది అతిశయోక్త్యలంకార రూపము. కాంచీనగరము నందెందఱో భామామణులున్నారు. వారు కంచిలో చిల్లర మణుల వంటివారు. దానిలో మధ్యన మహామణి యున్నట్లు ఆ భామామణులలో మహామణియైన అమ్మవారు కాంచీనగర మధ్యమందున్నది. ఇంద్రనీలములు, గరుడపచ్చలు మొదలగు మణులు వెదజల్లు కాంతి ఆకుపచ్చతీవవలె నుండును. అందుచేత ఆ కృపాకన్దళియైన అమ్మవారు కాంచీమధ్యమణిగా రూపింపబడినది. అమ్మవారట్టి మణిభూమి. అది కల్యాణములకు జన్మభూమి. ఆ వనమంతయు ఆ కల్యాణవితానమే. దాని కింద మణిభూమిమయకాంచీనగరము. తన్మధ్యమున దయను కందళించు మహామణి అమ్మవారు. తేజోరూపమణికందళికి సూర్యచంద్రతేజోరూపనేత్రములు పత్రములని చెప్పుట యుచితముగా యున్నది. పూర్వార్ధమున **భ్రమరిత, పుష్పిత, పల్లవిత, పత్రిత** శబ్దములలో పదాంతానుప్రాస మున్నది. ఉత్తరార్ధమున **స్థలీ, కన్దళీ** అని ముగియుట పాదములలో అంత్యానుప్రాసమున్నది. పూర్వార్ధమున అన్ని అవయవములలోని కాంతులనే ఉపమేయములుగా చేయుటచే అమ్మవారి తేజోరూపమున వివిధ మణి వివిధ తేజములుగల మహామణిత్వము వ్యంగ్యమగు చున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి ముఖగత నేత్రములు వర్ణింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున ఆమె ముఖము వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ రాకాచన్ద్రసమానకాన్తివదనా నాకాధిరాజస్తుతా
మూకానామపి కుర్వతీ సురధునీనీకాశవాగ్వైభవమ్।
శ్రీకాఞ్చీనగరీవిహారరసికా శోకాపహన్త్రీ సతా-
మేకా పుణ్యపరమ్పరా పశుపతేరాకారిణీ రాజతే॥ 11

ప్రతిపదార్థము :–

రాకాచంద్రసమానకాంతివదనా	=	పున్నమచంద్రునితో సమానకాంతిగల ముఖముగల;
నాకాధిరాజస్తుతా	=	ఇంద్రునిచే స్తుతింపబడిన;
మూకానామ్ అపి	=	మూగవారికి కూడ;
సురధునీనీకాశవాగ్వైభవమ్	=	ఆకాశగంగతో సమానమైన వాగ్వైభవమును;
కుర్వతీ	=	చేయుచున్న;

రక్షింపబడుచుండును. ఇది ప్రథమపాదార్థ వివరణము. ద్వితీయపాదమున అమ్మవారి తేజస్సంచయపాటవము సూర్యకిరణాపహారమని చెప్పబడినది. పెద్ద తేజము ముందఱ చిన్న తేజములు లుప్తము లగుట మన మెఱుగుదుము. పగటి సూర్యుని తేజము నక్షత్రముల తేజము నపహరించుట చేత అవి లుప్తములే. **అదర్శనం లోపః** (53) (1.1.60) అనుట వ్యాకరణ సంప్రదాయము. లోపమనగా కనబడక పోవుటయే. అమ్మవారి తేజము ముందఱ కోట్లకొలది సూర్యులే వెలవెలబోవుచుండ ఒక సూర్యుని ద్వాదశ సూర్యుల లెక్కయేమి? ఆతడా అమ్మవారి చూపున లీనమయిపోవును అను అర్థము లభించును. ఉత్తరార్ధమున కాంచీనగర మధ్యగతమైన ఆ దీపము విశ్వము నందంతట వెలుగుల నింపుచు విజృంభించుచున్న దనుటచే విరోధాలంకారము **అపి చిత్రమ్ అహో** అను పదములచే వాచ్యమై యున్నది. **దీప్తిజననీ** అనుటచేత సూర్యచంద్రాగ్న్యాది సమస్త జ్యోతిస్సుల దీప్తుల కమ్మవారే దీపిక. తల్లి అనగా దాని నుండియే బయలుదేరినవని వ్యక్తమగుచున్నది. దేవళములందు భూతప్రేత పిశాచాదులు రాకుండా శాశ్వత దీప మేర్పాటు చేయబడును. రాజులు మొదలగు ధనికులా దీపములకు కావలసిన చమురులకై ఆవులను గొఱ్ఱెలను మేకలను, నువ్వులు, ఆముదములు మొదలగు నూనెల పండించుటకు కావలసిన భూములు, ఉత్సవాదులలో దివిటీలు పట్టు చాకళ్ళు మొదలగు వారి కొఱకు దానము చేయబడినట్లు శాసనము లున్నవి. ఆ దీపములకు నిశ్చలత లేకున్నను గాలులకు చలించినను అమ్మవారి విగ్రహము ఆ దేవళము నందు చలించని దీపికయే యను అర్థాంతరము ప్రథమపాదమున ధ్వనించును. దీపికయయ్యు జగద్దీప మనదగిన సూర్యుని కిరణముల నపహరించుట అను విరోధము రెండవ పాదమున స్ఫురించుచున్నది. దీపిక అగ్ని రూపము. అగ్నిలో తన తేజము నస్తమించనున్న సూర్యుడుంచునని ప్రసిద్ధిని కాళిదాసు పేర్కొనియున్నాడు. ఇచట దీపికయే స్వయముగా సూర్యుని కిరణముల నపహరించుట వింత కాదా! అమ్మవారి మహిమ ఈ విరోధమును తనలో లీన మొనరించుకొనగలుగుట మాత్రము వింత కాదు. దీపిక వెలిగించిననే చీకట్లు తొలగును కాని అమ్మవారనెడి దీపము తలచిన మాత్రముననే ఏ జ్యోతులు చొరలేని హృదయగుహలోని తమములను కూడ తొలగించుట వింతయే. **స్మృతా అపి** అను శబ్దములు పైన వివరింపబడిన విధముగా ఇతర దీపమునకన్న విశేషమును చెప్పుటచే వ్యతిరేకాలంకారస్ఫూర్తి యున్నది. గాలులవలన జనించు దీపమును గాలులే రక్షించును. ఇట గాలులను దీపము రక్షించుట వింత! గాలులే దీపము నార్పును. లేక నీరు చిలకరించిన దీపమారును. లేక దుమ్ము చల్లినను దీపమారును. తేజో విశేషమైన దీపమును భూమి జల వాయువులార్పుట లోకమున మన మెఱుగుదుము. అమ్మవారు అజ్ఞానము (తమము) నార్పు జ్ఞాతృరూపదీపికయని సారాంశము. కాంచి అనగా ఒడ్డాణము. అమ్మవారి ఒడ్డాణము దాని నడుమ నొక మణి యుండవచ్చును. మొత్తమది మణి నిర్మితమైనను దాని నడుమ చూపరుల కెదుట నొక మణి బాగుగా కనబడునదై

యుండవచ్చును. కాని ఆ మణికన్న కాంచి చుట్టియుండగా దాని నడుమనున్న అమ్మవారి నడుము కాంచీ మధ్యగతము. అమ్మవారు కూడ కాంచీ మధ్యగతయే. మధ్యనున్న ఆ ఆమ్మవారే అసలైన మణిదీపిక. కాంచీమధ్యగతాశబ్ద మీ యర్థమును వ్యంజింపజేయును. పూర్వార్ధమున పాదాంత్యానుప్రాస మున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు కాంచీమధ్యగతదీపికగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున **కాంచీమధ్యమహామణి**గా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కాన్తైః కేశరుచాం చయైర్భ్రమరితం మన్దస్మితైః పుష్పితం
కాన్త్యా పల్లవితమ్ పదామ్బురుహయోర్నేత్రత్విషా పత్రితమ్।
కమ్పాతీరవనాన్తరం విదధతీ కల్యాణజన్మస్థలీ
కాఞ్చీమధ్యమహామణిర్విజయతే కాచిత్కృపాకన్దలీ॥ 10

ప్రతిపదార్థము :–

కమ్పాతీరవనాంతరమ్	=	కమ్పానదీతీరవనప్రాంతమును;
కాంతైః	=	మనోహరములైన;
కేశరుచామ్	=	కేశముల కాంతుల;
చయైః	=	సమూహములచేత;
భ్రమరితమ్	=	తుమ్మెదలు ముసిరినట్లు చేయబడినదిగా;
మందస్మితైః	=	చిఱునవ్వులతో;
పుష్పితమ్	=	పూయించబడినదిగా;
పదామ్బురుహయోః	=	పాదకమలములయొక్క;
కాంత్యా	=	కాంతిచేత;
పల్లవితమ్	=	చిగురింపజేయబడినదిగా;
నేత్రత్విషా	=	నేత్రముల కాంతితో;
పత్రితమ్	=	ఆకిడినదిగా;
విదధతీ	=	చేయుచున్న;
కాంచీమధ్యమహామణిః	=	కాంచీమధ్యమహామణియైన;
కాచిత్	=	ఒకానొక;
కృపాకందళీ	=	దయమొలక;
కల్యాణజన్మస్థలీ	=	మంగళములకు నిలయముగా;
విజయతే	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

ఆది కమ్పానది. దాని తీరము నొక వనమున్నది. ఆ వనమధ్యమున

దయమొలక యొకటి యున్నది. దాని కేశచయములు భ్రమరములై, దాని చిఱునవ్వులు పుష్పములై, దాని పాదములు పల్లవముగా, దాని కన్నులు ఆకులుగా నున్నవి. ఆ వనమధ్యకాంచీమధ్యమహామణి, ఆ దయ మొలక అమ్మవారే. ఆమె సమస్తకల్యాణములు నిచ్చుచు సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :–

అమ్మవారీ శ్లోకమున దయ మొలకగా చెప్పబడినందున అతిశయోక్త్యలంకారమేర్పడియున్నది. ఆమె కేశకాంతులు భ్రమరములుగా, ఆమె చిఱునవ్వులు పూలుగా, ఆమె పాదములు చిగుళ్లుగా, ఆమె నేత్రములు పత్రములుగా అతిశయోక్తి రూపకానుప్రాణితమైనది. అమ్మవారు దయయొక్క మొలక. అమ్మవారు దయ రూపుకట్టినట్లున్నది. అది కమ్పాతీరవనమధ్యకాంచీనగరమధ్య మందున్నది. ఆ నగరము చుట్టు వన ముండుటచే ఆ నగర మున్నట్లే తెలియదు. కాని లోనికేగిన పిమ్మట కాంచీనగరము కనిపించును. వనముయొక్క విస్తృతి అధికమైన నగరవిస్తృతి అల్పమగుటచే ఆ దయయొక్క ప్రసారము నగరజనుల పైననే గాక ఆ వనము మొత్తమున వ్యాపించినది. అందుచేత ఆ వనము చిగుర్చుట, ఆకు తొడుగుట, పుష్పించుట, ఆ పుష్పములపై తుమ్మెదలు వ్రాలుట, మొదలుగునవి ఆ వనముయొక్క శోభను పెంచినవి. ఆ వనమే యొక దేవతగా ప్రకాశించినది. వనము నందొక మొక్కకు చిగుళ్ళు తొడుగుట మొదలుకొని పుష్పించుట, ఆ పూలపై తుమ్మెదలు చేఱువఱకు కొంతకాలము పట్టును. కాని అమ్మవారి దయ యెంతటిదో కాని చిగుర్చుట, ఆకు దొడుగుట, పుష్పించుట ఒకేసారి జరుగుచున్నవి. అడవిలోని కొన్ని మొలకలు చిగిర్చి, మరికొన్ని ఆకు దొడిగి, మరికొన్ని పుష్పించి, మరికొన్ని తుమ్మెదలగుంపులు వ్రాలిన పుష్పములు గలవై కనబడుచున్నవి. ఆ దయా (కందలీ) దేవత శిరస్సునందలి కేశములు తుమ్మెదలవలె, ఆమె చిఱునవ్వులు పుష్పములవలె, ఆమె పాదకాంతి చిగుళ్ళ సమూహములవలె, ఆమె నేత్రకాంతి ఆకుల సమూహముగా ప్రకాశించు చున్నవను ఔపమ్యము ఈ శ్లోకమున వ్యంగ్యమగుచున్నది. క్రిందికి వంగి చూచిన చిగుళ్ళు, పైకి చూచిన పత్రములు (అఱచేతులు, పాదములు) ఇంక కొంచెము పైకి చూచిన పుష్పములు (చిఱునవ్వులు), మఱికొంచెము పైకి చూచిన కేశములు (తుమ్మెదలు) కనిపించుటకై పైనుండి చూపు క్రిందకు ప్రసరింప జేసినపుడు మొదట తుమ్మెదలు, పిదప పుష్పములు, ఆ తరువాత ఆకులు, పిమ్మట చిగుళ్ళు కనిపించును. ఈ మొలక వృక్షజాతికి చెందినదగుటచే ఆ వనముతో అభేదాధ్యవసాయమును పొందినది. అమ్మవారి కేశములే వనదేవత శిరస్సుపై వ్రాలు తుమ్మెదలుగా, చిఱునవ్వులు పూలుగా, నేత్రకాంతులు పత్రములుగా, పాదకాంతులు పల్లవములుగా భాసించుచున్నవి. మొలకయే వనదేవత, వనదేవతయే మొలకగా (అమ్మవారు) భాసించుచున్నవి. సూక్ష్మకందళి స్థూలవనముగా రూపొందినట్లున్నది. కారణమైన అమ్మవారి దయయే సూక్ష్మస్థూల దశల పొందినట్లున్నది. లేక సూక్ష్మకారణమే

గాహతే	=	పొందుచున్నదో;
యేన	=	దేనితో;
మేనాసఖః	=	మేనకకు స్నేహితుడైన;
మహాన్	=	గొప్పవాడగు;
సః	=	ఆ;
సానుమాన్	=	హిమవంతుడు;
ముహుః	=	మాటిమాటికి;
ఔన్నత్యమ్	=	ఔన్నత్యమును;
ఏతి	=	పొందునో;
కమ్పాతీరవిహారిణా	=	కమ్పానదీతీరమున విహరించు;
తేన	=	ఆ;
ధామ్నా ఏవ	=	ధామముచేతనే;
వయమ్	=	మేము;
సశరణాః	=	దిక్కుగలవారము.

తాత్పర్యము :-

కమ్పాతీరమున నొక ధామము విహరించుచున్నది. దమ్భావ పుమ్భావములు గల, శివుని శరీరమునందు ఐక్యత రచింపబడుచున్నది. దాని కేశప్రదేశమున చంద్రరేఖ భూషణముగ నొప్పుచున్నది. దాని పుట్టుకచేత హిమాలయపర్వతరాజింకను ఔన్నత్యమును పొందుచునే యున్నాడు. కమ్పాతీరమున విహరించు ఆ ధామమే మాకు దిక్కై యున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారు శివుని శరీరమునందైక్యమై యున్నది. అనగా అమ్మవారే శివుని శరీరము. శివుని శరీరమే అమ్మవారు. శరీరి శివుడు. శరీర నాయకుడు శరీరి. శరీరమైన అమ్మవారి కాయన నాయకుడు. కావున శివుని శరీరముతో అమ్మవారి కైక్యము. శరీరి శరీరములకు శేషి శేషభావ మంగీకరింపబడును. శివుడు శేషి. అమ్మవారు ఆయనకు శేషభూతము. శరీరము దృశ్యకోటికి చెందినదైనను దృగ్భావము దానియందేర్పడియుండును. దానికే **అహంకారమని** పేరు. గృహారామక్షేత్రాదులు పెక్కు దృశ్యములున్నను, వానియందు మమకారమే కాని అహంకార ముండదు. నేనొక ప్రభువునకు చెందిన వాడను లేక నేను ప్రభువును ఇత్యాదులు అహంకార రూపములు. ఇదమ్ మమ అనునది మమకార రూపము. ఇదమ్ తవ అనునది తవకార రూపము. ఇదమ్ తదీయమ్ అనునది తదీయభావము. ఇది నాది, వీడు నా సేవకుడు ఇత్యాదులు మమకారరూపములే కాక ఇదమ్భావ రూపములు. ఇది (నా) శరీరము, ఇది (నా) గృహము, ఇది (నా) తోట, ఇది (నా) పొలము ఇత్యాదులు మమకారరూపములు. ఇదమ్భావ రూపములు, దృశ్యమునందు స్వీయబుద్ధి మమకారము. ఇదమ్ అనునది

శ్రీకాంచీనగరీవిహారరసికా	=	శ్రీ కాంచీనగరియందు విహరించు నాసక్తిగల;
సతామ్	=	సత్పురుషులయొక్క;
శోకాపహన్త్రీ	=	దుఃఖమును పోగొట్టు;
పశుపతేః	=	శివునియొక్క;
ఆకారిణీ	=	ఆకారము దాల్చిన;
పుణ్యపరంపరా	=	పుణ్యముల వరుసయైనట్టి;
ఏకా	=	ఒకతె;
రాజతే	=	ప్రకాశించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

పున్నమచంద్రునితో సమానమైన కాంతిగల ముఖము గలది, ఇంద్రునిచే స్తుతింపబడినది, మూగవారికి కూడ ఆకాశగంగ వంటి వాగ్వైభవమును కలిగించు నట్టిది, శ్రీకాంచీనగరియందు అభిరుచి గలిగినది, సత్పురుషులలో శోకమును బోగొట్టునది, రూపుదాల్చిన శివుని పుణ్యముల వరుసయో యనదగినదియైన కామాక్షీదేవి విరాజిల్లుచున్నది.

వివరణము :-

రాకాచంద్రసమానకాంతివదనా, సురధునీనీకాశవాగ్వైభవమ్ అను సమాసములందు ఉపమాలంకార మేర్పడియున్నది. నాలుగు పాదములలో ప్రాసమున్నది. వర్ణమైత్రి యుండవలసిన చోట ప్రాసమున్నది. కావున ఈ శ్లోకమున పాదాది మధ్యానుప్రాసమున్నది. సురధుని యనగా దేవనది. ధుని యనగా ధ్వనించునది. అది వేగముగా ఆకాశమునుండి క్రిందికి దుముకును. ధ్వనించుచు క్రిందకు దుముకు ఆకాశగంగయొక్క వేగము వాగ్వైభవము మూకుల ముఖమునుండి వెలువడును. ఇది రెండవ పాదమునందలి చివరి సమాసముయొక్క భావము. అమ్మవారి కరుణతో కలిగిన మూకకవి వాగ్వైభవము ఆకాశ గంగవలె పవిత్రమైనదని వ్యంగ్యము. **శ్రీకాంచీనగరీవిహార రసికా** అను సమాసముచేత మణిద్వీపమునందలి శ్రీనగరమునకన్న శ్రీకాంచీనగరమునందు చరించుటకు అధికమైన ఆసక్తి యున్నదని ధ్వనించుచున్నది. **ఆకారిణీ** అను శబ్దమునకు ఆకారము గలది అను అర్థమే కాక పిలచునది యని అర్థము కూడ నున్నది. అమ్మవారిని మనము పిలిచినచో ఆమె పశుపతిని పిలిచి ఆయనతో కూడి మన కడకు వచ్చునదనుట వ్యంగ్యమగును.

అవ:- పై శ్లోకమున ఆకాశగంగ ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున దానికన్న గొప్పనదిగా అమ్మవారు నిరూపింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ జాతా శీతలశైలతస్సుకృతినాం దృశ్యా పరం దేహినాం
లోకానాం క్షణమాత్రసంస్మరణతస్సన్తాపవిచ్ఛేదినీ।

ఆశ్చర్యం బహుఖేలనం వితనుతే నైశ్చల్యమాబిభ్రతీ
కమ్పాయాస్తటసీమ్ని కాపి తటినీ కారుణ్యపాథోమయీ॥ 12

ప్రతిపదార్థము :-

శీతలశైలతః	=	హిమగిరినుండి;
జాతా	=	పుట్టినది;
పరమ్	=	కాని;
సుకృతినామ్	=	పుణ్యాత్ములైన;
దేహినామ్	=	దేహధారులకు;
దృశ్యా	=	చూడదగినది;
క్షణమాత్రసంస్మరణతః	=	క్షణకాలము సంస్మరించుటవలన;
లోకానామ్	=	లోకులయొక్క;
సంతాపవిచ్ఛేదినీ	=	సంతాపమును బోగొట్టునది;
నైశ్చల్యమ్	=	నిశ్చలభావమును;
ఆబిభ్రతీ	=	ధరించుచునే;
బహుఖేలనమ్	=	గొప్పఆటను;
వితనుతే	=	చేయును;
కమ్పాయాః	=	కమ్పానదియొక్క;
తటసీమ్ని	=	ఒడ్డు ప్రదేశమున;
కా+అపి	=	ఒకానొక;
తటినీ	=	నది;
కారుణ్యపాథోమయీ	=	దయాజలముగలదై;
ఆశ్చర్యమ్	=	ఆశ్చర్యమును;
వితనుతే	=	కలిగించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

కమ్పానదీతటమున మరియొక తటిని (కామాక్షీదేవి) ఉన్నది. ఇదియు గంగవలె హిమగిరినుండియే పుట్టినది. కాని ఇది పుణ్యవంతులకు మాత్రమే లోచనగోచరమగును. క్షణకాలము సంస్మరించిన మాత్రముననే సంతాపము నంతయు నంతమొందించును. నిశ్చలముగానుండి ఆడుచుండును. ఈ నదిలో గల జలము కరుణయే.

వివరణము :-

హిమగిరినుండి పుట్టుట గంగకు, అమ్మవారికి సమానము. కాని గంగ కంపయు అందఱకును, కాని కమ్పానదీతీరమందున్న నది పుణ్యాత్ములకు మాత్రమే కనిపించును. నదియొద్దన మరియొక నది యుండదు. ఇది కమ్పానది యొద్దన నున్నది. ఏ నదియైనను స్నానము చేసిన వారి తాపమునే పోగొట్టును. మానసిక సంతాపమును పోగొట్టజాలదు. కాని ఈ నది పాపజన్యమైన మానసిక సంతాపమును క్షణమాత్రము స్మరించినంతనే తొలగించును. నిశ్చలముగా నున్న దాటలాడజాలదు. కాని ఈ నది నిశ్చలముగా నుండియే సృష్టిస్థితి లయముల ఆటలాడును, ఈ నదిలో నీరు లేదు. దానికి బదులు కరుణయే ఉన్నది. ఈ కరుణాజలమునే ఇది ప్రవహింపజేయును. ఈ శ్లోకమున రూపక వ్యతిరేకవిరోధాలంకారములు గలవు. మూడవపాదమున యతిస్థానమున యతితో పాటు ప్రాసమున్నది. నాల్గవపాదమున కకారము వర్ణమైత్రి రూపమున ఉన్నది. కుమ్మరివాడు కుండను చేయుటకు హస్తపాదాది చేష్టల నొనరించును. అమ్మవారు జగముయొక్క సృష్టిస్థితిలయములను ఖేలామాత్రముగఁ జేయును. హస్తపాదాది చలనమును బాలునివలె నాచరించదు. **ఇచ్ఛామాత్రమ్ ప్రభోః సృష్టిః లీలార్థమితి చాపరే** ఇత్యాది వాక్యములవలన జగద్వ్యాపారమున జగత్సృష్టి స్థితిలయాది లీలలందు హస్తపాదరహిత గావున వాని చేష్టలకు ప్రసక్తి లేదు. విగ్రహమునను నైశ్చల్యమును ధరించుచునే, విగ్రహమున హస్తపాదాదులున్నను వానిని కదలించకయే, సంకల్పమాత్రమున లయాది క్రీడల నొనరించును.

అవ:- పై శ్లోకమున కమ్పాతటమునందలి తటినిగా అమ్మవారు నిరూపింప బడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె దాని యందలి యొక ధామముగా నిరూపింప బడుచున్నది.

శ్లో॥ ఐక్యం యేన విరచ్యతే హరతనౌ దమ్భావపుమ్భావకే
రేఖా యత్కచసీమ్ని శేఖరదశాం నైశాకరీ గాహతే।
ఔన్నత్యమ్ముహురేతి యేన స మహాన్మేనాసఖస్సానుమా-
న్కమ్పాతీరవిహారిణా సశరణాస్తేనైవ ధామ్నా వయమ్॥ 13

ప్రతిపదార్థము :-

యేన	=	ఎవరిచేత;
దమ్భావపుమ్భావకే	=	దమ్భావ పుమ్భావములుగల;
హరతనౌ	=	శివుని శరీరమందు;
ఐక్యమ్	=	ఐక్యము;
విరచ్యతే	=	చేయబడుచున్నదో;
యత్కచసీమ్ని	=	దేని కేశప్రదేశమున;
నైశాకరీ	=	చంద్రునికి సంబంధించిన;
రేఖా	=	రేఖ;
శేఖరదశామ్	=	శిరోభూషణతను;

శ్లో॥ ఖణ్డం చాన్ద్రమసం వతంసమనిశం కాఞ్చీపురే ఖేలనం
కాలాయశ్ఛవితస్కరీం తనురుచిం కర్ణేజపే లోచనే।
తారుణ్యోష్మనఖమ్పచంస్తనభరం జఙ్ఘాస్పృశం కున్తలం
భాగ్యం దేశికసఞ్చితమ్మమ కదా సమ్పాదయేదమ్బికే॥ 15

ప్రతిపదార్థము :-

అనిశమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
చాన్ద్రమసమ్	=	చంద్రునికి సంబంధించిన;
ఖండమ్	=	ముక్క;
వతంసమ్	=	శిరోలంకారము;
కాంచీపురే	=	కాంచీనగరమున;
ఖేలనమ్	=	ఆట;
కాలాయశ్ఛవితస్కరీమ్	=	నల్లని ఇనుముయొక్క కాంతిని దొంగిలించు;
తనురుచిమ్	=	శరీరకాంతి;
కర్ణేజపే	=	కర్ణములతో ముచ్చటలాడు;
లోచనే	=	కన్నులు;
తారుణ్యోష్మనఖంపచమ్	=	యౌవనపు వేడిచే గోరువెచ్చనైన;
స్తనభరమ్	=	చనుల బరువు;
జంఘాస్పృశమ్	=	పిక్కలను తాకు;
కున్తలమ్	=	కేశపాశము;
దేశికసంచితమ్	=	గురువుచే కూర్చబడిన భాగ్యము;
అమ్బికే	=	అమ్మా!
మమ	=	నాకు;
కదా	=	ఎప్పుడు;
సమ్పాదయేత్	=	లభించునో గదా!

తాత్పర్యము :-

అమ్మ యనగా గురుసంచితమైనభాగ్యము. శిరోభూషణము చంద్రఖండము. కాంచీపురమున ఆట, నల్లని ఇనుముయొక్క కాంతిని దొంగిలించు శరీరకాంతి, చెవులతో ముచ్చటలాడు కన్నులు, యౌవనపు వేడితో గోరువెచ్చని స్తనముల బరువు, పిక్కలను తాకు కేశపాశము–ఇది అంతయు గురుసంచితమైనభాగ్యము. అది నా కెప్పుడు లభించునో గదా!

వివరణము :-

విద్యావంశము జన్మవంశము అని వంశము రెండు విధములుగ నుండును.

దృశ్యతను చెప్పు శబ్దము. కావున ఇదమ్ భావము దృశ్యము నందంతట గోచరించును. నేను పురుషుడను, నేను స్త్రీని– ఇత్యాదులు అహంకార రూపములు. నేను అనునది తాను కాని వస్తువున నుపయోగించినపుడు అహంకారము అనబడును. లేక అహమ్ భావము అనబడును. గర్వము అను నర్థమున వీనికి ప్రయోగముండుట విషయాంతరము. అస్తు. హర తనువు బ్రహ్మాండము. జీవునకు పిండాండమువలె హరున కది దృశ్యము. ఇదమ్ పద వాచ్యము. ఇదమ్ పదమునకు అర్థము ఇది. ఇది యనగా దృశ్యమని చెప్పుకొంటిమి. దీనికి ద్రష్ట ఎవరు? ఆత్మ ద్రష్ట. ఆత్మను ఉద్దేశించి శరీరగత పుంస్త్వమును ఆరోపించి లేక ద్రష్టత లేని ద్రష్టకాని మనోబుద్ధి స్థూలశరీరాదికము నందు ద్రష్టత నారోపించి నేను సుఖిని, దుఃఖిని, చూచువాడను, వినువాడను– అను అహంకారమును జనులు ప్రదర్శించుట మన మెఱుగుదుము. శరీరగత పుంస్త్వమును ఆత్మయందు ఆరోపించుట ఒకవిధమగు అహంకారము. ఆత్మగత ద్రష్టతను దేహేంద్రియాదికము నందారోపించుట మరొక విధమగు అహంకారము. ప్రకృతి దృశ్యము కావున దృశ్యమునందు స్త్రీత్వము పురుషుడు (ఆత్మ) ద్రష్ట. కావున ద్రష్టయందు పుంస్త్వమును ఆరోపించి వ్యవహరించుట (ఆధ్యాత్మిక వ్యవహారము) ప్రచురముగా నున్నది. దృశ్యమునందు ఇదమ్ భావము, ద్రష్టతారోపము కలిగిన దేహేంద్రియాదికమునందు పుమ్ భావము ఆరోపింప బడిన వ్యవహారమునందున ఈ ఆరోపణములు గల పుమ్భావేదమ్భావములు హరతనువునందు గలవు. అట్టిదేయైన అమ్మవారు (ప్రకృతి) ఆ హరతనువుతో నైక్యమునందినదని శ్లోకమునందలి పార్వతీపరమేశ్వరుల కైక్యము చెప్పు ప్రథమ పాదమున హరతనువునకు విశేషణముగా **దమ్భావపుమ్భావకే** అను సమాసము ప్రయోగింపబడినది. ఇదమ్భావశబ్దమునకు బదులుగా (ఛందస్సులో పడుటకు) దమ్భావ శబ్దము ప్రయోగింపబడినది. **అయమ్ పురుషః** వీడు పురుషుడు అను వాక్యమున అయమ్ అనునది ఇదమ్ శబ్దముయొక్క పుంలింగైక వచనాంతము అనగా దానియందు ఇదమ్ భావమున్నది. పురుషః అను శబ్దము నందు పుమ్ భావమున్నది. శ్లోకమున **దమ్భావపుమ్భావకే** అను విశేషణము హరతనువును విశేషించుచున్నది. పురుషుడన్న నిట్లుండవలె అని హరతనువును ప్రశంసించుట ఆ ప్రథమపాదార్థము అని మరొక విధముగా వ్యాఖ్యానించవచ్చును. **అయమ్ పురుషః** అని హరతనువు ప్రశంసింపబడుట అమ్మవారు దానియందైక్యము నొందుటచే తానే ఇటువంటి భార్యను పొందిన వీడే పురుషుడు అను **ఇదమ్ భావ పుమ్ భావముల** వ్యవహారమునకు తగిన అర్హతను హరతనువునకు కలిగించిన దమ్మవారని సారాంశము. హరతనువు నందైక్యము అమ్మవారొందుట అర్ధనారీశ్వరత్వ వ్యంజకము కూడ. చంద్రరేఖ శిరోభూషణముగా నున్నదనుట ద్వితీయపాదార్థము. తృతీయపాదమున హిమవంతు డనక **మేనాసఖః సానుమాన్** అనుట హిమవంతునే భంగ్యంతరముగా చెప్పుటచే పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడియున్నది. అమ్మవారి పుట్టుకచేత తొలుతనే ఉన్నతుడైన

హిమవంతు డింకను ఔన్నత్యమును పొందుచునే యున్నాడనుట వలన ఔన్నత్యమును పొందుట పూర్తి కాలేదని ఇంకను జరుగుచునే యున్నదని ఏతి అను వర్తమానార్థక్రియచేత వ్యంగ్యమగుచున్నది. ఆ ధామముచేతనే మాకు రక్షణ కలుగుచున్నదను కవి రతి నాల్గవ పాదమున వ్యంగ్యమగుచున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి కచములకు చంద్రకళ భూషణమని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున దానితో అమ్మవారు కౌమలమును తిరస్కరించుట చెప్పబడినది.

శ్లో॥ అక్ష్ణోశ్చ స్తనయోశ్శ్రియా శ్రవణయోర్బాహ్వోశ్చ మూలం స్పృశ-
న్నుత్తంసేన ముఖేన చ ప్రతిదినం ద్రుహ్యన్పయోజన్మనే।
మాధుర్యేణ గిరాం గతేన మృదునా హంసాఙ్గనాం హ్రేపయ-
న్కాఞ్చీసీమ్ని చకాస్తి కోఽపి కవితాసన్తానబీజాఙ్కురః॥ 14

ప్రతిపదార్థము :-

అక్ష్ణోః	=	కన్నులయొక్క;
స్తనయోః చ	=	స్తనములయొక్కయు;
శ్రియా	=	కాంతిచేత;
శ్రవణయోః	=	చెవులయొక్క;
బాహ్వోః చ	=	భుజములయొక్కయు;
మూలమ్	=	మూలమును;
స్పృశన్	=	తాకుచు;
ఉత్తంసేన	=	శిరోలంకారముచేత;
ముఖేన చ	=	ముఖముచేతను;
ప్రతిదినమ్	=	ప్రతిదినము;
పయోజన్మనే	=	కమలముకొఱకు;
ద్రుహ్యన్	=	ద్రోహము చేయుచు;
గిరామ్	=	వాక్కులయొక్క;
మాధుర్యేణ	=	తీయదనముచేత;
మృదునా	=	మెత్తనైన;
గతేన చ	=	నడకచేతను;
హంసాంగనామ్	=	ఆడుహంసను;
హ్రేపయన్	=	స్పర్ధిల్లజేయుచు;
కాంచీసీమ్ని	=	కాంచీనగర ప్రదేశమునందు;
కః+అపి	=	ఒకానొక;
కవితాసంతానబీజాంకురః	=	కవిత సమూహముయొక్క బీజాంకురము (కామాక్షీదేవి);
చకాస్తి	=	ప్రకాశించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

కన్నులకాంతిచేత కరమూలమును, స్తనముల కాంతిచేత బాహుమూలమును తాకుచు, శిరోలంకారముచేత ముఖముచేతను కమలమునకు ద్రోహ మొనర్చుచు వాక్కులయొక్క మాధుర్యముచేత మంద గమనముచే ఆడుహంసను స్పర్ధిల్ల జేయుచు ఒక కవితాసంతానబీజాంకురము కంచినందు విరాజిల్లుచున్నది.

వివరణము :-

కన్నులు స్తనములు కాంతితో చెవులను బాహుమూలమును తాకుచున్నవి అని కన్నులు కాంతితో చెవులను, స్తనములు కాంతితో బాహుమూలమును తాకుట అను క్రమము పాటించబడుట చేత క్రమాలంకారము ప్రథమపాదమున నున్నది. రెండవపాదము శిరోభూషణము ముఖము రెండు కలసి కమలమునకు ద్రోహమొనరించు చున్నవి అని చెప్పుటచే సముచ్చయా లంకార మేర్పడియున్నది. చంద్రకల యుదయించిన కమలము ముడుచుకొని పోవుటచే చంద్రకల ద్రోహము లోకప్రసిద్ధమే. అమ్మవారి ముఖము తన కాంతితో కమలమును మించి యుండుటచేత కమలద్రోహ మొనర్చు చున్నదని చెప్పుటచేత ఉపమానతిరస్కార ప్రయోజనమైన ప్రతీపాలంకారముయొక్క స్ఫూర్తి యున్నది. పై రెంటిలో నేదో యొకటి చంద్రకలయో, ముఖమో కమలమును తిరస్కరించ కలిగియుండగా రెండు కలిసినచో నా కమలము తలవంచుకొనక తప్పదు అను అర్థము వ్యంగ్యమగుచున్నది. మూడవపాదమున వాఙ్మాధుర్యము హంసాంగన కూతకన్న మధురమని హంసాంగనకన్న వారి మందగమనమే మిన్న అని స్ఫురించుటచేతను ప్రతీపాలంకారస్ఫూర్తి యున్నది. నాల్గవపాదమున అమ్మవారు కవితాసంతాన బీజాంకురముగా రూపింపబడుట చేత అమ్మ దర్శన, పూజనాదులొనర్చిన వారికి కవిత్వము బాగుగా చెప్పు సామర్థ్యము అబ్బునను అర్థము వ్యంగ్యమగును. మొత్తము శ్లోకమున అమ్మవారు ఆకర్ణాంతవిశాలనేత్ర యని భుజములవఱకు వ్యాపించిన స్తనకాంతి గలదని, కమలమును మించిన ముఖసౌందర్యము కలదని, చంద్రుని శిరమున ధరించినదని, హంసకన్న మించిన మందగమనసౌందర్యము కలదని వాఙ్మాధుర్యము కలదని సారాంశము.

అవ:- అమ్మవారి ఉపమాతిశాయి రూపసౌందర్యము పై శ్లోకమున వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున అట్టి గొప్ప రూప సౌందర్యము గల శరీరముతో తనకు సారూప్యము కావలెనని కవి ప్రార్థనము చెప్పబడుచున్నది.

నందలంకరింపబడుచున్న కమల వనవైర ప్రక్రియగల, చక్కని చిఱునవ్వు గల, గొప్ప స్తన ప్రాంతము గల, మూర్ఛపడుచున్న నడుముతో నొప్పిన జగన్మోహిని యైన యొకానొక కామిని కాంచీసీమయందు సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :–

అమ్మవారి యొక కన్ను చంద్రుడు. కావున ఆమె చూపు అమృతమును చిందు నైపుణ్యమును కలిగియున్నది. అట్లే ఆమె ముఖమును అమృతము చిందించు చున్నది. ఆమె చూపు ఆమె సంతానమైన జగమునం దమృతమును చిలుకుచుండగా ఆమె ముఖచంద్రునిలోని అమృతమును శివుడు జుఱ్ఱుకొను చున్నాడు అను వ్యంగ్యార్థము వచ్చు సముచ్చయాలంకారము ప్రథమపాదమున నున్నది. పంకజవనముతో వైరప్రక్రియ చంద్రకలారూపము. కొప్పునందు దాని నలంకరించుకొనుచున్నది అమ్మవారు అని రెండవపాదమందు, మొదటి పాదమునందును భంగ్యంతరముగా చంద్రకల, చంద్రుడు చెప్పబడుటచే పర్యాయోక్త్యలంకారము లున్నవి. మూడవపాదమున మూర్ఛపడుచున్న నడుమనగా సన్నని నడుము. పడిపోవునేమో యన్నంత సన్నముగా నున్నది. పైగా అది బోలెడంత స్తనభారము కలిగియున్నది. అది చూచిన వారికి ముఖ్యముగా శివునికి మూర్ఛ వచ్చునంత పనియగును. మా ఆహారమునకై ఇంత స్తనభారము నీ నడుము మోయుచున్నదని చూచిన సంతానమునకు మూర్ఛ వచ్చునంత పనియైనది. శివుడా ఘనస్తనభారముల మోయు నడుమును చూచి తనను తానే మఱచి, మూర్ఛ వచ్చిన వానివలె చేష్టలుడిగి యున్నాడు. సంతానముయొక్కయు, భర్తయొక్కయు మూర్ఛను చూచి అమ్మవారు చిఱునవ్వు దాచుకొను చున్నను పెదవులను దాటుచునే యున్నది. మూడవపాదమున నీ మూడు విశేషణములు పై వస్తువును ధ్వనింపజేయుచున్నవి. కామాక్షి కన్నులలో కామమున్నది. అందుచేతనే ఆమె కామిని. ఆమె యెదలో మరింత భద్రముగా తానుండవచ్చునని మన్మథుడామె యెదలోనే దూరినాడు. అందు శివుడున్నాడు. ఆయనను చూచిన కాముడు పారిపోవలె. కాని పారిపోలేదు. ఏల? ఆ శివుడామె యెదలో నుండుటకు తానే కారణము. పైగా అది అమ్మవారి యెద. దానిలోనికి ఆగంతకుడుగా వచ్చిన శివుడు ఆగంతకుడుగా వచ్చిన తనను పొమ్మనుట కెట్టి యధికారము లేని వాడని గ్రహించి కాముడందులోనే యున్నాడు. ఇంతలో నెచటినుండియో శివుడామె ముందఱకు వచ్చినాడు. విచ్చుకొన్న ఆమె కన్నుల కిటికీలలో నుండి కాముడు తన వలన శివుడు భగ్నవ్రతుడై కాళ్ళ బేరమునకు వచ్చిన సంగతి గ్రహించి జగన్మోహినియైన అమ్మవారి యెదలో కాని, కన్నులలో కాని తాను నిర్భయముగా నున్నాడు. అందుచే నామె ఒకానొక కామిని యని చెప్పబడినది. ఆమెకు మనమును జయ వెట్టుదము. మూడవ పాదమున **ము** కార వర్ణమైత్రి, నాల్గవపాదమున ఐదు పదములలో మూడు పదములు **క**కారాదులై **క**కార వర్ణమైత్రి కలవై వృత్త్యనుప్రాసముతో దాని నలంకరించుచున్నవి.

వంశము నందలి భాగ్య మా వంశీయులకు చెందును. తండ్రి కొడుకునకు పితృపితామహ పరంపరా ప్రాప్తమైన ధనమును వలయునంత వఱకు దాచి యుంచి తను ఇచ్చునట్లు పరమ్పరా ప్రాప్తమైన దైవతార్చనమును, జపింపదగిన మంత్రమును, ఉపాసనా విధానమును, శిష్యునకు గురువు కాపాడియిచ్చును. మూకమహాకవి గురువు కడ అమ్మవారే ఒక భాగ్యముగా నున్నది. ఆ గురువున కాయమ్మ యెప్పుడు చంద్రకిరీటముతో నల్లని కాంతితో ఆకర్ణాంత విశాలనేత్రములతో సాంద్రస్తనభారముతో పిక్కల తాకు కేశపాశముతో కాంచీపురమున నాటలాడుచున్నట్లు కనిపించుచుండును. ఒక్కొక్కప్పుడు శిష్యులకు గురువు అమ్మవారుగానే సాక్షాత్కరించును. ఆ గురువు భాగ్యమంతయు అమ్మవారే. గురువునకు అమ్మవారి సాయుజ్యమే లభించినది. ఆ గురువుయొక్క గురువునకు ఆ భాగ్యమే యుండెను. ఆ గురుపరమ్పరలోని పూర్వ గురువులందఱు అమ్మవారి సాయుజ్యమును బ్రతికియుండగనే పొందిన వారు. శిష్యుడైన తనకా భాగ్యమెప్పుడు కలుగునా! యని బాధపడుచున్నాడు. అమ్మవారు తనకు కనీసము సారూప్య దర్శన భాగ్యమెన్నడు కలిగించునో యని బాధపడు చున్నాడు. మనము సాధారణముగా మంచి యిల్లు కట్టుకొను భాగ్యమునో, ఉన్నతాధికార, పుత్రప్రాప్తి భాగ్యమునో నశ్వరమైన అట్టి ఏదో భాగ్యమును కోరుకొనుచుందుము. కాని మూకమహాకవి కా నశ్వరమైన భాగ్యమేదియు అక్కఱలేదు. వాని నాయన కోరనే కోరడు. అమ్మవారి కున్న పైన పేర్కొనబడిన చిహ్నములు తన కెన్నడు కలుగునా యని తపించుచున్నాడు. పూర్వార్ధమున వర్ణమైత్రి **క**వర్ణ రూపమున కనిపించుచున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి సారూప్యప్రాప్తి భాగ్యము కలుగవలెనను కవి ప్రార్థనము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి భౌతికాధ్యాత్మిక భజనము తత్ప్రాప్తి సాధనముగా కవి భజించుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ తన్వానం నిజకేళిసౌధసరణిం నైసర్గికీణాం గిరాం
కేదారం కవిమల్లసూక్తిలహరీసస్యశ్రియాం శాశ్వతమ్।
అంహోవఞ్చనచఞ్చు కిఞ్చన భజే కాఞ్చీపురీమణ్డనం
పర్యాయచ్ఛవి పాకశాసనమణేః పౌష్పేషవం పౌరుషమ్॥16

ప్రతిపదార్థము :–

నైసర్గికీణామ్	=	స్వాభావికములైన;
గిరామ్	=	వాక్కులకు (వేదములకు);
నిజకేళిసౌధసరణిమ్	=	తన క్రీడా భవన మార్గమును;
తన్వానమ్	=	చేయుచున్న;
కవిమల్లసూక్తిలహరీ	=	గొప్ప కవుల మంచిమాటల ప్రవాహములనెడి

సస్యశ్రియామ్		పంటలకు;
శాశ్వతమ్	=	నిత్యమైన;
కేదారమ్	=	పొలమైన;
అంహోవంచనచంచు	=	పాపముల వంచించు సామర్థ్యముగల;
కాంచీపురీమండనమ్	=	కాంచీనగరమున కలంకారమైన;
పాకశాసనమణేః	=	ఇంద్రనీలమణికి;
పర్యాయచ్ఛవి	=	సమానమైన కాంతిగల;
పౌష్పేషవమ్	=	మన్మథునకు సంబంధించిన;
పౌరుషమ్	=	పౌరుషమును(అమ్మవారిని);
కించన	=	ఇంచుకంత;
భజే	=	సేవించెదను.

తాత్పర్యము :-

వేదవాక్కులను తన కేళిసౌధమార్గముగా చేయుచున్న, గొప్ప కవుల మంచిమాటల ప్రవాహములనెడి పంటలకు పొలమైన, పాపముల నశింపజేయ గల కాంచీపురాలంకారమైన ఇంద్రనీలమణి కాంతిగల, మన్మథుని పౌరుష మనదగిన అమ్మవారిని సేవించెదను.

వివరణము :-

అమ్మవారి కడకు పోవు మార్గము కావలెను. ఇది భక్తుల వారథి. ఆ మార్గమేది? వేదములే. ఆ మార్గము వైదికములైన నిష్కామకర్మోపాసనల నొనరించిన వారికి సాలోక్య సామీప్య ముక్తులు లభించును. అమ్మవారి లోకము నందలి అమ్మవారి భవనములోనికి ప్రవేశము లభించును. ప్రథమపాదమున లభించు అర్థమిది. ఇతర కవుల నోడించగల కవులు కవిమల్లులు. వారు గొప్ప కృషీవలులు. అమ్మవారను పొలమున ఆమెతత్త్వమును వివరించు మంచిమాటలు అను పంటలను వారు పండించెదరు. వారి సూక్తిసస్యములకు అమ్మవారే పొలము. అనగా ఆధారము. పొలమున్ననే కృషీవలుల కృషి కొనసాగును. అట్లే అమ్మవారే వారి కవితా సూక్తులను పండించుటకు ఆధారమైన శాశ్వతమైన పొలము. సాధారణ కవులు లౌకికమైన విషయములను గూర్చి కవిత లల్లెదరు. గొప్ప కవులు భగవతీతత్త్వమును వివరించు కవిత లల్లెదరు. ఎంతమంది కవులు ఎంత పంట నేకాలమునైన పండించునంత సార మా పొలమున నున్నది. ఇది ద్వితీయపాదమున లభించు అర్థము. అమ్మవారు కాంచీపురమునకే అలంకారము. పాపాంధకారమును చీల్చు సామర్థ్యము గల అలంకారము. అది సూర్యచంద్రాదుల కాంతివంటి కాంతిని వెలువరించదు. ఆమె వెలువరించు కాంతి ఇంద్రనీలమణికి పర్యాయము. అనగా నీలకాంతి, మన్మథుని పౌరుష మంతయు అమ్మవారే. శివునోడించుట మన్మథుని కామె వలననే సాధ్యమైనది. మన్మథుడు పౌరుషము గలవాడు.

రూపెత్తిన పౌరుషము అని కీర్తింపబడినాడు. ఇది ఉత్తరార్ధమున లభించు అర్థము. అమ్మవారు అని చెప్పక సూక్తి సస్య శాశ్వత కేదారము పుష్పేషు పౌరుషము అని చెప్పుటచే అతిశయోక్త్యలంకార మేర్పడినది. కాని అమ్మవారి పట్ల ఎట్టి అతిశయోక్తులును అల్పోక్తులే యగునను మాట మఱువరాదు. మూడవపాదమున అంహోవంచన చంచు కించన కాంచీపురీమండనమ్ అను పదములలో వృత్త్యనుప్రాసమను శబ్దాలంకార మున్నది. నాల్గవపాదమున పదాది పకార వర్ణమైత్రి యున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారియందు కాముని పౌరుషము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె కామినిగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఆలోకే ముఖపఙ్కజే చ దధతీ సౌధాకరీం చాతురీం
చూడాలఙ్క్రియమాణపఙ్కజవనీవైరాగమప్రక్రియా।
ముగ్ధస్మేరముఖీ ఘనస్తనతటీ మూర్ఛాలమధ్యాఞ్చితా
కాఞ్చీసీమని కామినీ విజయతే కాచిజ్జగన్మోహినీ॥ 17

ప్రతిపదార్థము :-

ఆలోకే	=	చూపునందు;
ముఖపంకజే చ	=	వదనకమలమునందును;
సౌధాకరీమ్	=	చంద్రునికి సంబంధించిన;
చాతురీమ్	=	నైపుణిని;
దధతీ	=	ధరించునదియైన;
చూడాలంక్రియమాణ	=	కొప్పునందు అలంకరింపబడుచున్న కమల
పంకజవనీ వైరాగమ ప్రక్రియా		వన వైరముల ప్రక్రియ గల;
ముగ్ధస్మేరముఖీ	=	చక్కని చిఱునవ్వు మోముగల;
ఘనస్తనతటీ	=	గొప్ప స్తనప్రాంతముగల;
మూర్ఛాలమధ్యాంచితా	=	మూర్ఛపడుచున్న నడుముతో నొప్పిన;
జగన్మోహినీ	=	జగన్మోహినియైన;
కాచిత్	=	ఒకానొక;
కామినీ	=	కామిని;
కాంచీసీమని	=	కాంచిసీమయందు;
విజయతే	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

చూపునందు ముఖమునందును అమృతమును చిందించు నైపుణ్యము, కొప్పు

కాంతులై ప్రకాశించినవను రూపకాలంకార మమ్మవారి ముఖము త్రివేణీ సంగమమను మరొక రూపకమును వ్యంజింపజేయుచున్నది. ఇది అమ్మవారు నవ్వినప్పటి స్థితి. అమ్మవారి దంతముల పైకప్పులై పెదవులున్నప్పుడు వాని యెఱ్ఱని సన్ధ్యాకాలమువంటి కాంతిలో ఆమె కటాక్షములు గాఢాన్ధకాంతి గలిగియున్నవి. ద్వితీయపాదమునందలి రూపకాలంకారముచే గాఢాంధకారము ను తొలగించు ప్రాతస్సన్ధ్యయొక్క గాఢాంధకార హేతువైన సాయంసంధ్యయొక్క విలాసమువంటి సృష్టికి, లయమునకు హేతువైన అమ్మవారి కటాక్షవిలాసము వ్యంగ్యమగుచున్నది. ఇది ఉపమాలంకారస్ఫూర్తి. అమ్మవారి కుండల కాంతియను అగ్నియందు ధూమముగా అమ్మవారి కటాక్షము ప్రకాశించునను ఉపమాలంకారముచేత అమ్మవారి కన్నులలోని ఆమె ముఖములోని ప్రేమామృత సంయోగము స్ఫురించుచున్నది.

అవ:- పై శ్లోకము వఱకు శార్దూలవిక్రీడిత వృత్తములలో అమ్మవారు స్తుతింప బడినది. ఈ శ్లోకమునుండి హరిణీ వృత్తములలో స్తుతింపబడుచున్నది. పై శ్లోకమున అమ్మవారి కటాక్షములు ప్రౌఢధ్వాన్తరుచులని చెప్పబడినవి. ఈ శ్లోకమున అట్టివే అయిన అమ్మవారి కచములందు చంద్రుడున్నాడని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కలకలరణత్కాఞ్చీ కాఞ్చీవిభూషణమాలికా
కచభరలసచ్చన్ద్రా చన్ద్రావతంససధర్మిణీ।
కవికులగిరః శ్రావం శ్రావమ్మిలత్పులకాఙ్కురా
విరచిత(పరిచిత)శిరఃకమ్పా కమ్పాతటే పరిశోభతే॥ 20

ప్రతిపదార్థము :-

కలకలరణ**త్కాంచీ**	=	కలకల మ్రోయు ఒడ్డాణము గల;
కాంచీవిభూషణమాలికా	=	కాంచీనగరము నలంకరించు మాలయైన;
కచభరలస**చ్చంద్రా**	=	కేశపాశమున ప్రకాశించు చంద్రుడు గల;
చంద్రావతంససధర్మిణీ	=	శివునితో సమానధర్మము గల;
కవికులగిరః	=	కవి సమూహముయొక్క వాక్కులను;
శ్రావమ్ శ్రావమ్	=	వినుచు, వినుచు;
మిలత్పులకాంకురా	=	కలియుచున్న పులకాంకురములు గల (గగుర్పాటు);
పరిచిత శిరః**కమ్పా**	=	పరిచితమైన శిరః కంపము గల (కామాక్షీదేవి);
కమ్పాతటే	=	కమ్పానదీ తీరమున;
పరిశోభతే	=	ప్రకాశించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

కలకల మ్రోయు ఒడ్డాణముగల, కాంచీనగరమునకు అలంకార మాలయైన,

అవ:- పై శ్లోకమున కామినీ ప్రస్తావన మున్నది. ఈ శ్లోకమున కామినీ భేదమైన అభిసారికయొక్క కృత్యమైన అభిసృతి ప్రస్తావింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ యస్మిన్నమ్బ! భవత్కటాక్షరజనీ మన్దేఽపి మన్దస్మిత-
జ్యోత్స్నాసంస్నపితా భవత్యభిముఖీ తం ప్రత్యహో దేహినమ్
ద్రాక్షామాక్షికమాధురీమదభరవ్రీడాకరీ వైఖరీ
కామాక్షి! స్వయమాతనోత్యభిసృతిం వామేక్షణేవ క్షణాత్॥ 18

ప్రతిపదార్థము :-

అమ్బ	=	అమ్మా!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
మందే+అపి	=	మందుడైనను;
యస్మిన్	=	ఎవనియందు;
మందస్మితజ్యోత్స్నాసంస్నపితా	=	చిఱునవ్వు వెన్నెలలో స్నానమాడినదై;
భవత్కటాక్షరజనీ	=	నీ చూపనెడి రాత్రి;
అభిముఖీ	=	అభిముఖి;
భవతి	=	అగునో;
తమ్	=	ఆ;
దేహినమ్ ప్రతి	=	మనుజుని గూర్చి;
అహో	=	ఆహా;
ద్రాక్షామాక్షికమాధురీమదభర వ్రీడాకరీ	=	ద్రాక్షలయొక్క తేనెయొక్క తీపియొక్క గర్వముయొక్క భారమునకు సిగ్గు కలిగించు;
వైఖరీ	=	వైఖరీ వాక్కు;
క్షణాత్	=	క్షణకాలములో;
వామేక్షణేవ	=	స్త్రీవలె;
స్వయమ్	=	స్వయముగా;
అభిసృతిమ్	=	అభిసరణమును;
ఆతనోతి	=	చేయును.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారియొక్క కటాక్షమను రాత్రి చిఱునవ్వు వెన్నెలలో స్నానమాడి, మందుడైనను ఎవ్వాని కభిముఖి యగునో వానిని గూర్చి ద్రాక్షల తేనెల మాధురికి సిగ్గును కల్గించు వాగ్వైఖరి వెంటనే స్త్రీవలె అభిసరించి వచ్చును. ఆహా!

వివరణము :-

అమ్మవారి చూపు రాత్రిగా, మందస్మితము జ్యోత్స్నగా రూపింప బడుటచే

పూర్వార్ధమున రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. అమ్మవారు పెదవులు విప్పి విప్పకయే నవ్వినది. అంతలోనే ఆమె దంతకాంతి తెల్లగా పెదవులపై పఱచుకొన్నది. ఆమె కన్నుల వఱకు అది వ్యాపించినది. ఆ చిఱునవ్వు కన్నులలో నుండి వచ్చుచున్నట్లే ఉన్నది. ఆ కన్నులలోని కటాక్షము ఆ చిఱునవ్వు వెన్నెలలో తానమాడినట్లున్నది. అనుగమ్యోత్ప్రేక్షాలంకారము పూర్వార్ధమున ఉన్నది. ఆమె ఒక మందునికభిముఖముగా వచ్చినది. మందుడైన నేమి? వాని కడకు విదగ్ధయైన వామేక్షణవలె తీయని వాక్కు (స్త్రీ) అభిసరించి వచ్చినది. ఆ మందుని నోటనుండి ద్రాక్షల తేనెల తీపికన్న ఎక్కువ తీపికల వాక్కు ప్రవాహముగా వెలువడిన దనుటచే ఉపమాలంకారమేర్పడియున్నది. స్త్రీ లింగములైన అభిముఖీ, అభిసృతి అను పదములు ప్రేమగల శృంగారముగల, కామముగల, కామినీ వ్యవహారమును స్ఫురింపజేయుటచే వాచ్యమైన ఉపమాలంకారముచే సమాసోక్త్య లంకారముయొక్క స్ఫూర్తి కలుగుచున్నది. **చత్వారి వాక్పరిమితా పదాని... తురీయం వాచో మనుష్యా వదంతి** ఋ.1-164.45 అను శ్రుతి వాక్కు నాలుగు విధములని, వానిలో మొదటి మూడు పరా, పశ్యంతి, మధ్యమలు గుహలో అప్రకటముగా దాగి యున్నవి. నాల్గవదైన వైఖరి యను వాక్కును మనుష్యులు పలికెదరని చెప్పుచున్నది తంత్రశాస్త్రము. జీవునియొక్క వివక్షచే వాయువుచే ప్రేరేపింపబడిన (గుదగత) మూలాధారగతయైన పరయను వాక్కు (నాభిగత) మణిపురమున పశ్యంతిగా మారును. అది (ఉరోగత) అనాహతమున మధ్యమగా మారును. అది ఇంకను పైకి పోయి (కంఠగత) విశుద్ధమున అకారాది క్షకారాంత వైఖరి యను పేరుగల నాల్గవ వాక్కై వెలువడి ఎదుటివారి చెవులకు వినిపించును అని చెప్పుచున్నది. శ్లోకమున వైఖరీ శబ్దమును వివరించుటకై పై శ్రుతి తంత్రములలోని అర్థ ముదహరింపబడినది. నాల్గవపాదమున వర్ణమైత్రికి బదులు ప్రాసము ప్రయోగింపబడినది. ప్రేమగల నాయిక తన ప్రియు ననుసరించును. అట్టి అభిసరించు నాయిక అభిసారిక యనఁబడును. సిగ్గు, భయము గల నాయిక చీకటి రాత్రి తన ప్రియునభిసరించును. సిగ్గు పడవలసిన, భయపడవలసిన అవసరము లేని నాయిక బాహాటముగా వెన్నెల రాత్రి ప్రియు నభిసరించును. చీకటిలో నభిసరించు నాయిక తమోభిసారిక యని, వెన్నెలలో నభిసరించు నాయిక జ్యోత్స్నాభిసారిక యని చెప్పబడినది. అభిముఖియైనచో నెట్లేని అభిసరించగలిగిన స్త్రీ అభిసారిక. అమ్మవారి చూపు అను రజని (రాత్రి) యను స్త్రీ అభిముఖియైనది. ఆ విషయము నెఱిగిన మరొక స్త్రీ వైఖరి వాని నభిసరించినది. లోకమున అభిముఖియైన స్త్రీ అభిసరించును. కాని ఇచట అభిముఖియైనది కటాక్షరజని. అభిసరించినది వైఖరి. అది లోకాతీత విషయము. అమ్మవారి అనుగ్రహాలోకము పడిన ముసలి వానినైనను అధికముగా కామించి స్త్రీయే యెగబడునని శ్రీశంకరులు చెప్పినారు. తీయని వాక్కు అమ్మవారి అనుగ్రహ ఫలమని సారాంశము. కటాక్షరజనీ రూపమున అభిముఖియై మందస్మిత జ్యోత్స్నగా తానమాడించి, వైఖరీ రూపమున అమ్మవారే అభిసరించినది. ఆమె అభిసరించుటకు ముందు ఆ శివుడు

నిర్గుణుడు, మందుడు. అభిసరించిన పిమ్మట సర్వజ్ఞుడు. నిర్గుణశివుని, సకలగుణ గణపూర్ణు నొనర్చున దమ్మవారే. మందస్మితజ్యోత్స్నలో తానమాడించి కటాక్షరజని నభిముఖి నొనర్చినదని చెప్పుట చేత మందుడైన జీవునియెదలోపలి తమము వ్రీలి పోయినదను అర్థము వ్యంగ్యమగుచున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి కటాక్షము **రజని**గా రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున కాళిన్దీ జలముగా ప్రౌఢధ్వాన్తముగా ధూమముగా రూపింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ కాళిన్దీజలకాన్తయః స్మితరుచిస్వర్వాహినీపాథసి
ప్రౌఢధ్వాన్తరుచః స్ఫుటాధరమహోలౌహిత్యసన్ధ్యోదయే।
మాణిక్యోపలకుణ్డలాంశుశిఖిని వ్యామిశ్రధూమశ్రియః
కల్యాణైకభువః కటాక్షసుషమాః కామాక్షి! రాజన్తి తే। 19

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ!
కల్యాణైకభువః	= మంగళములకు జన్మభూమియైన;
తే	= నీయొక్క;
కటాక్షసుషమాః	= కడగంటి కాంతులు;
స్మితరుచిస్వర్వాహినీపాథసి	= చిఱునవ్వనెడి గంగానది జలములో;
కాళిన్దీజలకాంతయః	= యమునాజల కాంతి గలవై;
స్ఫుటాధరమహోలౌహిత్య సన్ధ్యోదయే	= స్పష్టమైన పెదవి కాంతియగు ఎఱుపు అను సంధ్యయొక్క ఉదయమున;
ప్రౌఢధ్వాన్తరుచః	= గాఢాంధకార కాంతిగలవై;
మాణిక్యోపలకుండలాంశుశిఖిని	= మణి కుండలముల కాంతియను అగ్నియందు;
వ్యామిశ్రధూమశ్రియః	= కలసిన పొగకాంతి గలవై;
రాజన్తి	= ప్రకాశించుచున్నవి.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి కల్యాణహేతువులైన కడగంటికాంతులు చిఱునవ్వు గంగాజలమున యమునాజలమువలె ప్రకాశించును. పెదవి యెఱుపు అనెడి సంధ్యాకాలమున గాఢాంధకారమువలె ప్రకాశించును. మణికుండలకాంతి యను అగ్నియందు ధూమమువలె ప్రకాశించును.

వివరణము :-

అమ్మవారి చిఱునవ్వనెడి గంగానదియందు ఆమె కటాక్షకాంతులు కాళిన్దీజల

వ్యాపించినది. అప్పుడా నది కలువలకాంతియని భ్రమించిన భ్రమరములు వచ్చి వ్రాలినవి. అప్పుడా నది భ్రమరితమైనది. దాని యొడ్డున తుండీర మండల మున్నది. అందు కాంచీనగరమున్నది. భయము కలిగినపుడెల్ల అచటి జనులు అమ్మవారికి నమస్కరించెదరు. అమ్మవారు వారి అజ్ఞానాంధకారమును బోగొట్టును. ఇది పూర్వార్ధమున లభించు నర్థము. నల్లని కాంతితో అజ్ఞానాంధకారమును తొలగించుట లోకవిరోధము గల అంశము. అమ్మవారి మహిమ లోకోత్తరమైనది. కావున అట్లు చేయుటలో విరోధము లేదు అని విరోధమును పరిహరించుకొనవచ్చును. కావున నిందు విరోధా భాసాలంకారమున్నది. నల్లని అమ్మవారి కాంతి నదిపై పడగా అది నదిలోని కలువల కాంతియని భ్రమించి తుమ్మెదలు వ్రాలినవి అను భ్రాంత్యలంకారమును **భ్రమరిత** శబ్దము చెప్పుచున్నది. కమ్పానది అమ్మవారి నీలకాంతిచే నల్లబడినది. అందువల్ల అది తనలోని కలువలు పూచినట్లున్నది. వానిమీద తుమ్మెదలు వ్రాలినవి. ఆ నది యొడ్డున నివసించు జను లమ్మవారి భక్తులు. కావున తత్ సారూప్యసిద్ధి కలిగి నల్లగానే ఉన్నారు. వారి యెదలలో సైతము అజ్ఞానాంధకార మున్నది. అది అమ్మవారి కన్న తాము వేరను భావన రూపము గలది. అయినను దానిని చీల్చుట అమ్మవారికి తప్పని పని. వారు భక్తులు గదా! అది అమ్మవారి కొక లెక్కలోనిది కాదు అను విశేషార్థము సైతము వ్యంజితమగుచున్నది. ప్రథమ పాదాంతమున భయాభయా అను శబ్దములలో ఛేకోక్త్యలంకార మున్నది. ద్వితీయ పాదారంభమున నతజనతమః యనుచోట యమకాలంకార మున్నది. కూలే నీలో, ఖండీ తుండీ, ఏకః పాకః, హారీ, నారీ అను జంటలలో వృత్త్యనుప్రాస మున్నది. **ప్రసూనశరాసనప్రతిభటమనోహారీ** అను పదమునకు శివుని మనస్సును హరించునది. ప్రసూనశరాసనుడు అనగా పువ్వు విల్లుగా గల మన్మథుడు. ఆతని ప్రతిభటుడు శివుడు. అతని మనస్సును హరించునది అమ్మవారు అని అర్థము. కదలకయుండుట తపమున కొక లక్షణము. హిమగిరి అచలము. చలించకుండుట దాని స్వభావము. అదియే ఇట తపముగా చెప్పబడుటచే అతిశయోక్త్యలంకార మేర్పడినది. ఈ శ్లోకమున పుంలింగమున అమ్మవారు చెప్పబడుట ఆమె సృష్ట్యాది కర్మ దక్షతను సూచించును.

అవ:– పై శ్లోకమున నారీకులైకశిఖామణియైన అమ్మవారి **శరీరనీలోత్పలప్రభ** వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె ప్రభ తమాలాభమని ఆ ప్రభలో కానవచ్చు అమ్మవారి కొన్ని అవయవములు వర్ణింపబడుచున్నవి.

శ్లో॥ మధురవచసో మన్దస్మేరా మతఙ్గజగామిన–
స్తరుణిమజుషస్తాపిఞ్ఛాభాస్తమఃపరిపన్థినః।
కుచభరనతాః కుర్యుర్భద్రం కురఙ్గవిలోచనాః
కలితకరుణాః కాఞ్చీభాజః కపాలిమహోత్సవాః॥ 23

కేశపాశమున ప్రకాశించు చంద్రకల గల, చంద్రకలాశేఖరుడైన శివునితో సమాన ధర్మము గల, కవుల సమూహముయొక్క వాక్కులను వినుచు వినుచు పులకించిపోవుచు శిరః కమ్పము చేయు అమ్మవారు కమ్పానదీతీరమున విలసిల్లుచున్నది.

వివరణము :–

1) నాలుగు పాదములలో ఏ పదముతో సమాసము ముగియునో ఆ పదముతో తదనంతర సమాస మారంభింపబడినందున ఈ శ్లోకమున **ముక్తపదగ్రస్తాలంకారము** లున్నవి. అమ్మవారి నడుమునకున్న కాంచిమణి కింకిణులు కలదని **కలకలరణత్కాంచీ** అను సమాసముచేత స్ఫురించుచున్నది. కాంచియను నగర దేవత మెడలోని హారమువలె అమ్మవారున్నదని **కాంచీ విభూషణమాలికా** యను సమాసము స్ఫురింపజేయుచున్నది. **కచభరలసచ్చంద్రా** యను సమాసము అమ్మవారు శిరమున చంద్రకలను మొగలి పూరేకును ధరించినట్లు ధరించినదని స్ఫురింపజేయుచున్నది. శివుని కే ధర్మములు కలవో ఆ ధర్మములు కల దమ్మవారని **చంద్రావతంససధర్మిణీ** అను సమాసము స్ఫురింప జేయుచున్నది. అందుకు నిదర్శనముగా శ్లోకమున కచభరలసచ్చంద్రత్వము అను ధర్మము పేర్కొనబడినది. శివుని జటాజూటమున చంద్రకల యున్నట్లు అమ్మవారి కేశపాశమున చంద్రకల యున్నది. త్రినేత్రత్వాది శరీరధర్మములే గాక జగత్సృష్ట్యాది ఈశ్వరీయధర్మములు శివునితో సమానముగా అమ్మవారి కున్నవి. అమ్మవారి ఆస్థానమున బ్రహ్మాది కవులెందఱో ఉన్నారు. సృష్ట్యాది నుండి ఇప్పటివఱకు భూలోకమున వనితలద్వారా అమ్మవారిని సేవించిన వారెందఱో అమ్మవారి లోకమున ఇప్పుడు కవితల వినిపించుచుందురు. కాంచీ నగరము నందలి కవుల కవితల నమ్మవారు వినుచునే యుందురు. రసికురాలైన సహృదయురాలు, భావుకురాలునైన అమ్మవారు వారి కవితల విని పులకించి పోవుచు శిరఃకమ్పు మొనర్చుచున్నది. మూకమహాకవికి తన కవిత్వమును వినుచు పులకించుచు శిరఃకమ్పు మొనర్చు అమ్మవారు భావనయందు సాక్షాత్కరించి నట్లున్నది. ఆ విషయము నీ శ్లోకము స్పష్టీకరించుచున్నది. ప్రథమపాదమున **క**కార వర్ణమైత్రి ఉన్నది. కలకల రణత్, కచభర లసత్, కవికుల మిల త్పులక, పరిచిత శిరః పరిశోభతే అను సమాస ద్వంద్వములలో వృత్త్యనుప్రాసాలంకార మున్నది.

2) నసమరసలాగః షడ్వేదైర్హయైర్హరిణీ మతా॥ (6.4.7) ఇతి లక్షణమ్.

అవ:– పై శ్లోకమున కవుల వాక్కులకు అమ్మవారు మురిసిపోవుట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున సరసవాక్కు లమ్మవారి కటాక్షముచే లభించునని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సరసవచసాం వీచీ నీచీభవన్మధుమాధురీ
భరితభువనా కీర్తిర్మూర్తిర్మనోభవజిత్వరీ।

జనని! మనసో యోగ్యం భోగ్యం నృణాం తవ జాయతే
కథమివ వినా కాఞ్చీభూషే! కటాక్షతరఙ్గితమ్॥ 21

ప్రతిపదార్థము :-

జనని!	=	అమ్మా!
కాంచీభూషే!	=	కాంచీపురాలంకారమా!
సరసవచసామ్	=	సరసవాక్కులయొక్క;
వీచీ	=	తరంగమైన;
నీచీభవత్	=	తక్కువయై పోవుచు;
మధుమాధురీ	=	తేనె తీపిగలది;
భరితభువనా	=	భువనముల నిండిన;
కీర్తిః	=	కీర్తి;
మనోభవజిత్వరీ	=	మన్మథునోడించు;
మూర్తిః	=	ఆకారము;
మనసః	=	మనస్సునకు;
యోగ్యమ్	=	యోగ్యమైన;
నృణామ్	=	మనుజులయొక్క;
భోగ్యమ్	=	భోగ్యము;
తవ	=	నీయొక్క;
కటాక్షతరంగితమ్	=	కటాక్ష తరంగము;
వినా	=	లేక;
కథమ్+ఇవ	=	ఎట్లు;
జాయతే	=	కలుగును.

తాత్పర్యము :-

తరంగించు తేనె తీపి గల సరసవాక్కు, లోకముల నిండిన కీర్తి, మన్మథునోడించు రూపు, మనసునకు తగిన భోగ్యము, మనుష్యులకు అమ్మవారి కటాక్షము సోకనిదే ఎట్లు కలుగును?

వివరణము :-

అమ్మవారి కటాక్షము సోకిన లోకులు సరసులై తేనె తీపిగల వాక్కును, లోకముల నిండు కీర్తిని, మన్మథుని మించు రూపును ఉత్తమభోగ్యసామగ్రిని పొందుదురు. పైన పేర్కొనబడిన భోగ్యసామగ్రి లభించక యిబ్బంది పడువారు పూర్వజన్మలలో అమ్మవారిని సేవించని వారే. ఆమె దయను పొందని వారే అని శ్లోకమున వ్యంగ్యమగు నర్థము. మొదటిపాదమున ముక్తపదగ్రస్తాలంకార మున్నది. తేనె తీపిని తరంగించు

వాక్కు అని చెప్పుటచేత మధుర వాక్కుల తేనెతోడి ఔపమ్యము స్ఫురించుచున్నది. రెండవపాదమున కీర్తిః మూర్తిః అను పదములలో వృత్త్యనుప్రాసాలంకారమున్నది. పూర్వార్ధమున ఆద్యంత్యప్రాస మున్నది. మూడవపాదమున యోగ్యమ్ భోగ్యమ్, జనని మనసో పదముల జంటలలో వృత్త్యనుప్రాసమున్నది. నాల్గవపాదమున మూడు పదములలో కకార వర్ణమైత్రి వలన వృత్త్యనుప్రాసాలంకార మేర్పడియున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున **మనోభవజిత్వరీ** అను సమాసముచే చెప్పబడిన అర్థమే ఈ శ్లోకమున **ప్రసూనశరాసనప్రతిభటమనోహారీ** అను సమాసమున చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ భ్రమరితసరిత్కూలే నీలోత్పలప్రభయా భయా-
నతజనతమఃఖణ్డీ తుణ్డీరసీమ్ని విజృమ్భతే।
అచలతపసామేకః పాకః ప్రసూనశరాసన-
ప్రతిభటమనోహారీ నారీకులైకశిఖామణిః॥ 22

ప్రతిపదార్థము :-

అచలతపసామ్	=	పర్వతతపస్సులయొక్క;
ఏకః	=	ఒక;
పాకః	=	పాకము;
ప్రసూనశరాసనప్రతిభటమనోహారీ	=	మన్మథుని కెదురు నిల్చు మనస్సును హరించు;
నారీకులైకశిఖామణిః	=	స్త్రీలోకశిరోలంకారమే;
నీలోత్పలప్రభయా	=	నల్లకలువల కాంతితో;
భ్రమరితసరిత్కూలే	=	తుమ్మెదలతో నిండిన నదియొడ్డున;
తుండీరసీమ్ని	=	తుండీర సీమయందు;
భయానతజనతమఃఖండీ	=	భయముతో నమస్కరించు వారి అజ్ఞానమును ఖండించునదై;
విజృంభతే	=	విజృంభించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

హిమగిరి తపః పరిపాక రూపిణి, మన్మథుని కెదురు నిల్చు మనస్సును హరించు నారీలోక శిరోలంకార మనదగిన అమ్మవారు తన నీలోత్పలప్రభతో తుమ్మెదల పఱచిన ఒడ్డు నందలి తుండీర సీమయందు భయముతో నమస్కరించు జనుల అజ్ఞానాంధకారమును ఖండించునదై విజృంభించుచున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారు నల్లని కలువల కాంతి గలది. ఆ కాంతి కమ్మానదిపై

ప్రతిపదార్థము :-

కబలితతమస్కాండాః	=	మింగిన చీకట్ల సమూహములుగల;
తుండీరమండలమండనాః	=	తుండీరమండలమునకలంకారములైన;
సరసిజవనీసన్తానానామ్	=	కమలవనసమూహములకు;
అరుంతుదశేఖరాః	=	బాధాకరుడు (చంద్రుడు) శిరోభూషణముగా గల;
తరుణజలదశ్యామాః	=	సాంద్రమేఘమువలె శ్యామవర్ణము గలిగిన;
శమ్భోః	=	శివునియొక్క;
తపఃఫలవిభ్రమాః	=	తపస్సునకు ఫలములైన విలాసములు (అమ్మవారు);
మే	=	నాయొక్క;
నయనసరణేః	=	నేత్రమార్గమునకు;
నేదీయాంసః	=	మిక్కిలి సమీపమునందున్నవిగా;
కదా	=	ఎప్పుడు;
భవన్తి	=	అగునో!

తాత్పర్యము :-

తమస్సమూహముల నశింపజేయు, తుండీరమండలమున కలంకారములైన, కమలవనసమూహములకు బాధను కలిగించు చంద్రుడు శిరోభూషణముగాగల, సాంద్రమేఘమువలె నల్లనైన శివుని తపఃఫల రూపములైన విలాసములు (అమ్మవారు) నా కన్నుల కెప్పుడు గోచరించునో గదా!

వివరణము :-

చంద్రుడని చెప్పక రెండవపాదమున కమలవనములకుబాధ కలిగించు వాడని చెప్పుటచే ద్వితీయపాదమున పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడి యున్నది. తరుణజలదశ్యామాః అను సమాసమున అమ్మవారు మేఘమువంటి నలుపు వన్నెగలదనుటచే **వాచకలుప్తోపమాలంకార** మున్నది. శివుని గురించి అమ్మవారు తపస్సు చేయుట ప్రసిద్ధము. కాని శివుడు గూడ అమ్మవారిని భార్యగా పొందుటకై తపమొనరింపగా దాని ఫలముగా అమ్మవారాతనికి లభించినదని చివరి విశేషణము తెలుపుచున్నది. **తుండీరమండలమండనాః** అను సమాసమున వృత్త్యనుప్రాసాలంకారమున్నది. నాల్గవపాదమున తకార వర్ణమైత్రి ఉన్నది. **కబలితతమస్కాండాః** అను మొదటి విశేషణమున నల్లనిదయ్యు అమ్మవారు అజ్ఞానాంధకారమును పోగొట్టుట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున విరోధాలంకార మేర్పడియున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున సరసిజముల బాధించు చంద్రుని శిరోభూషణముగా అమ్మవారు

ప్రతిపదార్థము :-

మధురవచసః	=	తీయని వాక్కుగల;
మందస్మేరాః	=	చిఱునవ్వుగల;
మతంగజగామినః	=	గజగమనముగల;
తరుణిమజుషః	=	యౌవనముగల;
తాపింఛాభాః	=	తమాల కాంతివంటి కాంతిగల;
తమఃపరిపన్థినః	=	తమస్సునకు శత్రువులైన;
కుచభరనతాః	=	స్తనభారముతో వంగిన;
కురంగవిలోచనాః	=	జింక కన్నులవంటి కన్నులుగల;
కలితకరుణాః	=	కూరిన కరుణగల;
కాంచీభాజః	=	కాంచీనగరమును పొందియున్న;
కపాలిమహోత్సవాః	=	శివునిగొప్ప పండుగలు;
భద్రమ్	=	మంగళమును;
కుర్యుః	=	చేయుగాక!

తాత్పర్యము :-

తీయని మాటలు, చిఱునవ్వులు, ఏనుగు నడకలు గల, యౌవనముగల తమాల కాంతివంటి కాంతిగల, చీకటికి శత్రువులైన, స్తనభారముతో వంగిన, జింక కన్నులవంటి కన్నులు గల, కరుణతో నిండిన కాంచీనగరమున నెలకొనియున్న శివుని మహోత్సవములు (అమ్మవారు) మంగళమును కలిగించు గాక!

వివరణము :-

తాపింఛాభాః, కురంగవిలోచనాః, మతంగజగామినః అను విశేషణములలో లుప్తోపమాలంకారము లున్నవి. నాలుగు పాదములలో మూడేసి పదము లేకాక్షరారమ్భములై వృత్త్యనుప్రాసాలంకార శోభితములై యున్నవి.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి కాంతి తాపింఛాభమని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున తాపింఛ శ్రీని విస్తరింపజేయగలదని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కమలసుషమాకక్ష్యారోహే విచక్షణవీక్షణాః
కుముదసుకృతక్రీడాచూడాలకున్తలబన్ధురాః।
రుచిరరుచిభిస్తాపింఛశ్రీప్రపఞ్చనచుఞ్చవః
పురవిజయినః కమ్పాతీరే స్ఫురన్తి మనోరథాః॥ 24

ప్రతిపదార్థము :-

కమలసుషమాకక్ష్యారోహే = కమలకాంతియొక్క కక్ష్య నారోహించుటయందు;
విచక్షణవీక్షణాః = సమర్థములైన కన్నులుగల;
కుముదసుకృతక్రీడాచూడాల = కలువల పున్నెమాడిన ఆట (చంద్రుడు)
కున్తలబన్ధురాః శిరమందుగల కురుల బంధముగల;
రుచిరరుచిభిః = అందమైన కాంతులచేత;
తాపిఞ్ఛశ్రీప్రపఞ్చనచుఞ్చవః = తమాలకాంతిని విస్తరించుట యందు నిపుణములైన;
పురవిజయినః = శివునియొక్క;
మనోరథాః = కోరికలు;
కమ్పాతీరే = కమ్పానదీతీరమున;
స్ఫురన్తి = ప్రకాశించుచున్నవి.

తాత్పర్యము :–

కమలకాంతియొక్క స్థానము నెక్కుటకు సమర్థములైన చూపులుగల, చంద్రుని దాల్చిన దట్టమైన కురులుగల, అందమైన కాంతులతో తమాల కాంతిని విస్తరించుటలో సమర్థములైన శివుని మనోరథములు కమ్పానదీతీరమున ప్రకాశించుచున్నవి.

వివరణము :–

మొదటిపాదమున అమ్మవారి కన్నులకు కమలముల తోడి ఔపమ్యము స్ఫురించుచున్నది. రెండవపాదమున చంద్రుడనుటకు బదులు **కుముదసుకృత క్రీడా** అనుటచే పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడియున్నది. మూడవపాదమున అమ్మవారి కాంతికి తమాలకాంతితోడి ఔపమ్యము స్ఫురించుచున్నది. నాల్గవ పాదము, రెండవ పాదము వర్ణమైత్రి కలిగియున్నవి. **క్రీడా, చూడా** శబ్దములలో వృత్త్యనుప్రాసమున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి కన్నులు కమలములతో పోల్చబడినవి. ఈ శ్లోకమున వానికి కురంగనేత్రములతో పోలిక చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కలితరతయః కాఞ్చీలీలావిధౌ కవిమణ్డలీ–
వచనలహరీవాసన్తీనాం వసన్తవిభూతయః।
కుశలవిధయే భూయాసుర్మే కురఙ్గవిలోచనాః
కుసుమవిశిఖారాతేరక్ష్ణాం కుతూహలవిభ్రమాః॥ 25

ప్రతిపదార్థము :–

కాంచీలీలావిధౌ = కాంచీనగరమం దాడుకొనుటయందు;
కలితరతయః = కలిగిన ఆసక్తిగల;
కవిమండలీవచనలహరీ = కవి సమూహముల వాక్ప్రవాహము లనెడి
వాసన్తీనామ్ జాజి మల్లెలకు;
వసన్తవిభూతయః = వసన్తర్తు సంపదలైన;
కురంగవిలోచనాః = జింకకన్నులవంటి కన్నులుగల;
కుసుమవిశిఖారాతేః = మన్మథునకు శత్రువైన శివునియొక్క;
అక్ష్ణామ్ = నేత్రములయొక్క;
కుతూహలవిభ్రమాః = కుతూహలము కలిగించు విలాసములు (అమ్మవారు);
మే = నాయొక్క;
కుశలవిధయే = మంగళముల విధించుట కొఱకు;
భూయాసుః = అగుగాక.

తాత్పర్యము :–

కాంచీ నగరమందాడుకొనుట యందాసక్తి గల, కవుల వాక్కులను జాజి తీగెలకు వాసన్తావిర్భావములైన, జింక కన్నులవంటి కన్నులుగల, శివుని కన్నులకు కుతూహలము కలిగించు విలాసములు (అమ్మవారు) నాకు మంగళములు కలిగించుగాక!

వివరణము :–

అమ్మవారి యందు వసన్తవిభూతిత్వారోపము, కవి వాక్కుల యందు వాసన్తీత్వారోపమును ఉండుటచే పూర్వార్ధమున రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. కురంగలోచనా అను సమాసమునందు లుప్తోపమాలంకారమున్నది. 3,4 పాదములందు కుకార వర్ణముతో ఆరంభింపబడు పదము లుండుటవలన వృత్త్యనుప్రాసాలంకార మేర్పడియున్నది. అమ్మవారు కవితాశక్తిని పెంపొందించు నని రెండవ పాదమున వ్యంగ్యమగుచున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున శివుని కన్నులకు కుతూహలము కలిగించు విభ్రమము అమ్మవారి కున్నట్లు వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారు శివుని తపఃఫల విభ్రమ రూపిణిగా వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ కబలితతమస్కాణ్డాస్తుణ్డీరమణ్డలమణ్డనాః
సరసిజవనీసన్తానానామరున్తుదశేఖరాః।
నయనసరణేర్నేదీయాంసః కదా ను భవన్తి మే
తరుణజలదశ్యామాశ్శమ్భోస్తపఃఫలవిభ్రమాః॥ 26

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు ఆమె కన్నులను కరుణ కలిగియున్నట్లు చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారు కరుణ యను నటిక గృహముగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మునిజనమనఃపేటీరత్నం స్ఫురత్కరుణానటీ –
విహరణకలాగేహం కాఞ్చీపురీమణిభూషణమ్।
జగతి మహతో మోహవ్యాధేర్నృణాం పరమౌషధం
పురహరదృశాం సాఫల్యమ్మే పురః పరిజృమ్భతామ్ ॥29

ప్రతిపదార్థము :–

మునిజనమనఃపేటీరత్నమ్	=	మునిజనమనస్సు అను పెట్టెకు రత్నమైనట్టి;
స్ఫురత్కరుణానటీ.....గేహమ్	=	ప్రకాశించు దయ అను నటియొక్క విహరణకలకు నిలయమైన;
కాంచీపురీమణిభూషణమ్	=	కాంచీనగరికి మణిభూషణమైన;
జగతి	=	జగమున;
నృణామ్	=	మనుజులయొక్క;
మహతః	=	గొప్పనైన;
మోహవ్యాధేః	=	మోహమను వ్యాధికి;
పరమౌషధమ్	=	గొప్ప ఔషధమైన;
పురహరదృశామ్	=	శివుని కన్నులయొక్క;
సాఫల్యమ్	=	సఫలత (అమ్మవారు);
పురః	=	నా ముందర;
పరిజృమ్భతామ్	=	విలసిల్లుగాక.

తాత్పర్యము :–

మునిజనమనస్సు అను పెట్టెలోని రత్నమైన, ప్రకాశించు కరుణ అను నటి విహరించు కలకు నిలయమైన, కాంచీనగరికి మణిభూషణమైన, జగమున గల మనుష్యులలో వ్యాపించిన మోహమను మహావ్యాధికి గొప్ప మందైన, శివుని కన్నుల సఫలత (అమ్మవారు) నా యెదుట విలసిల్లుగాక.

వివరణము :–

మునిజనమనస్సను పెట్టెకు అమ్మవారు రత్నముగా మోహవ్యాధికి పరమౌషధముగా మరియు కాంచీపురి అను స్త్రీకి మణిభూషణముగా రూపింప బడుటచేత నిందు రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. మొదటిపాదమున వర్ణమైత్రి, నాల్గవపాదమున వర్ణమైత్రి ప్రాస యతులున్నవి. మునిజనమనస్సు పెట్టె. అమ్మవారి నా మునులు తమ మనస్సులలో దాచుకొందురు. ఎక్కడ జారిపోవునేమో అని భద్రముగా ఉంచుకొందురు. కన్నులలో దాచి రెప్పల మూత వేయవచ్చును. అది బాహ్యేంద్రియము కావున నెవరైన

ధరించినదని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున సరసిజ సంతానమైన బ్రహ్మదేవుని వాహనమగు హంసను, తన నడకచే అమ్మవారే క్రుంగి పోవునట్లు చేసినదని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ అచరమమిషుం దీనమ్మీనధ్వజస్య ముఖశ్రియా
సరసిజభువో యానమ్మ్లానం గతేన చ మఞ్జునా।
త్రిదశసదసామన్నం ఖిన్నం గిరా చ వితన్వతీ
తిలకయతి సా కమ్పాతీరం త్రిలోచనసున్దరీ॥ 27

ప్రతిపదార్థము :–

ముఖశ్రియా	=	ముఖ కాంతితో;
మీనధ్వజస్య	=	మన్మథునియొక్క;
అచరమమ్	=	మొదటి;
ఇషుమ్	=	బాణమును;
దీనమ్	=	దీనమైనదానిగా;
మంజునా	=	అందమైన;
గతేన	=	నడకతో;
సరసిజభువః	=	బ్రహ్మయొక్క;
యానమ్	=	వాహనమును (హంసను);
మ్లానమ్	=	స్రుక్కినదానిగా;
గిరా చ	=	వాక్కు చేతను;
త్రిదశసదసామ్	=	దేవతా సమూహములయొక్క;
అన్నమ్	=	అన్నమును (అమృతము);
ఖిన్నమ్	=	దుఃఖపడు దానిగా;
వితన్వతీ	=	చేయగల;
త్రిలోచనసుందరీ	=	శివుని యిల్లాలు;
కమ్పాతీరమ్	=	కమ్పానదీతీరమును;
తిలకయతి	=	అలంకరించుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

తన ముఖ కాంతితో మన్మథుని మొదటి బాణమైన అరవిందమును దీనమైన దానిగా, అరవిన్దాసనుని వాహనమైన హంసను తన అందమైన నడకతో మ్లానముగా, తన వాక్కుతో దేవతల అన్నమైన అమృతమును ఖిన్నముగా చేయుచున్న త్రిపురసుందరి కమ్పానదీతీరము నలంకరించుచున్నది.

వివరణము :–

మన్మథుడు పంచబాణములు గలవాడు. 1) అరవిన్దము 2) అశోకము 3) చూతము 4) నవమల్లిక 5) నీలోత్పలము. వీనిలో మొదటి దనుటచే అరవిన్దము మన్మథుని అచరమబాణమని చెప్పబడినది. చరమ అనగా చివఱి అను అర్థము. చరమము కానిది మొదటిది అను అర్థమున అచరమ శబ్దము ప్రయోగింపబడినది. అట్టి మన్మథుని మొదటి బాణమును అనగా అరవిన్దమును తన ముఖకాంతితో దీనముగా అమ్మవారు చేయుచున్నది. అట్లే అరవిన్దాసనుడైన బ్రహ్మయొక్క వాహనమైన హంసమును తన అందమైన నడకతో మ్లానముగా చేయుచున్నది. అట్లే తన మాటతో దేవతల అన్నమైన అమృతమును ఖిన్నమునుగా చేయుచున్నది అని మూడు పాదములలో ఉపమాన తిరస్కార ముండుటచే ప్రతీపాలంకారమాల ఈ శ్లోకమున ఏర్పడినది. త్రిపురసంహారము నొనర్చిన సుందరి భార్యగా లభించుట యుచితమగుచున్నదను వ్యంగ్యార్థమును త్రిలోచనశబ్దము స్ఫురింపజేయుచున్నది. శివుడు తిలకలోచనుడు. లోచనమును తిలకింపజేసినవాడు అనగా తిలకస్థానమున లోచనము కలవాడు. ఆతని భార్య కమ్మాతీరమునకు తిలకముగా నుండి దాని నలంకరింపజేయుట యుచితముగా ఉన్నది. ఈ యర్థము **తిలకయతి** అను నామధాతు ప్రయోగముచే వ్యంగ్యమగుచున్నది. నాల్గవపాదమున వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు **త్రిలోచనుని సుందరి**గా సంబోధింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె తనకు **తల్లి**గా సంబోధింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ జనని! భువనే చంక్రమ్యేఽహం కియన్తమనేహసం
కుపురుషకరభ్రష్టైః దుష్టైర్ధనైరుదరమ్భరిః।
తరుణకరుణే తన్ద్రాశూన్యే తరఙ్గయ లోచనే
నమతి మయి తే కిఞ్చిత్కాఞ్చీపురీమణిదీపికే ॥ 28

ప్రతిపదార్థము :–

తరుణ కరుణే = సాంద్రమైన దయగల;
కాంచీపురీమణిదీపికే = కాంచీనగరికి మణిదీపిక అయినదానా;
జనని! = తల్లీ!;
కుపురుషకరభ్రష్టైః = దుష్టపురుషుల చేతులనుండి జార్చబడిన;
దుష్టైః = చెడ్డవైన;
ధనైః = ధనములతో;
ఉదరమ్భరిః = పొట్టనింపుకొనువాడనై;
అహమ్ = నేను;
కియన్తమ్ = ఎంత;
అనేహసమ్ = కాలము;

చంక్రమ్యే = తిఱుగుదును;
నమతి = నమస్కరించు;
మయి = నాయందు;
తంద్రాశూన్యే = సోమరితనములేని;
తే = నీయొక్క;
లోచనే = కన్నులను;
కించిత్ = కొంచెము;
తరంగయ = ప్రవహింపజేయుము.

తాత్పర్యము :–

సాంద్రదయవు, మణిదీపికవైన అమ్మా, దుష్టపురుషులచే విదల్పబడిన దుష్టధనములతో నెంతకాలము పొట్టపోసికొనుచు ఈ సంసారమున భ్రమింప గలను. నమస్కరించు నాపై సాంద్రమైన దయగల నీ కన్నులను ప్రసరింప జేయుము.

వివరణము :–

ఈ సంసారమున ప్రాణులందఱు ఉదరమ్భరులే. అనగా పొట్టపోసు కొనువారే. పొట్టపోసికొనుట తప్పుకాదు. కాని కుటుంబయజమానులకు కుటుంబమును పోషించు బాధ్యత ఉండును. కావున కుటుంబములోని వారందఱి పొట్టల నింపి పిదప తన పొట్టపోసికొనవలెను. ఇది కూడ గొప్పపని కాదు. కుటుంబమునకు చెందని వారి కేకొంతయైనను పెట్టి వారి పొట్టలు కూడ నింపవలెను. అది గొప్ప పని. గొప్ప వారాపని చేయుదురు. పశుపక్ష్యాదులు కుటుంబమును పోషించుకొనును. మనుష్యుడాపని చేసినచో జంతు సదృశుడు మాత్రమగును. ఆ కుటుంబమును కూడ పోషింపక తన పొట్టమాత్రమే పోసికొను వాడు **ఉదరమ్భరి** యని చెప్పదగినవాడు. నేను ఉదరమ్భరిగా అనగా జంతువుల కన్న హీనుడుగా ఎంతకాలము జీవింపవలెనమ్మా! ఇక జీవింపలేను. ఇప్పటికే కాలము చాల గడచిపోయినది. కుటుంబమును పోషించుటకు గాని తన పొట్టను నింపుకొనుటకు గాని ధనికులను యాచించుచు వారనాదరమున విసుగుతో నా ఒడిలో పడవైచిన వస్తుధనములతో వాని సంపాదనమున వారు చేసిన పాపములోని భాగముతో పాటు పొట్ట నింపుకొనుచు, ఈ పాపపు బ్రతుకు నెంతకాలము ఈడ్తునమ్మా! యను కవి భావ మీ శ్లోకమున వ్యక్తమగుచున్నది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారు కాంచీనగరమణిదీపికగా రూపింపబడినందున రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. **తరుణకరుణే** అను విశేషణము అమ్మవారికిని ఆమె కన్నులకును **దేహలీదత్తన్యాయమున** అన్వయింపజేయవచ్చును. కడవ మీది దీపిక లోపలికి బయటకు రెండు చోట్లను వెలుగు నిచ్చునట్లు ఈ విశేషణము ఒక్కటియయ్యు అమ్మవారికి ఆమె కన్నులకు అన్వయించునట్లు ప్రయోగింప బడినది.

వివరణము :–

కమ్పానదీతీరకాంచీనగరమున నివసించు కారణమున అమ్మవారు కమ్పానదికి స్నేహితురాలని చెప్పబడినది. సాధారణముగా ఒకవిధమైన ఆలోచనలు అనుభవములు కలవారికి స్నేహము కలుగుచుండును. కమ్పానదివలె అమ్మవారు కూడ నగేశ్వరకన్యక అగుటచే వారిరువురి మధ్యన స్నేహ మేర్పడినది. ఆ స్నేహము దగ్గఱగా నుండుటచే మరింత పెరిగినది. పర్వతకన్యకాశబ్దము నదీత్వమును వ్యంజింపజేయును. వారి స్నేహము రెండు నదుల స్నేహమువంటిదని స్ఫురించుచున్నది. స్నేహము జలగుణమని తర్కశాస్త్రజ్ఞుల అభిప్రాయము. అమ్మవారికి నమస్కరించిన వెంటనే కవితానిర్మాణశక్తి కలుగును అను వస్తువు పూర్వార్ధమున వ్యంజింపబడుచున్నది. ఆ కవిత్వము ఇతర ప్రత్యర్థులు యెంత ప్రౌఢవిద్వత్కవులైనను వారి కవిత్వము ప్రౌఢముగా నుండిన నుండవచ్చుగాక, కాని సరసత విషయమున వారి కవితయను కలువతీగ వాడిపోవునని ఉత్తరార్ధమున, దానిని వాడగొట్టు కవితాసూర్యుడు అమ్మవారికి నమస్కరించిన సత్పురుషులలో నక్షత్రములలో సూర్యుడుదయించినట్లు ఉదయించునని పూర్వార్ధమున వ్యంజింపబడుచున్నది. ప్రత్యర్థి కవిత కుముద్వతిగా, నమస్కరించు వాని కవితోన్మేషము పూషగా, రూపింపబడుటచే ఈ శ్లోకమున రూపకాలంకారమేర్పడియున్నది. ఈ రూపకమువలన దేవతానుగ్రహలబ్ధి కవితాశక్తి సత్కర్మఫలముగా లభించిన కవితాశక్తికన్న గొప్పగా నుండునని వ్యంగ్యమగుచున్నది. కమ్పానదీసఖియగు నగేశ్వరకన్యకయై నదీ తుల్యమగు అమ్మవారి అనుగ్రహము వలన లభించు కవిత నదీప్రవాహ సదృశముగా పరవళ్ళు త్రొక్కుచుండుట వింత కాదు. హిమవత్పర్వతనదులు సూర్యోదయ కాలమునుండియే పరవళ్లు త్రొక్కుచుండును. ఏలననగా మంచు కరిగి నీరై నదులలోనికి వరదలు చేరుటకును సూర్యుడే కారణమని అందఱికి తెలిసిన విషయమే. పూష అనగా సూర్యుడు. ఆతడు అమ్మవారి కన్నైన వాడు. అనుగ్రహము కలిగినప్పుడాతడు తత్ కటాక్ష స్వరూపుడున్మిషితు డగును. కావున నతడు అమ్మవారి అనుగ్రహము స్వరూపముగా గలవాడు. పూషుడదయింపగా అనగా అమ్మవారి అనుగ్రహసూర్యుడుదయింపగా అమ్మవారి స్వరూపమేయైన కవి హృదయ హిమవన్నగేశ్వరకన్యకాశబ్దమువలన వ్యంజితమగును. పూషసరస కవితయొక్క ఉన్మేషరూపుడనగా నర్థమిదియే. సరసకవితోన్మేషం పూషా అను పదములలో పూషోదయము **ష**కారావృత్తిచేత ఆ పదములున్నపాదమున **స**కారావృత్తివలన మూడవపాదమున **ప్ర**కారావృత్తిచేత నా యలంకారమే యేర్పడియున్నది. నిద్రా ముద్రా అను పదముల జంటలలో ద్రావృత్తిచేత ఆ పదములున్న పాదములలో నకారావృత్తిచే వృత్త్యనుప్రాసాలంకారమేర్పడియున్నది. రెండవ నాల్గవ పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

నా తెప్పమూత తొలగించి ఎత్తుకొనిపోదురేమో అని వారు అంతరింద్రియమైన మనసును దాచుకొన్నారు. అక్కడ కెవరును పోలేరని అక్కడ దాచుకొన్నారను అర్థము వ్యంగ్యమగుచున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు కరుణయను నటిక గృహముగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారు శివుని త్రిలోచనముల సరసక్రీడా సౌధాంగణముగా చెప్పబడినది.

శ్లో॥ మునిజనమనోధామ్నే ధామ్నే వచోమయజాహ్నవీ–
హిమగిరితటప్రాగ్భాగాయాక్షరాయ పరాత్మనే।
విహరణజుషే కాఞ్చీదేశే మహేశ్వరలోచన–
త్రితయసరసక్రీడాసౌధాఙ్గణాయ నమో నమః॥ 30

ప్రతిపదార్థము:–

మునిజనమనోధామ్నే	= మునిజన మనస్సులకుచోటైన;
వచోమయ .... ప్రాగ్భాగాయ	= వాక్కను గంగకు హిమగిరితటపు ముందు భాగమైన;
అక్షరాయ	= నాశములేని;
పరాత్మనే	= పరమాత్మ స్వరూపమైన;
కాంచీదేశే	= కాంచీదేశమున;
విహరణజుషే	= విహరణమును పొందిన;
మహేశ్వరలోచన...సౌధాంగణాయ	= శివుని మూడు కన్నులు సరసముగా ఆడుకొనుమేడ ముందు భాగమైన;
ధామ్నే	= తేజము(అమ్మవారు) కొఱకు;
నమో నమః	= మరల మరల నమస్సులు.

తాత్పర్యము:–

మునిజన మనస్సులకు నివాసమైన వాఙ్మయగంగకు ప్రాగ్భాగతటమైన, నాశము లేని పరమాత్మ స్వరూపమైన, కాంచీదేశమున విహరించు శివుని మూడు కన్నులు సరసముగా విహరించు మేడయొక్క ముందు భాగమైన తేజము అని చెప్పదగిన అమ్మవారికి మరల మరల నమస్సులు.

వివరణము :–

అమ్మవారు మునిజనమనోధామముగా, వాఙ్మయగంగకు హిమగిరి తటముగా, శివుని మూడుకన్నులు సరసముగా క్రీడించుట కనువైన సౌధాంగణముగా రూపింపబడుటచే రూపకాలంకారమేర్పడియున్నది. **ధామ్నే** అను పదము అర్థభేదముతో ద్విరావృత్తముగా

నున్నందున యమకాలంకార మేర్పడియున్నది. భాగాయాక్షరాయ పరాత్మనే అను పదములలో వృత్త్యను ప్రాసాలంకారమున్నది. ఈ శ్లోకమున మునిజనమనోధామ్నే, వచోమయజాహ్నవీ హిమగిరితట ప్రాగ్భాగాయ, కాంచీదేశే, విహరణజుషే, మహేశ్వర లోచనత్రితయ సరసక్రీడాసౌధాంగణాయ అను పదములు అమ్మవారి స్త్రీత్వము మాయా పరాఙ్ముఖత్వమును సూచించుచున్నవి. **అక్షరాయ పరాత్మనే ధామ్నే,** అను పదములు మాయారహిత జీవపరమాత్మైకజ్ఞానరూపబ్రహ్మను సూచించుచున్నవి.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు శివుని త్రిలోచనముల సరసక్రీడా సౌధాంగణముగా రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున శివుని అమృతలహరీ పూరముగా నిరూపింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ మరకతరుచాం ప్రత్యాదేశం మహేశ్వరచక్షుషా–
మమృతలహరీపూరం పారం భవాఖ్యపయోనిధేః।
సుచరితఫలం కాఞ్చీభాజో జనస్య పచేలిమం
హిమశిఖరిణో వంశస్యైకమ్ వతంసముపాస్మహే॥ 31

ప్రతిపదార్థము:–

మరకతరుచామ్	= మరకతమణికాంతులకు;
ప్రత్యాదేశమ్	= తిరస్కారము;
మహేశ్వరచక్షుషామ్	= శివునికన్నులకు;
అమృతలహరీపూరమ్	= అమృతతరంగప్రవాహము;
భవాఖ్యపయోనిధేః	= సంసారమను పేరుగల సముద్రమునకు
పారమ్	= అవతలి ఒడ్డైన;
కాంచీభాజః	= కాంచీనగరనివాసియైన;
జనస్య	= జనముయొక్క;
పచేలిమమ్	= పండిన;
సుచరితఫలమ్	= పుణ్యఫలము;
హిమశిఖరిణః	= హిమవత్పర్వతముయొక్క;
వంశస్య	= వంశముయొక్క;
ఏకమ్	= ఒక;
వతంసమ్	= శిరోభూషణమైన (అమ్మవారిని);
ఉపాస్మహే	= ధ్యానించుచున్నాము.

తాత్పర్యము:–

మరకతమణులకు తిరస్కారము, శివనేత్రముల కమృతప్రవాహము.

సంసారసముద్రమున కవతలి ఒడ్డు, కాంచీనగర జనముయొక్క పండిన పుణ్యము యొక్క ఫలము, హిమవత్పర్వతవంశశిరోభూషణమునైన అమ్మవారిని ధ్యానించెదము.

వివరణము :–

అమ్మవారు మరకతమణికాంతి ప్రత్యాదేశముగా, శివనేత్రామృత ప్రవాహముగా, సంసారసముద్రపారముగా, కాంచీ నగరవాసి పుణ్యముయొక్క పండినఫలముగా, హిమత్పర్వతశిరోభూషముగా, రూపింపబడి నందున రూపకాలంకారముల మాలయున్నది. పూర్వార్ధమున వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారమృతలహరీపూరముగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె కమ్పానదీసఖిగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రణమనదినారమ్భే కమ్పానదీసఖి తావకే
సరసకవితోన్మేషః పూషా సతాం సముదఞ్చితః।
ప్రతిభటమహాప్రౌఢప్రోద్యత్కవిత్వకుముద్వతీం
నయతి తరసా నిద్రాముద్రాం నగేశ్వరకన్యకే!॥ 32

ప్రతిపదార్థము:–

కమ్పానదీసఖి	= కమ్పానదికి స్నేహితురాలవైన;
నగేశ్వరకన్యకే	= ఓ పర్వతకుమారీ;
తావకే	= నీకు సంబంధించిన;
ప్రణమనదినారంభే	= నమస్కరించు దినముయొక్క ఆరంభము నందే
సతామ్	= సత్పురుషులలో (నక్షత్రములలో);
సరసకవితోన్మేషః	= సరసకవితావికాసరూపుడైన;
పూషా	= సూర్యుడు;
సముదంచితః	= ఉదయించినవాడై;
ప్రతిభట ... కుముద్వతీమ్	= ప్రత్యర్థి మహాప్రౌఢులనుండి బయలుదేరు కవిత యను కలువ తీగను;
నిద్రాముద్రామ్	= నిద్రాలక్షణమును;
తరసా	= శీఘ్రముగా;
నయతి	= పొందించును.

తాత్పర్యము:–

కమ్పానదికి స్నేహితురాలైన అమ్మవారికి నమస్కరించిన దినముయొక్క ఆరంభమునందే సత్పురుషులలో సరసకవితోన్మేషసూర్యుడు ఉదయించి ప్రత్యర్థి సహాప్రౌఢులలో బయలుదేరు కవితయను కలువతీగను ముకుళింపజేయును.

వికాసమును కలిగించు చంద్రుడు వాని మైత్రిగా చెప్పబడినాడు. అమ్మవారు చంద్రావతంససధర్మిణి. శివుడు చంద్రుని శిరోభూషణముగా ధరించుట చూచి ఆయన అర్ధాంగియైన అమ్మవారు తాను కూడ సమానధర్మము కలిగినదైనది. జాడ్యమున్న వారికి స్తమ్భము (కదలికను కోల్పోవుట), తంద్రము (సోమరితనము) కూడ తదంగములుగా నుండును. మనుష్యుల బుద్ధికి సోమరితనము అప్పుడప్పుడధికమగుచుండును. మనుష్యుల బుద్ధులు వ్యష్టులు. అమ్మవారు ఆ బుద్ధుల సమష్టి. అమ్మవారి నాశ్రయించిన వారి బుద్ధులలో తంద్ర (బద్ధకము) తగ్గిపోవును. కాని అమ్మవారి నాశ్రయించుటకు ముందే తంద్రను తొలగించుకొనవలెను. ఆ పనియు చేయలేని యెడల తన బుద్ధి తంద్రను తొలగింపవలెనని అమ్మవారిని కోరవలెను. ఆ కోరికకూడ అమ్మవారే కలిగింపవలెను. దాని కేమి చేయవలెనను ప్రశ్న సమాధానము లేనిది. అయినను నిష్కామకర్మ చేయుచుండవలెనని చెప్పగలము. దానికి సంతోషించునో లేదో, సంతోషించి సంతోషింపక తంద్రను తొలగింపగోరి నిష్కామకర్మకై జీవుని ప్రేరేపించును. లేక ప్రేరేపించదు. ఆమె నిరంకుశ కావున అది ఆమె ఇష్టమే. అస్తు. కమ్పానది తటమున నున్నది కాంచీనగరము. ఆ కాంచీనగరములో ఆమె నిలయము కలదు. నదీనిలయ అను శబ్దమునకు పై యర్థము లక్షణావృత్తి వలన లభించును. నది జలజంతువులకు తప్ప నిలయముగా నుండదు. నదిలో కూడ ఎవరి నిలయముండదు. ఆ నదికి దగ్గఱగా నున్నదని చెప్పుటకే నదీనిలయ అను సమాసము ప్రయోగించుటచే లక్ష్యార్థము చెప్పుకొనవలసిన అవసరము ఏర్పడినది. ఇంత ఇబ్బందిని కలిగించు సమాసము నేల ప్రయోగింపవలెను. ప్రయోగించుట కొక ప్రయోజనమున్నది. నదికి చాల దగ్గఱలో నున్నదని చెప్పుటయే ఆ ప్రయోజనము. నదికి దగ్గఱలో ఉన్నదను వాక్యమును ప్రయోగించినప్పు డీ ప్రయోజనము నెఱవేరదు. దగ్గఱ అగుటకు ఎంత దగ్గఱ అను ప్రమాణమేమియు లభింపదు. పదిమైళ్ల లోపల నున్న ప్రాంతమును గూర్చి కూడ నది దగ్గఱ అనియే లోకమున ప్రయోగమున్నది. చాల దగ్గఱ దాదాపు నదిలోనే అన్నంత దగ్గఱ అను అర్థము వచ్చు ప్రయోజనము కొరకే ఆ సమాస ప్రయోగము. పూర్వార్థమున పవర్గ పంచమాక్షర ప్రాసమున్నది. కుముదసుషమా మైత్రీ శమిత అను శబ్దములలో వృత్త్యనుప్రాసాలంకారమున్నది. తంద్రా చంద్రా అను శబ్దముల జంటలో కూడ ఆ యలంకారము కలదు.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు శిరమున చంద్రుని ధరించుట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె శిరమున పూలు ధరించుట లేక శిరము నందలి కురులు సహజగంధము కలగియుండుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ పరిమలపరీపాకోద్రేకం పయోముచి కాఞ్చనే
శిఖరిణి పునర్ద్వైధీభావం శశిన్యరుణాతపమ్।

అవ:– పై శ్లోకమున సూర్యోదయము ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున సూర్యోదయమువలన కలుగు జడిమశమము ప్రస్తావింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ శమితజడిమారమ్భా కమ్పాతటీనికటేచరీ
నిహతదురితస్తోమా సోమార్ధముద్రితకున్తలా।
ఫలితసుమనోవాఞ్ఛా పాఞ్చాయుధీ పరదేవతా
సఫలయతు మే నేత్రే గోత్రేశ్వరప్రియనన్దినీ॥ 33

ప్రతిపదార్థము :–

శమితజడిమారమ్భా	=	శమింపజేయబడిన జడిమయొక్క ఆరంభముగల
కమ్పాతటీనికటేచరీ	=	కమ్పానదీ తటమున తిరుగునట్టి;
నిహతదురితస్తోమా	=	కొట్టబడిన పాపముల సమూహముగల;
ఫలితసుమనోవాంఛా	=	ఫలింపజేయబడిన దేవతల కోరికగల;
పాంచాయుధీ	=	పంచాయుధ సంబంధముగల;
సోమార్ధముద్రితకున్తలా	=	అర్ధచంద్రుని కురులలో తురుముకొన్న;
పరదేవతా	=	పరదేవతయైన;
గోత్రేశ్వరప్రియనందినీ	=	పర్వతరాజుయొక్క పుత్రిక (అమ్మవారు);
మే	=	నాయొక్క;
నేత్రే	=	నేత్రములను;
సఫలయతు	=	ఫలింపజేయుగాక!.

తాత్పర్యము:–

అమ్మవారు జాడ్యము(అజ్ఞానము)యొక్క ఆరంభమును శమింప జేయును. కమ్పానదీతటమున చరించును. పాపముల సమూహములను పరిహరించును. ఆమె అర్ధచంద్రుని కురులలో తురుముకొనియున్నది. ఆమె దేవతల వాంఛలను ఫలింపజేయును. ఆమె పంచాయుధధరయైన పరదేవత. హిమవత్పర్వతరాజుయొక్క ప్రియపుత్రికయైన ఆ అమ్మవారు నా కన్నులను ఫలింపజేయుగాక.

వివరణము :–

దేవతలు మానవుల వాంఛల ఫలింపజేయుదురు. వారికి సంబంధించి కల్పవృక్షకామధేనుచింతామణ్యాదులు కూడ మానవుల వాంఛల ఫలింపజేయును. కాని కోట్ల ఏండ్ల తరువాతనైనను నశించి పోవునట్టి ఆ దేవతలకు అమరులు అను నామమున్నను ప్రళయమున వారికి చావు తప్పదు. కావున వారు మానవులకు మృత్యుంజయత్వమును అనుగ్రహింపజాలరు. దేవతలకును, మనుజులకును, మృత్యుంజయత్వవాంఛ ఉన్నది. మనుజులు, దేవతలును ఆ వాంఛను ఫలింపజేసికొనుటకు మృత్యుంజయుని యిల్లాలు

కాలకాలిక కాలుని సైతము మ్రింగునట్టి అమ్మవారు మృత్యుంజయత్వవాంఛ కాని, రాక్షస జయ వాంఛ కాని, దేవతల కమ్మవారి నాశ్రయించినచే ఫలించును. సుమనస్సు లనగా దేవతలు. మంచి మనస్సుగల మనుజులును సుమనస్సులని చెప్పుటలో తప్పు లేదు. అట్టి మంచి మనస్సుగల మానవులుగాని దేవతలుగాని కోరదగిన పరమపురుషార్థము మోక్షమే. దానిని అమ్మవారే వారి కీయగలదు. **ఫలిత సుమనోవాంఛా** అను విశేషణము పై యర్థమును వ్యంజింపజేయును. దేవతా శబ్దమువలె సుమనశ్శబ్దము స్త్రీలింగము. ఈ శబ్ద ప్రయోగము అమ్మవారికి స్త్రీలవాంఛల (సౌభాగ్యముల) తీర్చుట యందాసక్తి యున్నదని వ్యంజింపజేయును. **పరదేవతా** శబ్దము ఆమె దేవతా జాతిని సూచించుటయే యిందుకు కారణము. మన్మథుని అయిదుబాణములు (అరవిందాశోకచూతనవమల్లికా నీలోత్పలములు) ఆయనకు ఆయుధములు కావున మన్మథుడు పంచాయుధుడని చెప్పబడును. ఆయన ఉపాసించిన పరదేవత అమ్మవారు. కావున ఆమె పంచాయుధీ అని చెప్పబడినది. విష్ణువుయొక్క పంచాయుధములు **పాంచజన్య సుదర్శన కౌమోదకీ నందకీ శార్ఙ్గములు** ప్రసిద్ధములు కావున మన్మథుని జనకుడైన విష్ణువు కూడ పంచాయుధుడే. ఆయన ఉపాసించిన పరదేవత అమ్మవారు కావున ఆమె పంచాయుధీ అని చెప్పబడినది. విష్ణువు మన్మథుల పంచాయుధత్వ ప్రసిద్ధి అమ్మవారి అనుగ్రహము. పంచాయుధునికి సంబంధించిన అను విగ్రహమున పాంచాయుధీ శబ్దములో తద్ధితవృత్తి యున్నది. తటీ, నికటే, స్తోమా సోమార్ధ, శమిత జడిమ, నిహత దురిత, నేత్రే గోత్రేశ్వర అను శబ్ద ద్వంద్వములలో వృత్త్యనుప్రాసమున్నది. రమ్భా కమ్పా, వాంఛా పంచా అను శబ్దములలో వృత్త్యనుప్రాసమున్నది. తమిళాక్షరములు వ్రాయునప్పుడు రూపసామీప్య ముండును. మహాప్రాణములకు గ్రంథలిపిలో తప్ప సాధారణమైన తమిళలిపిలో వర్గాద్యక్షరముల రూపములు వ్రాయుదురు. తమిళుల ఉచ్చారణలో సైతము వర్గ ప్రథమ తృతీయముల సంకరముండును. పండితులు కాని సాధారణులు మహాప్రాణముల సరిగా నుచ్చరింపరు. ఈ స్థితి కేరళ కర్ణాటాంధ్రాది భాషలలో సైతము కొంత గోచరించును.

అవ:– పై శ్లోకము నందలి శమితజడిమారమ్భా సమాసార్థమే ఈ శ్లోకమున వివరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ మమ తు ధిషణా పీడ్యా జాడ్యాతిరేక! కథం త్వయా
కుముదసుషమామైత్రీసమ్యగ్వతంసితకున్తలామ్।–
జగతి శమితస్తమ్భాం కమ్పానదీనిలయామసౌ
శ్రయతి హి గలత్తన్ద్రా చన్ద్రావతంససధర్మిణీ॥ 34

ప్రతిపదార్థము :–

జాడ్యాతిరేక	= ఓయీ జాడ్యాతిశయమా!
త్వయా	= నీచేత;
మమ	= నాయొక్క;
అసౌ	= ఈ;
ధిషణా తు	= బుద్ధి;
కథమ్	= ఎట్లు;
పీడ్యా	= పీడింపదగినది;
కుముదసుషమామైత్రీసమ్యగ్వతంసిత కున్తలామ్	= కలువపూల శోభతో స్నేహము రూపుదాల్చిన చంద్రకళతో చక్కగా అలంకరింపబడిన కురులుగల;
శమితస్తమ్భామ్	= స్తబ్ధతను శమింపజేసిన;
కమ్పానదీనిలయామ్	= కమ్పానదియే నిలయముగా గల;
చంద్రావతంససధర్మిణీ	= శివుని సహధర్మచారిణిని(అమ్మవారిని)
గలత్తంద్రా	= సోమరితనమును వీడినదై;
శ్రయతి హి	= ఆశ్రయించుచున్నది గదా.

తాత్పర్యము:–

ఓ జాడ్యాతిరేకమా! నీవు నాబుద్ధి నెట్లు పీడింపగలవు. ఈ నా బుద్ధి చంద్రావతంసయగు, స్తబ్ధతను నశింపజేయు, కమ్పానదియే నిలయముగాగల, శివుని యిల్లాలిని సోమరితనము వీడి ఆశ్రయించుచున్నది గదా.

వివరణము :–

జాడ్యాతిరేకము కవి బుద్ధిని పీడింపజాలదు. అది చైతన్యవంతమై భాసించుచునే యుండును. చైతన్యమువంటి చంద్రుని కురులలో తురుముకున్న, అంతేగాక అట్టి చంద్రునే శిరమున దాల్చిన, శివుని యిల్లాలైన అమ్మవారి నాశ్రయించి యున్నందున నా శిరమున నున్న బుద్ధి నా శిరస్సులోని సహస్రారచంద్రుని కాంతి ప్రసారము కలిగియున్నందునను జాడ్యాతిరేకము అందని బుద్ధులనువలె నా బుద్ధిని పీడింపజాలదు అని ద్వితీయపాదము వ్యంజించును. అద్వైతులు చైతన్యమును చంద్రునితో పోల్చుదురు. కృష్ణమిశ్రులు వ్రాసిన నాటకముయొక్క పేరు **ప్రబోధచంద్రోదయ**మగుట ఈ అంశమును బలపఱచును. విశిష్టాద్వైతులు దీనికి పోటీగా వివేకసూర్యోదయనాటకము రచించిరి. విశిష్టాద్వైతులు వివేకమును సూర్యోదయముతో, అద్వైతులు ప్రబోధమును చంద్రునితో పోల్చుట గమనింపదగినది. అమ్మవారి శిరస్సున కుంతలములు చీకట్లువలె ముసురుకొని యున్నవి. వానిలో అమ్మవారు చంద్రుని తురుముకొని వాని జాడ్యమును పోగొట్టినది. ఈ అంశము కూడ రెండవ పాదమున వ్యంజింపబడినది. చంద్రుని చంద్రుడని చెప్పక **కుముదసుషమా మైత్రీ** అని చెప్పుటచే నందు పర్యాయోక్త్యలంకారమేర్పడియున్నది. కుముదము లనగా తెల్ల కలువలు. వాని కాంతి తెలుపు. దానితో మైత్రి చంద్రున కున్నది. ఇట్లు మిత్ర

వివరణము :-

అమ్మవారు శివుని వామాంక మందుండునది. కావున లక్షణ నాశ్రయించి ఆమె శివుని వామాంకస్థలముగా చెప్పబడినది. కాంచీపురము ఎందఱో సరస కవులకు పుట్టిల్లు. కవులెందఱో కాంచీనగరి యను తల్లి గర్భములో నున్నారు. అమ్మవారు కూడ కాంచీపురగర్భముననే ఉన్నది. కావున అమ్మవారు కాంచీపుర గర్భసీమగా చెప్పబడుచున్నది. రస మనగా బ్రహ్మానందము. లేక బ్రహ్మానందసహోదరమైన శృంగారాది నామక రసము. బ్రహ్మము ఆనందము పర్యాయములు అయినను లౌకికానందవైలక్షణ్యమును సూచించుటకు బ్రహ్మానందమను వ్యవహార మేర్పడినది. కాంచీపురమున కావ్యరసము నాస్వాదించు సహృదయులున్నారు. కావుననే అక్కడ కవుల కాదేశ మేర్పడి యున్నది. పెక్కురు కవులక్కడ నివసించుచున్నారు. మూకమహాకవికూడ వారిలో నొకడని వేఱుగా చెప్పనక్కఱలేదు. సరసకవులు రసజ్ఞహృదయులు. పరస్పరానందవర్ధనులు. కవి **సహృదయాఖ్యం విజయతే** అను ఆనందవర్ధన సూక్తి ఈ విషయమును సూచించును. కవి సహృదయులున్న చోట కావ్యములు పుట్టి పెఱిగి అనగా వానిలోని రసాదికములు బహు సంఖ్యాకులచే ఆస్వాద్యమానములై ప్రలయాంతముదాక చిరజీవములై ఉండును. అట్టి సహృదయు లా కావ్యరసము నాస్వాదించెదరు. కావున రసజ్ఞులనబడెదరు. అట్టి రసజ్ఞుల సమష్టి అమ్మవారు. ఆ కాంచీనగరగర్భమున రసజ్ఞులెందఱో ఉన్నారు. అమ్మవారు కూడ ఆ కాంచీపురగర్భముననే ఉన్నది. కావున అమ్మవారు కాంచీపుర గర్భస్థరసజ్ఞరూపిణిగా వెలయుచుండుటచేత ఆమె **రసజ్ఞ** అని చెప్పబడినది. ఇంతేగాక కాంచీనగరగర్భమున సమాధిస్థితినంది ఆత్మానందము నెఱుగు రసజ్ఞులునున్నారు. వారి సమష్టియైన అమ్మవారు నగరమున ఉన్నది. అందుచేత కూడ అమ్మవారు **రసజ్ఞ** అని చెప్పవచ్చును. బ్రహ్మము స్వరూపము. స్వాత్మానందరూపము. సర్వానందరూపము. బ్రహ్మానందరూపము. బ్రహ్మము నెఱుగుట అనగా బ్రహ్మమగుటయే. బ్రహ్మము నెఱిగిన ఆ సమయము అనగా కావ్యరసచర్వణ సమయము. కాగా సమాధిలో బ్రహ్మరసాస్వాదన సమయమున వేద్యాంతర ముండదని తద్జ్ఞులు చెప్పెదరు. సర్వానందమును స్వాత్మానందముగా భావించు సత్పురుషులు కూడ రసజ్ఞులనబడెదరు. అమ్మవారట్టి రసజ్ఞరూపిణి కావున **రసజ్ఞ** అని చెప్పబడినది. అమ్మవారు హిమగిరి సంతానము. మాతా పితృ శరీరజము కావున వారి శరీరమున కంటె వేఱుగాజాలదు. ఆత్మయొక్కటే అనగా మాతా పిత్రాత్మ పుత్రాత్మ భిన్నములు కావు. కావున ఆత్మదృష్టిలో మాతాపితృపుత్రులకు భేదము లేదు. **ఆత్మా వై పుత్రనామాసి** కౌ. 2.11 అను శ్రుతి తాత్పర్యమిది. హిమగిరి తత్పరిసరము హిమగిరి శరీరభాగములు కావున అమ్మవారు వానివలె శరీరభాగమే. కావున నీహారాద్రియొక్క తట పరిసరములని చెప్పబడినది. సంసారతాపముతో నలసిపోయిన స్రుక్కి సొక్కి సోలియున్న వారి సేద దీర్చునది కావున అమ్మవారు నీహారాద్రి. పరిసరములవలె తాపహారిణి కావున అమ్మవారు అట్లు చెప్పబడినది. వేదవాక్కులు తత్ప్రతిపాద్య పరబ్రహ్మమువలె నిత్యములు. అమ్మవారు

అపి చ జనయన్కమ్బోర్లక్ష్మీమనమ్బుని కోఽప్యసౌ
కుసుమధనుషః కాఞ్చీదేశే చకాస్తి పరాక్రమః॥ 35

ప్రతిపదార్థము :-

పరిమళపరీపాకోద్రేకమ్	= సుగంధపరిపాకతీవ్రతను;
పయోముచి	= మేఘమునందు;
కాంచనే	= బంగారము నందును;
పునః	= మఱియు;
ద్వైధీభావమ్	= ద్వైతమును;
శిఖరిణి	= పర్వతమునందు;
అరుణాతపమ్	= ఎఱ్ఱనిఎండను;
శశిని	= చంద్రునందు;
అనమ్బుని	= నీరులేనిచోట;
కమ్బోః	= శంఖముయొక్క;
లక్ష్మీమ్	= కాంతిని;
జనయన్	= కలిగించుచున్న;
కః+అపి	= ఏదో;
అసౌ	= ఈ;
కుసుమధనుషః	= మన్మథునియొక్క;
పరాక్రమః	= పరాక్రమము;
కాంచీదేశే	= కాంచీనగరప్రదేశమున;
చకాస్తి	= ప్రకాశించుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

మన్మథుని పరాక్రమము (అమ్మవారు) వింత పనులను కొన్నింటిని చేయుచున్నది. మేఘమున బంగారమునందును సువాసన కలిగించుట, బంగారు కొండయందు ద్వైతమున కలిగించుట, చంద్రునందెఱ్ఱని ఎండను కలిగించుట, నీరులేని చోట శంఖకాంతిని కలిగించుట అనునవియే ఆ వింతలు. ఇట్టి వింతలను కలిగించుచున్న ఆ మన్మథుని పరాక్రమము కాంచీనగరప్రదేశమున ప్రకాశించుచున్నది.

వివరణము :-

మేఘమున సుగంధ ముండదు. అమ్మవారి మేఘ సదృశమైన కేశపాశము అను మేఘమున సుగంధము నమ్మవారు కలిగించుచున్నది. అట్లే బంగారమునకును వాసన ఉండదు. అమ్మవారి శరీరమే బంగరుకాంతి కలిగియుండుటచే ఆమె శరీరమే బంగారము. దాని యందామె పుప్పొడి మొదలైన సుగంధముగల పరాగములను

ధరించుటచేత బంగారమున సుగంధము నమ్మవారు కలిగించినది. అట్లే కొండను రెండుగా చీల్చుట అసాధ్యకార్యము. కాని అమ్మవారు తన వక్షదేశము అను కొండయందు ద్వైతమును అనగా రెండు అను సంఖ్యను స్తనద్వయ రూపమున కలిగించినది. అట్లే తెల్లని చంద్రునందెఱ్ఱని యెండ యుండదు. కాని అమ్మవారు తన ముఖము అను చంద్రునందు పెదవిని లేక సిందూరతిలకమును ధరించుటచే ఎఱ్ఱనియెండను కలిగించినది. అట్లే నీరులేని చోట శంఖములుండవు. కాని అమ్మవారు శంఖమువంటి కంఠమును ధరించుటచే నీరు లేని చోట శంఖమును కలిగించినది. ఇది ఈ శ్లోకమున తెలియబడు అంశము. కురులని చెప్పక మేఘమని చెప్పుట, శరీరమనిచెప్పక బంగారమని చెప్పుట, స్తనములని చెప్పక కొండయొక్క ద్వైధీభావము అని చెప్పుట, ముఖమని చెప్పక చంద్రుడని చెప్పుట, పెదవి అని గాని లేక సిందూర తిలకమని చెప్పక ఎఱ్ఱనిఎండ అని చెప్పుట అధ్యవసాయము. అనగా విషయమును చెప్పక విషయిని చెప్పుట. (ఉపమేయములను చెప్పక ఉపమానమును చెప్పుట) ఈ అధ్యవసాయము చేయబడిన కారణమున ఈ శ్లోకమున అతిశయోక్త్యలంకార మేర్పడియున్నది. పూవులవల్ల అమ్మవారి కేశపాశమునకు సుగంధము కలిగినదని చెప్పుట అంత సరికాదు. అట్లే శరీరమునకు పుప్పొడి మొదలైన పరాగము అలదుకొనుటచే సుగంధము కలిగినదనుట కూడ అంత సరి కాదు. అమ్మవారి కేశపాశమున సహజ సుగంధమున్నది అని దాక్షిణాత్య కవి నత్కీరుడు చెప్పినాడు. ఆ మాట నిజమని శివుడు సాక్షాత్కరించి చెప్పినట్లొతని ఇతిహాసమున కలదు. పైగా కొంతకాలము ఆమె కేశములనుండిన సాహచర్యముచేత, ఆమె అనుగ్రహముచేత అనగా ఆమె అలంకరించుకొనుటచేత సుగంధత్వమును పొందినవై అమ్మవారు ఇతరుల కలంకరించుకొనుటకై పాతకుసుమములను తీసివైచి ఈయగా వానిని ధరించిన దేవతా యువతుల కేశపాశమునకు శాశ్వత సౌగంధ్యమును కలిగించినవి. అట్టి అమ్మవారి కేశపాశము పుష్పధారణముచేత సుగంధిలమైన దనుట ఆమె కేశపాశ గరిమ నెఱుగక పోవుటయే. పారిజాతాదిదేవతరుకుసుమముల ధరించినను కలుగని శాశ్వతసౌగంధ్య మమ్మవారు కేశపాశమునుండి తీసిపాఱవైచిన పుష్పముల ధరించుటచేత కలిగినదని దేవతాయువతులెప్పుడు కృతజ్ఞతతో భావించుకొనుచుందురు. సాధారణయువతులనే లోకమున పద్మగంధులని పిలచుట కవి లోకరీతి. వారి శరీరములందు పద్మగంధము సహజముగ నుండుననియే కవులు ప్రకటించెదరు. అట్టిచే దేవతయైన కాదు, పరదేవతయై అమ్మవారి శరీరమున సౌగంధ్యము నలదుకొనుటచే కలిగిన దనుట పొరపాటే కాగలదు. హిమగిరిపుత్రియైన అమ్మవారి ముఖము అను హిమాంశువున ప్రొద్దు పొడుచుటయే వింత శోభ. అది ఆ హిమాంశువునకు కలిగినది. ఆమె ధరించిన సిందూరతిలకముకాని బింబాధరముకాని ఆమె ముఖచంద్రునందు ప్రొద్దుపొడుపు సౌందర్యమును కలిగించినది. ఈ యర్థము పూర్వార్ధ ప్రతిపాదితము. శుక్తి రజితభ్రాంతి లోకసహజము. కాని అమ్మవారి కంఠమును చూచి నీరు లేని చోట శంఖ మెక్కడి నుండి వచ్చినదని, ఎట్లు పుట్టినదని

జనులు విస్తుపోయినారు. కంబులక్ష్మి కంబువును విడచియెన్నడో అమ్మవారి కంఠమున చేరినదని కవులు భావించినారు. మన్మథుని పరాక్రమ మేపనియైన చేయగలదు. దాని కసాధ్యమైనదేది? ఈ మన్మథుని పరాక్రమమంతయు వాస్తవమునకు అమ్మవారిదే కాదు. అమ్మవారే పరాక్రమము. ఆ పరాక్రమమే అమ్మవారు. ఈ యర్థము ఉత్తరార్ధ ప్రతిపాదితము. 1,2,3 పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు మన్మథుని పరాక్రమముగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె శివుని వామోత్సంగస్థలముగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ పురదమయితుర్వామోత్సఙ్గస్థలేన రసజ్ఞయా
సరసకవితాభాజాం కాఞ్చీపురోదరసీమయా।
తటపరిసరైర్నీహారాద్రేర్వచోభిరకృత్రిమైః
కిమివ న తులామస్మచ్చేతో మహేశ్వరి! గాహతే॥ 36

ప్రతిపదార్థము :-

మహేశ్వరి	= మహేశ్వరునిల్లాలా!
పురదమయితుః	= శివునియొక్క;
వామోత్సంగస్థలేన	= వామాంకభాగము ఐన;
సరసకవితాభాజామ్	= మంచికవితగల వారికి;
కాంచీపురోదరసీమయా	= కాంచీగర్భస్థ ప్రదేశములగు;
రసజ్ఞయా	= రసజ్ఞురాలితో;
నీహారాద్రేః	= హిమగిరియొక్క;
తటపరిసరైః	= తటప్రాంతములతో;
అకృత్రిమైః	= నిత్యములైన;
వచోభిః	= వాక్కులతో;
అస్మచ్చేతః	= మా మనస్సు;
కిమివ	= ఎందుకని;
తులామ్	= పోలికను;
న గాహతే	= పొందుట లేదు.

తాత్పర్యము:-

నా మనస్సు శివుని వామాంకము అగు రసజ్ఞురాలితో సరసకవితకు పుట్టినిల్లువంటి కాంచీపురగర్భప్రదేశముతో హిమగిరితటప్రాంతములతో వేద వాక్కులతో నా మనస్సేల సౌందర్యమును పొందలేకున్నది.

**శ్లో॥ శిథిలితతమోలీలాం నీలారవిన్దవిలోచనాం
దహనవిలసత్ఫాలాం శ్రీకామకోటిముపాస్మహే।
కరధృతలసచ్ఛూలాం కామారిచిత్తమనోహరాం
మనసిజకృపాలీలాం లోలాలకామలికేక్షణామ్॥ 39**

ప్రతిపదార్థము :–

శిథిలితతమోలీలామ్	=	శిథిలమొనర్చబడిన తమఃప్రభావముగల;
నీలారవిన్దవిలోచనామ్	=	నీలకమలములవంటి కన్నులుగల;
దహనవిలసత్ఫాలామ్	=	అగ్నితో ప్రకాశించు నొసలుగల;
కామారిచిత్తమనోహరామ్	=	శివుని చిత్తమును హరించు;
కరధృతలసత్+శూలామ్	=	చేత ధరించిన శూలముగల;
మనసిజకృపాలీలామ్	=	మన్మథునియందు కృపయను లీల కలిగిన;
లోలాలకామ్	=	చలించు ముంగురులుగల;
అలికేక్షణామ్	=	నొసట కన్నులుగల;
శ్రీకామకోటిమ్	=	శ్రీకామకోటిని;
ఉపాస్మహే	=	ధ్యానించుచున్నాము.

తాత్పర్యము:–

తమః ప్రభావము తగ్గించిన, నీలకమలములవంటి కన్నులుగల, నొసటి అగ్నినేత్రముతో ప్రకాశించు, చేత శూలము ధరించిన, శివుని చిత్తమనస్సుల హరించిన, మన్మథునందు దయ యను లీలను ప్రదర్శించిన, చలించు ముంగురులు గల శ్రీ కామకోటి నుపాసించుచున్నాము.

వివరణము :–

అమ్మవారు నీల కమలములవంటి కన్నులు కలిగియున్నది. ఇంతే కాదు అమ్మవారి దేహము కూడ తమాలనీలము అయినను తమోగుణ ప్రభావము నడంచుట ఆమె కొక లీల. ఆమె నల్లని ముంగురులు ఆమె నొసటి చీకట్లువలె ముసురుకొనుచున్నవి. ఆ నొసట చీకటిలో దీపము పెట్టినట్లు అచటనున్న కంటిలోనున్న మంట ప్రకాశించుచున్నది. ఆమె పాపిటియందలి సిందూరము కూడ కేశపాశాంధకారమును శిథిల మొనర్చుచున్నది. ఆమె చేతిలో శూలము విరాజిల్లుచున్నది. బహుశః శివుని చేతిలోనున్న శూలమును విలాసముగా తన చేత నామె ధరించియుండవచ్చును. ఆమె శివుని చిత్తమనస్సులను హరించునది. చిత్తముయొక్క పని ధ్యానము. అమ్మవారినే శివుడు ధ్యానించుచున్నాడు. శివుని చిత్తము మరొక దానిని ధ్యానించుట మానుకొన్నది. అసలు చిత్తము తన స్వాధీనములోనున్న కదా దేనినైన ధ్యానించుట. అమ్మవారెప్పుడో ఆయన చిత్తమును హరించివైచినది. సంకల్పవికల్పములు మనసుయొక్క కార్యములు. శివుని

వేదవాగ్రూపిణి కావున అకృత్రిమ వచస్సులు అని చెప్పబడినది. (బహువచనము పూజార్థకము). శబ్దము వర్ణాత్మకము. ధ్వన్యాత్మకము. అని రెండు విధములుగా నుండును. వానిలో ధ్వన్యాత్మక శబ్ద మనిత్యమని, వర్ణాత్మక శబ్దము నిత్యమనియు పూర్వమీమాంసాది శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పెదరు. అకృత్రిమవచస్సు అనగా వేదవర్ణాత్మకవాక్కు అమ్మవారి స్వరూపము. కావున అట్లు చెప్పబడినది. **పరా పశ్యంతీ మధ్యమా వైఖరీ** నాలుగు వాక్కులలో పరా నిత్యవాక్కు కావున అది అకృత్రిమ వచస్సు. అమ్మవారా పరా వాగ్రూపిణి కావున అట్లు చెప్పబడినది. నాల్గవపాదమున పైన పేర్కొనబడిన పురదమయితుర్వామొత్సంగాదులలో తన మనస్సున కేల సారూప్యము లేక తాద్రూప్యము ఎందుకు కలుగుటలేదని తపించుచున్నాడని తెలియబడుచున్నది. భంగ్యంతరముగా అమ్మవారే చెప్పబడినందున పర్యాయోక్త్యలంకారములు మూడు పాదములలో నున్నవి.

అవ:– పై శ్లోకమున హిమాచలతటపరిసరములుగా చలించని అమ్మవారు చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున గజేంద్రమువలె చలించున దమ్మవారని చెప్పబడుచున్నది.

**శ్లో॥ నయనయుగలీమాస్మాకీనాం కదా ను ఫలేగ్రహీం
విదధతి గతౌ వ్యాకుర్వాణా గజేన్ద్రచమత్క్రియామ్।
మరకతరుచో మాహేశానా ఘనస్తననమ్రితాః
సుకృతవిభవాః ప్రాఞ్చః కాఞ్చీవతంసధురన్ధరాః॥ 37**

ప్రతిపదార్థము :–

గతౌ	=	నడకయందు;
గజేంద్రచమత్క్రియామ్	=	గజేంద్రముయొక్క చమత్కారమును;
వ్యాకుర్వాణాః	=	వివరించునట్టి;
ఘనస్తననమ్రితాః	=	గొప్పవైన స్తనములతో వంగి యున్నట్టి;
మరకతరుచః	=	మరకతమణికాంతులు కలిగినట్టి;
కాంచీవతంసధురంధరాః	=	కాంచీపురమున గొప్పవారైనట్టి;
ప్రాంచః	=	ప్రాచీనములైనట్టి;
మాహేశానాః	=	మహేశ్వరునకు చెందిన;
సుకృతవిభవాః	=	పుణ్యసంపదలు;
ఆస్మాకీనామ్	=	మాకు సంబంధించిన;
నయనయుగలీమ్	=	కన్నులజంటను;
కదా	=	ఎన్నడు;
ఫలేగ్రహీమ్	=	ఫలములందుకొనువానిగా;
విదధతి	=	చేయునో.

తాత్పర్యము:-

నడకలో గజేంద్రముయొక్క చమత్కారమును కనబఱచుచు, గొప్పస్తనములతో వంగియున్న, మరకతమణికాంతుల వెదజల్లు, కాంచీనగరమున గొప్పవారైన ప్రాచీనములైన మహేశ్వరునకు సంబంధించిన శివుని పుణ్యసంపదలు మా కన్నులకు సాఫల్యము నెన్నడు కలుగజేయునో?

వివరణము :-

రెండవపాదమున అమ్మవారి నడక గజగమనమువంటిది అను ఉపమాలంకారము వ్యంగ్యమగుచున్నది. నాల్గవపాదమున అమ్మవారు **కాంచీపుర ధురంధర** అని చెప్పబడినది. కాంచీనగర భారము మోయునది యని ఆ సమాసముయొక్క అర్థము. భారమును మోయుట అనగా కాంచీనగర వాసుల బాగోగులను, యోగక్షేమములను పరశీలించుచు వారిని పాలించుట యని దాని సారము. ఉత్తరార్ధమున అమ్మవారు శివుని పుణ్యసంపదలు అని భంగ్యంతరముగా చెప్పబడుటవలన పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడియున్నది. ప్రాంచః కాంచీ అను పదముల జంటలో వృత్త్యనుప్రాసాలంకారమున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు శివుని పుణ్యసంపద యని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె శివుని సర్వస్వమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మనసిజయశఃపారమ్పర్యమ్మరన్దఝరీస్రువాం
కవికులగిరాం కన్దం కమ్పానదీతటమణ్డనమ్।
మధురలలితమ్మత్కం చక్షుర్మనీషిమనోహరం
పురవిజయినః సర్వస్వం తత్పురస్కురుతే కదా॥ 38

ప్రతిపదార్థము :-

మనసిజయశఃపారంపర్యమ్ = మన్మథునికీర్తి పరంపర;
మరందఝరీస్రువామ్ = మకరందనదిని ప్రవహింపజేయు;
కవికులగిరామ్ = కవికుల వాక్కులయొక్క;
కన్దమ్ = జన్మస్థానమైనట్టి;
కమ్పానదీతటమండనమ్ = కమ్పానదీతీరమున కలంకారమైనట్టి;
మనీషిమనోహరమ్ = విద్వాంసుల మనస్సులను హరించునట్టి;
మధురలలితమ్ = మధురము, లలితమునైన;
పురవిజయినః = శివునియొక్క;
సర్వస్వమ్ = సర్వస్వమైన అమ్మవారు;
మత్కమ్ = నాకు సంబంధించిన;

చక్షుః = కంటిని;
కదా = ఎప్పుడు;
పురస్కురుతే = ఎదురుగా చేయునో!

తాత్పర్యము:-

మన్మథుని కీర్తి పరంపర మకరందనదులను ప్రవహింపజేయు కవుల వాక్కులకు జన్మస్థానము. విద్వాంసుల మనస్సులను హరించు మధురము, లలితమునైన శివుని సర్వస్వమైన అమ్మవారు నా కన్నుల కెన్నడు సాక్షాత్కరించునో కదా!

వివరణము :-

శివుడు మన్మథుని గాల్చి కీర్తిశేషు నొనరించినా ననుకొన్నాడు. కాని నిగ్రహము కలవాడనన్న కీర్తి నాతడే కోల్పోయినాడు. అమ్మవారిని కామించినాడు. అమ్మవారి కన్నులలో దాగియున్న కాముని చూచినాడు. కామాక్షిని చూచినాడు. కాముడు తనను కాల్చిన కాటిలో నుండియే ఆతని హృదయమున ప్రవేశించినాడు. ఈ ఒక్కొక్క దశలో మన్మథుని కీర్తి పరంపర ఉన్నది. కామరూపిణి కామాక్షియైన అమ్మవారతని హృదయమున కదలక యున్నది. కావున అమ్మవారు మన్మథుని కీర్తి పరంపరగా పేర్కొనబడినది. అమ్మవారిని చూచి శివుడే కవియై ఆమెను పొగడుచు కవితలనెన్నిటినో అల్లినాడు. అంతటి నిష్కాముడని పేరొందిన వేదవేదాంతములలో నివసించు ఛాందసుడే కవియై ఆమెను పొగడినాడనగా మిగిలిన కవులు పొగడుటలో వింత యేమున్నది. అట్లు పొగడిన ఇతర కవులలో బ్రహ్మ మొదటివాడు. శుక్రుడు రెండవవాడు. ఆదికవి వాల్మీకి మూడవవాడు. వ్యాసుడు నాల్గవవాడు. కాళిదాసాదులు ఆ తరువాతి వారు. వీరందఱు మకరందనదీ ప్రవాహములవంటి కవితల నల్లినారు. వానికి మూల మమ్మవారు. అమ్మవారే స్వయముగా వాగ్రూపిణి, ఆమెయే ఆయా కవుల హృదయములలో నుండి ప్రవహించినదేమో. ఆమె దర్శనము లేక ఆమె అనుగ్రహము మూకుల సైతము మహాకవుల నొనరించును. అందుచేత ఆ తటమునందలి కాంచీ నగరమునకు అమ్మవారే అలంకారము. అమ్మవారి వాక్కు మధురము, రూపము లలితము. అది మనుషుల మనస్సులనే హరించును. అమ్మవారు శక్తి. శివుడు శక్తిమంతుడు. శక్తిమంతుడు శక్తిని వీడి యుండడు. వీడినచో శక్తిమంతుడను మాటయే నిరర్థకమగును. కావున ఈ శ్లోకమున అమ్మవారు శివుని సర్వస్వమని చెప్పబడినది. శక్తిమంతుడైన శివుని సర్వస్వము శక్తిగాక మరేమి కాగలదు. ఈ శ్లోకమున అన్ని పాదములలో వర్ణమైత్రి యున్నది. వృత్త్యనుప్రాసములున్నవి. నాల్గవపాదమున వర్ణమైత్రితో పాటు ప్రాసయతి యున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున మనసిజయశఃపారమ్పర్యమ్ అని చెప్పబడిన అమ్మవా రీశ్లోకమున **మనసిజకృపాలీల** అని చెప్పబడినది.

కృతజ్ఞతతో అట్లు వంగినదేమో తెలియదు. అట్టి కృతజ్ఞత గలవారు నమస్కరింపదగినవారే. లోకమున చీకటే యెక్కువ అని చాటు కేశపాశమున ఆమె చంద్రుని ధరించినది. చల్లనివాడు, అమృతమును చిందువాడును ఐన చంద్రుడే ఆమె శిరోభూషణమని భంగ్యంతరముగా చెప్పుటచే రెండవ చంద్రుడని చెప్పక చల్లని అమృతమును గురిపించు శిరోభూషణమని భంగ్యంతరముగా చెప్పుటచే రెండవపాదమున పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడి యున్నది. కమ్పానదీ సమీపభూములలో నెల్లప్పుడు జీవులయం దనుకమ్పతో విహరించుచున్నదెవరు? పశుపతి యశస్సా లేక ఆయన పుణ్యసంపదయా? రెండును అయిన అమ్మవారు గాక మఱెవ్వరును (నాదరింపదగిన వారు) లేరను నిశ్చయాంతమైన సందేహాలంకారము నాల్గవపాదమున వ్యంగ్యమగుచున్నది. పశుపతి కింత యశస్సు కలిగించిన సుకృతమేమో యెట్టిదో ఏమని చెప్పగలము. మూడవపాదమున వర్ణమైత్రి ఉన్నది. నాల్గవపాదమున పదాంతప్రాసమున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు శిరమున చంద్రుని ధరించుట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె చరణమందలి చంద్రుని కిరణముల దేవతాకిరీట చుంబనము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ అసూయన్తీ కాచిన్మరకతరుచో నాకిముకుటీ-
కదమ్బం చుమ్బన్తీ చరణనఖచన్ద్రాంశుపటలైః।
తమోముద్రాం (వి)నిద్రావయతు మమ కాఞ్చీనిలయనా
హరోత్సఙ్గశ్రీమన్మణిగృహమహాదీపకలికా॥ 42

ప్రతిపదార్థము :-

మరకతరుచః	= మరకతమణులకాంతులను;
అసూయన్తీ	= అసూయపడుచున్న;
చుమ్బన్తీ	= చుంబించుచున్న;
నాకిముకుటీకదమ్బమ్	= దేవతా కిరీటముల సమూహమును;
చరణనఖచంద్రాంశుపటలైః	= పాదముల గోర్లనెడిచంద్రుని కిరణముల గుంపులచేత;
హరోత్సఙ్గశ్రీమన్మణిగృహ మహాదీపకలికా	= శివునితొడ యనెడు మహామణిగృహమునకు దీపకలికయైన;
కాంచీనిలయనా	= కాంచీనగరము నివాసముగా గల;
కాచిత్	= ఒకానొకతె;
మమ	= నాయొక్క;

కిప్పుడామె ఆధీనములో నుండవలెనా, ఉండవలదా అను సంకల్ప వికల్పములు లేవు. వాని కలయికయైన సంశయము లేదు. ఆమె ఆధీనములో నుండవలెనను నిశ్చయము జరిగిపోయినది. ఆమె వింతగా శివుడు కామించుట అమ్మవారు మన్మథునిపై దయచూపుట. **నీలారవిన్దవిలోచనామ్** అను విశేషణమున వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. కామాక్షీదేవి శ్రీకామకోటియని చెప్పబడినది. ఆమె కామారి చిత్తమనస్సుల హరించినదనగా కాముడు కోటి రూపములలో తనవైరియైన శివునిపై పగ తీర్చుకొన్నాడనియే. **కామారిచిత్తమనోహరామ్** అను విశేషణ మీ యర్థమును వ్యంజింపజేయును. నాలుగు పాదములలోని మొదటి విశేషణములు పదాంతప్రాసమును కలిగియున్నవి. మూడవపాదమున కకారవర్ణమైత్రి యున్నది. ఈ శ్లోకము నందంతట లకారావృత్తిచే వృత్త్యనుప్రాసాలంకార మేర్పడియున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున కామారి చిత్తమనోహరగా చెప్పబడిన అమ్మవారీ శ్లోకమున **కనకగిరిధానుష్కమహిషి**గా చెప్పబడుచున్నది. ఈ శ్లోకమునుండి ఇరువది శ్లోకములు **శిఖరిణీ** వృత్తమున నిబంధింపబడినవి.

శ్లో॥ కలాలీలాశాలా కవికులవచఃకైరవవనీ-
శరజ్జ్యోత్స్నాధారా శశధరశిశుశ్లాఘ్యముకుటీ।
పునీతే నః కమ్పాపులినతటసౌహార్దతరళా
కదా చక్షుర్మార్గం కనకగిరిధానుష్కమహిషీ॥ 40

ప్రతిపదార్థము :-

కలాలీలాశాలా	= విద్యల క్రీడాభవనమైన;
కవికులవచఃకైరవవనీశర జ్జ్యోత్స్నాధారా	= కవుల సమూహముల వాక్కులనెడి తెల్ల కలువల వనములకు శరత్కాలపు వెన్నెలధారయైన;
శశధరశిశుశ్లాఘ్యముకుటీ	= బాలచంద్రుడు ప్రశంసింపదగిన కిరీటము కలిగిన;
కమ్పాపులినతటసౌహార్దతరళా	= కమ్పానదియొక్క ఇసుక ఒడ్డు నందలి స్నేహముచే చలించిన;
కనకగిరిధానుష్కమహిషీ	= శివుని పట్టపురాణి;
నః	= మాయొక్క;
చక్షుర్మార్గమ్	= కంటిమార్గమును;
కదా	= ఎప్పుడు;
పునీతే	= పవిత్రము చేయునో.

తాత్పర్యము:-

విద్యలకు క్రీడాభవనము, కవుల వాక్కులనెడి తెల్ల కలువల వనములకు శరజ్జ్యోత్స్నాధారను ప్రవహింపజేయు బాలచంద్రుని కిరీటమున ధరించినది, కమ్పానది యిసుక ఒడ్డున స్నేహముతో చలించునది, శివుని పట్టపుమహిషియునైన అమ్మవారు మా కంటి మార్గము నెప్పుడు పవిత్రమొనర్చునో!

వివరణము :-

1) అమ్మవారు కలలాడుకొనుటకు వీలైన భవనము. కలలందు స్త్రీత్వము కలాశబ్దముయొక్క స్త్రీ లింగముచేత వ్యంగ్యము. అమ్మవారి శరీరమందు కలా స్థానములున్నవి. కలలనగా విద్యలు. విద్వాంసులామెను వర్ణించు కవితలు పాటలు పాడి, తమ గానకవితాకలలకు సార్థకతను సంపాదించుకొందురు అనియు వ్యంగ్యములగునర్థములు. **కవికులవచఃకైరవవనీశరజ్జ్యోత్స్నాధారా** అను విశేషణమునందు, వచస్సులందు కైరవవనీత్వారోపము, అమ్మవారియందు **శరజ్జ్యోత్స్నాధారాత్వ** మారోపింపబడుటచే రూపకాలంకారమేర్పడియున్నది. శరత్కాలమున వెన్నెలల సాంద్రత అధికము. కావున శరజ్జ్యోత్స్నాధారగా అమ్మవారు చెప్పబడినది. ఆమె ముకుటము శ్లాఘ్యము. ఏలననగా ఆమె ముకుటమున బాలచంద్రుడు వెలయుచుండును గదా. అమ్మవారు కమ్పానదీ పులినతటముల విహరించుచుండును. సాధకుల కా పులినతటములలో అమ్మవారు సాక్షాత్కరించుచుండును. శివునకు మేరుపర్వతము ధనువు. అందుచేత శివుడు కనకగిరిధానుష్కుడు. ఆతడు సర్వలోకమహారాజు. ఆయన భార్య కావున కనకగిరి ధానుష్కమహిషియని చెప్పబడినది. ఆమె ఎప్పుడు సాక్షాత్కరించునా యను కవియొక్క చింత ఈ శ్లోకమున తెలియబడును. నాలుగు పాదములందు వర్ణమైత్రి ఉన్నది. ఈ శ్లోకము **శిఖరిణీ** వృత్తమున నిబంధింపబడినది. దీనిలో **య మ న స భ ల గ** అను గణములుండును.

2) రసై రుద్రైశ్ఛిన్నా యమనసభలా గః శిఖరిణీ। ఇతి లక్షణమ్ (6,11)

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు కవికులవచఃకైరవవనులపై శరజ్జ్యోత్స్నా ధారయని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున జ్యోత్స్నాధారకాధారమైన శిరోభూషణముగా చంద్రుని ధరించునని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నమః స్తాన్నమ్రేభ్యః స్తనగరిమగర్వేణ గురుణా
దధానేభ్యశ్చూడాభరణమమృతస్యన్ది శిశిరమ్।
సదా వాస్తవ్యేభ్యస్సవిధభువి కమ్పాఖ్యసరితో
యశోవ్యాపారేభ్యస్సుకృతవిభవేభ్యః పశుపతేః॥ **41**

ప్రతిపదార్థము :-

గురుణా	= బరువైన;
స్తనగరిమగర్వేణ	= స్తనముల భారముయొక్క గర్వముతో;
నమ్రేభ్యః	= వంగిన;
శిశిరమ్	= చల్లని;
అమృతస్యన్ది	= అమృతమును స్రవించు;
చూడాభరణమ్	= శిరోభూషణమును;
దధానేభ్యః	= ధరించుచున్న;
కమ్పాఖ్యసరితః	= కమ్పా యను పేరుగల నదియొక్క;
సవిధభువి	= సమీప భూమి యందు;
సదా	= ఎల్లప్పుడు;
వాస్తవ్యేభ్యః	= నివసించు;
పశుపతేః	= శివునియొక్క;
యశోవ్యాపారేభ్యః	= కీర్తి వ్యాపారములైన;
సుకృతవిభవేభ్యః	= పుణ్య సంపదలైన (అమ్మవారి కొఱకు);
నమః	= నమస్సు;
స్తాత్	= అగుగాక.

తాత్పర్యము:-

బరువైన స్తనభారముతో వంగిన, చల్లని అమృతమును స్రవించు శిరోభూషణమును ధరించిన, ఎల్లప్పుడు కమ్పానదీ సమీపభూమియందు నివసించు, శివుని కీర్తి వ్యాపారములు పుణ్యసంపదలునైన అమ్మవారికి నమస్సును సమర్పించుచున్నాను.

వివరణము :-

వంగియున్న వారికి నమస్కరించెదను. **నమః స్తాన్నమ్రేభ్యః** అను ఆరంభము హృదయంగమముగా నున్నది. వంగి యుండు వారే (గర్వము లేని వారే) ఉన్నతులగుదురని వారి ముందు మిగిలిన వారు వంగి యుందురు. అణిగి మణిగి యుందురు అను అర్థాంతరన్యాస మాయారంభమున వ్యంగ్యమగుచున్నది. అమ్మవారికి స్తనభారగర్వమున్నది. లోకములోని జీవుల కందఱకు కడుపు నిండునన్ని పాలను కలిగి యుండుటచే ఆ స్తనములు బరువు కలిగియుండుట అమ్మకు గర్వహేతువే యగును. ఆ గర్వమును గొప్పదే. అమ్మవారట్టి గొప్పగర్వముతో వంగినది. ఇట్లు వంగియుండుట బయట కావిధముగా కనబడినను వాస్తవముగా నాకన్న మిన్న (ఉన్నతు) లెవరు లేరను ఔన్నత్యమును ప్రకటించు గడుసుతన మా వంగుటలో నున్నది. తనకు లోక మాతృతాగరిమను కలిగించు శివునకు

స్మరారి యని కీర్తి నొందిన శివుని చిత్తము నిశ్చలము అన్న కీర్తిని వమ్ముచేయుచు ఆయన చిత్తమున తారల్యము కలిగించినది. అంత మాత్రమే కాదు. ఇప్పటికిని కలిగించుచునే యున్నది. శతృ ప్రత్యయాంతమైన జనయన్తీ శబ్దము వ్యంజింపజేయుచున్నది. ఇది తృతీయ పాద వివరణము. **శమ్ప** యనగా మెఱపు తీగ. అది క్షణకాలము మెఱసి భయము నొందిన దానివలె అదృశ్యమగును. సాధారణముగా భయము కలిగిన వారు భయహేతువులైన ఇతరులను చూచి చూడక ముందే వారి ముందఱ నుండి పాఱిపోయి అదృశ్యులగుచుందురు. క్షణకాలదర్శనములకు భయ మొక కారణము. అట్లే రాజాంతః పురస్త్రీలు ముఖ్యముగా మహారాణులు బహిర్జనులకు కనబడరు. జనులు మాత్రమువారిని దర్శింపగోరుదురు. సాధారణముగా కనిపించని వారిని చూచు కోరిక కలుగుచుండును. ఎప్పుడో యొకసారి మెఱుపు గుఱిసినట్లు వారి దర్శనము బహిర్జనమునకు కలుగుచుండును. అమ్మవారు త్రిభువనప్రభువుయొక్క పట్టమహిషి, అయినను కమ్పాపరిసరములలో కమ్పమును అనగా రాచఱికపు సంప్రదాయ పరిత్యాగ భయమును వీడి ప్రకాశించు చుండును. అందుచేత ఆమె గలత్కమ్పయని శమ్పయని చెప్పబడినది. క్షణకాలము మెఱయుట శమ్పకు భయమువలన కాకపోయిన దానికి కమ్ప మారోపింపబడుటకు భయము గలవారివలె క్షణకాలము కన్పడుటయే హేతువు. కావున శమ్ప కమ్పసహిత యని ఊహించుకొనవలెను. **గలత్కమ్పా** అను విశేషణము అమ్మవారు మెఱపుతీగ యైనను మెఱపుతీగవలె క్షణకాలము మెఱసి అదృశ్యముగాక నిరంతరము కాంచీపురమందిరమున భక్తులకు దర్శన మొసగుచు శమ్పావైలక్షణ్యమును సంపాదించినదనుటచే నాల్గవపాదమున వ్యతిరేకాలంకారవ్యక్తి యున్నది. కమ్పమువలన భయము కలుగును. అమ్మవారు భయరహిత. కావున గలత్కమ్ప. భయరాహిత్యమే మోక్షము. నిత్యముక్తయగు అమ్మవారికి భయమెట్లుండును? భయములేనివారి దగ్గఱకే భయరాహిత్యము కోరువారు చేరవలెను. గలత్కమ్ప యనుటచే భయరాహిత్యము వ్యక్తమగుచున్న అమ్మవారి కడకు పోయిననే జీవులకు సంసారభయము తొలగును. ఈ యంశము **గలత్కమ్పా** శబ్ద వ్యంగ్యార్థము. కమ్పానది భయముతో పాఱిపోవు జన ప్రవాహమువలె నిర్భయ స్థానమైన సముద్రుని కడకు తన భర్త కడకు వేగముగా పగురులిడుచున్నది. అందువలన కాబోలు కమ్పానది కా పేరు వచ్చినది. హృదయమున భయరహితమైన ఆత్మ యున్నను దాని నాశ్రయించక భయరాహిత్యమునకై జను లెక్కడెక్కడకో పాఱి పోవుచుందురు. ఒక్కొక్కప్పుడు వారట్లు పాఱిపోయి చేరుకొనుచోటనే మృత్యురూప భయము పొంచి యుండి వారిని మ్రింగుచుండును. అట్లే గలత్కమ్పయగు అమ్మవారు పరిసరమున నుండగా ఈ కమ్పానదికి కమ్పానదివంటి జనప్రవాహమునకు భయమేల? ఆత్మరూపిణియైన అమ్మవారి నాశ్రయింపవచ్చును గదా. ఆశ్రయింపకపోవుట వారి అజ్ఞానము, దురదృష్టము. శమ్ప క్షణకాలము మెఱిసినను ఆ ప్రదేశము నందలి అంధకారము కూడ క్షణకాలము మాత్రమే తొలగి శమ్ప మాయమగుటతోడనే తిరిగి అంధకారము గ్రమ్మును. తాత్కాలికముగా

తమోముద్రామ్ = అజ్ఞానాంధకారచిహ్నమును;
నిద్రావయతు = నిద్రింపజేయుగాక!

తాత్పర్యము:-

అమ్మవారు కాలిగోళ్ళనెడి చంద్రుల కిరణముల తోడనే, తన పాదములపై కిరీటములు ధరించిన దేవతలు తమ తలలను మోపినపుడు, తాకి యాశీర్వదించినది. కాంచీనగరము నివాసముగా శివుని తొడయను మేడను వెలుగించు దీపకలిక నాయొక్క అజ్ఞానాంధకార చిహ్నము నపహరించుగాక.

వివరణము :-

మరకతమణికాంతుల కసూయపడు అను అర్థముగల మొదటి విశేషణమున మరకతమణుల కాంతులతో అమ్మవారి మేనికాంతులకు గల ఔపమ్యము వ్యంగ్యమగుచున్నది. అమ్మవారు చంద్రకలను నెత్తికెక్కించుకొన్నది. ఆ గౌరవము చంద్రకలకెట్లు కలిగినది. అమ్మవారి ముఖమును చూచి చంద్రుడు తన కంత సౌందర్యము లేమికి చింతించి తత్ప్రాప్తికై ఆమె పాదములపై గోళ్ళ రూపమున పది ముక్కలైపడినాడు. దశధా వేడుకొను నా చంద్రుని పదాఅవకలను నెత్తిన పెట్టుకొన్నది. కాళ్ళపైబడిన పదిగోళ్ళనెడి చంద్రులు తమకు శిరోభూషణత్వము లేకపోయెనని చింతించినవి. అమ్మవారా గోళ్ళ రూపమున తనపాదములపైబడిన చంద్రుని పది భాగముల కిరణములతో దేవతా కిరీటములను చుంబించుట సహజము. దేవతలు వచ్చి ఆమె పాదములపై తలల మోపినారు. అమ్మవారి కాలిగోళ్ళనెడి చంద్రుల కిరణములతోడనే వారిని చుంబించినది. తాను వంగకయే తన పాదనఖచంద్రకిరణములతో వారి తలలు తాకి యాశీర్వదించినది. దేవతలా సుఖమునకే ఉబ్బితబ్బిబై మాటిమాటికి నమస్కరించుచుందురు. ఈ యర్థమును వ్యంజింపజేయు ద్వితీయవిశేషణమున గోళ్ళు చంద్రులుగా రూపింపబడుటచే రూపకాలంకారమేర్పడియున్నది. సాధారణముగా కాంచీనగరమునందలి మందిరమున నివసించు అమ్మవారు శివుని తొడయను మేడను వెలిగించు దీపకలికయై యొకనాడు భక్తులకు దర్శనమిచ్చినది. ఆ దృశ్యమును చూచిన మూకమహాకవి దానిని నాల్గవపాదమున వర్ణించినాడు. అమృతసముద్రమున మణిద్వీపమున్నది. దానియందు శ్రీనగరమున్నది. దానియందు చింతామణిగృహమున్నది. ఆ చింతామణిగృహమనగా ఏదో కాదు. శివుని వామోత్సంగమే. దాని యందలి దీపకలిక మరేదో కాదు అమ్మవారే అని రూపించుటచే నాల్గవపాదమున రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. కాచిత్ అని చెప్పుట ఆమె అనిర్వాచ్యతను వ్యంజింపజేయును. జ్ఞానరూపపరబ్రహ్మతను వ్యంజింపజేయును. **తమోముద్రాం నిద్రాపయతు** అను ప్రయోగము విచిత్రమైనది. సాధారణముగా తమస్సు నిద్రను కలిగించును. నిద్రను తొలిగించ నది జాగృతమైయుండును. తల్లి మేల్కొనిన గదా పిల్లల జోకొట్టి నిద్రపుచ్చును. ఆ తమోముద్రయొక్క జాగ్రదవస్థను తొలగింపజేసి

నిద్రింపజేయుమని కవి కోరుచున్నాడు. తమస్సు నశించిననే దాని జాగృతస్థితి నశింపబడును. అది యున్నంతవఱకు నిద్ర తప్పదు. అజ్ఞానము తప్పదు. భ్రాంతి తప్పదు. ఈ సర్వప్రపంచమునకై తమస్సే మూలము. దానిని నిద్రపుచ్చుట యనగా బ్రహ్మాత్మైక్యప్రబోధమును కలిగించుటయే. కవి దానినే అర్థించుచున్నాడు. ఈ ప్రయోగమున వృత్త్యనుప్రాసమున్నది.

అవ:– అమ్మవారి **మేనికాంతి** మరకతమణికాంతి సదృశమని పై శ్లోకమున చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అది **మేఘకాంతిసదృశమని** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ అనాద్యన్తా కాచిత్సుజననయనానన్దజననీ
నిరున్ధానా కాన్తిం నిజరుచివిలాసైర్జలముచామ్।
స్మరారేస్తారల్యమ్మనసి జనయన్తీ స్వయమహో
గలత్కమ్పా శమ్పా పరిలసతి కమ్పాపరిసరే॥ 43

ప్రతిపదార్థము :–

అనాద్యన్తా	= ఆద్యన్తములులేని;
సుజననయనానన్దజననీ	= సజ్జనులకన్నులకానందమును కలిగించు;
నిజరుచివిలాసైః	= తన విలాసములచేత;
జలముచామ్	= మేఘములయొక్క;
కాన్తిమ్	= కాంతిని;
నిరున్ధానా	= అడ్డగించుచున్న;
స్మరారేః	= శివునియొక్క;
మనసి	= మనసునందు;
తారల్యమ్	= చాంచల్యమును;
జనయన్తీ	= కలిగించుచున్న;
గలత్కమ్పా	= జాఱిన వణుకుగల;
కాచిత్	= ఒకానొక;
శమ్పా	= మెఱుపుతీగ;
కమ్పాపరిసరే	= కమ్పానదీ పరిసరమునందు;
స్వయమ్	= స్వయముగా;
పరిలసతి	= ప్రకాశించుచున్నది;
అహో	= ఆహా!

తాత్పర్యము:–

ఆద్యంతములు లేనిది. సజ్జననయనానన్దహేతువు. మేఘాలకాంతిని మించిన కాంతిగలది, శివుని మనసున సైతము చంచలతను కలిగించు భయములేని ఒకానొక మెఱుపుతీగ కమ్పానది పరిసరములలో స్వయముగా ప్రకాశించుచున్నది. ఆహా!.

వివరణము :–

అన్తమున్నవారికే ఆది. ఆది ఉన్నవారికే అంతముండును. భావ వికారములలో మొదటిది పుట్టుక. అదియే ఆది. చావు చివరిది. అదియే అంతము. అమ్మవారికి చావును, పుట్టుకయులేవు. పుట్టుక ఉన్నవారికి చావు ఉండును. ఇది అందఱెఱిగినదే. కాని చచ్చిన వారికే పుట్టుక ఉన్నదని ఎందఱెఱుగుదురు? ఎఱిగినను ఎఱుగక పోయినను అది వాస్తవమని **ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ** (2.27) అను గీతా వచనము చెప్పుచున్నది. అమ్మవారికి చావు లేదు. అని **అనాద్యన్తా** అను విశేషణము తెలుపుచున్నది. బ్రతికినంత కాలము ఇతరులకు ముఖ్యముగా సజ్జనుల కానందము కలిగించుచు బ్రతుకవలెను. సజ్జనులట్లే బ్రతుకుదురు. అట్లు బ్రతుకువారే సజ్జనులు. బ్రతుకుట అనగా చావు పుట్టుకల మధ్యభాగము. అది పుట్టుక చావుల మధ్య భాగము కావున మధ్యము అనబడును. అమ్మవారికి ఆద్యన్తములు లేవు కావున మధ్యము, బ్రతుకుట లేవు. అయినను బ్రతుకు వారు కలిగించిన దానికన్న అధికమైన నయనానన్దమును సజ్జనులకు కలిగించుచున్నది. ఆదిమధ్యాన్తములులేక అమ్మవారు నిరంతర మా పనిచేయుచునేయున్నది. దుర్జనుల నయనములకు కంటకమువలె దుఃఖమును కలిగించుచున్నది. దుర్జనులు లోకకంటకులు కావున వారి కమ్మవారు కంటకముగా నుండుట యుచితముగానే ఉన్నది. సుజనులవలె అమ్మవారు సుజనుల నయనముల కానందము కలిగించుచున్నది. ఇది ప్రథమపాద వివరణము. మేఘములు జలదాన మొనర్చుచు లోకోపకారమును సుజనులవలెనే యొనర్చుచున్నవి. అయినను అమ్మవా రా మేఘములకాంతిని తన కాంతితో నడ్డగించుచున్నది. ఇట్లు సుజనసదృశమేఘముల కాంతిని అడ్డగించుట సుజన నయనానన్దహేతువైన అమ్మవారికి భావ్యము కాదనిపించును. కావున అమ్మవారి బాహ్యస్వభావమునకు విరుద్ధముగా నున్నదను విరోధము, సుజన నయనానన్దమును కలిగించు అమ్మవారి కీర్తి ముందఱ మేఘముల సుజన నయనానన్ద హేతుత్వకీర్తి వెలవెల పోవుచున్నదని తెలియుటచే నా విరోధము పరిహరింపబడుచున్నది. అమ్మవారి నల్లనికాంతి ముందఱ మేఘముల కాంతి వెలవెల పోవుటచే మేఘముల కాంతి అడ్డగింపబడినట్లు శ్లోకమున చెప్పబడుట పై అర్థముయొక్క వ్యంజనమునకు హేతువు. సుజనానందమును కలిగించుట అను సృజనకృత్యమున మేఘములు సాటిరాలేనివని చెప్పుట సారాంశము. ఇది ద్వితీయపాదముయొక్క వివరణము.

అందఱి హృదయములందు తారల్యము అనగా చాంచల్యము కలిగించువాడు మన్మథుడు. మనస్సున కామవికారము కలుగుటయే దాని యందు తారల్యము కలుగుట. శివుడు స్మరారి కావున ఆయన మనసున తారల్యమునకు తావుండకూడదు. కాని అమ్మవారా

అనుకంపనీయులు. ఇచట అనుకంపని యర్థమున వికలార్థమున కృపణ శబ్దము ప్రయోగింపబడినది. బుద్ధి నవరనవిషయములచే కలుషిత మొనర్చుకొని దుఃఖపడుచునే యుందురు. అట్టివారు అమ్మవారికి నమస్కరించి తమ దుఃఖమును దూరమొనర్చుకొనవలెను. అట్లు నమస్కరించిన వారి దుఃఖము నమ్మవారు దూరమొనర్చును. ఇతరుల యందు జాలి నొందుట అను అర్థమున భగవద్గీతలో కార్పణ్య శబ్దము ప్రయోగింపబడినది. కృపాచితులు కానివారి యెడ కృపను జూపుట దోషము. అది కార్పణ్య దోషము అని అర్జునుని స్వభావ మా కార్పణ్య దోషముచే నుపహతమైనదని అచట చెప్పబడినది. **కార్పణ్య శబ్దము కృపణ శబ్ద నిష్పన్నము.** ధనలుబ్ధులై కృపోచితులు కాని దుష్టబంధువులందు కృపను జూపు బుద్ధి గలవారు కృపణధిషణులు. వారి సాంసారికదుఃఖమును దూరము చేయున దమ్మవారే. కృపణులకు ధర్మసమ్మోహము కలుగును. దానిచే వారధర్మ మాచరించెదరు. దాని వలన దుఃఖము నొందెదరు. అట్టివారు నమస్కరించినపుడు వారి దుఃఖమును దూరము చేయున దమ్మవారు. సంసారుల పట్ల జాలి చూపు బుద్ధి గల వీతరాగులు కూడ కృపణధిషణులు. వారు ప్రారబ్ధము వలన కలిగిన దుఃఖము ననుభవించుచు ఇతర సంసారవ్యామోహుల దుఃఖమును దూర మొనర్చుచుందురు. తమ దుఃఖమును పట్టించుకొనక ఇతరుల దుఃఖమును దూరముచేయు వారిని సాంసారికులు కృపణధిషణులు అందురు. అట్టివారు నమస్కరింపగా వారి దుః ఖమును దూరము చేయునదమ్మవారు. స్వదుఃఖమును దూరమొనర్చుమని కోరుకున్నను పరదుఃఖ దుఃఖిత యను కృపగల ఆ వీతరాగుల కృపణధిషణుల నమస్కారము లందుకొని వారి దుఃఖమును అమ్మవారు దూరమొనర్చును. వీతరాగులై ఉపనిషదర్థానుసంధాన మొనర్చు వారి కమ్మవారి తత్త్వమవగతమగును. కావున అమ్మవారు నిగమముకుటోత్తంసకలికా యని చెప్పబడినది. నిగమనామకకాంతులు తమ కిరీటములలో అలంకారముగా ధరించు మొగ్గ అమ్మవారు. పర్వతసుతయైనను ఆమె అనాగరిక కాదు. కాంచీ నగరలీలల పరిచయ మామెకున్నది. కాంచీనగరమున పంచదశీ (పదేనేండ్లకన్య), షోడశీ(పదారేండ్ల కన్య) రూపమున క్రీడించుచు అట్టి వయసుకల వారితో నాడుకొనుచు తన లీలను వారికి, వారి లీలను తాను ఆకళించుకొని ఆమె కాంచీలీలాపరిచయవతి యైనది. శాక్తేయసాధకులట్టి స్త్రీల నమ్మవారిగానే భావించెదరు. అస్తు. పర్వతసుతకు కాంచీనగరలీలాపరిచయము కలిగియుండుట విరోధము. అది వ్యక్తమగుటచే ఈ విశేషణములలో విరోధాభాసాలంకార మున్నది. అమ్మవారికి **గిరామ్ నీవీ** అనగా మాటల ముడి (మూటకు ముడి యనియు వ్యవహారమున్నది). పోకముడి (కోకముడి) గ్రంథి విశేషణమును బోధించి నీవీ శబ్ద మిచట సాధారణమైన ముడి అని అర్థమున అనగా సామాన్యార్థమున ప్రయోగింపబడినది. గిరిశుడనగా వాక్కునందు శయనించు లేదా కొండ(కైలాసము) యందు శయనించు శివుడు. గిరి అనగా పార్వతీ స్వరూపమని, అర్ధస్వరూపుడు శివుడని చెప్పు పురాణశ్లోకమును రఘువంశ ప్రథమశ్లోక వ్యాఖ్యానమున

తొలగిన భయము తిరిగి మనస్సు నాక్రమించుకొనును. కాని అమ్మవారను శమ్పు ఆ విధముగా తాత్కాలికభయాంధకారనివారిణి కాక క్షణకాలపు మెఱపుతో శాశ్వతముగా భయాంధకారమును నివారించగలదు. ఆమె నిశ్చలముగా కమ్పాతీరమున నున్నది. మీరు నిరంతర మచ్చటనే యుండి పోవచ్చును. అట్లు వీలు కాకపోయిన క్షణకాలము దర్శించుకొనుడు. చాలును. శాశ్వతభయాంధకారనివారణము కాగలదు. ఈ యర్థమంతయు నాల్గవ పాదమున వ్యంగ్యము.

మొదటి పాదమున నకారావృత్తిచే వృత్త్యనుప్రాసాలంకార మేర్పడి యున్నది. **గలత్కమ్పా, శమ్పా** అను పదముల జంటలో కూడ నా అలంకారమున్నది. **గలత్కమ్పా, కమ్పాపరిసరే** అను సమాసముల జంటలో అర్థభేదమున కమ్పాశబ్దావృత్తి యుండుటచే యమకాలంకారమేర్పడియున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు మేఘకాంతిని మించిన కాంతి గలదని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారు నీలోత్పలరుచిని మించిన రుచి గలదని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సుధాడిణ్డీరశ్రీః స్మితరుచిషు తుణ్డీరవిషయం
పరిష్కుర్వాణాసౌ పరిహసితనీలోత్పలరుచిః।
స్తనాభ్యామానమ్రా స్తబకయతు మే కాంక్షితతరుం
దృశామైశానీనాం సుకృతఫలపాణ్డిత్యగరిమా॥ 44

ప్రతిపదార్థము :–

స్మితరుచిషు	= చిఱునవ్వు కాంతులయందు;
సుధాడిండీరశ్రీః	= అమృతపు నుఱుగు కాంతిగల;
తుండీరవిషయమ్	= తుండీర మండలమును;
పరిష్కుర్వాణా	= అలంకరించుచున్నదై;
పరిహసితనీలోత్పలరుచిః	= వెక్కిరింపబడిన నల్ల కలువల కాంతిగల;
స్తనాభ్యామ్	= స్తనములతో;
ఆనమ్రా	= కొంచెమువంగిన;
ఐశానీనామ్	= శివునికి సంబంధించిన;
దృశామ్	= చూపులయొక్క;
సుకృతఫలపాండిత్యగరిమా	= పుణ్యఫలమైన పాండిత్యగరిమ గల;
అసౌ	= ఈమె (అమ్మవారు);
మే	= నాయొక్క;
కాంక్షితతరుమ్	= కోర్కె యను వృక్షమును;
స్తబకయతు	= పూగుత్తులు కల దానినిగా చేయుగాక!

తాత్పర్యము:–

అమ్మవారి చిఱునవ్వు అమృతపు నుఱుగుకాంతివంటికాంతి గలిగి యున్నది. ఆమె మేను నల్లకలువలకాంతివంటి కాంతిని కలిగి యున్నది. ఆమె తుండీరమండలము నలంకరించుచున్నది. స్తనముల బరువుతో కొంచెము వంగియున్నది. శివుని కన్నుల సుకృతఫలమైన పాండిత్యగరిమమో యన్నట్లున్న అమ్మవారు నా కోర్కె అను వృక్షమును పూగుత్తులు కలదానినిగా చేయుగాక!

వివరణము :–

స్మితరుచిషు సుధాడిండీరశ్రీః అను విశేషణముచే అమ్మవారి చిఱునవ్వు అమృతపు నుఱుగువలె నున్నది. ఇది ఉపమాలంకారమును ధ్వనింపజేయుచున్నది. పరిహసితనీలోత్పలరుచిః అను సమాసమున అమ్మవారి కాంతి నల్లకలువల కాంతిని మించినది. ఇందు ప్రతీపాలంకారమున్నది. అమ్మవారు తుండీరమండలము నలంకరించుచున్నదనుటచే తుండీర మండలమున కలంకారమై యున్నదను రూపకాలంకారము వ్యంగ్యమగుచున్నది. స్తనాభ్యా మానమ్రా స్తబకయతు అను పదములచే అమ్మవారను తీవకు స్తనములు పూగుత్తులను రూపకాలంకారము స్ఫురించును. మూకమహాకవి తన కోర్కె అను వృక్షమును పూగుత్తులుగల దానినిగా చేయుగాక అను **మే కాంక్షితతరుం స్తబకయతు** పదములోని వాచ్యార్థమువలన అమ్మవారు కల్పలత అను రూపము వ్యంగ్యమగుచున్నది. **కాంక్షితతరుమ్** అను సమాసమునకు కోరబడిన వృక్షమును అనగా ఏకామ్రేశ్వరుని స్తబకయతు పూగుత్తులుగల వానినిగా అనగా పులకాంకితు నొనరించుగాక అనియు, దానివలన జీవులు మోక్షమాకందఫలాస్వాదము చేయగలరు అనియు వ్యంగ్యమగుచున్నది. నాల్గవపాదమున శివుని నేత్రముల పుణ్యఫలపాండిత్యగరిమ అమ్మవారని రూపింపబడుటచే రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. పాండిత్యము సుకృతఫలము అను అర్థాంతరము వ్యంగ్యమగు చున్నది. ప్రథమపాదమునందలి డిండీర తుండీర శబ్దములలో వృత్త్యనుప్రాసాలంకారమున్నది. రెండవపాదమున పకార వర్ణమైత్రి ప్రాసయతి యున్నవి. మూడవ పాదమున స్తవర్ణమైత్రి యున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు తుండీరవిషయము నలంకరించినదిగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున తుండీరవిషయమునందలి కాంచీనగరలీలల పరిచయము కలదిగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కృపాధారాద్రోణీ కృపణధిషణానాం ప్రణమతాం
నిహన్త్రీ సన్తాపం నిగమముకుటోత్తంసకలికా।
పరా కాఞ్చీలీలాపరిచయవతీ పర్వతసుతా
గిరాం నీవీ దేవీ గిరిశపరతన్త్రా విజయతే॥ **45**

ప్రతిపదార్థము :–

కృపాధారాద్రోణీ	= కృపాధార కాధారము;
ప్రణమతామ్	= నమస్కరించుచున్న;
కృపణధిషణానామ్	= అల్పబుద్ధిగలవారియొక్క;
సంతాపమ్	= దుఃఖమును;
నిహన్త్రీ	= నశింపజేయు;
నిగమముకుటోత్తంసకలికా	= వేదకిరీటముల కలంకారపు మొగ్గయైన;
కాంచీలీలాపరిచయవతీ	= కాంచీనగరలీలల పరిచయముగల;
పర్వతసుతా	= గిరిసుతయైన;
గిరామ్	= వాక్కులయొక్క;
నీవీ	= ముడియైన;
గిరిశపరతంత్రా	= శివుని యిల్లాలైన;
పరా	= పరయైన;
దేవీ	= దేవత;
విజయతే	= సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము:–

కృపాధారకు ఆధారము. అల్పబుద్ధిగల నమస్కరించువారి దుఃఖమును దూరమొనర్చు, వేదాంతముల కలంకారమైన కాంచీ లీలల పరిచయముగల, వాక్కుల మూటయైన హిమగిరి సుతయు, శివుని యిల్లాలును నైన పరదేవత సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :–

ద్రోణమను పేరుగల మేఘ మొకటి పంచాగములలో ప్రస్తావింపబడును. అది వర్షమును గురిపించును. అమ్మవారు కృపాధారను వర్షించు ద్రోణమేఘ స్వరూపిణి. ద్రోణి యనగా నీరు నింపుకొను కాగు లేక గంగాళము. అమ్మవారు కృపాజలధారను నింపుకొన్న ద్రోణి. వాతావరణశాస్త్రజ్ఞులు ఆకాశమున ద్రోణి యేర్పడిన దందురు. ఇక వర్షములు కురియును అనుట కది సూచనము. కృపకు ఆధారమైన ద్రోణి అని కాని, కృపాధారకు ద్రోణి అని కాని, కృపాధారద్రోణి అను సమాసమునకు విగ్రహము చెప్పవచ్చును. అమ్మవారు కృపను వర్షించు ననునది ఆ సమాసమువలన తెలియబడు అంశము. కృపణ శబ్దము దీన వాచకము. లోభులు తమ ధనమును తామనుభవింపక ఇతరులకు ఈయక ధనమునకు కాపలాగా జీవించెదరు. కృపణధిషణానామ్ అను సమాసమున ధిషణకు కృపణ శబ్దము విశేషణముగా నున్నది. గుడ్డి, కుంటి మొదలగు అంగవైకల్యము కలవారి యెడ అనుకమ్పు చూపించుట సజ్జన లక్షణము. అట్టివారు

మధ్యే దరిద్రాణాః అను పదము లమ్మవారి నడుము సన్ననిదని సంబోధించును. రెండవ విశేషణ మమ్మవారి దేహకాంతి నైల్యమును బోధించును. మూడవ విశేషణము సర్వజగజ్జీవులకు పాలిచ్చు స్తనముల బరువును బోధించును. నాల్గవవిశేషణ మమ్మవారి చంద్రావతంసత్వమును బోధించును. **హరాధీనాః** అను సమాసము తత్పురుషమైనపుడు అమ్మవారు శివున కధీనయని, బహువ్రీహియైనపుడు శివుడే అమ్మవారి కధీనుడని అర్థము నిచ్చును. ఈ అర్థములచే పార్వతీపరమేశ్వరుల ఉభయసాధారణశేషశేషిసంబంధము వ్యంగ్యమగును. ఆఱవ విశేషణము దేవతలచే నమస్కరించబడు అమ్మవారి సర్వదేవతాతిశయవైభవమును బోధించును. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి సారూప్య వాంఛ చెప్పబడినది. నాల్గవపాదమున ఆ వాంఛ ఎప్పుడు తీరునో అను చింత వ్యంగ్యమగును. మొదటి పాదమున **ద** వర్ణమైత్రి రేఫ ప్రాస యతియు, ద్వితీయ పాదమున **స్త** వర్ణమైత్రి యున్నవి. నాల్గవ పాదమున క కార వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు గిరిసుతే అని సంబోధింపబడినది. ఈ శ్లోకమున గిరాం దేవి, ప్రజ్ఞా జనని, కామాక్షి అని సంబోధింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ వరీవర్తు స్థేమా త్వయి మమ గిరాం దేవి మనసో
నరీనర్తు ప్రౌఢా వదనకమలే వాక్యలహరీ।
చరీచర్తు ప్రజ్ఞాజనని! జడిమా నః పరజనే
సరీసర్తు స్వైరం జనని! మయి కామాక్షి! కరుణా॥ 48

ప్రతిపదార్థము :–

గిరామ్	= వాక్కులయొక్క;
దేవి	= ఓ దేవీ!
త్వయి	= నీయందు;
మమ	= నాయొక్క;
మనసః	= మనస్సుయొక్క;
స్థేమా	= స్థిరత్వము;
వరీవర్తు	= వర్తించుగాక;
వదనకమలే	= ముఖకమలమున;
ప్రౌఢా	= ప్రౌఢమైన;
వాక్యలహరీ	= వాక్ప్రవాహము;
నరీనర్తు	= నటించుగాక;
ప్రజ్ఞాజనని!	= ప్రజ్ఞకు తల్లియైనదానా;

మల్లినాథుడుదహరించినాడు. అట్టి గిరిశునకు గీః స్వరూపిణి అనగా వాక్స్వరూపిణి అమ్మవారు పరతంత్ర అనిగాని లేక **గిరిశ పరతంత్రా** అను సమాసమునకు రెండు విధములుగా అర్థము చెప్పవచ్చును. శ్రీశంకరులు శివభక్తులలో ఒకరు శేషభూతులైనప్పుడు మరొకరు శేషిభూతులగుదురని శేషశేషి సంబంధ ముభయ సాధారణమని చెప్పినారు. వాక్కు అర్థ పరము. అనగా వాక్కే శేషము. అర్థమే శేషి. అర్థము కొఱకే వాక్కు అని యః పరః స శబ్దార్థః అను శాస్త్రవాక్యము చెప్పుచున్నది. దీనిని బట్టి వాక్స్వరూపిణి అమ్మవారే శివునకు పరతంత్ర యని చెప్పినది. కాని వేద శబ్దముల నుండి జగత్తు నిర్మింపబడినదను మరొక శాస్త్రవాక్యము వాక్కునకు శేషిత్వము, అర్థమునకు శేషత్వము చెప్పినది. కావున శివశక్తుల ఈ శేషశేషి భావ సంబంధ ముభయసాధారణము. బాహ్యముగా భార్య భర్తకు శేషము. అంతరంగికముగా భార్యకు భర్త శేషుడనుట లోకసిద్ధము. దీని ననుసరించి **గిరిశపరతంత్రా** శబ్దమునకు రెండు విధములుగా అర్థము చెప్పుట సమంజసము. గిరిశునకు పరతంత్ర అను విగ్రహము చేసి **తత్పురుషసమాసముగా**, గిరిశుడు పరతంత్రుడుగా గలది అను విగ్రహముచేసి **బహువ్రీహిసమాసముగా** రెండు విధములైన అర్థముల నీ సమాసము చెప్పును. ప్రథమపాదమున కృవర్ణమైత్రి ఉన్నది. ద్వితీయపాదమున నివర్ణమైత్రి ఉన్నది. తృతీయపాదమున పకార వర్ణమైత్రి రేఫ ప్రాస యతి ఉన్నవి. నాల్గవపాదమున గికార వర్ణమైత్రి రేఫ ప్రాస యతియు నున్నవి. నీవీ దేవీ అను అనుప్రాసము కూడ ఉన్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు మాటల ముడిగా వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున వాగ్విశేషమైన కవితా సంపదకు మూలమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కవిత్వశ్రీకన్దస్సుకృతపరిపాటీ హిమగిరే–
ర్విధాత్రీ విశ్వేషాం విషమశరవీరధ్వజపటీ।
సఖీ కమ్పానద్యాః పదహసితపాథోజయుగలీ
పురాణీ పాయాన్నః పురమథనసామ్రాజ్యపదవీ॥ 46

ప్రతిపదార్థము :–

కవితశ్రీకన్దః	= కవితా సంపదకు మూలము;
హిమగిరేః	= హిమగిరియొక్క;
సుకృతపరిపాటీ	= పుణ్యపద్ధతి;
విశ్వేషామ్	= విశ్వేషములయొక్క ;
విధాత్రీ	= నిర్మాత్రి;
విషమశరవీరధ్వజపటీ	= మన్మథుడను వీరుని పతాక;

కమ్పానద్యాః	= కమ్పానదియొక్క;
సఖీ	= స్నేహితురాలు;
పదహసితపాథోజయుగలీ	= పాదములచే పరిహసింపబడిన కమలముల జంటగల;
పురాణీ	= పురాతనయైన;
పురమథనసామ్రాజ్యపదవీ	= శివుని సామ్రాజ్య పదవియైన అమ్మవారు;
నః	= మనలను;
పాయాత్	= కాపాడుగాక.

తాత్పర్యము:–

కవితాసంపదకు మూలకన్దము హిమగిరి పుణ్యపద్ధతి, లోకముల సృష్టించునది, మన్మథవీరుని పతాక, కమ్పానదికి సఖి, పాదములచే అపహసింపబడిన కమలముల జంటగల పురాతనయైన శివుని సామ్రాజ్య పదవియునైన అమ్మవారు మనలను కాపాడుగాక.

వివరణము :–

అమ్మవారు కవితా శ్రీ యను లత బయలుదేరు గడ్డ. హిమగిరియొక్క పుణ్యపద్ధతిగా రూపింపబడుటచే ప్రథమపాదమున రెండు రూపకాలంకారము లేర్పడియున్నవి. విశ్వముల విధాత్రి అనగా బ్రహ్మస్వరూపిణి. విషమశరుడనగా మన్మథుడు. ఆతడు వీరుడు. వీరులు తమ విజయచిహ్నముగా ధ్వజపతాకలను ధరించెదరు. అమ్మవారా మన్మథుని ధ్వజము నందలి పతాకగా రూపింపబడుటచే రూపకాలంకారమేర్పడియున్నది. కమ్పానదికి సఖి అమ్మవారు. సఖి మరొక సఖి వెంట పోవుచుండును. చరించు వాని వెంట చరించు వాని ననుచరుడని యన్నట్లే కమ్పననుసరించు అమ్మవారు అనుకమ్ప యగును. అనుకమ్ప అమ్మవారు అనగా అమ్మవారే దయ. ఈ యర్థమునీ కమ్పానద్యాః సఖీ అను పదములు వ్యంజించుచున్నవి. పదహసిత పాథోజ యుగలీ అను సమాసమున పదములచేత కమలముల నపహరించునది అను అర్థము నిచ్చుటచే ప్రతీపాలంకార మున్నది. బ్రహ్మేంద్రాదులు సత్యలోకస్వర్లోకాదుల కధిపతులు. అనగా రాజులు. అట్టి రాజులకు కూడ రాజై సర్వలోకాధిపతియగు శివుడు సమ్రాట్టు. ఆయన సామ్రాజ్యము సర్వలోకాధిపత్యము. అట్టి సామ్రాజ్య మామె వలననే శివునకు కలిగినది. అందుచే అమ్మవారు పురమథనసామ్రాజ్యపదవి యని చెప్పబడినది. పురా అపి నవమ్ అను వ్యుత్పత్తిగల పురాణి అను శబ్దము పాతలలో మిక్కిలి పాతది, క్రొత్తవానిలో మిక్కిలి క్రొత్తది–అను అర్థము నిచ్చుటచే ఆమె నిత్య అని చెప్పినట్లైనది. నిత్య అనగా పుట్టుక చావులు లేనిది. పాతవానికిని క్రొత్తవానికిని పుట్టుక చావులుండును. అమ్మవారికవి లేవు గావున నిత్య. రెండవ పాదమున వి వర్ణమైత్రి యున్నది. నాల్గవ పాదము పు వర్ణమైత్రిని రేఫ ప్రాసయతిని కలిగియున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదములు కమలముల పరిహసించునని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అవి దేవతాకిరీటములచే స్పృశింపబడుచున్నవని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ దరిద్రాణా మధ్యే దరదళితతాపిఞ్ఛసుషమా
స్తనాభోగక్లాన్తాస్తరుణహరిణాఙ్కాఙ్కితకచాః।
హరాధీనా నానావిబుధముకుటీచుమ్బితపదాః
కదా కమ్పాతీరే కథయ విహరామో గిరిసుతే!॥ 47

ప్రతిపదార్థము :–

గిరిసుతే	= ఓ పార్వతీ!
మధ్యే	= నడుమున;
దరిద్రాణాః	= పేదవారమై;
దరదళితతాపింఛసుషమాః	= కొంచెము వికసించిన తమాల పుష్పముల కాంతి గలవారమై;
స్తనాభోగక్లాంతాః	= స్తనముల విస్తృతిచేత అలసినవారమై;
తరుణహరిణాంకాంకితకచాః	= బాలచంద్రునిచే చిహ్నితములైన వెంద్రుకలు గలవారమై;
హరాధీనాః	= శివుని స్వాధీనులమై;
నానావిబుధముకుటీచుమ్బితపదాః	= అనేక దేవతాకిరీటములచే స్పృశింపబడు పాదములు గలవారమై;
కమ్పాతీరే	= కమ్పానదీతీరమున;
కదా	= ఎప్పుడు;
విహరామః	= విహరింతుమో;
కథయ	= తెలపవా

తాత్పర్యము:–

సన్నని నడుము దాల్చిన వారమై, స్తనముల బరువుతో అలసిన వారమై, కొంచెము వికసించిన తమాలపుష్పముల కాంతిగలవారమై, బాలచంద్రుని కేశపాశముల దాల్చిన వారమై, హరాధీనులమై, అనేక దేవతా కిరీటములచే మ్రొక్కబడిన పాదములు గలవారమై కమ్పానదీ తీరమున నెప్పుడు విహరించెదమో చెప్పుమమ్మా! పార్వతీ!

వివరణము :–

సపది	= వెంటనే;
మామ్	= నన్ను;
బుధలోకమ్	= దేవలోకమును గూర్చి;
నయ	= తీసికొని పొమ్ము.

తాత్పర్యము:–

కమ్పానదీతీరమున విహరించు నో తల్లీ! రోగబాధాశామకమైన నీ దృక్ప్రసారము నా ఎదుట మరల మరల కలుగుగాక. నాయీ కోరికను అంగీకరించి వెంటనే నా తమోగుణతీవ్రతను దూరమొనర్చుము. నన్ను సుమనోలోకమున జేర్పుము.

వివరణము :–

పురస్తాత్, పరః స్తాత్ అను పదములు ప్రథమపాదమున యమకాను ప్రాసముల కూర్చుచున్నవి. రెండవ పాదమున కమ్పా, సమ్పాదిని అను పదముల జంట, మూడవ పాదమున ఊరీకురు, దూరీకురు అను పదముల జంట, నాల్గవ పాదమున పాకం లోకం అను పదముల జంట అనుప్రాసమును కూర్చుచున్నవి. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి కటాక్షప్రసారము తన యెదుట జరుగవలెనను కాంక్ష శీఘ్రముగా అమ్మవారిచే నంగీకరింపబడవలెనని, తనకు జ్ఞాతలకు కలుగు లోకము కలుగవలెనని కవిచే కోరబడినది. బుధలోకము అనగా దేవలోకమని మరియొక అర్థము. దేవలోకమున కేగిన వారికి మరల పునరావృత్తి పుణ్యక్షయానంతరము కలుగును. కావున జ్ఞానియైన మూకమహాకవి స్వర్గమును కోరియుండలేదేమో! బుధలోకమనగా విద్వల్లోకము. జ్ఞాని లోకము. జ్ఞానులకు బ్రహ్మాది లోకములకు పోవుట ఉండదు. **అత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే** (6.14) అను శ్రుతి ననుసరించి వారికి కైవల్యమే కలుగును. కైవల్యమునకు ఉపనిషత్తులలో ఆత్మలోకము అను పర్యాయము కానవచ్చును. అది జ్ఞానికి లభించునది కావున బుధశబ్దము జ్ఞానినికూడ బోధించును. కావున బుధలోకశబ్ద మీ శ్లోకమున కైవల్యమునే బోధించి యుండవచ్చును. లేక **విద్యయా దేవలోకః** (బృ.5.16) అను శ్రుతి ననుసరించి విద్య యనబడు ఉపాసన మొనర్చిన మహాకవికి దేవలోకము, అమ్మవారి లోకము, సాలోక్యముక్తి అని చెప్పబడిన లోకము కవిచే కోరబడి యుండవచ్చును. సపది అనుటచే కవి ఈ మర్త్య లోకమున అజ్ఞాన బంధమును ఏ కొంత కాలమైనను సహింపలేకపోవుచున్నట్లు వ్యంజించును.

అవ॥:– పై శ్లోకమున కవిచే పరదేవతాలోకము ప్రార్థింపబడినది. ఈ శ్లోకమున దేవతానదీ ప్రవాహసదృశమైన వాగ్ధాటి భక్తులకు కలుగునని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఉదఞ్చన్తీ కాఞ్చీనగరనిలయే! త్వత్కరుణయా
సమృద్ధా వాగ్ధాటీ పరిహసితమాధ్వీ కవయతామ్।

నః	= మాయొక్క;
పరజనే	= శత్రువునందు;
జడిమా	= జాడ్యము;
చరీచర్తు	= చరించుగాక;
జనని	= తల్లీ!;
కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ;
మయి	= నాయందు;
స్వైరమ్	= స్వేచ్ఛగా;
కరుణా	= దయ;
సరీసర్తు	= ప్రసరించుగాక.

తాత్పర్యము:–

వాగ్దేవియైన అమ్మవారియందు నా మనస్సు వర్తించుగాక. నా ముఖమున వాక్ప్రవాహము నటించుగాక. నా శత్రువున జాడ్యము చరించుగాక. నా యందు అమ్మవారి కరుణ ప్రసరించుగాక.

వివరణము :–

వాక్కులదేవియందు చంచలమైన నా మనస్సు స్థిరముగా వర్తించుగాక అను కోరిక అమనస్కతసిద్ధివాంఛయే. మనస్సు అమ్మవారియందు స్థిరముగా ఎక్కువ సేపున్నచో తిరిగి దానికి చలనము కలుగుట అసంభము. అట్లు చలించక యుండినచో ఆ మనస్సు అమనస్సే యగును. వదనకమలమున ప్రౌఢ వాక్ప్రవాహము నటించుగాక అను కోరిక పాండిత్యవాక్చాతుర్యవాంఛయే. శత్రువున జాడ్యము చరించుగాక అను కోరిక శత్రువునకు వాక్స్తంభము కలుగవలెనను వాంఛయే. పై కోరికలన్నింటి సిద్ధింపజేయు అమ్మవారి కరుణ నా యందు ప్రసరించుగాక అను కోరిక సిద్ధిలోనే అంతర్భవించును. అమ్మవారి కరుణ లేనిదే కోర్కెయు సిద్ధించదు గదా. ఆమె కరుణ ప్రసరించిననే ఈ శ్లోకమున చెప్పబడిన లేదా చెప్పబడని కోరికలన్నియు తీరును లేదా కోర్కెయే నశించును. చదువు వారికి ఇహపరవాంఛలుండును. కావున అవి తీరుటనే కవి వాంఛించుచుండును. ఆ తలంపుగాక కవి కేవాంఛయు లేకపోవచ్చును. నాలుగు పాదములలో ద్వితీయ చతుర్థాక్షర ప్రాసమున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అందమైన కన్నులు గలది కామాక్షి శబ్దముతో అమ్మవారు సంబోధింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ కన్నుల అందమును సూచించు భ్రమర కాంతి శిక్షణ గురువైన కటాక్ష వ్యాక్షేప మున్నట్లు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ క్షణాత్తే కామాక్షి! భ్రమరసుషమాశిక్షణగురుః
కటాక్షవ్యాక్షేపో మమ భవతు మోక్షాయ విపదామ్।
నరీనర్తు స్వైరం వచనలహరీ నిర్జరపురీ–
సరిద్వీచీనీచీకరణపటురాస్యే మమ సదా॥ **49**

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ!
భ్రమరసుషమాశిక్షణగురుః	= తుమ్మెదలకాంతికి శిక్షణమునిచ్చు గురువైన
కటాక్షవ్యాక్షేపః	= కడగంటి చూపుల కదలిక;
క్షణాత్	= క్షణకాలములో;
మమ	= నాయొక్క;
విపదామ్	= ఆపదలయొక్క;
మోక్షాయ	= మోక్షము కొఱకు;
భవతు	= అగుగాక;
నిర్జరపురీసరిద్వీచీనీచీకరణపటుః	= అమరపురీ గంగా ప్రవాహమును చిన్న బుచ్చుగల;
తే	= నీయొక్క;
వచనలహరీ	= వాక్ప్రవాహము;
సదా	= ఎల్లప్పుడు;
మమ	= నాయొక్క;
ఆస్యే	= ముఖము నందు;
స్వైరమ్	= స్వేచ్ఛగా;
నరీనర్తు	= నర్తించుగాక.

తాత్పర్యము:–

అమ్మవారి తుమ్మెదల కాంతి శిక్షణగురువైన క్రీగంటి విలాసము క్షణకాలములో నా ఆపదలను పోగొట్టుగాక. అమరావతీనగరము ముందు ప్రవహించు ఆకాశగంగా తరంగవేగమును చిన్నబుచ్చు వాక్ప్రవాహము నా ముఖమున ఎల్లప్పుడు నర్తించుగాక.

వివరణము :–

మోక్షాయ అను పదమునకు విడిపించుటకొఱకు అని అర్థము. విడిపించుట అనునది బంధమునకు సంబంధించిన క్రియ కావున విపత్తులు బంధనములు అని చెప్పినట్లైనది. కటాక్షవ్యాక్షేపమునందు భ్రమరసుషమా శిక్షణ గురుత్వము చెప్పబడుటచే భ్రమరములకు శిష్యత్వము, భ్రమరకాంతియొక్క అల్పత్వము తెలియబడుటచే

ప్రతీపాలంకారస్ఫూర్తి కలుగును. ఆకాశగంగా ప్రవాహమును మించు వాగ్వైఖరి కలుగు గాక అను వాంఛ తాను గొప్ప వక్త కావలెనను వాంఛయే. పఠితల కట్టి వాంఛ యాదేరుగాక అనియే కవి యుద్దేశము. నాల్గవపాదమున వర్ణమైత్రి ఉన్నది. వీచీ నీచీ అను పదములలో వృత్త్యను ప్రాసాలంకారమున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున తనకు వాక్ప్రవాహము కావలెనను కోరిక ప్రకటించ బడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ వాక్ప్రావాహముగల బుధుల లోకము చేరు కోరిక చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ పురస్తాన్మే భూయఃప్రశమనపరః స్తాన్మమ రుజాం
ప్రచారస్తే కమ్పాతటవిహృతిసమ్పాదిని! దృశోః।
ఇమాం యాచ్ఞామూరీకురు సపది దూరీకురు తమః–
పరీపాకమ్మత్కం సపది బుధలోకం చ నయ మామ్॥ **50**

ప్రతిపదార్థము :–

కమ్పాతటవిహృతిసంపాదిని	= కమ్పానదీతీరవిహారమును కలిగించుదానా!
మాతః	= అమ్మా;
మమ	= నాయొక్క;
రుజామ్	= జబ్బులయొక్క;
ప్రశమనపరః	= తొలగించుట యందాసక్తిగల;
తే	= నీయొక్క;
దృశోః	= చూపులయొక్క;
ప్రచారః	= ప్రచారము;
మే	= నాయొక్క;
పురస్తాత్	= ఎదుట;
భూయః	= మరల మరల ;
స్తాత్	= కలుగుగాక;
సపది	= వెంటనే;
ఇమామ్	= ఈ;
యాచ్ఞామ్	= కోరికను;
ఊరీకురు	= అంగీకరించుము;
మత్కమ్	= నాకు సంబంధించిన;
తమఃపరీపాకమ్	= అజ్ఞానాంధకారతీవ్రతను;
దూరీకురు	= దూరమొనర్చుము;

దూరమ్	= దూరముగనున్న;
స్మేరమ్	= చిఱునవ్వుగల;
ధృతశశికిశోరమ్	= బాలచంద్రుని ధరించిన;
పశుపతేః	= శివునియొక్క;
దృశామ్	= చూపులకు;
యోగ్యమ్	= తగిన;
భోగ్యమ్	= అనుభవింపదగిన;
తుహినగిరిభాగ్యమ్	= హిమవంతుని భాగ్యమైన అమ్మవారు;
విజయతే	= సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము:–

కమ్పానదీతీరమున నమస్కరించు వారి మనోజాడ్యమును తొలగించునట్టి, మంచి కన్నులు గలిగినట్టి నీలి రంగు గలట్టి, తుమ్మెదల జయించు కేశములు గలట్టి, వాక్కులకు దూరముగా నున్నట్టి, చిఱునవ్వు గలట్టి, చంద్రకల దాల్చినట్టి, శివుని కన్నుల యోగ్యభోగ్యమై హిమవంతుని భాగ్యమైన అమ్మవారు సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :–

అమ్మవారిని అమ్మవారని చెప్పక భంగ్యంతరముగా తుహినగిరిభాగ్య మని చెప్పుటచే నీ శ్లోకమున పర్యాయోక్త్యలంకారమేర్పడియున్నది. మనఃస్తమ్భం స్తమ్భం గమయత్ అను విశేషణమున స్తమ్భ శబ్దము అర్థభేదమున ద్విరావృత్తమగుటచే యమక మను శబ్దాలంకారమేర్పడియున్నది. మొదటి స్తమ్భశబ్దమునకు జాడ్యమని యర్థము. రెండవ స్తమ్భ శబ్దమునకు పనిచేయని స్థితి అని అర్థము. జాడ్యము మనసున ప్రవేశించినచో అది చెడ్డను మంచినిగా, మంచిని చెడ్డనుగా దర్శించును. ఇట్లు దర్శించుటను మానిపించును. కావున మనః స్తమ్భమునకు స్తమ్భమును గలిగించున దమ్మవారని ప్రథమపాదములోని ప్రథమభాగము తెలుపును. అమ్మవారట్లు చేయుట కమ్పానదీతీరమునుండు నమస్కరించు వారి మనసుననే అని ప్రథమపాదమునందలి రెండవ భాగము తెలుపును. అమ్మవారు నీలిరంగు కలిగియున్నది. ఐనను ప్రకాశించుచున్నది. కావున ఆమె నీలమణి అని చెప్పదగినది. ఆ మణి వెలుగు వ్యాపించుటచేత లోకములు కూడ నీలముగా నొనర్చునను అర్థాంతరము గమయత్ అను పదముతో అన్వయించినప్పుడు ఏర్పడును. తుమ్మెదలు నల్లనివైనను అమ్మవారి కేశములంత నల్లనివి కావు. కావున అవి ఆ కేశములచేత ఓడింపబడినవి. అదిగాక అమ్మవారి కేశముల నునుపు ప్రకాశము తుమ్మెదలకు లేకుండుటచే అమ్మవారి కేశములతో ఓడిపోవలసియే వచ్చినది. ఇట్లు సమాన తిరస్కారము చెప్పబడినందున రెండవ పాదమున ప్రతీపాలంకారమేర్పడియున్నది. నీలమ్, రోలమ్, గిరామ్ దూరమ్, స్మేరమ్ ధృతశశికిశోరమ్

ఉపాదత్తే మారప్రతిభటజటాజూటముకుటీ –
కుటీరోల్లాసిన్యాః శతమఖతటిన్యా జయపటీమ్॥ 51

ప్రతిపదార్థము :–

కాంచీనగరనిలయే	= కాంచీనగరమున వసించుదానా!
త్వత్కరుణయా	= నీ దయచే;
ఉదంచంతీ	= పైకి వచ్చుచున్న;
పరిహసితమాధ్వీ	= తేనెను పరిహసించిన;
సమృద్ధా	= సమ్పన్నమైన;
కవయతామ్	= కవులయొక్క;
వాగ్ధాటీ	= వాగ్ధాటి;
మారప్రతిభటజటాజూటముకుటీ కుటీరోల్లాసిన్యాః	= శివుని కపర్దకిరీటమను పొదలో ప్రకాశించు;
శతమఖతటిన్యాః	= ఆకాశగంగయొక్క;
జయపటీమ్	= జయ పతాకమును;
ఉపాదత్తే	= స్వీకరించుచున్నది.

తాత్పర్యము:–

కాంచీనగర నివాసినియైన అమ్మవారి కరుణచే పైకుబికి వచ్చు కవుల తేనెను మించి తీయనైన వాగ్ధాటి శివుని జడల పొదలలో నుండి పైకి వచ్చు నాకాశగంగయొక్క జయపతాకను లాగికొనుచున్నది.

వివరణము :–

శివుని జటాజూటము **కపర్ద**మనబడును. ఆ జటాజూటమే ఒక పొద. దానిలో ప్రకాశించు ఆకాశగంగ వేగమునకు ప్రసిద్ధమైనది. అమ్మవారి కరుణ కల్గినచో కవులంతకు మించిన వేగముకల తీయనైన కవితను చెప్పగలరనుటచే గంగాజయపతాక నా వాగ్ధాటి స్వీకరించునని చెప్పబడినది. జయపతాకను స్వీకరించుట అనగా దానిని లాగికొనుటయే. ఓడినవారు కూడ పూర్వ మెవ్వరినో గెలిచి జయపతాకను సంపాదించి యుండవచ్చును. అట్టి జయపతాక గంగానది కడ నుండగా అమ్మవారి అనుగ్రహమును పొందిన కవుల వాగ్ధాటి దానిని లాగికొన్నదని ఉపమానమైన గంగను తిరస్కరించుట చెప్పబడినందున ఇందు ప్రతీపాలంకారమున్నది. ఉదంచంతీ, కాంచీ అను పదముల జంటలో, మారప్రతిభటజటాజూటముకుటీకుటీరోల్లాసిన్యాః అను సమాసమున, తటిన్యా జయపటీమ్ అను పదములలో వృత్త్యనుప్రాసాలంకారములున్నవి.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి కరుణచే గంగా సదృశ వాగ్ధాటి కలుగునని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అది విద్యాశ్రీసమతాకీర్త్యాదుల నొసగునని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ శ్రియం విద్యాం దద్యాజ్జనని! నమతాం కీర్తిమమితాం
సుపుత్రాన్ ప్రాదత్తే తవ ఝుటితి కామాక్షి! కరుణా।
త్రిలోక్యామాధిక్యం త్రిపురపరిపన్థిప్రణయిని!
ప్రణామస్త్వత్పాదే శమితదురితే! కిం న కురుతే॥ 52

ప్రతిపదార్థము :-

శమితదురితే	= పాపమును శమింపజేసినదానా!
జనని	= ఓ తల్లీ!
త్రిపురపరిపన్థిప్రణయిని	= శివుని ప్రియురాలవైన;
కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ;
తవ	= నీయొక్క;
కరుణా	= దయ;
ఝుటితి	= శీఘ్రముగా;
నమతామ్	= నమస్కరించువారికి;
శ్రియమ్	= సమ్పదను;
విద్యామ్	= విద్యను;
దద్యాత్	= ఇచ్చును;
అమితామ్	= మితిలేని;
కీర్తిమ్	= కీర్తిని;
సుపుత్రాన్	= మంచి కుమారులను;
త్రిలోక్యామ్	= మూడు లోకములందు;
ఆధిక్యమ్	= ఆధిక్యమును;
ప్రాదత్తే	= ఇచ్చుచున్నది;
త్వత్పాదే	= నీ పాదమున;
ప్రణామః	= నమస్కారము;
కిమ్ న కురుతే	= ఏమి చేయదు?

తాత్పర్యము:-

అమ్మవారి కరుణ, సంపదను, విద్యను, అమితమైన కీర్తిని, సుపుత్రులను, త్రైలోకాధిక్యమును ఇచ్చును. అమ్మవారి పాదమున ప్రణామము ఏమి చేయదు?

వివరణము :-

సంపత్తి, విద్య, మంచి కొడుకు, అనునవి సాధారణ సంసారులందఱు కోరుకొను కోర్కెలు. ఇవి బ్రతికి యున్నప్పుడు లభించినచో వారు సంతోషించెదరు. కావున ఇవి ఐహిక లౌకిక ఫలములు. కీర్తి బ్రతికి యున్నప్పుడు సుఖము నిచ్చును. ఇది కూడ ఐహికఫలమే. **అమిత** అని చెప్పబడుటచే చచ్చిన తరువాత కూడ చాల కాలముండు కీర్తి ఇహలౌకికమేయైనను బ్రతికియున్నప్పుడు దాని ప్రయోజన మనుభవింపబడదు. అయినను ఇహలోకమున కీర్తి ఎంతకాలముండునో అంతకాలము ఆ కీర్తి కలవారు స్వర్గమున నుందు నను స్మృతి వచనముచే అమిత కీర్తి పారలౌకికమని కూడ చెప్పవచ్చును. త్రైలోకాధిక్యము అను ఫలము ప్రధానముగ పారలౌకికమే. బ్రతికి యున్నప్పుడు దానిని సాధించుట దుష్కరము. ఇట్టి ఫలము లన్నింటిని ప్రసాదించు అమ్మవారి నమస్కారము పైన చెప్పబడని ఫలముల కూడ ప్రసాదించునని నాల్గవపాదము తెలుపుచున్నది. **విద్యామ్, దద్యాత్, నమతామ్ అమితామ్, త్రిలోక్యామ్ ఆధిక్యమ్, శమితదురితే** కిం న **కురుతే** అను జంటలలో వృత్త్యనుప్రాసమున్నది. మూడవపాదమున వర్ణమైత్రి త్రికారరూపమున నున్నది. అందలి సంబోధమున ప కార రేఫా వృత్తి, రూపానుప్రాసము కూడ నున్నది. శమితదురితే అను విశేషణము పాదమునకు కూడ అన్వయించి పాదమే పాపముల తొలగింపజేయునని చెప్పవచ్చును.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి కరుణ సంపత్త్యాదుల నొసగుటచే అది నమస్కరించువారి పాలిట భాగ్యము అని సూచింపబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారు హిమవంతునకు భాగ్యమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మనస్స్తమ్భం స్తమ్భం గమయదుపకమ్పం ప్రణమతాం
సదాలోకం నీలం చికురజితరోలమ్బనికరమ్।
గిరాం దూరం స్మేరం ధృతశశికిశోరం పశుపతే-
ర్దృశాం భోగ్యం యోగ్యం తుహినగిరిభాగ్యం విజయతే॥ 53

ప్రతిపదార్థము :-

ఉపకమ్పమ్	= కమ్పానదీ సమీపమున;
ప్రణమతామ్	= నమస్కరించువారియొక్క;
మనఃస్తమ్భమ్	= మనస్సుయొక్క జాడ్యమును;
స్తమ్భమ్ గమయత్	= స్తమ్భిమ్పజేయు;
సదాలోకమ్	= మంచి చూపులు గల;
నీలమ్	= నీలమణియైన;
చికురజితరోలమ్బనికరమ్	= కచములచే తుమ్మెదల జయించిన;
గిరామ్	= వాక్కులకు;

వివరణము :-

స్వేచ్ఛననుభవించు వారి బుద్ధిలో చురుకుదనము పెఱుగుట, బంధములకు చిక్కి విడిపించుకొనుటకు యత్నించియు విఫలత చెందిన వారి బుద్ధిలో మాన్ద్యము పెఱుగుట లోకమున మనము చూచెదము. పుట్టి పుట్టకమునుపే సంసారపు సంకెలలకు చిక్కిన వారికి దానినుండి బయటపడవలెనను ఆలోచనయే ఉండదు. ఒకవేళ బద్ధులమై యున్నామని యెఱిగి ఏవో తోచిన ఉపాయములను బుద్ధితో ఆలోచించి ఉపాయము ఫలింపక నైరాశ్యము పెఱిగి ఇక బుద్ధి అట్టి ఆలోచన చేయుటలో ప్రవర్తించక యుండుట వలన మాన్ద్యము పెఱుగును. అటువంటి సంసారశృంఖలాబద్ధులు మందులునైన వారు అదృష్టయోగమున అమ్మవారికి నమస్కరించుట తటస్థించెనేని వారు నివసించు తమోమయ సంసారకారాగారమున అన్ధ్యము అనగా తమస్సు అమ్మవారి అనుగ్రహమున తగ్గిపోవును. ఇది మొదటి విశేషణమున తెలియబడు అర్థము. కాండము పెద్దదిగానున్న ఉద్భిజ్జములు వృక్షములు ప్రసిద్ధములు. అవి కోరిన వారి కోర్కెలన్నిటిని (మోక్షము తప్ప) తీర్చగలవు. వానిలో సంతానవృక్షమొకటి. దాని కాండము సన్నదిగా నున్నందున ఆమె సన్తానలతిక. అమ్మవారు కోరిన వారి కోర్కెలన్నిటిని (మోక్షమును కూడ) ఇచ్చునదనుటచే **సన్తానలతిక** అనబడును. దేవతావనమైన నందనమునందలి సన్తానలతిక మోక్షము నీయజాలక పోయినను అమ్మవారు అను సన్తానలతిక మాత్రము మోక్షమును కూడ ఇచ్చును అని రెండవ విశేషణమున వ్యంగ్యమగుటచే దాని యందు వ్యతిరేకాలంకారధ్వని ఉన్నది. వాచ్యముగా రూపకాలంకారమున్నది. మూడవ విశేషణము అమ్మవారి కమ్పాతీర భూవిహారమును, నాల్గవ విశేషణము త్రిజగతామ్ సవిత్రీమ్ అనునది అమ్మవారి సర్వజగన్మాతృతను తెలుపుచున్నవి. **సవిత్రీమ్, త్రిజగతామ్** అను పదముల జంటలో ముక్తాక్షరగ్రస్తత ఉన్నది. దీనిని అలంకారముగా అలంకారికులు పేర్కొనకున్నను అనుప్రాసమున్నదని చెప్పుటలో భేదింపరు. నాల్గవపాదమున **స్మ**వర్ణమైత్రి **ర**ప్రాసయతి యున్నవి. లలితాసహస్రనామ స్తోత్రమున అమ్మవారు హరనేత్రాగ్నియని పేర్కొనబడగా నీ శ్లోకమున స్మరమథనుడైన ఆ హరుని జీవనౌషధియైన యొక తీగ పూచిన కలిక(మొగ్గ)గా చివరి విశేషణముగా చెప్పబడినది. ఓషధుల మొక్కల బెరడు, పూవు, కాయ మొదలగున వన్నియు మందులలో నుపయోగింపబడుట ప్రసిద్ధము. **నతానామ్, మందానామ్, రున్ధానామ్, సన్తాన** అను పదములలో పదాన్తానుప్రాసమున్నది. ఈ శ్లోకమున సన్తాన లతికగా లతికావయవమైన కలికగా అమ్మవారు రూపింపబడుటచే రూపకాలంకారము లేర్పడి యుండుటచే ఆమెకు అవయవావయవిభాగము లేదనియు వ్యంగ్యార్థ మేర్పడి యున్నది. మూడవ పాదమున దాక్షిణాత్యమైన చస వర్ణమైత్రి కూర్చబడినది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు శివుని జీవనౌషధి కలికగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె శివుని మనస్సును పరవశమొనర్చినట్లు చెప్పబడుచున్నది.

అను పదములలో వృత్త్యనుప్రాసమున్నది. అమ్మవారు వాక్కుల కందనంత దూరముగా వాచామగోచరమై యున్నదని మూడవ పాదారమ్భము తెలుపుచున్నది. ఆ పాదమున చివరి భాగమున శకారావృత్తిచే అనుప్రాస మేర్పడియున్నది. నాల్గవ పాదమున కూడ భోగ్యమ్ యోగ్యమ్ భాగ్యమ్ అను పదములలో ఆ అనుప్రాసమను శబ్దాలంకార మేర్పడియున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు **హిమగిరిభాగ్యము**గా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున **హిమగిరిపతాక**గా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఘనశ్యామాన్కామాన్తకమహిషి! కామాక్షి! మధురా-
న్దృశామ్పాతానేతానమృతజలశీతాననుపమాన్।
భవోత్పాతే భీతే మయి వితర నాథే! దృఢభవ-
న్మనశ్శోకే మూకే హిమగిరిపతాకే! కరుణయా॥ 54

ప్రతిపదార్థము :-

హిమగిరిపతాకే	= హిమవత్పర్వతపతాకవైన;
కామాంతకమహిషి	= శివుని పట్టపురాణివైన;
నాథే	= యజమానురాలవైన;
కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ!
మధురాన్	= మధురములైన;
అమృతజలశీతాన్	= అమృతజలములచే చల్లనైన;
అనుపమాన్	= సాటిలేని;
ఘనశ్యామాన్	= మేఘమువలె నల్లనైన;
ఏతాన్	= ఈ ;
దృశామ్	= దృష్టులయొక్క;
పాతాన్	= పాతములను;
భవోత్పాతే	= సంసారోత్పాతమున;
భీతే	= భయపడిన;
దృఢభవన్మనఃశోకే	= దృఢమగుచున్న మనస్సునందలి శోకముగల;
మూకే	= మూగనైన;
మయి	= నాయందు;
కరుణయా	= దయతో;
వితర	= ప్రసాదింపుము.

తాత్పర్యము:–

కామాంతకుడైన శివుని యిల్లాలివైన యజమానురాలవైన ఓ కామాక్షీ దేవీ! మేఘమువలె నల్లనైన, అమృతజలముతో చల్లనైన, మధురములైన సాటిలేని ఈ నీ దృష్టిపాతములను, భవోత్పాతమున భయపడియున్న దృఢమగుచున్న మనఃశోకముగల మూకుడనైన నా యందు ప్రసాదింపుము.

వివరణము :–

పతాకము ధరించి నాయకులు నడచెదరు. అట్టి వారందఱి దృష్టిలోపడి మన్ననకు పాత్రులగుదురు. అమ్మవారు పుట్టినప్పటినుండి ఆమెను చంకనెత్తుకున్న నాటినుండి హిమగిరి గిరిరాజైనాడు. **హిమగిరిపతాకే** అను సంబోధనముచే ఈ యంశము తెలియుచున్నది. శివుడు కాముని జంపి కామాంతకుడని లోకమున ప్రసిద్ధుడైనాడు. కాని కాముడు ఇంకను అమ్మవారి కన్నులలో బ్రతికియే యున్నాడని లోకమునకు తెలియదు. శివుడు కూడ కాముడు తననొసటి మంటలో కాలిబూడిద యగుట చూచి తాను కాముని చంపినాననియే అనుకొన్నాడు. అమ్మవారిచే వాడు బ్రతికింపబడి ఆమె కన్నులలోనే దాగి యున్నాడని ఆ కన్నుల ద్వారమున ఎప్పుడు తన యెదలోనే దూరి యున్నాడని ఆమె కన్నుల అందమునకు దాసుడై ఆమెను చేపట్టవలసిన పరిస్థితి ఏర్పడినప్పుడుగాని శివునకు కూడ తెలియలేదనుట అతిశయోక్తి కాదేమో! ఈ అర్థమంతయు **కామాంతకమహిషి, కామాక్షి** అను సంబోధములు వరుసగా నుండుట వలన వ్యంగ్యమైనది. అమ్మవారి దృక్పాతములు ఘనశ్యామములని విశేషించుటతో లుప్తోపమాలంకారమే యున్నది. **అనుపమాన్** అనుటలో అనన్వయాలంకారవ్యక్తి యున్నది. **మధురాన్** అను విశేషణముచే అమ్మవారి దృక్పాతము లమృతజలమువలె చల్లనైనవే కాక వానివలె తీయనైనవి కూడ అని. అమృతజలము ఘనీభవించియుండును. భక్తుల కష్టములను చూచి కరగి అప్పుడప్పుడామె కన్నులు చెమ్మగిల్లుట జరుగును. ఆ కన్నులలో అమృతము, శీతము, మరియు మధురమునై భక్తుల భవతాపమును చల్లార్చుటయే గాక వారి హృదయములలో సౌఖ్యమాధుర్యమును నింపును. మూకమహాకవి మహోత్పాతభీతుడై ఉన్నాడు. ఆతని మనసున శోకము గడ్డకట్టుకొని గట్టిపడి యున్నది. అది హృదయశల్యమువలె బాధించుచున్నది. దాని నోర్వజాలని మూకమహాకవి అమ్మవారి ఆ దృక్కులను యెదలో నిపతింపజేయ వేడుకొనుచున్నాడు. ఇది యీ శ్లోకమున వ్యంగ్యమగు వస్తువు. అది వేడుకొనుటయే కాని వానియందు తనకు గల స్వత్వము (హక్కు) అని ఆతడు చెప్పుకొనుట లేదు, అయినను కరుణతో ప్రసాదింపు మనియే వేడుకొనుచున్నాడు అనునది కరుణా శబ్ద వ్యంగ్యార్థము. **ఘనశ్యామాన్ కామాంతక మహిషి, కామాక్షి** అను శబ్దములలో ప్రథమపాదమున, **పాతాన్ ఏతాన్ శీతాన్** అను శబ్దములలో ద్వితీయపాదమున, **భవోత్పాతే, భీతే** అను శబ్దములలో మూడవ పాదమున, **శోకే, మూకే, పతాకే** అను శబ్దములలో నాల్గవపాదమున, మొత్తము శ్లోకమున తకార మకారా వృత్తిచేతను వృత్త్యనుప్రాస శబ్దాలంకారము లేర్పడియున్నవి.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు కామాంతకుని మహిషియని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అట్టిదగుటచే త్రిలోకములకు తల్లియునైనదని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నతానామ్మన్దానాం భవనిగళబన్ధాకులధియాం
సదాన్ధ్యం రున్ధానామభిలషితసన్తానలతికామ్।
చరన్తీం కమ్పాయాస్తటభువి సవిత్రీం త్రిజగతాం
స్మరామస్తాం నిత్యం స్మరమథనజీవాతుకలికామ్॥ 55

ప్రతిపదార్థము :–

మందానామ్	= మన్దులైన;
భవనిగళబన్ధాకులధియామ్	= సంసారపు సంకెలల బన్ధముతో వ్యాకులత చెందిన బుద్ధిగల;
నతానామ్	= నమస్కరించినవారియొక్క;
అన్ధ్యమ్	= చీకటిని;
సదా	= ఎల్లప్పుడు;
రున్ధానామ్	= అడ్డగించుచున్న;
అభిలషితసన్తానలతికామ్	= కోరినవారికి సన్తానలతికయైన;
కమ్పాయాః	= కమ్పానదియొక్క;
తటభువి	= తీరప్రాన్తభూమియందు;
చరన్తీమ్	= తిరుగుచున్న;
త్రిజగతామ్	= మూడులోకములకు;
సవిత్రీమ్	= తల్లియైన;
స్మరమథనజీవాతుకలికామ్	= శివుని జీవనౌషధపు మొగ్గయైన;
తామ్	= ఆమెను(అమ్మవారిని);
నిత్యమ్	= ఎల్లప్పుడు;
స్మరామః	= స్మరించెదము.

తాత్పర్యము:–

సంసారపు సంకెలలో కట్టబడుటచేత, వ్యాకులత చెందిన బుద్ధి మందగించిన వారు నమస్కరింపగా వారి అజ్ఞానమను చీకటిని అణచివేయునట్టి, ముల్లోకముల తల్లియైన, శివుని జీవనౌషధిమొగ్గయైన, కోరినవారి కోరికల దీర్చు నందనవనమందలి సన్తానలతికయైన, కమ్పానదీతీరభూములలో విహరించునట్టి ఆ అమ్మవారిని స్మరించెదము.

భావించుట ఆత్మజ్ఞానహీనుల లక్షణము. ఆత్మజ్ఞానసస్యాంకురము నపహరించునది అహన్త యను హరిణియే. అమ్మవారి కటాక్షవ్యాక్షేపములు నీలములగుటచే నీలమణిపాషాణ పటలములుగా చెప్పబడినవి. వానితో అహన్తా హరిణ్యుద్ఘాటనము మూకకవిచే కోరబడుట ఈ శ్లోకములోని ప్రధాన వాచ్యార్థము. అమ్మవారు హరమహిషి, హరుడనగా హరించువాడు. ఆయన పట్టపురాణి యగుటచే అమ్మవారు కూడ హరించునట్టిది. కాని నేను హరించు దానను అని అహంతా రూప హరిణి జ్ఞానసస్యాంకుర హరణమునకు సిద్ధపడినది. అమ్మవారే యథార్థముగా హరించు ధర్మముకల హరిణి అని శ్రీసూక్తములోని **హిరణ్యవర్ణాం హరిణీమ్** అను మంత్రము చెప్పుచున్నది. కావుననే ఆ సత్యహరిణీ స్వరూపయైన అమ్మవారు మిథ్యాహరిణియైన అహన్తను పాఱద్రోలుట అనగా హరించుటయే కవిచే కోరబడుచున్నది. అమ్మవారు సంవిత్స్వరూపిణి. దానిని హరించుటకు సిద్ధపడిన మిథ్యాహన్తయొక్క హరణము కవిచేత కోరబడుచున్నది. అహన్తఖ్యా యా హన్త అనుచోట హన్తశబ్దముయొక్క ద్విరుక్తిచే యమకాలంకారమేర్పడియున్నది. ఉచ్చైరుచ్చాటయ అనుచోట కూడ యమకాలంకారమే ఏర్పడియున్నది. కటాక్షవ్యాక్షేపప్రకట పటల ఉచ్చాటయ ఝటితి అను శబ్దములలో **ట** కారాక్షరావృత్తిచే వృత్త్యనుప్రాసమేర్పడియున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున హరి శబ్దమున ఇంద్రుడు ప్రస్తావించబడినాడు. ఈ శ్లోకమున నముచిపరిపన్థి శబ్దమున ఆతడు ప్రస్తావింపబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ బుధే వా మూకే వా తవ పతతి యస్మిన్ క్షణమసౌ
కటాక్షః కామాక్షి! ప్రకటజడిమక్షోదపటిమా।
కథఙ్కారం నాస్మై కరముకులచూడాలముకుటా
నమోవాకమ్ బ్రూయుర్నముచిపరిపన్థిప్రభృతయః॥ 58

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!;
బుధే వా	=	పండితుడైనను;
మూకే వా	=	మూగయైనను;
యస్మిన్	=	ఎవని యందు;
క్షణమ్	=	క్షణకాలము;
ప్రకటజడిమక్షోదపటిమా	=	స్పష్టమైన జాడ్యమును నశింపజేయుట యందు సామర్థ్యముగల;
తవ	=	నీయొక్క;
కటాక్షః	=	క్రీగంటిచూపు;

శ్లో॥ పరా విద్యా హృద్యా శ్రితమదనవిద్యా మరకత-
ప్రభానీలా లీలాపరవశితశూలాయుధమనాః।
తమఃపూరం దూరం చరణనతపౌరన్దరపురీ-
మృగాక్షీ కామాక్షీ కమలతరలాక్షీ నయతు మే॥ 56

ప్రతిపదార్థము :-

పరా	=	ఉత్కృష్టమైన;
విద్యా	=	విద్యయైన;
హృద్యా	=	మనోహారిణియైన;
శ్రితమదనవిద్యా	=	ఆశ్రయించిన కాదివిద్యగల;
మరకతప్రభానీలా	=	మరకతమణికాంతివలె నల్లనైన;
లీలాపరవశితశూలాయుధమనాః	=	విలాసముచే పరవశింపజేయబడిన శివుని మనస్సుగల;
చరణనతపౌరందరపురీమృగాక్షీ	=	పాదములయందు నమస్కరించిన అమరావతీ స్త్రీలుగల;
కమలతరలాక్షీ	=	కమలములవంటి చంచలములైన కన్నులు గల;
కామాక్షీ	=	కామాక్షీదేవి;
మే	=	నాయొక్క;
తమఃపూరమ్	=	చీకటి ప్రవాహమును;
దూరమ్	=	దూరము;
నయతు	=	కొనిపోవుగాక.

తాత్పర్యము:-

అమ్మవారు అందరిని మోహింపజేయు అందము గలది కావున హృద్య. ఆమె పరవిద్యారూపిణి. కాదివిద్య నాశ్రయించి యుండునది. మరకతమణివలె నీలవర్ణము గలది. తన విలాసములతో శివుని మనసును పరవశింపజేయునట్టిది. దేవతాస్త్రీ లామె చరణములపై వ్రాలి యుందురు. మరకతమణివలె నీలవర్ణము గలది. తన విలాసములతో శివుని మనసును పరవశింపజేయునట్టిది. కమలములవలె చంచలములైన నేత్రములు గలది. అట్టి అమ్మవారు నా హృదయములోని తమఃప్రవాహమును దూరమొనర్చుగాక.

వివరణము :-

అమ్మవారు పరాశక్తి స్వరూపిణి కావున **పర** యనబడును. పరావిద్యాస్వరూపిణి కావున పరా విద్య అనబడును. అపరవిద్య యనగా ఋగ్వేద యజుర్వేద సామవేదాథర్వ వేదములు, పురాణములు మొదలగు వాఙ్మయము. వీని అధ్యయన ప్రవచనములవలన

పరోక్షబ్రహ్మజ్ఞానమే కలుగును. అపరోక్షమైన అక్షరబ్రహ్మయొక్క అధిగమనమును అనగా సాక్షాత్కారమును కలిగించు విద్య **పరావిద్య** యనబడును. శివుని కనబడనీయని **అవిద్య** కూడ ఆమెయే. కావున ఆమె (పర–అవిద్య) పరావిద్య అని చెప్పబడును. పరయైన విద్య అను అర్థమున కర్మధారయ సమాసమేర్పడినప్పుడు పరా చ సా విద్యా పరవిద్యా అని కావలసియుండగా **అన్యేభ్యోపి దృశ్యతే** (సి.కౌ.3422)+ (పా3.3.130) పాఅను వ్యాకరణసూత్రముచే పరశబ్దమునకు దీర్ఘమురాగా పరావిద్యా అని యేర్పడును. కావున పరవిద్యా, పరావిద్యా అను రెండు రూపములును సాధువులే అని గమనింపవలెను.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు హరిణముల కన్నులవంటి కన్నులు గలదని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున హరిణియొక్క ఉచ్చాటనము కోరబడుచున్నది.

శ్లో॥ అహన్తాఖ్యా మత్కం కబలయతి యా హన్త హరిణీ
హఠాత్సంవిద్రూపం హరమహిషి! సస్యాఙ్కురమసౌ।
కటాక్షవ్యాక్షేపప్రకటహరిపాషాణపటలై–
రిమాముచ్చైరుచ్చాటయ ఝటితి కామాక్షి! కృపయా॥ 57

ప్రతిపదార్థము :–

హరమహిషి	= శివుని పట్టపురాణివైన;
కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ!;
యా	= ఏది;
అహన్తాఖ్యా	= అహంకారనామము కలదో;
(సా–ఆ) అసౌ	= ఈ;
హరిణీ	= లేడి;
హఠాత్	= బలాత్కారముగా;
మత్కమ్	= నాకు సంబంధించిన;
సంవిద్రూపమ్	= జ్ఞానరూపమైన;
సస్యాంకురమ్	= పంటను;
హంత	= అయ్యో;
కబలయతి	= మ్రింగి వేయుచున్నది;
కటాక్షవ్యాక్షేపప్రకటహరిపాషాణ పటలైః	= క్రీగంటి ప్రసారములనెడి ఇంద్రనీలమణి పాషాణసమూహములచేత;
ఇమామ్	= దీనిని;
కృపయా	= దయతో;
ఉచ్చై	= బిగ్గఅగా;
ఝటితి	= శీఘ్రముగా;
ఉచ్చాటయ	= పాఱద్రోలుము.

తాత్పర్యము:–

శివుని పట్టపురాణీ! అహంకారమను పేరుగల లేడి నా జ్ఞానమను సస్యముయొక్క అంకురమును మ్రింగివేయుచున్నది. దీనిని నీ కటాక్ష ప్రసారములను ఇంద్రనీలమణి పాషాణ సమూహములతో శీఘ్రముగా దయతో పారద్రోలుము.

వివరణము :–

స్థూలదేహమునందు సూక్ష్మదేహమునకు చెందిన ప్రాణ, జ్ఞానేంద్రియ, కర్మేంద్రియ, మనోబుద్ధులయందు నేను అను అభిమానము అహంకార మనబడును. వేదాంతమున అహంకారము అని పిలువబడిన ఆ నేను అను అభిమానము తంత్రములందు **అహన్త** అని పిలువబడును. ఆ అహన్త అహమర్థమైన ఆత్మజ్ఞానము అను పంటమొక్కను మ్రింగివేయు హరిణిగా రూపింపబడుటచే, ఆత్మజ్ఞానము సస్యాంకురముగా రూపింపబడుటచే మరియు అమ్మవారి కటాక్ష వ్యాక్షేపములు హరిమణిపాషాణములుగా రూపింపబడుటచే నీ శ్లోకమున రూపకాలంకారమేర్పడి యున్నది. నేను పొట్టివాడను, పొడుగువాడను ఇత్యాదులు స్థూలదేహము. నేను అను అభిమానమునకు సంబంధించినవి. కావున అవి అహంకార(అహన్త) రూపములు. పొట్టి పొడుగు అన్నవి స్థూలదేహధర్మములే కాని అహమర్థమైన ఆత్మయొక్క ధర్మములు కావు. అట్లే నేను చూచుచున్నాను. మాట్లాడుచున్నాను ఇత్యాదులు సూక్ష్మదేహము భాగములైన జ్ఞాన కర్మేంద్రియములందుగల నేను అను అభిమానమునకు చెందినవి. కావున అవియు అహంకార (అహన్త) రూపములే. నేను సందేహించుచున్నాను అనునది మనస్సునందు **నేను** అను అభిమానమునకు చెందిన అహంకార(అహన్త) రూపము. నేను నిశ్చయించుచున్నాను అనునది బుద్ధియందు నేను అను అభిమానమునకు చెందిన అహంకారరూపము. జ్ఞానేంద్రియకృత్యములైన దర్శనాదులు ఆత్మకృత్యములుగా, కర్మేంద్రియకృత్యములైన వచనాదులు ఆత్మ కృత్యములుగా, మనః కృత్యమైన సందేహము ఆత్మకృత్యముగా, బుద్ధికృత్యమైన నిశ్చయము ఆత్మకృత్యముగా అభిమానించుట సూక్ష్మదేహాభిమానము. అట్లే నాకేమి తెలియదు అనునది కారణదేహము (అజ్ఞానము) నకు చెందిన అహంకారము (అహన్త)యొక్క రూపము. ఆత్మ ఈ దేహత్రయమునకు అతీతమైనది. అది ఏ కృత్యములను చేయదు. పొట్టి, పొడుగు, నలుపు, తెలుపు మొదలగు ధర్మములేవియు ఆత్మకు లేవు. పొట్టి పొడుగు మొదలగునవి స్థూలదేహ ధర్మములు. వచనాదులు సూక్ష్మదేహభాగమైన ఇంద్రియకృత్యములు. ఆకలిదప్పులు సూక్ష్మదేహభాగమైన ప్రాణములయొక్క ధర్మములు. సంశయము సూక్ష్మదేహభాగమైన మనస్సుయొక్క ధర్మము. నిశ్చయము సూక్ష్మదేహభాగమైన బుద్ధి ధర్మము. తెలియకపోవుట అనునది కారణదేహమైన అజ్ఞానముయొక్క స్వరూపము. వీని ధర్మములే ఆత్మధర్మములని

చెప్పుట ఆయన స్వానుభూతి ప్రకటనము. ఆ కామాక్షి మూకమహాకవి కెట్లు కనబడినది? నివ్వరిగింజ ముల్లువలె. **నీవారశూకవత్తన్వీ పీతా భాస్వత్యణూపమా** (మహానారా. 11.12) (నివ్వరిగింజ ముల్లువలె సన్ననైనది, అణువుతో తులతూగునది, పచ్చని కాంతి గలది) అని ఉపనిషత్తు చెప్పినది. ఆ యర్థమే **ప్రకటరుచినీవారకణికాప్రభాసధ్రీచీనామ్** అను విశేషణముచే చెప్పబడినది. ఇందులోని ప్రభ ఉపనిషత్వాక్కులోని పీతాభయే. ఇప్పటికి కుండలినియైన కామాక్షియొక్క రెండు లక్షణములు చెప్పబడినవి. ఒకటి ఆమె ప్రత్యగాత్మ, రెండు ఆమె సూక్ష్మకాంతి. మూడవ విశేషణము ప్రదళిత షడాధార కమలామ్ అనునది. ఆమెకు మూలాధారము. స్వాధిష్ఠానము, మణిపూరము, అనాహతము, విశుద్ధము, ఆజ్ఞా అను ఆఱు కమలములు ఆధారములుగా నున్నవని చెప్పి, ఆ కమలములను భేదించినదని చెప్పుచున్నది. ఈ కమలము లెచ్చట ఉన్నవి? సుషుమ్నానాడిలో ఉన్నవి. ఆ సుషుమ్నానాడి మూలమున **మూలాధారకమల** మున్నది. దానిలో గుదమునకు కించిదూర్ధ్వభాగమున నది ఉన్నది. దానిపైన ఉపస్థేంద్రియముయొక్క కించిదూర్ధ్వభాగమున స్వాధిష్ఠాన కమల మున్నది. దానిపైన నాభికి కించిదూర్ధ్వభాగమున **మణిపూరకమల** మున్నది. దానికి ఱొమ్ముయొక్క కించిదూర్ధ్వభాగమున **అనాహతకమల** మున్నది. దీనికి హృదయకమలము, సంవిత్కమలము అను నామాంతరములున్నవి. దానికి పైన కంఠదేశమున **విశుద్ధకమల** మున్నది. దానికిపైన భ్రూమధ్యమున **ఆజ్ఞాకమల** మున్నది. దానికి పైన **సహస్రారకమలము** మూర్ధమున ఉన్నది. అది ఏడవ కమలము.

కుండలిని ప్రయాణము మూలాధారకమలభేదనముతో ఆరంభమై సహస్రారములోని బిందుస్థానమైన చంద్రమండలమును వేధించుట (బలముగా తాకుట, అందలి అమృతమును తేనెటీగవలె తాగుట దాని అమృతము) తో ముగియును. ఈ తడియుట ఈ శ్లోకమున **పరపదేన్దుప్రవిగలత్సుధార్ద్రామ్** అను విశేషణము చెప్పుచున్నది. **సాధకుడు తన కుడికాలి మడమ బిడిపెను గుదము క్రిందనుంచి అందలి గాలినిపైకి త్రోయుటతో నిద్రించిన కుండలినిలో చలనము కలుగును** అని కొందఱు చెప్పెదరు. మూలాధారకమలము కర్ణిక యందు కులకుండల మొకటి యున్నదని, దానిలో నాగమువంటి కుండలి(ని) తలపెట్టుకొని తలక్రిందుగా నిద్రించుచుండునని అది గురువు అనుగ్రహము కలిగిన వారియొక్క శక్తి తన యందు పడుట అనగా శక్తిపాతముతో సాధకుని ప్రయత్నమేమియు లేకయే కుండలిని మేల్కొనునని మఱికొందఱు చెప్పెదరు. రెండు పక్షములలోను గురుకృప అనివార్యమే. కుండలిని (కామాక్షి) చేయు ఈ షట్కమల భేదనము నీ విశేషణము చెప్పుచున్నది. దీనిచే కుండలిని యొకశక్తి అని, అది ఊర్ధ్వముగా పోవుచు షట్కమలభేదనము నొనరించి సహస్రారము చేరి మరల మూలాధారము చేరునని తెలియుచున్నది. ఇట్లు రాక పోక లొనరించుట కుండలిని కృత్యము. మూలాధారకుండము అగ్నికుండము. ఈ కుండలిని అగ్నిశక్తియే కాక వాయుశక్తియునని తెలియవలెను. ఇది ఆరంభమున జీవరూపిణియై సహస్రారము చేరిన పిదప శివరూపిణి యగును. తానట్లగుటకే

పతతి	= పడునో;
అస్మై	= వీని కొఱకు;
కరముకులచూడాలముకుటా	= దోసిళ్ళు కిరీటములలోగల;
నముచిపరిపన్థిప్రభృతయః	= ఇంద్రాదులు;
కథంకారమ్	= ఎట్లు;
నమోవాకమ్	= నమోవచనమును;
న బ్రూయుః	= చెప్పకుందురు?

తాత్పర్యము:-

జాడ్యమును నశింపజేయగల నీ కటాక్షమును పండితు నందైనను, మూగయందైనను ఒక్క క్షణకాలము పడెనేని వాని కింద్రాదులు సైతము దోసిలొగ్గి నమస్కారము నెట్లు పలుకకుందురు?

వివరణము :-

అమ్మవారి కటాక్షము జ్ఞాన (చిత్) స్వరూపము. కావుననే అది జాడ్యమును అనగా అజ్ఞానమును నశింపజేయగలిగినట్టిది. ప్రకటజడిమక్షోద పటిమా అను విశేషణముయొక్క బలమువలన అమ్మవారి కటాక్షము చిత్స్వరూపమని స్పష్టమగుచున్నది. అదిగాక అమ్మవారి శరీరము చిద్ఘనము కావున దాని యందలి కటాక్షము చిత్తనుటలో సంశయమక్కఱలేదు. బుధుడనగా పండితుడు, జ్ఞాని, సాక్షరుడు, వాఙ్మివేత్త. అత్యల్ప వ్యుత్పత్త్యాది భేదము ననుసరించి కించిదర్థభేదము కలవైనను ఇవి పర్యాయపదములే అని చెప్పదగినవి. మూక శబ్దము వాగ్వ్యాపారరహితుని బోధించును. బొత్తిగా మాట్లాడలేని వాడైనను, బాగుగా మాట్లాడగలిగిన వాడైనను అమ్మవారి కటాక్షపాతమునకు పాత్రమైనచో వాని కింద్రాదులు నమస్సులు పలుకుచుందురు. అమ్మవారి దయకు పాత్రుడు కావలెనననిన వాడు స్తుతించిన వాడే కానక్కఱ లేదు. అట్లు వాక్కుతో స్తుతింపకపోయినను మూగయొక్క హృదయములోని భాషాభావములను అమ్మవారు గ్రహించి వానిలోని జ్ఞానమునకు వినయమునకు ప్రేమమునకు పరవశులై వానిని తనంత వాని నొనర్చును. అప్పుడు అమ్మవారికి నమస్కరించినట్లే ఇంద్రాదులు ఆమె కృపకు పాత్రుడైన అనగా కటాక్షము సోకిన వానికి నమస్సులను బలుకుచుందురు. నమస్సులను పలుకుట యనగా అష్టాంగములలో నొకటైన వాక్కుచే చేయబడు నమస్కారము. ముకుట మనగా కిరీటము. దాని చూడ దానిపై చివరిభాగము. దానిపై దేవతల దోసిళ్ళున్నవి. కరముకులములు అనగా దోసిళ్ళు. వానిని తమ కిరీటములపై పెట్టుకొని దేవత లమ్మవారి కృపకు పాత్రులైన వారికి నమస్కారము చెప్పుదురు. కరముకులముల కిరీటములపై పెట్టుకొని అష్టాంగాన్యతమములైన తల మరియు హస్తములతో చేయబడు నమస్కారము. తలను నేలపై మోపి నమస్కరించుట ఆ అష్టాంగములలోని తలతో చేయబడు నమస్కారము.

తలపై పెట్టుకొని చేసిన ఈ శ్లోకములోని దేవతల నమస్కారములో తల చేతులు వాక్కు అను మూడింటికి భాగము కలిగింపబడినది. తల చేతులు స్థూల దేహావయవములు. కావున దానిని కాయమను నొక కరణముగా లెక్కించి వాక్కును మరొక కరణముగా లెక్కించి అన్ని కర్మలు మనఃపూర్వకములే కావున మనస్సును కూడ మరొక కరణముగా లెక్కించిన ఈ శ్లోకములోని నమస్కారమునకు కూడ త్రికరణకృతత లభించును. నముచి యను నొక రాక్షసుని సంహరించి ఇంద్రుడు **నముచిపరిపన్థి** యైనాడు. కావున నముచి పరిపన్థి శబ్ద మింద్రుని బోధించును. ఎట్లు నమస్కారము చెప్పకుందురు? అను ఆక్షేపము వలన తప్పక నమస్కారము చెప్పెదరు అను అర్థము సిద్ధమగును. క్షణమ్ క్షోద అను శబ్దములలో పదాద్యనుప్రాస మున్నది. ముకుల ముకుట శబ్దములలో పదాది మధ్యానుప్రాస మున్నది. రెండవపాదమున కటాక్షః ప్రకట అను పదములలో యమకాలంకారమున్నది. మూడవపాదమున **క** వర్ణమైత్రి, నాల్గవ పాదమున **న** వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

అవ:- పై శ్లోకమును అమ్మవారి కటాక్షము సోకిన వారు ఇంద్రాదిదేవతా వంద్యులగుదురని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ కటాక్షపాత్రులైన మూకాదులకు అమ్మవారి కుండలినీ రూపమున కలిగిన దర్శనము (మూకమహాకవి స్వానుభూతి) చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రతీచీం పశ్యామః ప్రకటరుచినీవారకణికా-
ప్రభాసధ్రీచీనామ్ ప్రదళితషడాధారకమలామ్।
చరన్తీం సౌషుమ్నే పథి పరపదేన్దుప్రవిగల-
త్సుధార్ద్రాం కామాక్షీం పరిణతపరంజ్యోతిరుదయామ్॥ 59

ప్రతిపదార్థము :-

ప్రతీచీమ్ = అత్యన్తము ఆంతరయైన;
ప్రకటరుచినీవారకణికా = స్పష్టమైన కాంతిగల నివ్వరిగింజకాంతితో
ప్రభాసధ్రీచీనామ్ సమానమైన;
ప్రదళితషడాధారకమలామ్ = వికసింపజేయబడిన ఆఱు ఆధారకమలములుగల;
సౌషుమ్నే = సుషుమ్నా నాడికి చెందిన;
పథి = మార్గమున;
చరన్తీమ్ = విహరించుచున్న;
పరపదేన్దుప్రవిగలత్సుధార్ద్రామ్ = పరమపద చంద్రుని నుండి స్రవించు అమృతముచే తడిసిన;
పరిణతపరంజ్యోతిరుదయామ్ = పరిణమించిన పరంజ్యోతియొక్క ఉదయము గల;
కామాక్షీమ్ = కామాక్షీదేవిని;
పశ్యామః = దర్శించుచున్నాము.

తాత్పర్యము:-

సర్వాంతరయైన, నీవారబీజమువంటి తనుత్వకాంతులు గల, మూలాధారాది షట్కమలములు ఆధారములుగాగల, సుషుమ్నా మార్గమున విహరించు, సహస్రారచంద్రునినుండి స్రవించు అమృతధారచే ఆర్ద్రయైన పరంజ్యోతియొక్క ఉదయముగా పరిణమించు కామాక్షీదేవిని చూచుచున్నాము.

వివరణము :-

ఆత్మ సర్వాంతరమని ఉపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. ఆంతరములైన వానికన్నింటికి ఆంతరముగా నున్నది ప్రతీచి అని చెప్పబడును. ఈ బ్రహ్మాండములో నున్నది మన దేహము. దానిలోనివి ఇంద్రియములు. వానికిని లోననున్నది అంతఃకరణము. దానికిని లోననున్నది ప్రత్యగాత్మ లేక జీవాత్మ. **పరాంచిఖాని** అని కఠోపనిషత్తు ఇంద్రియములు పరాక్కులని చెప్పుచున్నది. పరాక్కులనగా బయట వస్తువులను పొందునవి. కావున ఇంద్రియములు వానిలోని ప్రత్యగాత్మను దర్శింపలేవు అని ఆ ఉపనిషత్తు తెలుపును. ఆ ఇంద్రియముల సాయముతో జీవాత్మ సమస్తవిషయములకు భోక్తగా నున్నది. స్వస్వరూపముగా నున్న తనలోని శుద్ధాత్మను మాత్రము దర్శింపలేకున్నది. మూకమహాకవి యిచ్చట సర్వాంతరము తనలోపలి వానినన్నింటికి లోననున్న ప్రత్యగాత్మను కామాక్షి అను నామాంతరముగల దానిని చూచుచున్నానని చెప్పుచున్నాడు. **ప్రత్యక్** శబ్దముయొక్క స్త్రీలింగరూపము **ప్రతీచీ** శబ్దము. ఆత్మ సర్వవ్యాపకమైన అన్నింటికి లోననున్న సూక్ష్మమైన బుద్ధి ఉపాధిగా గలిగి దానిలోనను ఉండుటచే అది అణువున కన్న అణువైనది. ఆత్మను గూర్చి **అణోరణీయాన్** (క.2-20) అని ఉపనిషత్తు చెప్పుట ఈ దృష్టితో సమంజసమే. లేనిచో మహత్తు కన్న మహత్తైనది. అణువుకన్న అణువగుట యెట్లుపపన్నమగును? మరొక వచనము **వాలాగ్రశతభాగస్య శతధా కల్పితస్య చ జీవో భాగస్య విజ్ఞేయః** (కేశముయొక్క చివరిభాగముయొక్క నూఱవ వంతులోని నూఱవవంతు పరిమాణముగల వాడు జీవుడని తెలియవలెను) అని చెప్పుటయు ఈ దృష్టితోడనే. తేలినదేమనగా కామాక్షీ దేవి ప్రతీచి అనగా ప్రత్యగాత్మ స్వరూపిణి. తదితర బుద్ధ్యాదులన్నియు పరాక్కులు. ఈమె ఒక్కరే ప్రతీచి. బ్రహ్మాండమున పిండాండము ఆంతరము. దానికన్న ఇంద్రియములు ఆంతరములు. వానికన్న బుద్ధి ఆంతరము. దానికన్న అమ్మవారు ఆంతర. దానికన్న ఆంతర మరియొకటి లేదు. కావున ఆమె సర్వాంతర. ఆమె దృష్టితో మిగిలినవన్ని బాహ్యములు, పరాక్కులు. వీనిలో బుద్ధియొక్కటే శమదమాది సంస్కృతమైన ప్రతీచియైన కామాక్షిని దర్శింపగలదు. మూకమహాకవి అట్టి తన బుద్ధితో ఆమెను దర్శించుచున్నాడని

మణిగణరుచామ్	= మణుల సమూహముల కాంతులకు;
పాటలైః	= పాటల పుష్పములచే;
శమ్పాలక్ష్మీమ్	= మెఱుపుతీవ కాంతిని;
ప్రాపయన్తీ	= కలిగించుచు;
కవిపరిషదామ్	= కవుల సమూహములయొక్క;
భాగ్యసీమా	= భాగ్యముల అవధియైన అమ్మవారు;
కమ్పాతీరే	= కమ్పానదీతీరమున;
జృమ్భతే	= జృమ్భించుచున్నది.

తాత్పర్యము:–

ఇంద్రాదుల కిరీటముల తన పాదపీఠములుగా చేయుచు కవిజనముల వాగ్గుమ్ఫనములను తోటలుగా చేయుచు మణిగణకాంతులకు పాటలపుష్పములచే మెఱుపు తీవ కాంతిని కలిగించుచు కవి సమూహముల పాలిటి భాగ్యసీమయైన అమ్మవారు కమ్పాతీరమున విజృమ్భించుచున్నది.

వివరణము :–

1) అమ్మవారి పాదములను ఇంద్రాది దేవతలు తమ కిరీటములపై ధరించుటచే ఆ కిరీటములే అమ్మవారి పాదములకు పీఠములైనవి. కవుల వాగ్గుమ్ఫనములు పుష్పగుచ్ఛములు మకరందము గలిగియున్నట్లు రసవంతములౌటచే వానిని తోటలుగా చేయుచున్న దమ్మవారు అనుటచే ఉపమాలంకారస్ఫూర్తి యేర్పడుచున్నది. అమ్మవారి దేహము నీలమణి కాంతుల విరజిమ్ముచు మేఘమువలె నుండగా ఆమె ధరించిన పాటల (ఎఱ్ఱని) పుష్పము లమ్మవారి మేన మెఱుపు తీగలల్లుకొన్నట్లు ప్రకాశించుచున్నవి అనుటచే **విద్యుల్లేఖేవ భాస్వరా** (మహానారా. 11. 12) అను శ్రుతి వాక్యార్థము మూడవపాదమున కొంచెము భంగ్యంతరముగా అనువదింపబడినది. కవి సమూహముల పాలిటి భాగ్యసీమయైన కమ్పాతీరమున విజృమ్భించుచున్నదని అమ్మవారు భాగ్యసీమగా భంగ్యంతరముగా చెప్పబడుటచే నీ శ్లోకమున పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడియున్నది. సవర్గముయొక్క ద్రావిడలిపిలో మహాప్రాణములకు వేరు లిపులు లేనందున ఈ శ్లోకమున ప్రాసము ఏర్పడి యున్నట్లు భావింపనగును.

2) మందాక్రాన్తామ్బుధిరసనగౌర్మో భనౌ తౌ గయుగ్మమ్। (4. 6. 7) ఇతి లక్షణమ్।

3) మహాకవి కాళిదాసు 'మేఘదూతము'ను ఈ వృత్తములోనే రచించినాడు.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు కవుల పాలిటి భాగ్యసీమగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున కవుల వాక్కులకు కల్పవల్లిగా ఆమె చెప్పబడుచున్నది.

మాటిమాటికి శివసంయోగమునో పక్షాంతరమున శివైక్యమునో పొంది ఆనందము ననుభవించుటకే ఈ యాతాయతములు చేయును. దప్పిక ఎంత తీవ్రమయిన జలము కడకు అంత వేగముగ పోవు వ్యక్తివలె చిరకాల సుప్త భుజగియైన కుండలినికి మెలకువ కలిగినంతనే సహస్రారములోని అమృతము కడకు వేగముగా నేగి దాని నాస్వాదించి తృప్త యగుచుండును. ఆ తృప్తి కొఱకే ఈ యాతాయతముల నొనరించును.

సుషుమ్నానాడిలో నా యాఱు కమలములున్నవి. కావున ఆ నాడి కమలిని అని చెప్పెదరు. సుషుమ్న కూర్ధ్వభాగమున సహస్రారకమల మున్నది. అది ఈ ఆఱు కమలములలో చేరదు. ఈ ఆఱింటికి కులమార్గమని, ఆ సహస్రారము అకులము అని చెప్పబడును. ప్రతి జీవుని శరీరమున ఈ కుండలిని ఉండును. కాని అది నిద్రించియే ఉండును. దీనికి వ్యష్టి కుండలిని అని పేరు. సమష్టికుండలిని పాతాళాదిసత్య (బ్రహ్మ) లోకమువఱకు ఊర్ధ్వగతి కలిగి ఉండును అని కొందఱు చెప్పెదరు. మూలాధార స్వాధిష్ఠానములు అగ్ని మండలము. అచట అగ్ని కుండలమున్నది. వానికి పైన నున్న మణిపూరానాహతములు సూర్యమండలము. అచటది సూర్యకుండలము. వానిపైన విశుద్ధాజ్ఞాకమలములు చంద్రమండలము. కుండలినీయోగసాధకులు దానిని గమ్యముగా చేసికొని సాధనము నొనరించెదరు. కుండలిని నచటకు తీసికొని పోగలిగిన వారు కుండలినితో సహ శివస్వరూపులనియే చెప్పబడుదురు. మూడు కుండలములు (చుట్లు) మరియొక సగము చుట్ట మొత్తము మూడున్నర చుట్లు కలిగియున్నందున నిది కుండలి(ని) అని చెప్పబడును. పైన చెప్పిన అగ్ని మండలముపైన బ్రహ్మగ్రన్థి అనగా స్థూలశరీరాభిమానముండును. దానిని భేదించుటతో సాధకునకు స్థూల శరీరాభిమానము తొలగును. సూర్యమండలము పైన విష్ణుగ్రన్థి ఉండును. దానిని భేదించుటతో సాధకునకు సూక్ష్మశరీరాభిమానము తొలగును. చంద్రమండలము పైన రుద్రగ్రన్థి ఉండును. దానిని భేదించుటతో సాధకునకు కారణ శరీరాభిమానము తొలగును. సాధకునకు చిత్కలైక్యము మూడు మండలములు దాటిన పిదప కలుగును. కుండలినికి **చిత్కల** అనియు పేరు.

అగ్ని శక్తి, వాయు(ప్రాణ)శక్తి, చంద్రకల, జీవరూపిణి, చిచ్ఛక్తి, చిత్కల అని కుండలిని తంత్రములలో బహు విధముల పేర్కొనబడినది. ఇంకను ఆమె నాదరూపిణి అనియు చెప్పబడినది. అగ్నిమండలమున కుమారివలె, సూర్యమండలమున యోషిత్తువలె, చంద్రమండలమున పతివ్రతవలె వ్యవహరించునని చెప్పబడినది. అత్తవారింటికి బయలుదేఱుకొత్తపెండ్లికూతురి రోదనమువలె ఆమె ధ్వనియుండునని, ఆ తరువాత యోషిత్తువలె, పుట్టింటిని కొంత మరచిన యోషిత్తువలె, ఆమె భర్త యిల్లే తన యిల్లుగా భావించు పతివ్రతవలె నుండి సహస్రారమున శివైక్యమున తనను తానే మఱచి (పతివ్రత అనగా పతి ననుభవించునది) యుండుననియు చెప్పబడినది. ఈ ఆఱు కమలములందు విభిన్నరూపనామములుగల శివునితో సంగమించుచునే యుండును. సౌందర్య

లహర్యాదులైన స్తోత్రములలో ఒక్కొక్క కమలమున ఆమెయొక్క, ఆమె భర్తయైన శివునియొక్క రూపనామములు భిన్న భిన్న ప్రకారములుగా చెప్పబడినవి.

మూలాధారము భూరూపము. స్వాధిష్ఠానము జలరూపము. మణిపూరము అగ్నిరూపము. అనాహతము వాయురూపము. విశుద్ధము ఆకాశరూపము. ఆజ్ఞ మనోరూపము. అని ప్రాచీన గ్రంథములు తెలుపుచుండగా సౌందర్యలహరిలో స్వాధిష్ఠానము అగ్నిరూపము, మణిపూరము జలరూపము అని భిన్నముగా చెప్పబడినది. ఒక్కొక్క కమలము దాటిన కొలది ఒక్కొక్క భూతముయొక్క జయము కలిగి ఆజ్ఞాకమలమును (మనోరూపమును) దాటుటతో సహస్రారమున శివసామరస్యము కలుగునని, శివతాదాత్మ్యము కలుగునని, శివైక్యము కలుగునని చెప్పబడినది. ఈ సహస్రారమునకు పరపదమని పరమపదమని పేర్లు. కౌలాచారులు (కౌలులు) మూలాధారముననే కుండలినిని పూజించుట నారంభించుచుండగా సమయాచారులు మణిపూరమున పూజ నారంభించెదరు. మఱియు మూలాధారము చతుర్దలము. వ శ ష స అను వర్ణములు దళములుగా కలిగియుండును. స్వాధిష్ఠానము బ భ మ య ర ల అను ఆఱు వర్ణములు దళములుగా కలిగి యుండును. మణిపూరము డ ఢ ణ త థ ద ధ న ప ఫ అను వర్ణములు దళములుగా కలిగి యుండును. అనాహతము క ఖ గ ఘ ఙ చ ఛ జ ఝ ఞ ట ఠ అను పన్నెండు వర్ణములు దళములుగా కలిగియుండును. విశుద్ధము అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ ఏ ఐ ఓ ఔ అం అః అను పదాఱు అచ్వర్ణములు దళములుగా కలిగియుండును. సహస్రారము మాత్రము సర్వవర్ణములు దళములుగా కలిగి యుండును. లలితాసహస్రనామ స్తోత్రము విశుద్ధ్యానాహతాద్యాజ్ఞాంత కమలదళములకు అనగా వర్ణముల యందు ఆది వర్ణము లాదిగా నున్న అమృతాది నామములు గల శక్తులున్నవని చెప్పుచున్నది. వర్ణములుకు మాతృకలని పేరున్నను మొత్తము వర్ణములమాల కూడ మాతృకనియు చెప్పబడినది.

ఈ విధముగా కుండలిని **సమస్తవర్ణాత్మకనాదరూపిణి** అని చెప్పబడినది. మఱియు మూలాధారమున పరావాక్కు అను బీజనప ప్రకటనము నంది స్వాధిష్ఠానమున కొంచెము లావెక్కి మణిపూరమున ద్విధావిభాగమున కలిగి **పశ్యన్తీ** రూపమును పొందును. అనాహతమున ద్విధా విభక్తమై వినబడని యుచ్చారణము కలిగి **మధ్యమ**గా పేర్కొనబడును. విశుద్ధమున స్పష్టముగా వినబడు నుచ్చారణమును పొంది **వైఖరీ** నామము నొందును. కొందఱు సహస్రారమున పరగా లలాటమున పశ్యన్తిగా, భ్రూమధ్యమున మధ్యమగా, విశుద్ధమున వైఖరిగా ఒకే వాక్కు చతుర్విధ రూపమున కలిగి యుండునని చెప్పెదరు. వాక్కు మాతృ (పార్వతీ) స్వరూపమని అర్థము. పితృస్వరూపమని కాళిదాసు కూడ రఘువంశ ప్రథమశ్లోకమున సూచించియున్నాడు. వాక్కు నుండి యనగా మాతృకా వర్ణములనుండియే జగములోని అన్ని పదార్థములు యుత్పత్తి జరుగునని తంత్రశాస్త్రజ్ఞుల అభిప్రాయము. ఈ విధముగా కుండలిని పరావాక్కు(నాద) రూపయని చెప్పబడినది. పై వివరమును

పరిశీలింపగా అగ్ని, వాయు, నాదాద్యుపాధికమైన ప్రత్యగాత్మయే కుండలిని అని తేలును. ఈ ఆఱు కమలములలో సాకిన్యాది యోగినులు కూడ ఉందురని చెప్పబడినది. ఇది అంతయు **ప్రదళితషడాధారకమలామ్** అను విశేషణముయొక్క వివరణము. కుండలిని మూలాధారాద్యాజ్ఞా పర్యంతము జీవరూపిణిగా నుండి సహస్రారమున శివైక్యమునంది శివరూపిణిగా నుండును. సహస్రారకమలము పరచంద్రుని, పరశివుని (ఇరువురకు సోమ నామము కలదు) స్థానము. అక్కడకు చేరిన కుండలిని పరంజ్యోతిరుదయగా పరిణతి నందునని ఈ శ్లోకము చివఱి విశేషణము చెప్పుచున్నది. కుండలినీ సాధన రూప యోగాభ్యాస మొనర్చిన యోగులు పైన చెప్పబడిన కుండలినిని దర్శించెదరు. మూకమహాకవి అట్లు దర్శించుటను **పశ్యామః** అను క్రియా పదము తెలుపుచున్నది. అట్లు దర్శించుట అయోగులకు సాధ్యము కాకున్నను మానసికమైన భావనము నొనరించి యథోచిత ఫలము నొందగలరు. అట్లొందవలెనను ఉద్దేశముతో ఈ శ్లోకమును కొంత దీర్ఘముగా వివరించుట జరిగినది.

అవ:- 1. పై శ్లోకమున కామాక్షీదేవియొక్క కుండలినీస్వరూపము నీవార శూకవత్తన్వీ, పీతా భాస్వత్యణూపమా అను శ్రుత్యర్థము అనువదింపబడినది. ఈ శ్లోకమున **విద్యుల్లేఖేవభాస్వరా** అను ఆ శ్రుతిలోని మరొక వాక్యముయొక్క అర్థమనువదింపబడినది.

2. పై శ్లోకముతో శిఖరిణీచ్ఛందమున ఇరువది శ్లోకములు పూర్తియైనవి. ఈ శ్లోకమునుండి మన్దాక్రాంతవృత్తమారంభింపబడుచున్నవి.

శ్లో॥ జమ్భారాతిప్రభృతిముకుటీః పాదయోః పీఠయన్తీ
గుమ్ఫాన్వాచాం కవిజనకృతాన్స్వైరమారామయన్తీ।
శమ్పాలక్ష్మీమ్మణిగణరుచాం పాటలైః ప్రాపయన్తీ
కమ్పాతీరే కవిపరిషదాం జృమ్భతే భాగ్యసీమా॥ 60

ప్రతిపదార్థము :-

జమ్భారాతిప్రభృతిముకుటీః = ఇంద్రాదుల కిరీటములను;
పాదయోః = పాదములయొక్క;
పీఠయన్తీ = పీఠముగా చేయుచున్న;
కవిజనకృతాన్ = కవిజనులచే చేయబడిన;
వాచామ్ = వాక్కులయొక్క;
గుమ్ఫాన్ = గుత్తులను;
స్వైరమ్ = స్వేచ్ఛగా;
ఆరామయన్తీ = తోటగా చేయుచు;

ఊరీకుర్వన్	=	అంగీకరించుచు;
నయనయుగలే	=	కనుదోయియందు;
పాథోజానామ్	=	కమలములయొక్క;
పారిపన్థ్యమ్	=	శత్రుత్వమును;
వితన్వన్	=	చేయుచు;
రుచా	=	కాంతితో;
మేఘశైలీమ్	=	మేఘముల పద్ధతిని;
మోఘయన్	=	వ్యర్థమొనర్చుచు;
శిరసి	=	శిరమునందు;
కోకద్వేషమ్	=	చక్రవాకపక్షులతోడి ద్వేషమును (చంద్రుని);
కలయన్	=	ధరించుచు;
కః+అపి	=	ఒకానొక;
విద్యావిశేషః	=	విద్యావిశేషము;
కమ్పాతీరే	=	కంపానదీ తీరమున;
విహరతి	=	విహరించుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

స్తనప్రదేశమున కొండల చాతుర్యమును అంగీకరించుచు, కన్నుదోయి యందు కమలములతోడి విరోధమును చేయుచు, కాంతితో మేఘశైలిని వ్యర్థమొనర్చుచు, చక్రవాకపక్షులందు ద్వేషముకల చంద్రుని శిరమున ధరించుచు ఒకానొక విద్యావిశేషము కమ్పానదీతీరమున విహరించుచున్నది.

వివరణము :-

స్తన ప్రదేశము కొండల చాతురి యుక్క ఊరీకరణము అనుకూల క్రియ, నయనయుగమున కన్నుదోయియొక్క పారిపన్థ్యము నొనర్చుట ప్రతికూల క్రియ. ఇవి రెండును పరస్పరవిరుద్ధక్రియలుగా నున్నవి. అమ్మవారి ఆ స్తన నయనములకు భూధర పాథోజ సాదృశ్యమునే వ్యక్తీకరించుటచే ఉపమాలంకార స్ఫూర్తి యున్నది. అట్లే కాంతితో మేఘశైలిని మోఘీకరించుట (వ్యర్థమొనర్చుట) ప్రతికూలక్రియ. శిరసున కోకద్వేషమును అనగా చంద్రుని ధరించుట అనుకూల క్రియ. ఈ రెండు విరుద్ధక్రియలును చేయుటలో విద్దూర మేమియు లేదు. కాంతితో మేఘశైలిని మోఘీకరించుట సాదృశ్యమునే వ్యక్తీకరించును. ఉపమాలంకారమునే స్ఫురింపజేయుచున్నది. ఆ మేఘములు చంద్రుని దాచివేసి ఆతనిని మోఘీకరింపజేయగా ఈమె తల యందలి కుంతలములు ఆ మేఘముల పోలియున్నను చంద్రుని మాత్రము ప్రకటించి ఆతని ప్రకాశమును బయల్పఱచుట ద్వారా ఆతనికి సార్థకతనే కలిగించుచున్నవి అను వ్యతిరేకాలంకారవ్యక్తి ఉత్తరార్థమున నున్నది.

శ్లో॥ చన్ద్రాపీడాం చతురవదనాం చఞ్చలాపాఙ్గలీలాం
కున్దస్మేరాం కుచభరనతాం కున్తలోద్ధూతభృఙ్గామ్।
మారారాతేర్మదనశిఖినమ్మాంసలం దీపయన్తీం
కామాక్షీం తాం కవికులగిరాం కల్పవల్లీముపాసే॥ 61

ప్రతిపదార్థము :-

చన్ద్రాపీడామ్	=	చంద్రుడు శిరోభూషణముగాగల;
చతురవదనామ్	=	చాతుర్యముగల ముఖముగల;
చంచలాపాంగలీలామ్	=	చంచలములైన క్రీగంటి విలాసములు గల;
కుందస్మేరామ్	=	మొల్లమొగ్గలవంటి చిఱునవ్వుగల;
కుచభరనతామ్	=	కుచముల బరువుతో వంగియున్న;
కుంతలోద్ధూతభృంగామ్	=	కేశములచే వెడలగొట్టబడిన తుమ్మెదలుగల;
మారారాతేః	=	శివునియొక్క;
మదనశిఖినమ్	=	కామాగ్నిని;
మాంసలమ్	=	హెచ్చిన దానినిగా;
దీపయన్తీమ్	=	మండించుచున్న;
కవికులగిరామ్	=	కవుల గుంపుల వాక్కులకు;
కల్పవల్లీమ్	=	దేవతాలతయైన;
తామ్	=	ఆ;
కామాక్షీమ్	=	కామాక్షీ దేవిని;
ఉపాసే	=	ఉపాసించుచున్నాను.

తాత్పర్యము:-

చంద్రశేఖర, చతురవదన, చంచలములైన క్రీగంటి చూపుల విలాసములు గల మొల్ల మొగ్గలు వికసించినట్లు నవ్వు, స్తనముల భారముచే వంగిన, కేశములచే వెడల గొట్టబడిన తుమ్మెదలుగల, శివుని కామాగ్నిని హెచ్చుగా నుద్దీపింప జేయుచున్న, కవికులముల వాక్కులకు కల్పవల్లియైన కామాక్షీ దేవి నుపాసించు చున్నాను.

వివరణము :-

శివుడు చంద్రశేఖరుడు. శివుని అర్ధాంగి కావున అమ్మవారు కూడ చంద్రశేఖర, ఆమె చతురవదన. ఆమె చతురముగా మాట్లాడు నేర్పుగలది. వదనమనగా మాట్లాడునది. మాట్లాడు ముఖమున చాతుర్య మనగా చతురముగా మాట్లాడుటయే. ఆమె చూపుల విలాసములట్టివి. ఆమె దంతములు మొల్లమొగ్గలవలె నున్నవి. ఆమె నవ్వినప్పుడు మొల్లలు వికసించినవా యున్నట్లుండును. ఈ విశేషణమున నీ సంభావనము వ్యంగ్యమగుటచే

నుత్ప్రేక్షాలంకార స్ఫూర్తియేర్పడి యున్నది గదా! ఆమె కేశములతో తుమ్మెదల వెడలగొట్టిన దనుటచే ఉపమాన తిరస్కారము తోచుటచే నీ శ్లోకమున ప్రతీపాలంకారమేర్పడియున్నది. మారారాతి (మన్మథుని శత్రువు) శివుడు. ఆయన ఎదలోనే అధికముగా కామాగ్నిని అమ్మవారు మండింపజేయుచున్నది. ఇట్లనుటలోని విరోధము ఆమె మహిమను తెలుపుచున్నది. కవికులములనగా కవుల గుంపులు. వారి వాక్కులకామె కల్పవల్లి యనగా ఆమె యనుగ్రహముచే ఎంతటి గహన విషయములైనను మనోహరముగా తెలుపు **వాక్కులధార** వారి కేర్పడుననుట ఈ విశేషణముయొక్క సారాంశము. కామాక్షి నుపాసించుచున్నా ననగా కోర్కెల తీర్చు ఆమె కన్నులనుగాని తన కోర్కెను దీర్చుటకు కన్నులలో దానిని నింపుకున్న దానినిగా నిను ధ్యానించుచున్నానని చివటి వాక్కునకు అర్థము. ఈ శ్లోకమున మొదటిపాదమున **చ** వర్ణమైత్రి, రెండవపాదమున **కు** వర్ణమైత్రి, మూడవపాదమున **మ** వర్ణమైత్రి, నాల్గవపాదమున **క** వర్ణమైత్రి అన్ని సమాసముల ఆరంభమునను ఉన్నందు వలన పదాద్యనుప్రాసమేర్పడియున్నది.

అవ॥:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు కవికుల వాక్కుల కల్పవల్లీ అని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున కవికల్పవల్లి యని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కాలామ్భోదప్రకరసుషమాం కాన్తిభిస్తర్జయన్తీ
కల్యాణానాముదయసరణిః కల్పవల్లీ కవీనామ్।
కన్దర్పారేః ప్రియసహచరీ కల్మషాణాం నిహన్త్రీ
కాఞ్చీదేశం తిలకయతి సా కాపి కారుణ్యసీమా॥ 62

ప్రతిపదార్థము :-

కాలామ్భోదప్రకరసుషమామ్	= కాలమేఘముల గుంపుయొక్క కాంతిని;
కాన్తిభిః	= కాంతులతో ;
తర్జయన్తీ	= బెదిరించుచున్న;
కల్యాణానామ్	= శుభములయొక్క;
ఉదయసరణిః	= ఉదయించు మార్గము;
కవీనామ్	= కవులకు;
కల్పవల్లీ	= దేవతాలత;
కందర్పారేః	= శివునియొక్క;
ప్రియసహచరీ	= ప్రియభార్య;
కల్మషాణామ్	= పాపములయొక్క;
నిహన్త్రీ	= నాశమును చేయునది;

సా	= ఆ;
కా+అపి	= ఒకానొక;
కారుణ్యసీమా	= దయయొక్క అవధియైన అమ్మవారు;
కాంచీదేశమ్	= కాంచీనగర ప్రదేశమును;
తిలకయతి	= అలంకరించుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

తన కాంతులతో కాలమేఘసమూహకాంతులను బెదిరించుచున్న, శుభములకు దయామార్గమైన, కవులకు కల్పలతయైన, శివుని ప్రియభార్యయైన, పాపముల నశింపజేయు, నొకానొక దయావధియైన అమ్మవారు కాంచీనగర ప్రదేశభూమికి తిలకమైయున్నది.

వివరణము :-

ఉపమానమైన కాలమేఘముల గుంపుయొక్క కాంతిని బెదరించుచున్న దనుటలో ఉపమానతిరస్కారవ్యక్తి ఉన్నందున ప్రతీపాలంకార మేర్పడి యున్నది. కల్యాణములుదయించు మార్గమమ్మవారని రూపించుటచే రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. కవులకు కల్పవల్లీ యనుటలోనను ఆ రూపకాలంకారమే యున్నది. అమ్మవారుండుటచే కాంచీనగర ప్రాంతభూమికే శోభ కలిగినది. అలంకారములలో తిలకము శ్రేష్ఠము. కావున అమ్మవారిని మించిన విశేషమేమియు నా ప్రాంతమున లేదని తెలియును. ఈ శ్లోకమున అన్ని పాదములలోనను కవర్ణమైత్రి ఉన్నది. అందువలన పదాద్యనుప్రాసాలంకార మేర్పడియున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అవయవముల వర్ణింపక అవయవియైన అమ్మవారే వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి అవయవములైన స్తననయన యుగములు వర్ణింపబడుచున్నవి.

శ్లో॥ ఊరీకుర్వన్నురసిజతటే చాతురీం భూధరాణాం
పాథోజానాం నయనయుగలే పారిపన్థ్యం వితన్వన్।
కమ్పాతీరే విహరతి రుచా మోఘయన్మేఘశైలీం
కోకద్వేషం శిరసి కలయన్ కోఽపి విద్యావిశేషః॥ 63

ప్రతిపదార్థము :-

ఉరసిజతటే	= స్తన ప్రాంతమున;
భూధరణామ్	= కొండలయొక్క;
చాతురీమ్	= చాతుర్యమును;

తాత్పర్యము:-

సంసారసముద్రమున నుండు భక్తిసంపన్నులు ఆ సముద్రమును దాటుటకు వంతెన నీ అందమైన కటాక్షముల మాల. అదియే నీలోత్పలమయమైన విలాసములు గల మన్మథుని పతాక. శివుని కన్నులకు నల్లని కాటుకల వరుస ఆ కటాక్షమాల నా దుః ఖమును నశింపజేయుగాక!

వివరణము :-

సంసారసముద్రమునందలి ఒక దీవి మనుష్యలోకము. దేవతాది లోకములును అందులోని దీవులే. అమ్మవారి లోకము ఇందులోని దీవులలో చేరినది కాదు. ఇందులోని దీవులలో నొకదానికి మరొకదానికి ఎక్కువ దూరము లేదు. కావున ఈ దీవుల పరస్పర యాతాయాతములు ఈదుట ద్వారా జరుగును. ఒక లోకమునుండి మరొకలోకమును చేరుట పునర్జన్మ. ఒక్కొక్కప్పుడు ఒక దీవిలోననే పునర్జన్మ నందవచ్చును. మరొక లోకమును చేరుట కాతివాహికులుగా(కొంపోవు వారు) ఉత్తరాయణాద్యభిమానదేవత లుందురు. కొంతకాలము ఆయా లోకములలో ఉండి చివటికి మనుష్యలోకమునకే వచ్చెదరు. పడవ ప్రయాణమున ఈదుటలో నాయాసము ప్రమాదములు కలుగు నవకాశమున్నది. అమ్మవారి లోకమునకు చేరుకొనవలెననిన భక్తి కావలెను. భక్తి కలిగినంతనే ఈ సంసారసముద్రము యొక్క బాధ చాల వరకు తొలగిపోవును. ఇక పరమపదమైన అమ్మవారి లోకమును చేరుకొనిన ఇక భవ సముద్రములోని జీవులకు తిరిగి వచ్చుట యను మాటకే అవకాశము లేదు. ఇది ఉత్తరాయణ మార్గము. భక్తి కలిగిన చాలును. ఇక పరమపదమైన సంసార సముద్రమున కావలనున్న అమ్మవారి లోకము చేరుకొన్నట్లే. అమ్మవారి కటాక్షమాల భక్తికలవారికి మాత్రమే లభించు నొక వంతెన. అది మరకతమణి నిర్మితమట్లు మిక్కిలి దృఢమైనది. కావున కూలిపోవు నవకాశము లేదు. సేతువు మీదుగా ప్రయాణము చేయుటలో నెట్టి ప్రమాదము నుండదు. అమ్మవారి చూపులు నల్లనివి. కావున ఆ కటాక్షమాల మరకతమణిమయమని చెప్పబడినవి. అమ్మవారి కటాక్షమాల మన్మథుని కువలయపుష్పమయమైన పతాక. మన్మథునకు నీలోత్పలమయ బాణము ప్రసిద్ధముగా నున్నది. ఆయన పతాక కువలయ మయమని చెప్పబడినది. అమ్మవారు కాంచీభూష అనగా కాంచీనగరమున కలంకారము. మరొక అర్థము అమ్మవారి నడుమున కాంచి (ఒడ్డాణము) యున్నదని, అమ్మవారు శివుని చూపులకు కాలాంజనము. కాలాంజనము (నల్లని కాటుక) కన్నులకు పూసికొన్నచో (కంటి అందము పెరుగుట యేకాక) కంటిమంట తగ్గి కన్నులు చల్లబడుట ఆయుర్వేద సిద్ధము. కామారియైన శివునకు మన్మథుని పతాక కనబడగానే కంటి మంట హెచ్చవలెను. ఎన్నడో భూతకాలమున అట్లు హెచ్చి మన్మథునాతడు బూది చేసినాడు. కాని ప్రస్తుతము శివుని కాతనిపై ద్వేషము లేదు. పైగా తన ప్రియురాలైన కామాక్షీ దేవి కన్నులలో ఎదలో ఉన్నాడని తన ప్రియురాలి ఆశ్రితుడని

చంద్రుడనక కోకద్వేష మనుట, అమ్మవారనక విద్యావిశే, మనుట పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడుటకు కారణములు. ప్రథమ పాదమున 1-5 వర్ణములైన ఉకారములమైత్రి, ద్వితీయ పాదమున 1-11 వర్ణములైన పకారములమైత్రి, నాల్గవ పాదమున 1-11 వర్ణములైన కోకారముల మైత్రి ఉన్నవి. మూడవ పాదమున మోఘయ న్మేఘశైలీమ్ అనుటలో వృత్త్యనుప్రాస మున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు ఏదో ఒక విద్యావిశేషమని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ విద్యావిశేషము **మన్మథవిద్య** అని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కాఞ్చీలీలాపరిచయవతీ కాపి తాపిఞ్ఛలక్ష్మీ-
ర్జాడ్యారణ్యే హుతవహశిఖా జన్మభూమిః కృపాయాః।
మాకన్దశ్రీర్మధురకవితాచాతురీకోకిలానాం
మార్గే భూయాన్మమ నయనయోర్మాన్మథీ కాపి విద్యా॥ 64

ప్రతిపదార్థము :-

కాంచీలీలాపరిచయవతీ	= కాంచీనగర విలాసములతో పరిచయముగల;
కా+అపి	= ఒకానొక;
తాపించలక్ష్మీః	= తమాల కాంతి;
జాడ్యారణ్యే	= జడత్వమను అడవియందు;
హుతవహశిఖా	= అగ్నిజ్వాల;
కృపాయాః	= దయయొక్క ;
జన్మభూమిః	= పుట్టుచోటు;
మధురకవితాచాతురీకోకిలానామ్	= మధురకవితాచతురులనే కోకిలలకు;
మాకందశ్రీః	= చూతలక్ష్మి;
కా+అపి	= ఒకానొక ;
మాన్మథీ	= మన్మథునకు చెందిన;
విద్యా	= విద్య;
మమ	= నాయొక్క;
నయనయోః	= కన్నులయొక్క;
మార్గే	= మార్గమున;
భూయాత్	= ఉండుగాక!

తాత్పర్యము:-

కాంచీనగర విలాసముల పరిచయముగల ఒకానొక తమాలవృక్షలక్ష్మి,

జాడ్యమను అడవియందలి అగ్నిజ్వాల, దయయొక్క జన్మభూమి, మధుర కవితా చతురులను కోకిలలకు చూతలక్ష్మి, మన్మథవిద్య అని చెప్పదగిన అమ్మవారు నాకు కనబడుగాక!

వివరణము :-

తమాలవృక్షలక్ష్మి అడవిలో నుండును. కాని దానికి కాంచీనగర విలాస పరిచయము గలిగి నాగరికయైనది అమ్మవారే. ఈ ప్రపంచ మంతయు జడము. అదియే ఇచట జాడ్యారణ్యముగా రూపింపబడినది. ఆ అరణ్యమును కాల్చివేయు అగ్నిజ్వాల అమ్మవారే. ఆమె దయయొక్క పుట్టిల్లనియే చెప్పనగును. ఏలననగా అంత దయ ఏ దేవతయందును కానము. పురుషులు కఠినులు. కావున పురుష దేవతలలో అంత దయ కానరాకపోవుట విచిత్రము కాదు. స్త్రీ దేవతలలో కూడ మరొకరి కంత దయ లేదు. కావున అమ్మవారే దయకు పుట్టిల్లుగా చెప్పబడినది. ఆ దయనే మిగిలిన దేవతలు కొంతకొంత తీసికొని పోయి దయగలవారని చెప్పబడినారు. అంతే. దయ పుట్టుచోటు మాత్ర మమ్మవారే. అనగా దయ కామె గని. ఎంత ఎంత ఎందరు కొనిపోయినను అనగా ఎంత దయ నెన్ని కోట్లమందికి ప్రసాదించినను అది తరుగదు. అందుండి కొంత కొంత తీసుకొని దయగల వారని పేరొందిన దేవతల దయ తఱిగి పోవలసినదే కాని అమ్మవారి దయ అనంతముగా ప్రసాదింపబడినను దాని కంతము కలుగదు. లేదు కూడ.

మామిడి వృక్షముల లక్ష్మిని చూడగానే మధుర కవితాచాతురీ కోకిలలు వచ్చి ఆశ్రయించునని సూచింపబడినది. వాస్తవమునకు అమ్మవారి నాశ్రయించినవే మధురకవితలు. అవి హృదయములలో నుండి పెల్లుబికి వచ్చును. అతిశయోక్తిచ్ఛాయతో ఆశ్రయాశ్రయి భావము మార్చి చెప్పబడినది. అమ్మవారిని మన్మథు డే విద్యతో నుపాసించినాడో ఆ విద్య మన్మథవిద్య. మన్మథుడావిద్యకు ద్రష్ట కావున ఆ విద్య కాతడు ఋషి, అది **కాదివిద్య** అనియు చెప్పబడును. విద్యకు తదుపాస్యదేవతకు అభేదమును భావించుట తంత్రశాస్త్రసమ్మతము. అందుచేత అమ్మవారే ఇచట మన్మథవిద్య అని చెప్పబడినది. ఇదిగాక అమ్మవారు మన్మథవిద్యగా మన్మథుని యెదలో సాక్షాత్కరించినది. అందవలననే మన్మథుడావిద్యకు ద్రష్ట యని చెప్పబడినాడు. ఇట్లు అమ్మవారే విద్యారూపము నందినది. విషయమైన అమ్మవారిని చెప్పక విషయియైన తాపించలక్ష్మిగా, కృపాజన్మభూమిగా, జాడ్యారణ్యాగ్నిశిఖగా, మధురకవితాచాతురీ కోకిలలకు చూతలక్ష్మిగా, చెప్పబడినందున రూపకాతిశయోక్తి మాలాలంకారమేర్పడినదని చెప్పవచ్చును.

విద్య దర్శింపబడవలెనని రూపవతియైన అమ్మవారుగా పరిణామ మొందవలసి యున్నందున పరిణామాలంకారవ్యక్తియు నీ శ్లోకమున నున్నది. తాపించములు, మాకందములు వృక్షములే. కావున వనసంబంధులు. అట్లే అగ్ని శిఖ అడవులలో దావాగ్నిశిఖగా వెలుగొందుచుండు కారణమున అదియు వనసంబంధియే. కావున

కాంచీలీలాపరిచయవతీ అను విశేషణ మన్నింటికి వర్తించునని చెప్పవచ్చును. ప్రథమార్ధమున 1-11 వర్ణముల మైత్రి పాటింపబడినది. మొదటిపాదమున క వర్ణమైత్రి, రెండవ పాదమున జ వర్ణమైత్రి, మూడవపాదమున 1-5 ను వర్ణముల మైత్రి, నాలుగవపాదమున 1-5-11 ను వర్ణముల మైత్రి మొత్తము శ్లోకమున కెంతో శోభను చేకూర్చుచున్నవి.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు మన్మథ విద్యగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున మన్మథ పతాకగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సేతుర్మాతర్మరకతమయో భక్తిభాజాం భవాబ్ధౌ
లీలాలోలా కువలయమయీ మాన్మథీ వైజయన్తీ।
కాఞ్చీభూషా పశుపతిదృశాం కాపి కాలాఞ్జనాలీ
మత్కం దుఃఖం శిథిలయతు తే మఞ్జులాపాఙ్గమాలా॥ 65

ప్రతిపదార్థము :-

మాతః = అమ్మా!
తే = నీయొక్క;
మంజులాపాంగమాలా = అందమైన కటాక్షముల మాల;
మరకతమయః = మరకతమణిమయమైన;
భవాబ్ధౌ = సంసారమను సముద్రమునందు;
భక్తిభాజామ్ = భక్తికలవారికి;
సేతుః = వంతెన;
లీలాలోలా = విలాసములచే చంచలమైన;
కువలయమయీ = నీలోత్పలమయమైన;
మాన్మథీ = మన్మథునకు సంబంధించిన;
వైజయన్తీ = పతాక;
పశుపతిదృశామ్ = శివుని కన్నులకు;
కాలాంజనాలీ = నల్లని కాటుకల వరుస;
కాంచీభూషా = కాంచీనగరపు అలంకారము;
మత్కమ్ = నాకు సంబంధించిన;
దుఃఖమ్ = దుఃఖమును;
శిథిలయతు = నశింపజేయుగాక.

ప్రకాశింపవు. అట్లే ఆమె పాదమున (వికచకమలమున) హంసలధ్వని (మంజీరనాదము అందెల చప్పుడు) వెలార్చుచున్నది. రెండవపాదమున మెఱపుతీగ (మందహాసము) తుమ్మెదల మాలను (చూపుల వరుస)ను ప్రకాశింపజేయుచున్నదని చెప్పవచ్చును. ప్రథమ పాదమున **క** వర్ణమైత్రి, రెండవపాదమున **మ** వర్ణమైత్రి, నాల్గవపాదమున **క** వర్ణమైత్రి ఉన్నవి. **మధ్యేసౌదామిని** అనుచోట యతి భంగము కనిపించుచున్నది. అమ్మవారని చెప్పక భంగ్యంతరముగా కారుణ్యలక్ష్మియని చెప్పుటచే నీ శ్లోకమున పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడియున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున విరోధాభాసము ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున కూడ ఒక విధమైన విరోధము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ చిత్రం చిత్రం నిజమృదుతయా భర్త్సయన్పల్లవాలీం
పుంసాం కామాన్భువి చ నియతం పూరయన్పుణ్యభాజామ్।
జాతశ్శైలాన్నతు జలనిధేః స్వైరసఞ్చారశీలః
కాఞ్చీభూషా కలయతు శివం కోఽపి చిన్తామణిర్మే॥ 68

ప్రతిపదార్థము :–

చిత్రమ్ చిత్రమ్	= ఇది మిక్కిలి చిత్రము;
నిజమృదుతయా	= తన మెత్తదనముచేత;
పల్లవాలీమ్	= చిగుళ్ళవరుసను;
భర్త్సయన్	= బెదరించు;
పుణ్యభాజామ్	= పుణ్యవంతులైన;
పుంసామ్	= పురుషులయొక్క;
కామాన్	= కోర్కెలను;
భువి చ	= భూమియందును;
నియతమ్	= తప్పక;
పూరయన్	= పూరించుచున్నను;
శైలాత్	= కొండనుండి;
జాతః	= పుట్టినది;
తు	= కాని;
జలనిధౌ	= సముద్రమునుండి;
న	= కాదు(పుట్ట లేదు);
స్వైరసంచారశీలః	= స్వేచ్ఛగా సంచరించు స్వభావము కలది;
కాంచీభూషా	= కాంచీ నగరాలంకారమైన;

మీదు మిక్కిలి అభిమానము కలిగినది. ఆ అభిమానముతో కువలయమయమై కాలాంజనమై ఆ కటాక్షమాల శివుని కన్నుల కెంతయో హాయి నిచ్చుచున్నది. ఇది వర్తమానకాలిక విషయము. సేతువుగా, వైజయన్తిగా, కాలాంజనాలిగా రూపణము చేయుటచేతను ఆ ఆరోప్యమాణములు దుఃఖశిథిలీకరణమునకై అమ్మవారు మంజులాపాంగ మాలగా పరిణమించుటచే ఈ శ్లోకమున పరిణామాలంకార మేర్పడియున్నది. సేతుర్మాతః అను పదముల జంటలో పదాంతానుప్రాస మున్నది. లీలాలోలా కువలయమయీ, కాలాంజనాలీ పదములలో లకార ప్రాచుర్యముచే వృత్త్యనుప్రాస మేర్పడియున్నది. మూడవ పాదమున **క** వర్ణమైత్రి, నాల్గవపాదమున **మ** వర్ణమైత్రి ఉన్నవి.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి కటాక్షములు లీలా(విలాస)లోలములని చెప్పబడినవి. ఈ శ్లోకమున నవి నియమము కలవారి బన్ధచ్ఛేదములని చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో॥ వ్యావృణ్వానాః కువలయదలప్రక్రియావైరముద్రాం
వ్యాకుర్వాణా మనసిజమహారాజసామ్రాజ్యలక్ష్మీమ్।
కాఞ్చీలీలావిహృతిరసికే కాంక్షితం నః క్రియాసు–
ర్బన్ధచ్ఛేదే తవ నియమినాం బద్ధదీక్షాః కటాక్షాః॥ 66

ప్రతిపదార్థము :–

కాంచీలీలావిహృతిరసికే	= కాంచీనగరమున విలాసముగా విహరించుటయందు యిష్టము గలదానా!
కువలయదలప్రక్రియావైరముద్రామ్	= నల్ల కలువల వికసింపజేయు ప్రక్రియయందు వైర చిహ్నమును;
వ్యావృణ్వానాః	= వివరించునట్టి;
మనసిజమహారాజసామ్రాజ్యలక్ష్మీమ్	= మన్మథుడను మహారాజుయొక్క సామ్రాజ్యలక్ష్మిని;
వ్యాకుర్వాణాః	= వ్యాకరించునట్టి;
నియమినామ్	= నియమములు గలవారియొక్క;
బంధచ్ఛేదే	= (సంసార) బంధముయొక్క నశింపజేయుటయందు;
బద్ధదీక్షాః	= బంధింపబడిన దీక్ష కల;
తవ	= నీయొక్క;
కటాక్షాః	= చూపులు;
నః	= మాయొక్క;

కాంక్షితమ్ = కోర్కెను;
క్రియాసుః = చేయు(తీర్చు)గాక!

తాత్పర్యము:-

నల్లకలువల వైరముతో ముకుళింపజేయునట్టి, మన్మథమహారాజ సామ్రాజ్యలక్ష్మిని వ్యాఖ్యానించుచున్నట్టి, నియమములు కలవారి సంసార బంధమును ఛేదించుటయందు దీక్ష బూనిన అమ్మవారి కటాక్షములు మా కోర్కె(ల) నీడేర్చుగాక!

వివరణము :-

అమ్మవారి శిరమున చంద్రకల ఉన్నది. దానిని చూచి నల్లకలువలు వికసింప దలచుకొని ఒక్కొక్క రెక్కను ప్రసరింపజేయ దొడగినవి. ఇంతలో అమ్మవారి చూపులా కలువలపై పడినవి. అమ్మవారి కన్నులయెదుట తమ వికాసము చూపుటకు సాహసింపలేక పోయినవి. వైరమా కన్నులలో నా కలువలకు పొడకట్టినది. ఇక వికసించుట మానుకొన్నవి. ఈ వస్తువు ప్రథమ పాద వ్యంగ్యము. అమ్మవారి పేరు కామాక్షి గదా! కాముదు అనగా మనస్సునందు పుట్టిన మన్మథుడు. ఆయన సామ్రాజ్యలక్ష్మిని ఆ అమ్మవారి కన్నులు వ్యాఖ్యానించుచున్నవి అనగా ప్రకటించుచున్నవి. ఇది ద్వితీయపాద బోధ్యాంశము. నియమనిష్ఠలు గలవారి సంసారబంధమును ఛేదించి వారికి ముక్తిని ప్రసాదించుట కమ్మవారి కటాక్షములు దీక్ష బంధించుచున్నవి. ఇది చతుర్థపాదార్థము. ఇందు బంధచ్ఛేదముకొఱకైన దీక్షాబంధము ముల్లును ముల్లుతో తీసివేయునట్లు బంధము తొలగించుటకు మరొక బంధము ప్రయోగింపవలెననుట వ్యంజింపజేయుచున్నది. మూడవపాదమునందలి **కాంచీలీలావిహృతిరసికే** అను సంబోధన మమ్మవారికి గల కాంచీ పురవిహారము నందలి ఆసక్తిని తెలుపుచున్నది. **కాంక్షితమ్** అను పదము జాత్యేకవచనముగా కోర్కెలను బోధించును. క్రియాసుః అను పదము చేయుట అను అర్థము కలదైనను ఇచట తీర్చుట అను అర్థమును బోధించును. పూర్వార్ధమున తృతీయ చతుర్థాక్షర ప్రాసమున్నది. ఉత్తరార్ధమున 1-11 వర్ణములకు మైత్రి ఉన్నది. **బద్ధదీక్షాః, కటాక్షాః** అను పదములలో పదాంతాను ప్రాసమున్నది.

అవ:- అమ్మవారి కటాక్షములు మనసిజసామ్రాజ్యలక్ష్మి ప్రకటనములని పై శ్లోకమున చెప్పబడినవి. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారు కారుణ్యలక్ష్మిగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కాలామ్భోదే శశిరుచి దలం కైతకం దర్శయన్తీ
మధ్యేసౌదామని మధులిహామ్మాలికాం రాజయన్తీ।
హంసారావం వికచకమలే మఞ్జుముల్లాసయన్తీ
కమ్పాతీరే విలసతి నవా కాపి కారుణ్యలక్ష్మీః॥ 67

ప్రతిపదార్థము :-

కాలామ్భోదే = కాలమేఘమున;
శశిరుచి = చంద్రుని కాంతిగల;
కైతకమ్ = మొగలికి సంబంధించిన;
దలమ్ = రేకును;
దర్శయన్తీ = చూపించుచున్న;
మధ్యేసౌదామని = మెఱుపుతీగ నడుమ;
మధులిహామ్ = తుమ్మెదలయొక్క;
మాలికామ్ = వరుసను;
రాజయన్తీ = ప్రకాశింపజేయుచున్న;
వికచకమలే = వికసించిన కమలమునందు;
మంజుమ్ = అందమైన;
హంసారావమ్ = హంసల సవ్వడిని;
ఉల్లాసయన్తీ = వెలువరించుచున్న;
నవా = కొత్తయైన;
కా+అపి = ఒకానొక;
కారుణ్యలక్ష్మీః = దయాలక్ష్మి;
కమ్పాతీరే = కమ్పానదీతీరమున;
విలసతి = వెలయుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

కాలమేఘమున చంద్రునివలె తెల్లనైన మొగలిరేకును చూపించుచున్న, మెఱుపుతీగ నడుమ తుమ్మెదలవరుసను వెలయించుచున్న, వికసించిన కమలమున హంసధ్వనిని వెలార్చుచున్న, ఒకానొక కొత్త కారుణ్యలక్ష్మి కమ్పానదీ తీరమున విలసిల్లుచున్నది.

వివరణము :-

ఈ శ్లోకమున ఉపమానములు ఉపమేయముల బోధించుచుండుటచే నతిశయోక్త్యలంకారము మేర్పడియున్నది. అమ్మవారనగా లక్ష్మీ వేషము ధరించిన దయయే. ఈ దయాదేవత కొప్పున (కాలాంభోదమున) చంద్రకల (మొగలిరేకు) ను చూపించుచున్నది. సాధారణముగా చంద్రుని కాలాంభోదము కప్పివేయునే కాని చూపించదు. ఇట అసాధారణత. అందువలన విరోధాలంకారధ్వని యేర్పడును. అట్లే ఆమె నడుము సన్నని మెఱుపుతీగయే. దాని నడుమ తుమ్మెదల మాల (నూగారు) ను ప్రకాశింపకజేయుటయు కొంత అసాధారణమే. మబ్బులు మెఱుపులున్నప్పుడు తుమ్మెదలు దాగియుండునే కాని

మన్దస్మేరః	= చిఱునవ్వుగల;
మదననిగమప్రక్రియాసమ్ప్రదాయః	= మన్మథవేద ప్రక్రియా సంప్రదాయము;
కమ్పాతీరే	= కమ్పానదీ తీరమున;
విహరతితరామ్	= బాగుగా విహరించుచున్నది.

తాత్పర్యము:–

చాతకముల ఆశ్రయమైన దేవతల ఆహారభాగమును ఆకాశము పైనను ఈ దేవతల కాలయమును కల్పించు కవుల కామధేనువు, చిఱునవ్వుగల మన్మథవేదప్రక్రియా సంప్రదాయము కమ్పానదీతీరమున విహరించుచున్నది.

వివరణము :–

చాతకముల ఆశ్రయమనగా మేఘము. మేఘమనగా కొప్పు. అచట ఆహార మనగా చంద్రుడు. ఆహారభాగమనగా చంద్రకల. ఆకాశమనగా నడుము. దానికి పైన దేవతల ఇల్లనగా మేరు పర్వతము (బంగారు పర్వతము) అనగా స్తనమండలము కల్పించియున్న దమ్మవారు. ఆమె కవులకు కామధేనువు. వారి కోర్కెల దీర్చునట్టి ఆవు స్వర్గలోకముననున్నది. కాని ఈ కామధేనువు కమ్పాతీరముననే విహరించుచున్నది. ఈమె ముఖమున చిఱునవ్వు గలదు. (ధేన్వాది పశువులకు నవ్వుండదు). అమ్మవారు మన్మథ వేదప్రక్రియ సంప్రదాయము. మన్మథవేదమనగా శృంగారశాస్త్రము లేక కామశాస్త్రము. ఏమి యెఱుగని సర్వజ్ఞుడైన శివున కాశాస్త్రములోని రహస్యములను నేర్పినది. కావున ఆమె మన్మథవేదప్రక్రియాసంప్రదాయముగా చెప్పబడినది. లేక మన్మథవేదప్రక్రియా సంప్రదాయమనగా కాదివిద్యాజపోపాసనాతరంగ శ్రీచక్రారాధనా ప్రక్రియాసంప్రదాయము. ఆ సంప్రదాయము నెఱుగుటకు తత్ఫలముగా శివత్వ, శివత్వానుభూతి నొందుటకు ఆమె అనుగ్రహమే ముఖ్యము కావున ఆమెయే ఆ సంప్రదాయము అని చెప్పబడినది. మేఘ మనక చాతకాశ్రయ మనుట, చంద్రకల యనక దేవతల ఆహారభాగమనుట, స్తనమండల మనక దేవతల నిలయమనుట, అమ్మవారనక కామధేనువనుట, మదననిగమ ప్రక్రియా సంప్రదాయ భంగ్యంతరోక్తులు. కావున పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడియున్నది.

పూర్వార్ధమున **ఆ** 1–11 వర్ణమైత్రి, మూడవపాదమున **క** 1–11 వర్ణమైత్రి, నాలుగవపాదమున **మ** 1–5 వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు శృంగారశాస్త్రప్రక్రియాసంప్రదాయముగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ప్రీతిహేతుభూతములైన అమ్మవారి కటాక్షములు వర్ణింపబడుచున్నవి.

శ్లో॥ ఆర్ద్రీభూతైరవిరలకృపైరాత్తలీలావిలాసై–
రాస్థాపూర్ణైరధికచపలైరఞ్చితామ్భోజశిల్పైః।

కః+అపి	= ఒకానొక;
చింతామణిః	= చింతామణి;
మే	= నాకు;
శివమ్	= శుభమును;
కలయతు	= కలిగించుగాక!

తాత్పర్యము:–

కాంచి కలంకారమైన అమ్మవారు చింతామణియే. కాని విచిత్ర మేమనగా ఈ చింతామణి స్వర్గలోకచింతామణివలె సముద్రమునుండి పుట్టలేదు. కాని కొండనుండి (హిమాలయ పర్వతము నుండి) పుట్టినది. ఇది దానివలె కఠినముగా లేదు. పైగా తన మెత్తదనముచే చిగుళ్ళను బెదిరించుచున్నది. ఆ చిన్తామణి స్వర్గలోకవాసుల కోరికలనే తీర్చును. కాని ఈ చిన్తామణియో భూమియందున్న పుణ్యాత్ముల కోర్కెలను కూడ తీర్చును. పైగా ఆ చిన్తామణి జడము, కదలదు, మెదలదు. ఈ చిన్తామణియో స్వేచ్ఛగా చరించుస్వభావము కలది. ఇది యెంత చిత్రమో!

వివరణము:–

చిన్తామణి శిలాజాతికి చెందినది. కావున అది కఠినముగా నుండవలసి యుండగా అమ్మవారను చిన్తామణి చిగుళ్ళకన్న మెత్తగ నున్నది. మెత్తదనమున చిగుళ్ళనే (ఉపమానముచే) బెదిరించు (తిరస్కరించు) చున్నదని చెప్పుటచే నిచట ప్రతీపాలంకార మేర్పడియున్నది. ఈ చిన్తామణి భూలోకమున నుండు పుణ్యాత్ములకు కూడ కామముల నొసగునదని చెప్పుటచే దేవతల కోర్కెలను కూడ తీర్చుననుట స్ఫురించుచున్నది. కాంచీనగరమునకు అమ్మవారు అలంకారము. ఆ అలంకారమైన అమ్మవారు కూడ కాంచియను నొక యలంకారమును (ఒడ్డాణము) ధరించినది. ఒడ్డాణము నడుమ మణి పొదగబడును. అమ్మవారి నడుమునందు ఒడ్డాణమున చిన్తామణివంటి యొక మణి పొదగబడి యున్నదను అర్థము కూడ ఇందు వ్యంజింపబడుచున్నది. ఈ శ్లోకమున చింతామణి మృదువుగా నుండుట స్వేచ్ఛగా తిరుగుట అను విశేషణము లుండుటచే నీ శ్లోకమున వ్యతిరేకాలంకార మేర్పడియున్నది. రెండవపాదమున 1–11 పు వర్ణమైత్రి యున్నది. 1–5పు భు వర్ణములకు మైత్రి కూర్చబడి యున్నది. మూడవపాదమున జకారమునకు స్వైలోని సకారమునకు మైత్రి చేయబడి యున్నది. నాల్గవపాదమున 1–5 క వర్ణమైత్రి యున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారు విలక్షణ చిన్తామణియని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున చిన్తామణియొక్క ప్రభువైన ఇంద్రునికి ఐంద్రవిలాసము నమ్మవారు ప్రకటించుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ తామ్రామ్భోజం జలదనికటే తత్ర బన్ధూకపుష్పం
తస్మిన్మల్లీకుసుమసుషమాం తత్ర వీణానినాదమ్।
వ్యావృణ్వానాః సుకృతలహరీ కాపి కాఞ్చీనగర్యా-
మైశానీ సా కలయతితరామైన్ద్రజాలం విలాసమ్॥ 69

ప్రతిపదార్థము :-

జలదనికటే	= మేఘసమీపమున;
తామ్రామ్భోజమ్	= ఎఱ్ఱని కమలమును;
తత్ర	= అక్కడ;
బన్ధూకపుష్పమ్	= మంకెన పూవును;
తస్మిన్	= దాని యందు;
మల్లీకుసుమసుషమామ్	= మల్లెపూవుయొక్క కాంతిని;
తత్ర	= అక్కడ;
వీణానినాదమ్	= వీణయొక్క నినాదమును;
వ్యావృణ్వానాః	= వివరించుచున్నట్టి;
కాంచీనగర్యామ్	= కాంచీ నగరియందు;
సా	= ఆ;
కా+అపి	= ఒకానొక;
ఐశానీ	= ఈశానునికి సంబంధించిన;
సుకృతలహరీ	= పుణ్య ప్రవాహము;
ఐంద్రజాలమ్	= ఇంద్రజాలమునకు సంబంధించిన;
విలాసమ్	= విలాసమును;
కలయతితరామ్	= బాగుగా చూపించుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

అదిగో మేఘము కడ ఎఱ్ఱని కమలమును, దానియందు మంకెన పూవును, దానియందు మల్లెపూవుయొక్క కాంతిని, అక్కడ వీణాధ్వనిని వెలార్చునట్టి ఈశానునకు చెందిన యొకానొక పుణ్యప్రవాహము ఇంద్రజాల విలాసమును ప్రకటించుచున్నది.

వివరణము :-

మేఘము రాగానే వాడి ముడుచుకొనిపోవు కమలము మేఘము కడనున్నట్లు ఆ కమలపుష్పమున మరొకపుష్పము (ఒక పుష్పమున మరొక పుష్పముండదు). దానిలో మరొక పుష్పము. అందు మల్లెపూవుయొక్క కాంతి యున్నట్లు, దానిలో వీణానాదము (మల్లెపుష్పమున వీణానాద ముండుటెట్లు) చూపుట ఇంద్రజాల విద్య (గారడి) నెఱిగిన వారికి మాత్రమే సాధ్యము. కాంచీనగరి యందు ఈశానుని పుణ్య ప్రవాహ మనదగిన అమ్మవారే ఆ ఇంద్రజాల విద్యను ప్రదర్శించుచున్నది. ఉపమానద్రవ్యములతో ఉపమేయములు ఈ శ్లోకమున చెప్పబడుచున్నవి. కాలామ్భోదమనగా కొప్పు. దాని దగ్గఱ ఎఱ్ఱని కమలమనగా ముఖము. దానియందు మంకెన పూవనగా ఎఱ్ఱని పెదవి. దానిలో మల్లెపూవుయొక్క కాంతి యనగా చిఱునవ్వు. దానిలో వీణానాదమనగా మాట్లాడునప్పుడు కలుగు కంఠధ్వని. ఈ శ్లోకమున అతిశయోక్త్యనుప్రాణితమైన ఉత్ప్రేక్షాలంకార మేర్పడియున్నది. అమ్మవారు ఇంద్రజాలమును వాస్తవముగా ప్రదర్శించకున్నను, ప్రదర్శించుచున్నట్లు సంభావింపబడుటయే అందుకు కారణము. ఇది గమ్యోత్ప్రేక్షాలంకారము. సంభావనావాచకమేదియు ఈ శ్లోకమున లేదు గదా! పూర్వార్ధమున రెండు పాదములందును **త** వర్ణమైత్రి యున్నది. నాల్గవపాదమున **ఐ** వర్ణమైత్రి యున్నది. అమ్మవారని చెప్పక శివుని పుణ్య ప్రవాహమని భంగ్యంతరముగా చెప్పుటచే నీ శ్లోకమున పర్యాయోక్త్యలంకారము కూడ నేర్పడియున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున ఇంద్రజాలప్రదర్శనమున కొన్ని వింతలమ్మవారు ప్రకటించినట్లు చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున మఱికొన్ని వింత లమ్మవారు చూపుచున్నట్లు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ అహోరాంశం త్రిదశసదసామాశ్రయే చాతకానా-
మాకాశోపర్యపి చ కలయన్నాలయం తుఙ్గమేషామ్।
కమ్పాతీరే విహరతితరాం కామధేనుః కవీనాం
మన్దస్మేరో మదననిగమప్రక్రియాసమ్ప్రదాయః॥ 70

ప్రతిపదార్థము :-

చాతకానామ్	= చాతకములయొక్క;
ఆశ్రయే	= ఆశ్రయమునందు;
త్రిదశసదసామ్	= దేవసభలయొక్క;
అహోరాంశమ్	= అహోరముయొక్క భాగమును;
ఆకాశోపరి+అపి చ	= ఆకాశము పైనను;
ఏషామ్	= వీరికి (దేవతలకు);
తుంగమ్	= ఎత్తైన ;
ఆలయమ్	= ఇంటిని;
కలయన్	= కల్పించుచు;
కవీనామ్	= కవులయొక్క;
కామధేనుః	= కోర్కెలనిచ్చు ఆవు;

మోహక్ష్వేళక్షితిరుహవనే	= మోహమను విషవృక్షవనమునందు;
తీక్ష్ణధారమ్	= వాడి యంచుగల;
కుఠారమ్	= గొడ్డలి;
కమ్పాతీరే	= కమ్పానదీతీరమున;
ప్రణయకవిభిః	= ప్రేమగల కవులచేత;
వర్ణితోద్యచ్చరిత్రమ్	= వర్ణింపబడిన గొప్ప చరిత్రగల;
శాంకరమ్	= శంకరునికి చెందిన;
తత్	= ఆ ;
కళత్రమ్	= భార్య(అమ్మవారు)ను;
సకలవిపదామ్	= అన్ని ఆపదలయొక్క;
శాంత్యై	= శాంతికొఱకు;
సేవే	= సేవించెదను.

తాత్పర్యము:–

వాక్కుల కందనిది, దేవగణములను దుఃఖసముద్రమునుండి తరింపజేయు నావయైన, మోహమను విషవృక్షవనమును ఛేదించు వాడి అంచుగల గండ్రగొడ్డలియైన, కమ్పానదీతీరమున ప్రేమగలదియైన, కవులచే వర్ణింపబడిన గొప్ప చరిత్ర గల, శంకరుని భార్యయైన ఆ అమ్మవారిని సర్వాపదల శాంతికై సేవించెదను.

వివరణము :–

జాతి గుణము క్రియ ద్రవ్యము సంజ్ఞ అను ప్రవృత్తి నిమిత్తము లున్నప్పుడే శబ్దము అవి కలిగిన వస్తువును బోధించగలదు. అమ్మవారవి యేవి లేని వస్తువు. కావున ఆమె వాక్కులకు దూరము. రాక్షసాదులవలన దేవతలకు నా దుఃఖము సముద్రమంత యున్నది. దానిని వారు స్వయముగా దాటలేరు. అమ్మవారి నాశ్రయింపగా ఆమె పడవవలె వారిని దుఃఖసముద్రముయొక్క యావలి యొడ్డునకు చేర్చును. ఇది ప్రథమపాద వివరణము. చెట్లను ఛేదించ గూడదు. అది పాపకార్యము. వానిని నాటుట పుణ్యకార్యము. కాని విషమును వ్యాపింపజేయు వృక్షములను ఛేదించుట పాపము కాదు. పైగా అది పుణ్యకార్యము. అందుచే అమ్మవారు మోహవిషవృక్షవనమును ఛేదించుటలో శివుని చేతి గండ్రగొడ్డలి యైనది. ఇది ద్వితీయపాదవివరణము. అమ్మవారు నావగా, కుఠారముగా రూపింపబడుటచే పూర్వార్ధమున రెండు పాదములలో రెండు రూపకాలంకారము లేర్పడి యున్నవి. మొదటి పాదమున 1–11 దు వర్ణమైత్రి ఉన్నది. మూడవపాదమున అమ్మవారి చరిత్రమును కవులు వర్ణించెదరని చెప్పబడినది. అమ్మవారి సేవ సకలాపచ్ఛాన్తికరమని నాల్గవ పాదమున చెప్పబడినది. ఇందు 1–11 శాం వర్ణమైత్రి ఉన్నది. తీక్ష్ణధార, కుఠారధార శబ్దములలో పదాంతానుప్రాసమున్నది.

కాన్తై ర్లక్ష్మీలలితభవనైః కాన్తికైవల్యసారైః
కాశ్మల్యం నః కబలయతు సా కామకోటీ కటాక్షైః॥ 71

ప్రతిపదార్థము :–

ఆర్ద్రీభూతైః	=	తడిసియున్న;
అవిరలకృపైః	=	సాంద్రమైన కరుణగల;
ఆత్తలీలావిలాసైః	=	పొందబడిన లీలావిలాసములుగల;
ఆస్థాపూర్ణైః	=	ఆస్థతో నిండిన;
అధికచపలైః	=	మిక్కిలి చంచలములైన;
అంచితాంభోజశిల్పైః	=	పొందబడిన కమలశిల్పముగల;
కాంతైః	=	మనోహరములైన;
లక్ష్మీలలితభవనైః	=	లక్ష్మియొక్క అందమైన భవనములైన;
కాన్తికైవల్యసారైః	=	కాంతియొక్కటే సారముగా గల;
కటాక్షైః	=	క్రీగంటి చూపులతో;
కామకోటీ	=	కామముయొక్క పరాకాష్ఠ అగ్రము (అమ్మవారు);
నః	=	మనయొక్క;
కాశ్మల్యమ్	=	మాలిన్యమును;
కబలయతు	=	మ్రింగివేయుగాక!

తాత్పర్యము:–

తడిసియున్న సాంద్రమైన కరుణగల, లీలావిలాసములుగల, ఆస్థతో నిండిన మిక్కిలి చంచలములైన కమలశిల్పములా యన్నట్లున్న మనోహరములైన లక్ష్మీదేవియొక్క అందమైన భవనములైన, కాన్తియొక్కటే సారముగా గల ఆ కామకోటి యను పేరుగలిగిన అమ్మవారు మనలోని మాలిన్యమును పోగొట్టుగాక!

వివరణము :–

తల్లికి తన సంతానము స్మృతికి రాగానే కన్నులు చెమ్మగిల్లును. సంసార దుఃఖములలో వ్రేగుచున్న తన బిడ్డలను చూచి ఆమె కన్ను లార్ద్రము లగుటలో వింత లేదు. అందుచేత ఆరంభముననే మాతృవాత్సల్యసూచకమైన **ఆర్ద్రీభూతైః** అను విశేషణము ప్రయోగింపబడినది. ఆ ఆర్ద్రీభావమునకు హేతువు వాత్సల్యముతో పాటు దుఃఖితుల పట్ల ఉండు జాలి కూడ పుష్కలముగా నున్నదని తెలుపుటకు **అవిరలకృపైః** అను విశేషణము ప్రయోగింపబడినది. దుఃఖితులైన బిడ్డల పట్ల వాత్సల్య కరుణలు గల దమ్మవారు అని రెండు విశేషణములచే సూచించి, ఆ భర్త తన కొంగు పట్టుకొని చుట్టు తిరుగునట్లు చేసినవని చెప్పుటకు లీలావిలాసములను సంతరించుకొన్నవి అను అర్థమిచ్చు **ఆత్తలీలావిలాసైః** అను విశేషణము ప్రయోగింపబడినది. ఆ చూపులు శివుని చూచుటలో

ఆస్థ అనగా నిష్ఠ కలిగియున్నవని చెప్పుటకు **ఆస్థాపూర్ణైః** అను విశేషణము ప్రయోగింపబడినది. శివుని చూచుటకు నిష్ఠ కలవై యున్నను ఆ చూపులు సిగ్గుతో ప్రక్కకు త్రిప్పుకొని ఆ శివుని చూచు ఆసక్తిని వీడజాలక చూచుచు మరల త్రిప్పుకొనుచు, మరల నేలపై చూచుచు అని చంచలత్వము కలిగియున్నవని చెప్పుటకు **అధికచపలైః** అను విశేషణము ప్రయోగింపబడినది. ఆ చూపులలో కమలముల శిల్పము లున్నవా యనిపించునని చెప్పుటకు **అంచితామ్భోజశిల్పైః** అను విశేషణము ప్రయోగింపబడినది. లక్ష్మి కమలాలయ కావున కమలముల శిల్పము కలిగి కమలములే యనిపించుచున్నందున ఆమె చూపుల వీడజాలక అచటనే నివసించుచున్నది. అందుచేత అమ్మవారి చూపులే భక్తులపై సోకిన వారి యిండ్లు సంపదలకు నిలయములై పోవుచున్నవని తెలుపుటకు **లక్ష్మీలలితభవనైః** అను విశేషణము ప్రయోగింపబడినది. ఆ కటాక్షములు కాంతి కైవల్యసారములు. వాని కాంతి సోకిన భక్తులకు అమ్మవారితో (శివునితో) కైవల్యము కలుగును. ఇదియే **కాంతికైవల్యసారైః** అను విశేషణముచే తెలియవలసిన అర్థము. అట్టి కటాక్షములతో ఆ అమ్మవారు మాలిన్యమును అనగా అజ్ఞానాంధకారమును నశింపజేయుటకవి కాన్తి కైవల్యసారములు. అనగా కాంతియే స్వరూపముగా కలవి కావున మన అజ్ఞానమును తొలగించుగాక!

పూర్వార్ధమున రెండు పాదములలో 1-5-11 **అ** వర్ణమైత్రి, ఉత్తరార్ధమున 1-11 **క** వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున క్రీగన్నులతో మాలిన్య వినాశ మర్థింపబడినది. ఈ శ్లోకమున చంచల నయనములతో మన్మథుని పతాకను కదిలించుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఆధున్వత్యై తరలనయనైరాఙ్గజీం వైజయన్తీ-
మానన్దిన్యై నిజపదజుషామాత్తకాఞ్చీపురాయై।
అస్మాకీనం హృదయమఖిలైరాగమానాం ప్రపఞ్చై
రారాధ్యాయై స్పృహయతితరామాదిమాయై జనన్యై॥ 72

ప్రతిపదార్థము :-

తరలనయనైః	=	చంచలములైన కన్నులతో;
ఆంగజీమ్	=	మన్మథునికి చెందిన;
వైజయన్తీమ్	=	పతాకను;
ఆధున్వత్యై	=	బాగుగా కదలించుచు;
ఆత్తకాంచీపురాయై	=	స్వాధీన పఱచుకొనబడిన కాంచీపురము గల;
నిజపదజుషామ్	=	తన పాదముల నాశ్రయించిన వారికి;
ఆనందిన్యై	=	ఆనందమును కలిగించుచున్న;
అఖిలైః	=	అన్ని;
ఆగమానామ్	=	ఆగమములయొక్క;
ప్రపంచైః	=	సమూహములచేత;
ఆరాధ్యాయై	=	పూజింపదగిన దానికొఱకు;
అస్మాకీనమ్	=	మాకు సంబంధించిన;
హృదయమ్	=	హృదయము;
స్పృహయతితరామ్	=	ఎక్కువగా కోరుకొనుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

చంచలనేత్రములతో మన్మథుని పతాక నూపుచున్న, కాంచీపురము నందుండి తన పాదముల నాశ్రయించిన వారి కానందమును కలిగించు, సమస్తాగమసమూహములచే ఆరాధింపదగిన ఆదిమజననికై మా హృదయ మారాటపడుచున్నది.

వివరణము :-

మన్మథుని పతాక నూపుట యనగా ఆతని విజయమును ప్రకటించుట. గెలిచిన వారు జండా నూపుట లోక ప్రసిద్ధము. అమ్మవారట్లు చేసి శివుని కంటిమంటతో కాలిన మన్మథుడు చావలేదు, పైగా శివునోడించినాడు, శివుని హృదయమునే గెలిచి కొన్నాడని ప్రకటించినది. సమస్తాగమసమూహము లామె వైభవమునే కొనియాడుచున్నవి. ఆరాధ్య పదమిట్లు కొనియాడుట వాఙ్మయపూజ అను అంశమును వ్యంజించుచున్నది. ఆదిమజనని అనుటచే నామెకు మరొక తల్లి లేదని అందఱకును ఆమెయే తల్లియనియు వ్యంజించును. నాలుగు పాదములలో 1-11 ఆ వర్ణమైత్రి గలదు.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు అందఱకు తల్లియని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె శివునకు మాత్రము భార్యయని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ దూరం వాచాం త్రిదశసదసాం దుఃఖసిన్ధోస్తరిత్రమ్
మోహక్ష్వేళక్షితిరుహవనే తీక్ష్ణధారం కుఠారమ్।
కమ్పాతీరే ప్రణయకవిభిర్వర్ణితోద్యచ్చరిత్రం
శాన్త్యై సేవే సకలవిపదాం శాఙ్కరం తత్కళత్రమ్॥ 73

ప్రతిపదార్థము :-

వాచామ్	=	వాక్కులకు;
దూరమ్	=	దూరమైనది;
త్రిదశసదసామ్	=	దేవసమూహములయొక్క;
దుఃఖసింధోః	=	దుఃఖమను సముద్రముయొక్క;
తరిత్రమ్	=	నావ;

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి!దేవి!	= ఓ కామాక్షీదేవీ!
మే	= నాయొక్క
గిరామ్	= వాక్కులయొక్క
గతిః	= గతి;
ఇహ	= ఇచట;
ధన్యా	= ధన్యయా;
అధన్యా	= అధన్యయా;
ధన్యాధన్యా	= మిక్కిలి ధన్యయే;
మే	= నాయొక్క
కల్మషాత్	= పాపమునుండి;
ఉన్మిషన్తీమ్	= వికసించుచున్న;
నిన్ద్యామ్	= నిందింపదగిన;
జడతామ్	= జాడ్యమును;
కా	= ఎవతె;
సపది	= శీఘ్రముగా;
భిన్ద్యాత్	= తొలగించును;
కా	= పరబ్రహ్మస్వరూపిణి;
సాధ్వీ	= చక్కనిదైన;
మాధ్వీరసమధురతాభంజనీ	= తేనె తీపిని భంజించు;
మంజురీతిః	= అందమైన;
స్వర్ధునీస్పర్ధినీ	= ఆకాశగంగతో పోటీపడు;
వాణీవేణీ	= వాఙ్నది;
మామ్	= నన్ను;
ఝటితి	= శీఘ్రముగా;
వృణుతాత్	= వరించుగాక!

తాత్పర్యము:-

అమ్మా! కామాక్షీదేవీ, నా వాక్కులగతి ధన్యమా, అధన్యమా, అను ప్రశ్నకు అతి ధన్యమని నా యుత్తరము. ఎవతె పాపమునుండి వికసించు నింద్యమైన జాడ్యమును తొలగించునను ప్రశ్నకు పరబ్రహ్మస్వరూపిణి అనియే నా యుత్తరము. తేనె తీపిని భంజించు అందమైన రీతిగల ఆకాశగంగతో పోటీపడు వాఙ్నది నన్ను వరించుగాక!

వివరణము :-

కించిదన్వయ భేదమునను కొన్ని పదముల ఆవృత్తి చేతనే ప్రశ్నోత్తరము లిచటనే

అవ:- పై శ్లోకమున కుతారము ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున కుతార కృత్యమైన ఖణ్డనము ప్రస్తావింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఖణ్డీకృత్య ప్రకృతికుటిలం కల్మషం ప్రాతభశ్రీ-
శుణ్డీరత్వం నిజపదజుషాం శూన్యతన్ద్రం దిశన్తీ।
తుణ్డీరాఖ్యే మహతి విషయే స్వర్ణవృష్టిప్రదాత్రీ
చణ్డీ దేవీ కలయతి రతిం చన్ద్రచూడాలచూలీ॥ 74

ప్రతిపదార్థము :-

నిజపదజుషామ్	= తన పాదముల నొందిన వారియొక్క;
ప్రకృతికుటిలమ్	= సహజముగా వక్రమైన;
కల్మషమ్	= పాపమును;
ఖణ్డీకృత్య	= ఖండించి;
ప్రాతిభశ్రీశుండీరత్వమ్	= ప్రతిభకు సంబంధించిన గొప్ప నైపుణ్యమును;
శూన్యతంద్రమ్	= సోమరితనము లేకుండ;
దిశన్తీ	= ఇచ్చుచున్న;
తుండీరాఖ్యే	= తుండీరమను పేరు గల;
మహతి	= గొప్పనైన;
విషయే	= దేశమునందు;
స్వర్ణవృష్టిప్రదాత్రీ	= బంగారువానను కురిపించునట్టి;
చంద్రచూడాలచూలీ	= చంద్రుడు భూషణముగాగల, కొప్పుగల;
చండీ దేవీ	= చండీదేవి;
రతిమ్	= క్రీడను;
కలయతి	= చేయుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

తన పాదముల నాశ్రయించిన వారి పాపమును ఖండించిన వారిలో ప్రతిభాసామర్థ్యముల నెల్లప్పుడు ఇచ్చుచున్న తుండీరమండలము అను గొప్ప దేశమున బంగారు వానల కురిపించుచు చంద్రశేఖరయగు చండీదేవి క్రీడించుచున్నది.

వివరణము :-తత

పాపము కలవారు కుటిలముగా ప్రవర్తించెదరు. అందుచే పాపమను మాలిన్యము సహజముగా కుటిలమని చెప్పబడినది. తుండీరమండలము భరత ఖండమునందలి చిన్నదేశమైనను గొప్పదని చెప్పుట మూకకవియొక్క స్వదేశాభిమానమును చాటు చున్నది. ఆ గొప్పదనమునకు కారణము అమ్మవారక్కడ వెలయుట కావచ్చును. అక్కడ అమ్మవారి

అనుగ్రహమున బంగారు వానలు కురియుటచే ఆ దేశసంపద పెఱుగుటయు, ఆ గొప్పదనమునకు కారణము కావచ్చును. చండీదేవి యనగా కోపముగల దేవత. తన భక్తుల పాపమును పోగొట్టి వారిలో ప్రతిభాసామర్థ్యములను సోమరితనములేక యెల్లప్పుడు ప్రసాదించుట విచిత్రము. తాను భూలోకమునకు వచ్చినను తనను చేరుట కిష్టపడని వారి యెడ కోపమామెకు సముచితమే. ప్రథమపాదమున ఖ, క ల వర్ణమైత్రి, రెండవపాదమున శు వర్ణమైత్రి, నాల్గవపాదమున చ వర్ణమైత్రి ఉన్నవి. ద్వితీయ తృతీయ పాదములలో ద్విప్రాసము మొత్తము పద్యమున ప్రాసమును కలవు.

అవ:- తాను వసించు ప్రాదేశమున అమ్మవారు బంగారు వానల కురిపించుట పై శ్లోకమున చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున తన్ను చేపట్టిన వాని చేతికి బంగారు ధనువునే యొసగుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ యేన ఖ్యాతో భవతి స గృహీ పూరుషో మేరుధన్వా
యద్దృక్కోణే మదననిగమప్రాభవం బోభవీతి।
యత్ప్రీత్యైవ త్రిజగదధిపో జృమ్భతే కిమ్పచానః
కమ్పాతీరే స జయతి మహాన్ కశ్చిదోజోవిశేషః॥ 75

ప్రతిపదార్థము :-

యేన = దేనితో;
సః = ఆ;
పూరుషః = పురుషుడు;
గృహీ = గృహస్థుడు;
మేరుధన్వా = మేరు పర్వతము ధనువుగా గలవాడుగా;
ఖ్యాతః = ప్రసిద్ధుడు;
భవతి = అగుచున్నాడో;
యద్దృక్కోణే = దేని కంటి కొనయందు;
మదననిగమప్రాభవమ్ = మన్మథవేదముయొక్క గొప్పతనము;
బోభవీతి = ఉన్నదో;
యత్ప్రీత్యా+ఏవ = దేని ప్రీతితోడనే;
కింపచానః = ఏమి వండవలెనో అని ఆలోచించువాడు;
త్రిజగదధిపః = మూడు లోకముల ప్రభువై;
జృమ్భతే = విజృమ్భించునో;
సః = ఆ;

కశ్చిత్ = ఒకానొక;
మహాన్ = గొప్ప;
ఓజోవిశేషః = తేజోవిశేషము;
కమ్పాతీరే = కమ్పానదీతీరమున;
జయతి = సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిలుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

దేనితో ఆ పురుషుడు గృహస్థుడు, మేరుపర్వతమును ధనువుగా గలవాడుగా ప్రసిద్ధుడగుచున్నాడో, దేని కంటికొనయందు మన్మథవేదముయొక్క గొప్పతనమున్నదో, దేని సంతోషముచేత ఏమి వండవలయునో ఎఱుగని పేదవాడు మూడు లోకముల నాయకుడగుచున్నాడో, ఆ గొప్ప తేజోవిశేషము కమ్పానదీతీరమున సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారనక భంగ్యంతరముగా **ఓజోవిశేష** మని చెప్పుటచే పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడినది. శ్లోకమున అమ్మవారి ఆ ఓజో విశేషమున తాను పురుషుడనని యెఱుగని శివుడు, అంగాతీతుడు, పురుషుడైనాడు. ఇల్లు ఇల్లాలుగల గృహస్థుడైనాడు. మేరువు అను పేరగల బంగరు పర్వతమును చేత ధరించినాడు. ఇది ప్రథమపాద బోధ్యము. ఆ అమ్మవారి కంటికొనయందే మన్మథవేద ప్రాభవ మున్నది. అనగా శృంగార సర్వస్వమున్నది. ఇది ద్వితీయపాద బోధ్యము. ఆ పూట కేమి వండవలయునా యని ఆలోచించువాడు అనగా ఇంట బియ్యముండి పప్పులేక, పప్పుండి బియ్యములేక, ఇట్లొకటి ఉండి మరొకటి లేక ఆ పూట ఎట్లు గడపవలెనా అని ఆలోచించువాడు కిమ్పచానుడు. అట్టి నిరుపేద కూడ అమ్మవారి ఓజో విశేషముననే త్రిజగదీశ్వరుడై విజృమ్భించును. ఇది ఆ ఓజో విశేషముయొక్క గొప్పతనము. ఇది తృతీయపాద బోధ్యము. ఆ ఓజోవిశేషమని చెప్పదగిన అమ్మవారు కమ్పానదీతీరముననే దర్శనీయమై యున్నది. ఇది చతుర్థపాద బోధ్యము. నాలుగవ పాదమున **క** వర్ణమైత్రి యున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి అనుగ్రహపాత్రుడు ఇంద్రపదవి నలంకరించు నని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె అనుగ్రహపాత్రుడై ఆకాశగంగాసదృశ కవితాధార కలవాడు కావలెనను కవి కోర్కె చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ధన్యాధన్యా గతిరిహ గిరాం దేవి! కామాక్షి! కా మే
నిన్ద్యామ్ భిన్ద్యాత్సపది జడతాం కల్మషాదున్మిషన్తీమ్।
సాధ్వీ మాధ్వీరసమధురతాభఞ్జనీ మఞ్జురీతి-
ర్వాణీవేణీ ఝటితి వృణుతాత్ స్వర్ధునీస్పర్ధినీ మామ్॥ 76

ఏకతాన ధ్యానముద్ర యేర్పడినది. ఆమె చిత్తమున కూడ ఆ రెండు చరణములు ఒక ఈశ్వరరూపముననే సాక్షాత్కరించినవి. అవయవ భేదము అకించిత్కరమై తనయొక్క ఆత్మ, ఈశ్వరునిలో పరమాత్మ రెండును ఏకరూపములై గోచరించినవను వ్యంగ్య మిచట భాసించుచున్నది. పూర్వార్ధములోని ఏక శబ్దముయొక్క బహువారావృత్తి ఈ వ్యంగ్యభావనమునకు హేతువు. అమ్మవారి తాటంకములలో మణుల కాంతి ప్రసరించుటచే ఆమె రెండు కర్ణప్రాంతము లెఱ్ఱ బారినవి. రుచా శబ్దముతో ముగిసిన ఈ సమాసము తృతీయాంతము. రుచా శబ్దముతో ముగిసిన మరొక సమాసము ప్రథమాంతము. ఒకటి తాటంకమణికాంతిని బోధించుచు, మరొకటి యౌవనకాంతిని బోధించును. యౌవనపు పూగుత్తులు స్తనములు. గుత్తులుగా మారిన అను అర్థమిచ్చు స్తబకిత శబ్దము స్తనద్వయమును వ్యంజించును. స్తనములు రెండైనను యౌవన మొక్కటే. ఆ యౌవనమే ప్రకాశించుచున్నదని ఉత్తరార్ధ వ్యంగ్యము. పూర్వార్ధమున **ఏ** వర్ణమైత్రి, ఉత్తరార్ధమున **తా** వర్ణమైత్రి కూర్చబడినవి. బహుత్వమును బోధించు సకల శబ్దము, ద్విత్వమును బోధించు చరణశబ్దగత ద్వివచనము (త్రైలాదులన్నియు బహుత్వములే యని వానికి మూలము ద్వైతమే) యని త్రైతమువలె ద్వైతము కూడ అనేకమే. కావున ద్వైతము తొలగిన బహుత్వమును తొలగి ఏకత్వమనబడు అద్వైతసిద్ధి కలుగుననుట సూచించుచున్నవి.

అవ:– పై శ్లోకమున స్తబకిత శబ్దమున వ్యంజింపజేయబడిన **స్తనద్వయము** చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున **మనసిజవృక్షాంకురద్వయము**గా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ దన్తాదన్తిప్రకటనకరీ దన్తిభిర్మన్దయానై–
ర్మన్దారాణామ్మదపరిణతిమ్మథ్నతీ మన్దహాసైః।
అఙ్కూరాభ్యామ్మనసిజతరోరఙ్కితోరాః కుచాభ్యా–
మన్తఃకాఞ్చి స్ఫురతి జగతామాదిమా కాపి మాతా॥ 79

ప్రతిపదార్థము :–

మందయానైః	=	మెల్లని నడకలతో;
దంతిభిః	=	ఏనుగులతో;
దన్తాదన్తిప్రకటనకరీ	=	దన్తాదన్తి(యుద్ధము) యొక్క ప్రకటనమును చేయు;
మందహాసైః	=	చిఱునవ్వులతో;
మందారాణామ్	=	మందారములయొక్క;
మదపరిణతిమ్	=	మద పరిణామమును;
మథ్నతీ	=	నశింపజేయుచున్న;
మనసిజతరోః	=	మన్మథవృక్షముయొక్క;
అంకూరాభ్యామ్	=	అంకురములైన;

ఏర్పడుచున్నవి. ఇట్టి రచన ప్రహేలికాప్రాయము. ధన్యా ధన్యా, నిన్వ్యామ్ భిన్వాత్, స్వర్ధునీ స్పర్ధినీ, వాణీవేణీ, సాధ్వీ మాధ్వీ, భంజనీ మంజురీతి, కల్మషా దున్మిషన్తీ, కామాక్షి కా మే, ఇత్యాది పద ద్వంద్వములలో వృత్త్యనుప్రాస మున్నది. నాలుగవ పాదమున 1–11 వ వర్ణమైత్రి ఉన్నది. పూర్వార్ధమున అమ్మవారిని చెప్పజాలకున్నను అమ్మవారిని చెప్పుటకు ప్రయత్నించు వాక్కులే అతి ధన్యములని అమ్మవారనుగ్రహించిన, పాపమునుండి జనించు జాడ్యమును తొలగించి జ్ఞానమును ప్రసాదించుననుట బోధ్యాంశము. ఉత్తరార్ధమున తన వాక్కు నటివంటిదే. కాని దానికి ఆకాశగంగవంటి వేగములేదని అది కావలెనను కవియొక్క కోరిక తెలియజేయబడినది. ఆకాశగంగకు తేనెతీపిని భంజించు మంజురీతి లేదు. కాని తన కవిత కుండవలెనని ఆకాశగంగాతిశయము కూడ కోరబడుట విశేషము.

అవ:– పై శ్లోకమున ఆకాశగంగ సదృశ వాగ్ధాటి కావలెనను విశేషమైన కోర్కె కోరబడినది. ఈ శ్లోకమున సామాన్యముగా కోర్కెలు తీరవలెనని కోరబడుచున్నది.

శ్లో॥ యస్యా వాటీ హృదయకమలం కౌసుమీ యోగభాజాం
యస్యాః పీఠీ సతతశిశిరా శీకరైర్మాకరన్దైః।
యస్యాః పేటీ శ్రుతిపరిచలన్మౌళిరత్నస్య కాఞ్చీ
సా మే సోమాభరణమహిషీ సాధయేత్కాంక్షితాని॥ 77

ప్రతిపదార్థము :–

యస్యాః	=	ఎవతెకు;
యోగభాజామ్	=	యోగుల;
హృదయకమలమ్	=	హృదయ కమలమే;
కౌసుమీ	=	పూలకు సంబంధించిన;
వాటీ	=	తోటయో;
యస్యాః	=	ఎవతెయొక్క;
పీఠీ	=	పీఠము;
మాకరందైః	=	మకరందమునకు చెందిన;
శీకరైః	=	తుషారములచేత;
సతతశిశిరా	=	ఎల్లప్పుడు చల్లనిదో;
యస్యాః	=	ఎవతెకు;
కాంచీ	=	కాంచీనగరము;
శ్రుతిపరిచలన్మౌలిరత్నస్య	=	వేదముల చలించు తల యందలి రత్నమునకు;
పేటీ	=	పెట్టెయో;
సా	=	ఆ;

సోమాభరణమహిషీ	=	శివుని పట్టపురాణి;
మే	=	నాయొక్క;
కాంక్షితాని	=	కోర్కెలను;
సాధయేత్	=	తీర్చుగాక!

తాత్పర్యము:-

ఎవతెకు యోగుల హృదయకమలమే పుష్పవాటికయో, ఎవతెయొక్క పీఠము మకరందపు చినుకులతో చల్లనై యుండునో, ఎవతెకు వేదములలో తిరుగు మౌళిరత్నము యొక్క పెట్టె కాంచీనగరమో, ఆ సోమశేఖరుని మహిషి నా కోరికల దీర్చు గాక!

వివరణము:-

మూలాధారాది కమలము లన్నింటిలోన ఆయా సంప్రదాయాల ననుసరించి అమ్మవారు ఉపాస్యగా ఉన్నను హృదయకమలమందే ప్రధానముగా అధికముగా ఉపాస్య యనుట ప్రసిద్ధమే. ఈ ఆఱు కమలములలో ముఖ్యముగా హృదయకమలములో అమ్మవారు విహరించుననుట పై ప్రసిద్ధిని పురస్కరించుకొన్నదే. ఈ శ్లోకమున ప్రథమపాదమున **హృదయకమల** శబ్ద మేకవచనమే యైనను అది జాత్యేకవచనము. యోగులందఱకు ఒక హృదయ కమల ముండదు గదా! యోగుల హృదయకమలములన్నియు ఆమె పూదోటగా రూపింపబడుటచే రూపకాలంకారమేర్పడి యున్నది. రెండవపాదమున ఆమెయొక్క పీఠము మకరందపుచినుకులతో చల్లనై యున్నదని చెప్పుటచే ఆమె పాదపీఠము కూడ ఒక కమలమే అని భంగ్యంతరము చెప్పినట్లైనందున పర్యాయోక్త్యలంకార మేర్పడి యున్నది. మూడవపాదమున శ్రుతుల (వేదముల)ను స్త్రీల మౌళులనగా ఉపనిషత్తులు, వానిలోని రత్న మనగా అమ్మవారు. కాంచీనగర మమ్మవారి నివాసమనుట చేత రత్నము దాచుటకు పెట్టె నుపయోగించుట లోకప్రసిద్ధము. కావున కాంచీ నగరము పెట్టెగా రూపింపబడినందున రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. అమ్మవారను రత్నము శ్రుతి శిరస్సులలో అనగా ఉపనిషత్తులలో వెదుకగా లభించునది. దానిని బహుశః శివుడో యోగులో జ్ఞానులో తీసికొని వచ్చి కాంచీనగరమను పెట్టెలో దాచియుంచి యుండ వచ్చుననుట ఇట వ్యంగ్యమగు అర్థము. మొదటి మూడు పాదములలో తమిళ లేఖన సంప్రదాయము ననుసరించి నాలుగవ అక్షరము ప్రాసముగా నున్నట్లు చెప్పవచ్చును. నాల్గవపాదమున 1-11 స వర్ణమైత్రి యున్నది. సా మే సోమా అనుటలో వృత్త్యను ప్రాసమున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున యోగు లమ్మవారి నుపాసించుట అనగా ధ్యానించుట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారే ధ్యానముద్ర కలిగి యున్నట్లు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఏకా మాతా సకలజగతామేయుషీ ధ్యానముద్రా-
మేకామ్రాధీశ్వరచరణయోరేకతానా సమిన్ధే।

తాటఙ్కోద్యన్మణిగణరుచా తామ్రకర్ణప్రదేశా
తారుణ్యశ్రీస్తబకితరుచా తాపసీ కాపి బాలా॥ 78

ప్రతిపదార్థము :-

సకలజగతామ్	=	అన్ని లోకములకు;
ఏకా	=	ఒక;
మాతా	=	తల్లియైన;
ఏకామ్రాధీశ్వరచరణయోః	=	ఏకామ్రేశ్వరుని చరణముల యందు;
ఏకతానా	=	ఏకాగ్రత కలదై;
ధ్యానముద్రామ్ ఏయుషీ	=	ధ్యానముద్రను పొందినదై;
తాటంకోద్యన్మణిగణరుచా	=	కమ్మలలోని మణి సమూహములకాంతితో;
తామ్రకర్ణప్రదేశా	=	ఎఱ్ఱబారిన చెవుల ప్రాంతములుగల;
తారుణ్యశ్రీస్తబకితరుచా	=	యౌవన సంపద గుత్తులుగా మారిన కాంతి గల;
తాపసీ	=	తాపసియైన;
కా+అపి	=	ఒకానొక;
బాలా	=	బాలిక;
సమిన్ధే	=	ప్రకాశించుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

సర్వలోకములకు తల్లియైన, ఏకామ్రేశ్వరుని చరణకమలములందు ఏకాగ్రతతో ధ్యానముయొక్క ముద్రను పొందిన, తాటంకములలోని మణుల సమూహముల కాంతితో ఎఱ్ఱబడిన చెవుల ప్రాంతములుగల, యౌవనసంపద గుత్తులుగా కనబడు కాంతిగల ఒకానొక తాపసబాలిక ప్రకాశించుచున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారే సకల జగములకు తల్లి. జగము లనేకములు. వాని తల్లియొక్కటే. ఆమె రెండు పాదములందేకాగ్రత కలిగి యున్నది. అవి ఒక్కడైన ఏకామ్రేశ్వరునిదే. ఆమ్రములనగా మామిడి చెట్లు. వానిలో నొక మామిడి చెట్టు వానికి ప్రభువుగా నున్నట్లున్నది. దాని మూలమున నొక శివలింగ మున్నది. అన్ని ఆమ్రముల మూలములలో లేకపోవుటచే ఆ ఆమ్రము తన మూలమునకే ఈశ్వరుడుండుటచే తానే ఆమ్రేశ్వరుడననుకొనుచున్నదేమో, ఏమైన నేమి? ఆ శివలింగమే ఏకామ్రేశ్వరనామమున ప్రసిద్ధికెక్కినది. ఒక ఈశ్వరుని అవయవములైన రెండు చరణములలో ఏకాగ్రత కలిగి యున్నదనగా ఒక ఈశ్వరు నుండి జనించిన సకలజగములలో నేకత్వమును దర్శించిన దన్నమాట. ద్వైతముగా కనబడినను దాని నద్వైతముగానే భావించుట **ఏకతానధ్యానముద్ర.** దానిలో జ్ఞానములు పెక్కులున్నను అవి తైలధారవలె ఏకధారగా ఏకముగా రూపొందుటలో

మధ్యమ చరిత్ర పారాయణాదులకు ముందు మహాలక్ష్మీ ధ్యానమే చేయబడినది. కావున ఆమె మహాలక్ష్మి యను పేరు గల శక్తియొక్క రూపమే. ఈ మహిషమర్దిని తమోగుణ రూపమే మహిషుడు. కావున మహిషమర్దిని యన తమోనివారణి జ్ఞానశక్తియే. అమ్మవారు మాతృక. వర్ణము మాతృక యనబడుటయే గాక వర్ణమాలయు మాతృక అని వ్యవహరింపబడును. అర్థోత్పత్తి శబ్దముల వలననే అను తంత్రసిద్ధాంతము ననుసరించి షట్త్రింశతత్త్వములకు వర్ణములే మాతృకలై జన్మనిచ్చుటచే శబ్దశక్తియైన అమ్మవారు మాతృక అని శ్లోకమున చెప్పబడినది. **త్ర్యంబక** శబ్దము వ్యాకరణ సమ్మతమే. కాని త్రియమ్బక శబ్దము వ్యాకరణ సమ్మతము కాదు. కాళిదాసు కుమారసంభవమున ఛాందస(వైదికమైన) ఇయంగాదేశము చేర్చబడిన త్రియమ్బక శబ్దమును ప్రయోగించినట్లు ఈ కవియు ప్రయోగించినాడు. నచ్చని వారు కాళిదాసు త్రియమ్బక శబ్దమును మార్చి త్రిలోచన పాఠాంతరము కల్పించి తృప్తిపడినట్లు ఇచ్చటను చేయవచ్చును. ప్రథమపాదమున త్రి వర్ణమైత్రి కలదు. పదము లన్ని మకారాదులుగానున్న తృతీయపాదమున 1-9-15 **మ** వర్ణములకు మైత్రి కూర్చబడినది అని చెప్పనక్కఱ లేదు. ఇది దాక్షిణాత్య సంప్రదాయానుసరణము. ఇది పృథ్వీ వృత్తము. దీని గణములు **జ స జ స య ల గ** అనునవి. పాద మధ్యమున 8 అక్షరముల తరువాత విశ్రాన్తి కూర్చవలెను. ఇది దీని లక్షణము. అమ్మవారికి అమృతసముద్రమధ్యమందలి మణిద్వీపమున నొక పురము గలదు. పుర శబ్దము పట్టణ సామాన్య వాచకము. అదియే అమ్మవారి ఆ పట్టణమునకు సంజ్ఞ యా పురశబ్దమే యైనది. దాని కన్న తక్కువ స్థాయి గల వైకుంఠామరావత్యాదికములు విష్ణ్వింద్రాదుల కున్నవి. విశేష సంజ్ఞ చేర్చకున్నచో అద్వితీయమై ద్వితీయనగర సాదృశ్యములేని ఆ పట్టణమును పుర మనిన చాలును. అట్టిది మరొకటి యున్న గదా దీనికి విశేష సంజ్ఞయొక్క యావశ్యకత. అట్టిదే మరొక పురము పాలసముద్రమున నున్నదట. మరొకటి మేరు పర్వతమున నున్నదట. ఈ మూడు పురములలో నుండు స్వామినియైన సుందరియొక్కటే. కావున ఆమె త్రిపురసున్దరి యని మరొక విధముగా త్రిపురసుందరి వ్యాఖ్యానించవచ్చును.

2) జసౌ జసయలా వసుగ్రహయతిశ్చ పృథ్వీ గురుః। ఇతి లక్షణమ్.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి వివిధ విహారములు తెలుపు నామములు వర్ణింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున కమ్పాతటీ కుటీరములలో విహరించు ఆమె తనకు విభూతినీయ ప్రార్థింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ మహామునిమనోనటీ మహితరమ్యకమ్పాతటీ-
కుటీరకవిహారిణీ కుటిలబోధసంహారిణీ।
సదా భవతు కామినీ సకలదేహినాం స్వామినీ
కృపాతిశయకిఙ్కరీ మమ విభూతయే శాఙ్కరీ॥ 81

కుచాభ్యామ్	=	కుచములతో;
అంకితోరాః	=	చిహ్నితమైన ఱొమ్ముగల;
జగతామ్	=	జగత్తులయొక్క;
కా+అపి	=	ఒకానొక ;
ఆదిమా	=	తొలి;
మాతా	=	తల్లి;
అంతఃకాంచి	=	కాంచీనగరము లోపల;
స్ఫురతి	=	ప్రకాశించుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

అమ్మవారు తన మందయానములతో ఏనుగులతో దన్తాదన్తియుద్ధమును ప్రకటించుచున్నది. తన మందహాసములతో మందారముల మదపరిణామ గర్వమును నశింపజేయుచున్నది. మన్మథవృక్షముయొక్క అంకురములైన స్తనములతో ఆమె యురము చిహ్నితమై యున్నది. జగముల తొలి తల్లియైన ఆమె కాంచీనగరము లోపల ప్రకాశించుచున్నది.

వివరణము :-

ఇరువురు వ్యక్తులు తమ దన్తములతో పరస్పరము కొఱకుకొనుచు చేయు యుద్ధము **దన్తాదన్తి** యనబడును. అమ్మవారు తన మందయానములతో (దన్తులనగా ఏనుగుల నోడించుట అనగా ఏనుగులను మించిన మందయాన సౌందర్యమును గలిగి యుండుట) దన్తాదన్తి యుద్ధప్రకటనముగా సంభావింపబడుటచే నీ ప్రథమపాదమున నుత్ప్రేక్షాలంకార మేర్పడియున్నది. ద్వితీయపాదమున మందహాసములతో మందారముల మదపరిణామమైన గర్వమును మథించుచున్న దనుటలో ఉపమానములైన మందారముల తిరస్కార ముండుటచే ప్రతీపాలంకార మేర్పడియున్నది. అమ్మవారి స్తనములు మన్మథ వృక్షముయొక్క అంకురములా యన్నట్లున్నవను సంభావనము మూడవ పాదమున వాచ్యమైన రూపకాలంకారము వ్యంగ్యమగుచున్నది. నాల్గవపాదమున అట్టి అమ్మవారు త్రిలోకములకు మాతయని కాంచీనగరము లోపల నుండుటచే కాంచీనగరి యామెను తల్లివలె గర్భమునవలె దాచుకొన్నను ఆమె జగన్మాతృత్వమున కేమి లోటు వాటిల్లదని **స్ఫురతి** అను క్రియాపదము, అంతఃకాంచి అను సమాసములోని అంతఃశబ్దము వ్యంజించుచున్నది. దన్తి శబ్ద మర్థ భేదమున ప్రయోగింపబడినందువలన యమకాలంకారమను శబ్దాలంకార మేర్పడియున్నవి. ప్రథమపాదము చివఱ పదమునందలి మంద శబ్దము, మందార శబ్దము, ద్వితీయపాదము చివఱ మందహాసమును వృత్త్యనుప్రాసము అను శబ్దాలంకారమును కలిగించుచున్నవి. ప్రథమపాదమున **ద** వర్ణమైత్రి యున్నది. ద్వితీయపాదమున పదము లన్నియు **మ**కారాదులై శబ్దసౌభాగ్యమును కలిగించుచున్నవి. ఉత్తరార్ధమున **అ** కార వర్ణమైత్రి కూర్చబడినది.

అవ:- గడచిన మూడు వింశతులలో వింశతి కొక వృత్తము చొప్పున శ్లోకములున్నవి. మొదటివింశతిలో మాత్రము పందొమ్మిది శ్లోకములే యున్నవి. రాబోవు వింశతియందు భిన్న వృత్తములు ప్రయోగింపబడినవి. కవియొక్క సంఖ్యా ప్రణాళిక ననుసరించి యొక శ్లోకము రాలి పోయి యుండునని భావింపవచ్చును. ఏమైనను 18 పృథ్వీ వృత్తములు, వాని తరువాత నాలుగయిదు భిన్న వృత్తములతో చివటి భాగమున్నది. ముందుగా **పృథ్వీ** వృత్త మారంభింపబడుచున్నది. పై శ్లోకమున కల్పితమైన అమ్మవారి మందయానముయొక్క దంతులతోడి దన్తాదన్తి యుద్ధ విహారము వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున పురాణ ప్రసిద్ధమైన బహువిధ విహారము వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ త్రియమ్బకకుటుమ్బినీం త్రిపురసున్దరీమిన్దిరాం
పులిన్దపతిసున్దరీం త్రిపురభైరవీం భారతీమ్।
మతఙ్గకులనాయికామ్మహిషమర్దినీమ్మాతృకాం
భణన్తి విబుధోత్తమా విహృతిమేవ కామాక్షి! తే॥ 80

ప్రతిపదార్థము :-

త్రియంబకకుటుంబినీమ్ = ముక్కంటి భార్యగా;
త్రిపురసుందరీమ్ = త్రిపురసుందరిగా;
ఇందిరామ్ = లక్ష్మిగా;
పులిందపతిసుందరీమ్ = కిరాతపతి భార్యగా;
త్రిపురభైరవీమ్ = త్రిపుర భైరవిగా;
మతంగకులనాయికామ్ = మాతంగకులమునకు నాయికగా;
భారతీమ్ = భారతిగా;
మహిషమర్దినీమ్ = మహిషుని సంహర్త్రిగా;
మాతృకామ్ = మాతృకగా;
విబుధోత్తమాః = ఉత్తమవిద్వాంసులు;
కామాక్షి = ఓ కామాక్షీ దేవీ;
తే = నీయొక్క;
విహృతిమ్ ఏవ = విహారమునే;
భణన్తి = పలుకుచున్నారు.

తాత్పర్యము:-

విద్వాంసులు నీయొక్క విహారమునే పలుకుచున్నారు ఓ కామాక్షీదేవీ!

వివరణము:-

1) నామరూప రహిత పరబ్రహ్మము శివశక్తులుగా ద్విధాభావము నందినది. శివుడు త్ర్యంబకుడు. శక్తి ఆయన భార్య. వినాయక, కుమారులు కుమారులు. కైలాసమున ఆ కుటుంబము నివసించును. శివుడు కుటుంబి, కాగా శక్తి కుటుంబిని యైనది. ఇది ఆమె ప్రథమ విహారము. 2) ఆమె త్రిపురసుందరి. త్రిపురములనగా స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరములు. శక్తియే త్రిపురములుగా వానిలో నివసించు చేతనగానున్నది. అందుచేత ఆమె **త్రిపురసుందరి** యనబడినది. సుందరి కొఱకే త్రిపురములు. సుందరికే ప్రాధాన్యము. ఆమె కొఱకు రుద్రుడు త్రిపురసంహార మొనర్చినాడు. వానిలోని సుందరితో తాదాత్మ్య భావము నంది శివుడైనాడు. సర్వవ్యాప్తచైతన్యమును త్రిపురములు కారాగారములై బంధించినవి. సాధకుడు జ్ఞానాగ్నిచే త్రిపురములను స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరములను కాల్చి సుందరుడైనాడు. శివుడైనాడు. కారణశరీరమను పేరే అజ్ఞానముయొక్క కారణత్వమును తెలుపుచున్నది. మిగిలిన స్థూల సూక్ష్మ శరీరములు కార్యము లైనను కారణముచే వ్యాప్తములైన హేతువుచేత కారణమైన అజ్ఞానముయొక్క నాశము కలుగగానే కార్యములైన సూక్ష్మస్థూల శరీరములు నశించినవి. త్రిపుర దాహము పూర్తియైనది. జీవుని మాలిన్యము తొలగి సౌందర్యము కలవాడైనాడు. సౌందర్యమే శబ్దమున లింగభేదమున సుందరుడు, సుందరి అని పిలవబడినను అర్థమున భేదము లేదు. బ్రాహ్మణపరివ్రాజక న్యాయమున త్రిపురములు కాలగా మిగిలినదగుటచే భూతకాలోపాధివ్యవహారమున మిగులగా ఆమె త్రిపుర సుందరియైనది. 3) ఆమె ఇందిర. ఇది ధాతువు నుండి ఏర్పడినది. ఈ శబ్దము పరమైశ్వర్యవంతురాలు అను అర్థమును బోధించును. నిఘంటువు లిందిర యనగా లక్ష్మి యను నర్థమును బోధించును. శాక్తేయగ్రంథము సప్తశతి ఆద్యమహా లక్ష్మి నుండి గౌరీలక్ష్మీభారతులుగా స్త్రీ రూపమును, రుద్రనారాయణబ్రహ్మలుగా పుంరూపమును బొంది మూడు జంటలుగా ఏర్పడి లోకసృష్టి స్థితి లయముల నొనర్చుచున్నట్లు చెప్పినది. కావున మహాలక్ష్మి ఆదిశక్తియే. లక్ష్మియు నామె నుండి ఏర్పడినందున తన్మయియే 4) ఆమె పులిందసతిసుందరి. అర్జునుని తపఃస్థైర్యమును పరీక్షించుటకు శివుడు పులిందపతి రూపమును, శక్తి పులిందపతి సుందరిగా రూపముల ధరించి అర్జునునితో యుద్ధ మొనరించి ఆయన పాశుపతాస్త్రధారణయోగ్యుడని నిశ్చయించి ఆతని కా యస్త్రమును ప్రసాదించి నందున అమ్మవారీ శ్లోకమున పులిందపతిసున్దరి యని చెప్పబడినది. 5. ఆమె త్రిపురభైరవి. సమయాచారులు శక్తి శివుల త్రిపురసున్దరీ కామేశ్వరులుగా భావించగా, కౌళులు భైరవీభైరవులుగా ఆరాధించెదరు. అందువలన ఈ శ్లోకమున అమ్మవారు త్రిపురభైరవి అని చెప్పబడినది. 6. ఆమె భారతి. వెనుక చెప్పబడిన విధముగా సృష్టికర్తృ దంపతులు భారతీ బ్రహ్మలు. బ్రహ్మ ఆతని భార్య భారతియు ఆద్యమహాలక్ష్మి నుండి యేర్పడిన వారేయైనందున, భారతి కూడ ఆద్యమహాశక్తి రూపిణియే. ఆమె మాతంగకుల నాయిక. తంత్రములలో మాతంగీ మంత్రోపాసనములు చెప్పబడినవి. ఆమె నీలవర్ణ. కామాక్షీదేవియు బహుశ్లోకములలో నీలవర్ణగా చెప్పబడినది. కావున ఆ కామాక్షీ దేవియొక్క రూపాంతరమే ఈమె. 7. ఆమె మహిషమర్దిని. మార్కండేయపురాణాంతర్గత సప్తశతి మధ్యమ చరిత్రములోనను, శ్రీదేవీభాగవత మహాపురాణములోనను అమ్మవారు మహిషమర్దినిగా అవతరించిన కథ చెప్పబడినది.

దృశోః	= చూపులయొక్క;
సరణిమ్	= మార్గమును;
కదా	= ఎప్పుడు;
అశ్నుతే	= పొందునో.

తాత్పర్యము:–

స్తనముల బిగువుచే చిక్కటిలిన రవిక కలిగి శివుని చలింపజేసిన, సుజనులచే నుపాసింపబడిన పరదేవతయైన, పరమయోగుల మనసున ప్రత్యక్షమగు చిత్కలయైన అమ్మవారు నా కన్నుల కెప్పుడు కనబడునో గదా!

వివరణము :–

త్రిపురము లనగా స్థూల సూక్ష్మ కారణ శరీరములు. వానిని శాసించు అనగా శరీరత్రయ విలక్షణ సాక్షిభూతుడైన శివునకు మనసే లేదు. కాని అమ్మవారాయనను మనసుగల వానిగా చేసి ఆ మనసును చలింపజేసి శివునే తన కడకు వచ్చునట్లు చంచలింపజేసినది. ప్రాణములు ఇంద్రియములు మనోబుద్ధులు సూక్ష్మశరీర మనబడును. కావున సూక్ష్మశరీరమును శాసించిన వాడనగా మనసును ఇంద్రియప్రాణములను శాసించిన వాడు. అనగా నశింపజేసిన వాడని అర్థము. అట్టి శివుని తిరిగి మనస్సు కలవానినివలె చంచలింపజేసినది. ప్రాణేంద్రియాదులు చలించునవి యైనను మనసు వాటన్నిటి కన్న అతిచలము కావున మనస్సు చంచలమను ప్రసిద్ధి యేర్పడినది. **చంచలీకృత త్రిపురశాసనా** అను సమాసమునందు మనఃశబ్దము లేకున్నను శివునకు చాంచల్యము కలుగుటకు ఆయనకు మనసుండుట అనివార్యము. కావున చంచలీకృతమనస్సు కల శివుడనియే చంచలీకృతత్రిపురశాసనా అను ఆ సమాసమునకు అర్థము చెప్పవలెను. సుజనులనగా బహుజన్మల సాధనముయొక్క అనంతరము ప్రస్తుతజన్మ నొంది సాధన నొనర్చు వారు. వారికిది చివఱి జన్మ. కావుననే అమ్మవారి నుపాసించు శీల మేర్పడినది. ఈ చివఱి జన్మ పిదప వారికి ముక్తిని ప్రసాదింపదలచియే వారికిట్టి శీలమమ్మవారే కలిగించినది. ఇది **సుజనశీలితోపాసనా** అను సమాసముచే బోధ్యమైన అంశము. అందఱి మనసులలో యోగుల మనసులలోనను **చిత్కల** యుండును. దానిని యోగులు కానివారి మనసులు బహిర్ముఖములగుటచే గ్రహింపలేవు. చిత్కలను గ్రహింపవలెనన్నచో అవి అంతర్ముఖములు కావలెను. అట్టి అంతర్ముఖమనస్సు గలవారు పరమయోగులు. వారి మనస్సులలో చిత్కల పుష్కలమగును. అదియే మనసున నిండగా మరొక విషయము గ్రహించుట కవకాశము లేకపోవుట తటస్థించును. మనస్సుయొక్క ఈ స్థితియే చిత్కల పౌష్కల్యముగా నిచట ఉద్దేశింపబడినది. పరమయోగినామ్ అను పదముయొక్క బహువచనము ననుసరించి **మనసి** అను పదమిట జాత్యేకవచనము కలదిగా భావింపవలెను. అప్పుడు మనసులయందు అను అర్థము వచ్చును. ఒక్కొక్క యోగి కొక్కొక్క మనసుండును. కావున ఆ మనసులు పెక్కులు కాని ఒక్కటి కాదు. సదా

ప్రతిపదార్థము :–

మహామునిమనోనటీ	= మహామునుల మనములలో నటించునది;
మహితరమ్యకమ్పాతటీకుటీరక విహారిణీ	= గొప్ప అందమైన కమ్పానదీ తటము నందలి కుటీరమున విహరించునది;
కుటిలబోధసంహారిణీ	= కపటముతో కూడిన జ్ఞానమును సంహరించునది;
సకలదేహినామ్	= సమస్త ప్రాణులకు;
స్వామినీ	= నాయికయైన;
కృపాతిశయకింకరీ	= అధిక దయ దాసిగా గల;
శాంకరీ	= శంకరునకు సంబంధించిన;
కామినీ	= యువతి;
మమ	= నాయొక్క;
విభూతయే	= సంపద కొఱకు;
సదా	= ఎల్లప్పుడు;
భవతు	= అగుగాక!

తాత్పర్యము:–

అమ్మవారు మహామునుల మనములలో నటించు నట్టిది. కమ్పానదీ తీరకుటీరములలో విహరించునట్టిది. కుటిలబోధల సంహరించు నట్టిది. సకల ప్రాణులకు నాయికయై నట్టిది. మరియు శంకరుని కామించి నట్టిది. అట్టి అమ్మవారు నా కెల్లప్పుడు సంపదను ప్రసాదించుగాక!

వివరణము :–

మహామునుల మనస్సులు అను రంగస్థలములలో అమ్మవారు నటించు చుండును. ఆమె నటరాజు అర్ధాంగి గదా! భక్తులకు కమ్పానదీ తీరమందలి ఏదో పొదలో ఎప్పుడో ఒకప్పుడు అమ్మవారి దర్శనము కలుగుచుండుట ఆ ప్రాంతవాసుల అనుభవము. ఆమె కుటిల బోధల సంహరించును. అశాస్త్రీయమైన అసత్యమైన జ్ఞానము అజ్ఞానమున కన్న చెడ్డది. జ్ఞానమున్న సమయమున దుఃఖ ముండదు. అయథార్థజ్ఞానమువలన నరకాది లోకములలోనికి పతనము జరుగును. అమ్మవారి భక్తులైన వారికి యీ అసత్యమైన విక్షేపములు ఉండవు. అజ్ఞానము తొలగిన కుటిలబోధకూడ తొలగును. అజ్ఞానము అనగా బ్రహ్మము తెలియకపోవుటయే. అదియే జగద్రూపమున పరిణమించి భ్రాంతులకు దుఃఖములకు హేతువగును. విహారిణీ సంహారిణీ కామినీ స్వామినీ కింకరీ శాంకరీ అను పద ద్వంద్వములలో పదాన్త్యానుప్రాసమున్నది. మూడవపాదమున 1–9 వర్ణములకు మైత్రి కూర్చబడినది.

అవ:– పై శ్లోకమున కవి తనకు విభూతిని ప్రసాదించుమని అమ్మవారి నభ్యర్థించుట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి కటాక్షవీక్షణమునకు పాత్రులైన వారికి కలుగు ఇంద్రవిభూతిని గూడ వారు లెక్కచేయరని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ జడాః ప్రకృతినిర్ధనా జనవిలోచనారున్తుదా
నరా జనని! వీక్షణాం క్షణమవాప్య కామాక్షి! తే!
వచఃసు మధుమాధురీం ప్రకటయన్తి పౌరన్దరీ–
విభూతిషు విడమ్బనాం వపుషి మాన్మథీం ప్రక్రియామ్॥ 82

ప్రతిపదార్థము :–

జనని	= అమ్మా!
కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ;
జడాః	= తెలియని వారు;
ప్రకృతినిర్ధనాః	= సహజమైన పేదరికము గలవారు;
జనవిలోచనారుంతుదాః	= జనుల కన్నులకు పీడను కలిగించు వారునైన;
నరాః	= నరులు;
క్షణమ్	= క్షణకాలము;
తే	= నీయొక్క;
వీక్షణమ్	= చూపును;
అవాప్య	= పొంది;
వచస్సు	= మాటలయందు;
మధుమాధురీమ్	= తేనె తీపిని;
పౌరన్దరీవిభూతిషు	= ఇంద్రునికి సంబంధించిన సంపదలందు;
విడమ్బనామ్	= అనాదరమును;
వపుషి	= శరీరమున;
మాన్మథీమ్	= మన్మథునకు చెందిన;
ప్రక్రియామ్	= ప్రక్రియను;
ప్రకటయన్తి	= ప్రకటించెదరు.

తాత్పర్యము:–

తెలివిలేని వారు, సహజముగా పేదవారు, జనుల కన్నులకు పీడను కలిగించు వారునునైన జనులు క్షణకాల మమ్మవారి వీక్షణమునకు పాత్రులయిరేని వారు తమ మాటలలో తేనెతీపిని, ఇంద్రసంపదలం దనాదరమును, శరీరము నందు మన్మథసౌందర్యమును ప్రకటించెదరు.

వివరణము :–

1) చేతన శబ్దమునకు వ్యతిరేక పదము జడ శబ్దము. చేతనులనగా తెలివి కలవారు. కావున జడులనగా తెలివిలేని వారు. అమ్మవారి కటాక్షము సోకగానే వాక్కులలో తేనె తీపిని ప్రకటించెదరు. అనగా మధురముగా మాట్లాడు సామర్థ్యమును పొంది గొప్ప తెలివి గలవారుగా ప్రసిద్ధి నొందెదరు. 2) పుట్టు దరిద్రులు గర్భదరిద్రులు పేదలైన తల్లిదండ్రులకు జన్మించి పేదరికములోనే మ్రగ్గువారు అమ్మవారి కటాక్షము సోకగానే ఇన్ద్రుని సంపదలను చూచియు లెక్క సేయనంత సంపద కలవారగుదురు. 3) జనుల కంటికి బాధ కలిగించు వారనగా అందమేమాత్రము లేనివారు, అవయవసౌష్ఠవము లేనివారు, భయంకరముగా నుండువారు. ఇట్టి వారిని చూచినప్పుడు జనులు కన్నులు మూసికొనవలసి వచ్చును. అట్టి దుర్భగలు కూడ అమ్మవారి కటాక్షము సోకగానే వారు మన్మథునివంటి సుందరులుగా మారిపోవుదురు అను పూర్వార్ధములోని మూడు విశేషణములు వరుసగా ప్రతిద్వంద్విగా ఉత్తరార్ధమున మూడు స్థితులను ప్రకటించెదరని చెప్పుటచే నీ శ్లోకమున క్రమాలంకారమున్నది. ప్రథమపాదమున **జ** వర్ణమైత్రి కూర్పబడినది. మూడవపాదమున **ద ప** వర్ణమైత్రి కూర్పబడినది. వీక్షణమ్ క్షణమ్ అను పదములలో ఛేకానుప్రాసమున్నది. విభూతిషు, విడమ్బనామ్ అను పదములలో పదాది వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి దృక్కు సోకిన వారి అభ్యుదయము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున తన దృక్కుల కమ్మవారెప్పుడు లభ్యమగునా యను వింత చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఘనస్తనతటస్ఫుటస్ఫురితకఞ్చులీ చఞ్చలీ–
కృతత్రిపురశాసనా సుజనశీలితోపాసనా।
దృశోస్సరణిమశ్నుతే మమ కదా ను కాఞ్చీపురే
పరా పరమయోగినామ్మనసి చిత్కలా పుష్కలా॥ 83

ప్రతిపదార్థము :–

ఘనస్తనతటస్ఫుటస్ఫురితకంచులీ	= గొప్ప స్తనముల ప్రాంతమున స్పష్టముగా తోచు రవిక గల;
చంచలీకృతత్రిపురశాసనా	= చలింపజేయబడిన శివుడుగల;
సుజనశీలితోపాసనా	= సుజనులచే చేయబడిన ఉపాసనగల;
పరమయోగినామ్	= గొప్ప యోగులయొక్క;
మనసి	= మనసున;
పుష్కలా	= పూర్ణమైన;
చిత్కలా	= చిత్కలయైన;
పరా	= పరయైన అమ్మవారు;
కాంచీపురే	= కాంచీపట్టణమున;
మమ	= నాయొక్క;

ఇదంతయు జరిగిన పిమ్మట జరామరణములు అవశ్యానుభవనీయములను భవభయముతో సంసారు లధికముగా పీడితులై యుందురు. కవికి అమ్మవారిని ధ్యానించుట తప్ప మరో కృత్యము లేదు. సంసారమున ధనమున కాశించి విచారించని, శరీరమునకు కలుగబోవు జరామరణములతో నాకేమియు భయము లేదను నిబ్బరము కలిగి అమ్మవారి ఉపసనము స్థిరముగా చేయుదునని చెప్పుచున్నాడు. ప్రథమపాదమున నకారావృత్తి, ద్వితీయపాదము **య** కారావృత్తి, మూడవపాదమున బిందు పూర్వక చ కారావృత్తి, వృత్త్యనుప్రాసమును కలిగించుచున్నవి. నాలుగవపాదమున స చ కారవర్ణమునమైత్రి, రేఫ ప్రాసయతియు కూర్పబడినవి. ఆత్మనేపది లడంత క్రియల నాలిగింటిలో **మహే** అను అక్షరముల ఆవృత్తితో పదాంతనుప్రాసము ఈ శ్లోకము నలంకరించుచున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున తనకు ధనాదులందు గల వైరాగ్యమును తెలిపినను ఈ శ్లోకమున ఇంద్ర భోగాదులను కోరు దరిద్రునకై అమ్మవారి అనుగ్రహమునకు పాత్రుడయినవాని కవి సిద్ధించునని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సురాః పరిజనా వపుర్మనసిజాయ వైరాయతే
త్రివిష్టపనితమ్బినీకుచతటీ చ కేళీగిరిః।
గిరస్సురభయో వయస్తరుణిమా దరిద్రస్య చ
కటాక్షసరణౌ క్షణం నిపతితస్య కామాక్షి! తే॥ 86

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ!
తే	= నీయొక్క
కటాక్షసరణౌ	= కటాక్షమార్గము నందు;
నిపతితస్య	= పడిన;
దరిద్రస్య చ	= పేదవానికైనను;
సురాః	= దేవతలు;
పరిజనాః	= సేవకులు;
భవన్తి	= అగుదురు;
వపుః	= శరీరము;
మనసిజాయ	= మన్మథుని కొఱకు;
వైరాయతే	= శత్రువగును;
త్రివిష్టపనితంబినీకుచతటీ చ	= స్వర్గమునందలి స్త్రీల స్తనప్రాంతమును;
కేలీగిరిః	= క్రీడాపర్వతము (భవతి);

అనుటచే తాత్కాలికముగా సమాధిస్థితిలో చిత్కల పౌష్కల్యము ననుభవించువారు కాక వారు సహజసమాధిస్థితి గలవారని వ్యంగ్యమగును. సహజ సమాధి యనగా అన్ని అవస్థలలో (జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులలో) నను బ్రహ్మదృష్టి తప్ప జగదృష్టి లేనివారు అని గమనింపవలెను. అట్టి పుష్కల చిత్కలయునైన అమ్మవారు రూపమును ధరించి తనకు అనగా కాంచీపురవాసిగా దర్శన మెప్పుడిచ్చునో కదా అను చింతయొక్క ఉదయము ఈ శ్లోకమున వ్యంగ్యమగుటచే చింతా భావోదయమున్నదని చెప్పవలసియున్నది. పర శబ్దమునకు పరవాగ్రూపిణి యనిగాని పరాశక్తిరూపిణి యనిగాని, పరదేవత యనిగాని లేక సామాన్యముగా ఉత్కృష్టురాలనిగాని అర్థము చెప్పవచ్చును. కంచులీ చంచలీ పురశాసనాశిలితో పాసనా, పుష్కలా చిత్కలా అను శబ్దద్వంద్వములలో పదాంతానుప్రాస మున్నది. **ఉపాసనమభిధ్యానమ్** అను శంకరుల వాక్కు ననుసరించి తైలధారవలె అవిచ్ఛిన్నముగా చేయబడు పరోక్షజీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానముల ధార ఉపాసనము.

అవ:– పై శ్లోకమున కవికి గలిగిన దర్శనమునకు సంబంధించిన చింతయను భావముయొక్క ఉదయము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున దర్శనముయొక్క కాంక్ష చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కవీన్ద్రహృదయేచరీ పరిగృహీతకాఞ్చీపురీ
నిరూఢకరుణాఝరీ నిఖిలలోకరక్షాకరీ।
మనఃపథదవీయసీ మదనశాసనప్రేయసీ
మహాగుణగరీయసీ మమ దృశోఽస్తు నేదీయసీ॥ 84

ప్రతిపదార్థము :–

కవీంద్రహృదయేచరీ	= కవీంద్రహృదయమున చరించునది;
పరిగృహీతకాంచీపురీ	= స్వీకరించబడిన కాంచీపురము గలది;
నిరూఢకరుణాఝరీ	= లోతుగా నెలకొన్న దయానది గలది;
నిఖిలలోకరక్షాకరీ	= సమస్తలోకము రక్షణము చేయునది ;
మనఃపథదవీయసీ	= మనసుయొక్క మార్గమున కందనిది;
మహాగుణగరీయసీ	= గొప్పగుణములతో అధిక గురుత్వము నందినదియునైన;
మదనశాసనప్రేయసీ	= శివుని యిల్లాలు;
మమ	= నాయొక్క;
దృశోః	= కన్నులకు;
నేదీయసీ	= మిక్కిలి దగ్గఱగా నుండునదిగా;
అస్తు	= అగుగాక!

తాత్పర్యము:-

అమ్మవారు కవీన్ద్రుల హృదయములలో విహరించును. కాంచీపురిని తన నివాసముగా స్వీకరించినట్టిది. ఆమెలో కరుణ పొంగి పొరలు నదిగా నుండును. ఆమె సమస్త లోకముల రక్షించును. మనోమార్గమునకు ఆమె అందదు. గొప్ప గుణములతో గురువులకు గురువు కాదగినదియై యున్నది. అట్టి శివుని యిల్లాలైన అమ్మవారు నా కన్నులకు మిక్కిలి దగ్గఱగా నుండి దర్శనమొసగుగాక!

వివరణము :-

లోకమున నిందఱుండగా కవీంద్రుల హృదయములలో చరించుట, ఇన్ని పట్టణములుండగా కాంచీపురినే తన నివాసముగా స్వీకరించుట అనునవి ఆమె స్వాతంత్ర్యమునకు సంబంధించినవి. కవీంద్రులనిన కాంచీపురి యనిన అంత ప్రేమ ఆమె కేలనో? తెలియదు. ఆమెలో కరుణ నిరూఢమై యున్నది. లోతుగా నెలకొని యున్నది. ఏ క్షణముననైన ఎవరిని చూచిన పొంగునో తెలియదు. నిఖిల లోకముల నామెయే రక్షించుచుండగా విష్ణ్వాదులు రక్షించుట యనునది ఉపచారము మాత్రమే. **యతో.... అప్రాప్య మనసా సహ** అను శ్రుతి ననుసరించి ఆమె మనస్సుయొక్క మార్గమునకు అందని ద్రాక్షపండు. ఏ గురువులోనను అన్ని గొప్పగుణములుండవు. గావున మహా గుణములలో గరీయసి, దగ్గఱగా అనక నేదీయసీ మిక్కిలి దగ్గఱగా నుండునది యనుటలో మూకకవికి లోకసాధకునకు గాని వార్ధకము వచ్చినపుడు దూరపు చూపు చాల వఱకు తగ్గి మిక్కిలి దగ్గఱకు వచ్చిన వారినే గుర్తించగలుగుదురు. కొంచెము దూరముగానున్నను గుర్తింపలేనేమో అని **దృశోఃనేదీయసీ అస్తు.** పూర్వార్ధమున మొదటి నాలుగు విశేషణములు **రీ** యను అక్షరముతో, ఉత్తరార్ధమున నాలుగు విశేషణములు **సీ** యను అక్షరముతో ముగియుటచే నీ శ్లోకమున పదాంతానుప్రాసము లేర్పడి యున్నవి. **మనః పథదవీయసి** యైనను దృక్కులకు నేదీయసీ యగుగాక అనుటలో మనస్సుతో నందుకొనుటకు యత్నించుట సాధ్యము కాకపోయినను ఆమె **అవ్యాజకరుణానిరూఢ** కావున ఆమెయే దగ్గఱకు వచ్చునేమో యని నిరీక్షించుట మాత్రమే సాధకుని కర్తవ్యమను స్ఫూర్తియున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి దర్శనముయొక్క కాంక్ష ప్రకటింపబడినది. ఈ శ్లోకమున కవికిగల అమ్మవారియొక్క ఉపాసన యందలి ఆసక్తి చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ **ధనేన న రమామహే ఖలజనాన్న సేవామహే**
న చాపలమయామహే భవభయాన్న దూయామహే।
స్థిరాం తనుమహేతరాం మనసి కిఞ్చ కాఞ్చీరత-
స్మరాన్తకకుటుమ్బినీచరణపల్లవోపాసనామ్॥ **85**

ప్రతిపదార్థము :-

ధనేన	= ధనముతో;
న రమామహే	= సంతోషించుట లేదు;
ఖలజనాన్	= దుష్టజనులను;
న సేవామహే	= సేవించుట లేదు;
చాపలమ్	= చపలభావమును;
న అయామహే	= పొందుట లేదు;
భవభయాత్	= సంసారభయమున;
న దూయామహే	= తపించుట లేదు;
కిం చ	= మరియు;
స్థిరామ్	= స్థిరమైన;
కాంచీరతస్మరాంతకకుటుంబినీ చరణపల్లవోపాసనామ్	= కాంచీనగరమునం దిష్టమైన శివుని యిల్లాలి చిగురువంటి పాదముయొక్క ఉపాసనమును;
మనసి	= మనసునందు;
తనుమహేతరామ్	= బాగుగ చేయుచుందుము.

తాత్పర్యము:-

మాకు ధనమున సంతోషము కలుగదు. ఖలజనులను సేవించు చాపల్యమును పొందము. సంసారభయమున పరితపించము. మఱి కాంచీనగరమున ఇష్టమైన శివుని యిల్లాలి చిగురువంటి పాదముయొక్క ఉపాసనమును స్థిరముగా చేయుదుము.

వివరణము :-

ఖలులైన ధనవంతులను సేవించి డబ్బు సంపాదించవలసిన దురదృష్టము కొందఱ కేర్పడును. వారిని సేవించినను ధనము లభింపని దురదృష్టులు మఱికొందఱు. సేవించకుండ చౌర్యాదులవలన ధనమును సంపాదించు వారు మఱి కొందఱు. ఏమైనను ధనము సంపాదించు కాంక్ష చాల మంది కుండును. దాని వలన భోగము లనుభవించు కోరిక వారి కుండును. కొందఱు ధనమును సంపాదించి అనుభవించకుండ పిసినారులై దాచుకొనుచుందురు. వారికి భోగేచ్ఛ లేకున్నను ధన మున్నదను తృప్తి యుండును. కవి అట్టి తృప్తి తనకు లేదు అనుచున్నాడు. తత్సంపాదనకై ఖలజనులను సేవించుట లేదనియు చెప్పు చున్నాడు. భోగము నొకదాని ననుభవించి తృప్తిలేక మఱొక భోగమును అప్పటికి తృప్తిలేక మఱొక భోగమును కోరు స్వభావము చాపలము. అట్టి చాపలము తనకు లేదని కవి చెప్పుచున్నాడు. సంసారమందుడు వారికి ధనకాంక్ష, భోగముల నెన్నింటినో అనుభవించవలెనను కోరిక, ఆ ధన, భోగవాంఛ తీర్చుకొనుటకు ఖలజనులను సేవించుట,

నీకు కలదా యని అమ్మవారు ప్రశ్నింపగా కవి యిట్లను చున్నాడు. అమ్మా! నా కట్టి అర్హత ఎంత మాత్రము లేదు. నేను ఆత్మజ్ఞానిని కానేకాను. కనీసము పరోక్షజ్ఞానరూపమైన శాస్త్రజ్ఞానము కూడ లేదు. అయినను అమ్మా! నా కర్హత ఉన్నచో నేను నిన్ను పవిత్రు నొనరింపుమని కోరుట యెందుకు. నేను కోరకపోయినను ఆ పని చేసి యుందువు. నీవు అర్హత నుపేక్షించు దానవు కాదు కదా! నేనర్హుడను కాను. కావుననే నీవు దయతో మాత్రమే నన్ను పవిత్రు నొనరింపుము. నీకు నాపై దయ ఉన్నచో నా కర్హత ఉన్నదా లేదా అను మీమాంసతో నాకేమి పని, నీ కేమి పని, నీకు దయ ఉన్నచో చాలును. నీకు దయ ఉన్నదనుటలో నా కేమియు సందేహము లేదు. ఎందఱో అసురులనే యోగ్యతలేని వారిని కూడ నీ వుద్ధరించినావని భక్తులు చెప్పుకొనుచుండగా విని యున్నాను. నేను భక్తుడనని చెప్పుకొనుట లేదు. పతితులందును నీకు దయ ఉన్నదని వారు చెప్పుకొను చుండగా వినియున్నాను. అవి యన్నియు నా స్మృతిపథమునుండి యింకను తొలగిపోలేదనగా నీ దయ నాపై ఉన్నట్లే. ఇప్పటిదాక నన్ను కాపాడుచున్నావు గదా! ఆ కాపాడుట నీకు నాకు పవిత్రత నీయనిచో వ్యర్థమే కదా! అందువలననే నీ దయను మాత్రమే నమ్ముకొని నీ వా పవిత్రతను ప్రసాదింపుమని కోరుకొనుచున్నాను. మొదటి మూడు పాదములలో యకారాక్షర ప్రాసమున్నది. మొదటి రెండు పాదములలో తృతీయ చతుర్థాక్షర ద్విప్రాస మున్నది. రెండవ పాదమున **పు** వర్ణమైత్రి ఉన్నది. మూడవ పాదమునను భవ వర్ణముల మైత్రి ఉన్నది. మూడవ పాదమున క్షణ శబ్దముతో ముగియు మూడు విశేషణము లుండుటచే పదాన్తానుప్రాస మేర్పడి యున్నది. నాలుగవ పాదమునను రేఫావృత్తిచే వృత్త్యనుప్రాసము లేర్పడియున్నవి.

అవ:– పై శ్లోకమున కైవల్యమునకు కావలసిన పవిత్రత కవిచే చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి దర్శనము కొఱకు కవిలో చింతయను భావముయొక్క ఉదయము స్ఫురింపజేయబడుచున్నది.

శ్లో॥ కదా కలితఖేలనాః కరుణయైవ కాఞ్చీపురే
కలాయముకులత్విషః శుభకదమ్బపూర్వాఙ్కురాః।
పయోధరభరాలసాః కవిజనేషు తే బన్ధురాః
పచేలిమకృపారసాః పరిపతన్తి మార్గే దృశోః॥ 88

ప్రతిపదార్థము :–

కరుణయా+ఏవ = దయతోడనే;
కాంచీపురే = కాంచీనగరము నందు;
కలితఖేలనాః = ఏర్పడిన క్రీడలుగల;
కలాయముకులత్విషః = ఇఱుగుడు మొగ్గల కాంతివంటి కాంతి గల;

గిరః = వాక్కులు;
సురభయః = కామధేనువులు, (భవన్తి);
వయః = వయస్సు;
తరుణిమా = యౌవనము (మాత్రమే);
భవతి = అగును.

తాత్పర్యము:–

అమ్మవారి కటాక్షముల మార్గమునందు పడిన దరిద్రునకైనను దేవతలు పరిజనులగుదురు. శరీరము మందముగా మారిపోవును. స్వర్గస్త్రీల కుచతటియే క్రీడాపర్వతమగును. వాక్కులు కామధేనువులు. వయస్సు యౌవన మగును.

వివరణము:–

ఇంద్రునకు దేవతలు పరిజనులై అనగా సేవకులై యుందురు. అమ్మవారి కటాక్షమార్గమునందు పడిన దరిద్రునకైనను ఆ దేవతలు పరిజనులుగానే ఉందురు. దేవతలు పరిజనులుగా ఉండుట అనునది ఇంద్రభోగము. ఇంద్రుడు అందగాండ్రలో నొకడు. అమ్మవారి కటాక్షానుగ్రహమునకు పాత్రుడైన వాడు దుర్భగశరీరము కలవాడైనను వాని శరీరము ఇంద్రుని శరీరమువలె సుందరమగును. గౌతమశాపమున ఇంద్రుని శరీరము దుర్భగమగుట కాలాంతర విషయము. అందగాండ్రందఱు మన్మథునకు శత్రువులే అగుదురు. తపస్యులు, యోగులు, విరాగులు కూడ మన్మథునకు శత్రువులే. శివుడును మన్మథునకు శత్రువే. అమ్మవారి కటాక్షమునకు పాత్రుడైనచో దరిద్రుని వికృతినిలయమైన శరీరము మన్మథునితో శత్రుత్వ మొనరించును అనుటలో శివత్వమును పొంది మన్మథుని చంపువైరము కలవాడగునని, విరాగి యోగి తపస్వియై తన తపోభంగము పగ తీర్చుకొనునని, ఇంద్రుడై అందమున మన్మథునితో పోటీపడునను అర్థములు స్ఫురించును. ఇంద్రాది దేవతల ఆశీర్వాక్కులు ఫలించి భక్తులు సుఖముల నందుట లోక ప్రసిద్ధము. అనగా వారి వాక్కు దాని అర్థమును సార్థక పరచును. ఒకవేళ ఇంద్రాదులు నీకు మేలగుగాక అనిగాని, నీకు ధనము కలుగుగాక అనిగాని, గృహము కలుగుగాక, సంతానము కలుగుగాక అనిగాని ఆశీర్వాక్కు పలికిన ఆ వాక్కు ఫలించి తదారాధకుడు ధనగృహాదులు కలవాడగును. వారొకవేళ ఆగ్రహించి నీ ధనము నష్టమగుగాక, నీ గృహము నష్టమగుగాక, అని శపించిన ఆ వాక్కును ఫలించి తదాగ్రహపాత్రుడు ధనగృహాది హీనుడగును. దేవతావాక్కులు అర్థవంతములగును అని లోకప్రసిద్ధి కూడ నున్నది. అమ్మవారి కటాక్షమునకు పాత్రుడైన దరిద్రుడు కూడ ఇట్లు శాపానుగ్రహసమర్థుడు కాగలడు. ఆతడు మేలు కలుగుననిన మేలు కలుగును. కీడు కలుగుననిన కీడు కలుగును. సురభి శబ్దమునకు కామధేనువని అర్థము. కామధేనువు కడకేగి దేనిని ప్రార్థించిన దాని నిచ్చును. అట్లే దేవీ కటాక్షానుగ్రహ పాత్రుని వాక్కులు కామధేనువులవలె కోర్కెల తీర్చును. సురభి శబ్దమునకు పరిమళవంతము అని మఱియొక అర్థమున్నది. దాని ననుసరించి దేవీ కటాక్షపాత్రుల వాక్కులు పరిమళవంతములగును. అనగా వారి వాక్కులు బహుజనమనోహరములుగా నుండును.

ఎక్కువ మందిని సంగీతధ్వనులవలె వాని సాధారణమయిన మాటలు ఆనందింపజేయును. కవివాక్కులవలె రసభావాదులను అపండితుడైన ఆ దేవ్యనుగ్రహ పాత్రుని వాక్కులు సహృదయుల నానందింపజేయును. స్వర్గలోకమున యౌవనవయసు గడచుట అనునది యుండదు. దేవతలకు నిర్జరులు అను పేరు కలదు. త్రిదశులను మరొక పేరు గలదు. బాల్య కౌమార యౌవనములను మూడు వయస్సులే కాని ముసలితనము అను నాలుగవ దశ సాధారణ మానవుల కుండునట్లు ఉండదు అని ఆ శబ్దముల అర్థము. యౌవన వయస్సున నున్నవాడు అమ్మవారి అనుగ్రహమునకు పాత్రుడు కాగా ఆ యౌవనమే కల్పాంతము వఱకుండును. ముసలితనము రాదు. నాలుగు వయస్సులలో యౌవనమే అందఱిచేత కోరబడును. అది లౌకికవాంఛలలో శ్రేష్ఠమైన దాంపత్య సుఖానుభవమునకు హేతువు. ఆ వయస్సే బలము కలిగియుండుట, అధికారమును సంపాదించగలుగుట ఇత్యాది భోగములకు హేతువు. యౌవనము రాని బాలురు కుమారులు, యువకులము కావలెనని కోరుకొనుట కదియే హేతువు. యౌవనము తరువాత సాధారణముగా ముసలితనము రాక తప్పదు. అది ఎవరికి నిష్టము కాదు. అమ్మవారి యనుగ్రహము నొందిన వానికి ముసలితన ముండదు. ఈ శ్లోకములో చెప్పబడినవన్ని ఇంద్రభోగములే. దేవతలు ఇంద్రునకు సేవకులుగా నుందురు. దేవతాస్త్రీలకుచము లాతని క్రీడాగిరులు. ఆతడు సుందరశరీరుడు. ఆయన వయస్సు యౌవనము. ఆతడు సత్యవాక్కు. కావున శ్లోకములో చెప్పబడిన అన్ని భోగములు ఇంద్రుని కున్నవి. కాని ఇంద్రుడు తనకున్న భోగములలో కొన్ని యొసగునే కాని అన్ని యీయడు. అన్ని యిచ్చినచో ఆతని ఆధిక్యమునకే ముప్పు వచ్చును గదా! నూఱు యజ్ఞములొనర్చిన పిదప దాని నొందునని నూఱవ యజ్ఞము నింద్రుడు భగ్నము చేయబూనుకొనిన యుదంతము లెన్నియో పురాణములందున్నవి. కావున ఇంద్రభోగము లన్నియు ఇంద్రోపాసకునకు ఈ లోకమున లభింపవు. ఒకవేళ లభించినను జన్మాంతరము వఱకు వేచి యుండవలసివచ్చును. అందుచేత అమ్మవారినే ఇంద్రభోగముల కొఱకుపాసించుట మంచిది అనుటయే ఈ శ్లోకముయొక్క సారము. ప్రథమ తృతీయ పాదముల రేఫావృత్తి, నాలుగవ పాదమున క్ష కారావృత్తి వృత్త్యనుప్రాస హేతువులగుచున్నవి.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి అనుగ్రహపాత్రు డింద్రభోగముల నొందగలడని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున కవి తనను పవిత్రుని నొనరింపుమను కోర్కె చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ పవిత్రయ జగత్రయావిబుధబోధజీవాతుభిః
పురత్రయవిమర్దినః పులకకఞ్చులీదాయిభిః।
భవక్షయవిచక్షణైర్వ్యసనమోక్షణైర్వీక్షణై–
ర్నిరక్షరశిరోమణిం కరుణయైవ కామాక్షి! మామ్॥ 87

ప్రతిపదార్థము :–

జగత్రయావిబుధబోధజీవాతుభిః	=	మూడు లోకములలోని విద్వాంసుల జ్ఞానమునకు జీవనహేతువులైన;
పురత్రయవిమర్దినః	=	శివునియొక్క;
పులకకంచులీదాయిభిః	=	పులకాంకురమయమైన కంచుకము నిచ్చునట్టి;
భవక్షయవిచక్షణైః	=	సంసారముయొక్క నాశమునందు సమర్థములైన;
వ్యసనమోక్షణైః	=	వ్యసనముల నుండి విడిపించునట్టి;
వీక్షణైః	=	చూపులతో;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
నిరక్షరశిరోమణిమ్	=	చదువురాని వారలలో శిరోమణినైన;
మామ్	=	నన్ను;
కరుణయా ఏవ	=	దయతోడనే;
పవిత్రయ	=	పవిత్రు నొనరింపుము.

తాత్పర్యము:–

మూడు లోకములలోని విద్వాంసుల జ్ఞానముయొక్క జీవనమునకు హేతువులైన, శివునికి పులకాంకుర కంచుకము దొడుగునట్టి, సంసారమును నశింపజేయు సామర్థ్యము గల, వ్యసనములనుండి విడిపింపగల నీ చూపులతో అమ్మా కామాక్షీ! దయతోడనే నిరక్షరకుక్షలలో శిరోమణినైన నన్ను పవిత్రు నొనరింపుము.

వివరణము :–

ఈ లోకమున నెందఱో విబుధులు అనగా విద్వాంసులుండనే ఉందరు. పాతాళలోకమునను కొందఱు విబుధులుండవచ్చును. ఆ విబుధుల బోధ అనగా విజ్ఞానము వార్ధక్యాది హేతుకవిస్మృతిచే నశింపకుండ కాపాడుచు శీఘ్రముగా అవసరమైనప్పుడెల్ల ఆ జ్ఞానము స్మృతికి వచ్చునట్లు చేయుటచే బోధ జీవాతుత్వము. అట్టి బోధజీవనౌషధులు అమ్మవారి చూపులు. అవి శివునిపై సోకగానే శివుడు నిలువెల్ల పులకించి కంచులి యగును. అనగా దిగబంరుడైన ఆతడు నిలువెల్ల చొక్కా తొడిగికొనిన వానివలె నగును. అవి సంసారమును నశింపజేయు విలక్షణములు ద్యూతాదివ్యసనములనుండి విడిపించు నట్టివి. అట్టి చూపులు కరుణతోడనే నిరక్షరులలో శిరోమణియైన కవిని పవిత్రు నొనరింపవలెనని ఆతడు కోరుచున్నాడు. పవిత్రత యనగా పుణ్యాపాపములను రెండు మలములనుండి విముక్తి లభించుట. నిర్మలతయే పవిత్రత. పవిత్రత పుణ్యమువలన పాపనాశము కలిగి తదనంతరము లభించునది యని కొందఱి అభిప్రాయము. కాని పుణ్యముకూడ మోక్షప్రతిబంధకము కావున అది కూడ మలముగానే భావింపదగినది. జీవునకు నేను కర్తను, భోక్తను అను అహంకృతి తొలగిననే ఆ అపవిత్రత తొలగి పవిత్రుడగుట సంభవించును. అమ్మవారట్టి పవిత్రత కలిగింపవలెనని అందుకు అర్హత

బహిః అపి = వెలుపల కూడ;
చరీ = చరించునది;
పరమసంవిత్ = పరమజ్ఞానరూపిణి;
ఏకాత్మికా = ఏకాత్మరూపిణి;
మహద్భిః = గొప్పవారిచేత;
కాంచీపురే = కాంచీపురమున;
సతతమ్ = ఎల్లప్పుడు;
అపరోక్షితా = సాక్షాత్కరింపజేసికొనబడినది;
మాహేశ్వరీ = మహేశ్వరునకు సంబంధించిన;
అహమ్మతిః = అహమ్ అను బుద్ధి (అమ్మవారు) ;
మమ = నాయొక్క;
మనసి = మనస్సున;
అన్వహమ్ = ఎల్లప్పుడు;
భాతు = ప్రకాశించుగాక!

తాత్పర్యము:–

సహస్రారచంద్రామృతరసమున తడిసినది, జగములోని నరుల లోపల బయటను చరించునది, పరమజ్ఞానరూప ఏకాత్మకయు, మహాత్ములచే నిరంతరము సాక్షాత్కరించుకొనబడినది, మాహేశ్వరునకు సంబంధించిన అహము బుద్ధిరూపిణి యునైన అమ్మవారు నా మనసున నెప్పుడు ప్రకాశించుగాక!

వివరణము :–

అమ్మవారు రసప్లుతా కుండలినీవేధముచే సహస్రారపరచంద్రునుండి కురియు అమృతముచే నాడులన్నియు తడిసిపోయినప్పుడు కుండలిని కూడ తడిసిపోవును. ఆ తడియుట నీ విశేషణము చెప్పుచున్నది. వ్యష్టికుండలిని పిండమున, సమష్టికుండలిని బ్రహ్మాండమున మూలాధారము నుండి సహస్రారమునకు ప్రయాణము చేయుచుండును. కావున అమ్మవారు మనుష్యుల లోపల బయటను చరించును. ఈ విషయమునే **జగతి అపి అంతశ్చరీ నృణామ్ బహిశ్చరీ** శబ్దములచే చెప్పబడినది. అమ్మవారు పరమసంవిద్రూపిణి. ఏకాత్మిక యగుటయే పరమసంవిత్తుతో ఏకీభావము నొందిన స్వరూపము కలది కావున **పరమసంవిదేకాత్మిక** అని ఏకపదముగను వ్యాఖ్యానింపబడవచ్చును. అట్టి అమ్మవారిని కాంచీనగరము నందలి పెద్దలు ఎప్పుడును సాక్షాత్కరింప జేసికొనుచునే యుందురు. వారికి వేరొక పని లేదు అను అర్థమును ఏక కారము వ్యంజించుచున్నది. మహేశ్వరునకు నేను మహేశ్వరుడను అహంకారముండును. అది మాయామయము. ఇది **ఏకోఽహమ్ బహుస్యామ్** వంటి అహమ్మతులవంటిదే.

శుభకదంబపూర్వాంకురాః = శుభసమూహములకు ముందేర్పడునట్టి అంకురములు గల;
పయోధరభరాలసాః = స్తనభారముచే సోమరితనము నొందిన ;
కవిజనేషు = కవిజనములయందు;
బన్ధురాః = దట్టములైన;
తే = నీయొక్క;
పచేలిమకృపారసాః = పండిన దయారసములు;
కదా = ఎప్పుడు;
దృశోః = కన్నులయొక్క;
మార్గే = మార్గమునందు;
పరిపతన్తి = బాగుగా పడునో కదా!

తాత్పర్యము:–

దయతోడనే కాంచీపురమున క్రీడించుచున్న ఇఱుగుడు మొగ్గల కాంతివంటి కాంతిగల, రాబోవు శుభముల పండించుటకు తొలియాధారములైన అంకురములైన, స్తన భారముచే నడకవేగము మందగించిన, కవిజనములందు సాంద్రముగా పడుచున్న, ఆ పండిన దయారసములు(అమ్మవారు) ఎప్పుడు నా కన్నులమార్గమునందు పడునో కదా!

వివరణము :–

ఇన్ని నగరములుండగా అమ్మవారు కాంచీపురమునందేల క్రీడ నారంభించినది. కాంచీనగరముపై దయతోడనే ఆమె ఖేలన మట నారంభించినది. మరి వారి మీద దయ యేల? అను ప్రశ్నమునకు సమాధానము లేదు. ఏల? ఆమె అవ్యాజమైన దయగలది గదా! ఆ దయ ఎప్పుడు ఎచట కురియునో ఎవరెఱుగుదురు. ఇఱుగుడు మొగ్గల కాంతివంటి కాంతిగల అను అర్థమునిచ్చు **కలాయముకులత్విషః** అను సమాసమున లుప్తోపమాలంకార మేర్పడియున్నది. అమ్మవారు కనబడుట మొదలు జరుగవలెను. శుభసమూహము తరువాత పండవలెను. ఆ శుభసమూహములు పండుటకు ముందు మొక్కలుండవలెను. ఆ మొక్కలే అమ్మవారు. కవిజనములచే కట్టువడినట్లు వారి యందమ్మ వారుండును. పయోధర భారముచే ఆమె నడక మందగించినట్లున్నది. ఆమె పండిన కృపారసము. ప్రథమపాదమున ఇదివఱకు ప్రయోగింపబడిన కరుణాశబ్దము కాంచీపురము నందలి దయను బోధించును, నాలుగవ పాదముయొక్క ఆరంభము నందలి **పచేలిమకృపారసాః** అను సమాసము నందలి కృపాశబ్దము కవియందలి దయను బోధించును. బాగుగా పండిన పండులోని రస మేక్షణమున బయటకు చిమ్మునో తెలియనట్లు అమ్మవారి కృప ఎప్పుడెవరి మీద పడునో తెలియదు. పండిన కృపకు ఫలమేమనగా ఆమె దర్శనమే. అది యెప్పుడా అను కవియొక్క చింత అను భావముయొక్క ఉదయము ఈ శ్లోకమున స్ఫురించుచున్నది. ప్రథమపాదమున క వర్ణమైత్రి, నాలుగవపాదమున **ప** వర్ణమైత్రి ఉన్నవి. పూర్వార్ధమున నకారావృత్తి, ఉత్తరార్ధమున పకారావృత్తి ఉన్నవి.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి దర్శనమార్గపతనచింతాభావముయొక్క ఉదయము స్ఫురింపజేయబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారను రత్నమునకు తన మనసెప్పుడు పెట్టె అగునా అను చింతాభావముయొక్క ఉదయము స్ఫురింపజేయబడుచున్నది.

శ్లో॥ అశోధ్యమచలోద్భవం హృదయనన్దనం దేహినా-
మనర్ఘమధికాఞ్చి తత్కిమపి రత్నముద్ద్యోతతే।
అనేన సమలఙ్కృతా జయతి శఙ్కరాఙ్కస్థలీ
కదాఽస్య మమ మానసం వ్రజతి పేటికావిభ్రమమ్॥ 89

ప్రతిపదార్థము :-

అశోధ్యమ్	= శోధింపరానిది;
అచలోద్భవమ్	= కొండనుండి పుట్టినది;
దేహినామ్	= ప్రాణులయొక్క;
హృదయనన్దనమ్	= హృదయములను సంతోషింపజేయునది;
అనర్ఘమ్	= వెలలేనిది;
అధికాంచి	= కాంచీనగరము నందున్నట్టి;
కిమ్ అపి	= ఏదోయొక;
తత్	= ఆ;
రత్నమ్	= రత్నము;
ఉద్ద్యోతతే	= ప్రకాశించుచున్నది;
అనేన	= దీని(రత్నము) చేత;
సమలంకృతా	= బాగుగా అలంకరింపబడిన;
శంకరాంకస్థలీ	= శివుని యొడి;
జయతి	= సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిలుచున్నది;
అస్య	= దీనికి (ఈ రత్నమునకు) ;
మమ	= నాయొక్క;
మానసమ్	= మనస్సు;
పేటికావిభ్రమమ్	= పేటికయొక్క విలాసమును;
కదా	= ఎప్పుడు;
వ్రజతి	= పొందునో కదా!

తాత్పర్యము:-

శోధ్యము కానిది, కొండనుండి పుట్టినది, ప్రాణుల హృదయుము నానందింపజేయునది, వెల కట్టలేనిది, కాంచీనగరమందున్నట్టిదియునైన, ఆ రత్నము (అమ్మవారు) ప్రకాశించుచున్నది. శివుని యొడి ఈ రత్నముచే అలంకరింపబడి సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిలుచున్నది. ఈ రత్నమునకు నా మనసెప్పుడు పెట్టెగా నుండునో.

వివరణము :-

అశోధ్య మనగా శోధింపరానిది, మలిన వస్తువునకు శోధించుట అవసరము. అమ్మవారు అమలిన కావున అశోధ్యరత్నమని చెప్పబడినది. రత్నములకు సానబట్టి పట్టిన మలినముల తొలగించి తొలగించి దానికి ఉజ్జ్వలత కలిగించుట లోకప్రసిద్ధము. అమ్మవారను రత్నమునకు శోధనముయొక్క ఆవశ్యకత లేదు. రత్నధారణమువలన ఆ అవయవమున కేమి యానందము కలుగును? కలుగదు. అవయవముల కానందించు స్వభావమే లేదు. ఏ అవయవమున కే రత్నము నలంకరించినను ఆనందించునది ఆ అవయవములు గల దేహము గలవారిలోని హృదయమే. అమ్మవారు రత్నము **దేహినామ్ హృదయ నన్దనమ్** అని చెప్పబడినది. శివుడా రత్నము నొడిలోనికి తీసికొని అనగా పెండ్లి చేసికొన్న నాటి నుండి ఆతని యొడికి సర్వోత్కర్షము కలిగినది. ఇది మూడవ పాదమున బోధ్యాంశము. ఈ రత్నము కెప్పుడు నా మనసు పెట్టెగా మారునో అనునదే కవి చింత. రత్నమును సువర్ణరజతాది నిర్మితపేటికలో దాచుకొనుట లోక ప్రసిద్ధము. అమ్మవారు పరిచ్ఛిన్నమైన రత్నము కాదు కావున దానిని దాచుటకు తగినది మనసు తప్ప మరొక పెట్టె లేదు. ప్రథమద్వితీయారంభ విశేషణము లకారారమ్భములైయున్నవి. మొదటి మూడవ పాదములును అకారారమ్భములే అయియున్నవి. మూడవపాదమున బిందుపూర్వక కకారావృత్తిచే వృత్త్యనుప్రాస మేర్పడియున్నది. సాధారణ రత్నమున కన్న ఈ అమ్మవారు అను రత్నమునందు విశేషము స్ఫురింపజేయబడుటచే నీ శ్లోకమున వ్యతిరేకాలంకారస్ఫూర్తి ఉన్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారెప్పుడు తన మనసులో చేరునా అను చింత స్ఫురింపజేయబడినది. ఈ శ్లోకమున ఎల్లప్పుడు తన మనసునందు ఆమె ప్రకాశించుట కోరబడుచున్నది.

శ్లో॥ పరామృతరసప్లుతా జగతి నిత్యమన్తశ్చరీ
నృణామపి బహిశ్చరీ పరమసంవిదేకాత్మికా।
మహద్భిరపరోక్షితా సతతమేవ కాఞ్చీపురే
మమాన్వహమహమ్మతిర్మనసి భాతు మాహేశ్వరీ॥ 90

ప్రతిపదార్థము :-

పరామృతరసప్లుతా	= పరామృతరసముచే తడిసినది;
జగతి	= జగమున;
నిత్యమ్	= ఎల్లప్పుడు;
అంతశ్చరీ	= లోపల చరించునది;
నృణామ్	= మనుష్యులయొక్క;

విశుద్ధిచక్రమున డాకిని, అనాహతమున రాకిణి, మణిపూరమున లాకిని, స్వాధిష్ఠానమున కాకిని, మూలాధారమున సాకిని, ఆజ్ఞాచక్రమున హాకిని, సహస్రారమున యాకిని అను యోగినులున్నట్లు శ్రీ లలితాసహస్రనామస్తోత్రము చెప్పుచున్నది. 6) బ్రాహ్మ్యాదు లెనమండుగురు. వారిక్కొక్కరి కెనమండుగురు అంశభూతలున్నారు. ఆ అఱువది నలుగురు యోగినులు వారికిని ఒక్కొక్కరి క్కొక్కకోటి చొప్పున అంశీభూతలున్నారు. వారందఱు కలసి అరువది నాలుగు కోట్లగుదురు. ఈ విషయము **మహాచతుః షష్టికోటియోగినీగణసేవితా** అను లలితాసహస్రనామములలోని యొక నామమువలన తెలియుచున్నది. పైన పేర్కొనబడిన నాలుగు విధముల యోగినుల రూపము లన్నియు అమ్మవారివే కాన ఆమె యోగినీరూపిణి. 7) అమ్మవారు శాంభవి. అనగా శంభువునకు సంబంధించిన శక్తి యనిగాని, విద్య యనిగాని, ముద్ర అనిగాని చెప్పవచ్చును. అమ్మవారు కామకోటి కోట్లకొలది కామములుగా మాయలోని లేక ప్రకృతిలోని రజోగుణమునుండి రూపునందుకొన్న దమ్మవారే కావున ఆమె కామకోటి అని చెప్పబడినది. కామములలో చివరిది అగ్రగణ్యమునైనది మోక్షేచ్ఛయే. అట్టి మోక్షేచ్ఛారూపిణి అమ్మవారు. అమ్మవారికి **జయా విజయా** అను ఇద్దరు సేవకురాంద్రున్నారు. వారును అమ్మవారి రూపాంతరములే కావున అమ్మవారే. ఇట్లెంత చెప్పినను నోరు నొప్పిపుట్టునట్లు చెప్పినను అమ్మవారి మహిమ ఆవగింజంత భాగమును చెప్పినట్లు కాదు. కావున ఇంతటితో ఏమి చెప్పగలము? అని చెప్పి కవివలె ముగించుట మంచిది.

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారిని స్తుతించుట చేతకాని పని అని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె కృపావీక్షణము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ పరే! జనని! పార్వతి! ప్రణతపాలిని! ప్రాతిభ–
ప్రదాత్రి! పరమేశ్వరి! త్రిజగదాశ్రితే! శాశ్వతే!।
త్రియమ్బకకుటుమ్బిని! త్రిపదసఙ్గిని! త్రీక్షణే!
త్రిశక్తిమయి! వీక్షణమ్మయి నిధేహి కామాక్షి! తే॥ 93

ప్రతిపదార్థము :–

పరే	= ఓ పరాశక్తిస్వరూపిణీ!
జనని	= ఓ తల్లీ!
పార్వతి	= ఓ పార్వతీ!
ప్రణతపాలిని	= నమస్కరించిన వారిని పాలించుదానా!
ప్రాతిభప్రదాత్రి	= ప్రతిభాశక్తుల సమూహమును ప్రసాదించుదానా!
పరమేశ్వరి	= ఓ పరమైశ్వర్యము కలదానా!
శాశ్వతే	= ఓ శాశ్వతురాలా!

వాస్తవమునకీ అహమ్మతి అమ్మవారే. ఆ అహమ్మతియు శివునిది కాదు. శివున కింకేమి మిగిలినది. **స్థూలోఽహమ్ కృశోఽహమ్** వంటి క్షుద్రాహమ్మతులు గాక తనకు మహేశ్వరోఽహమ్ అను అహమ్మతి కావలెనని కవి కోరుచున్నాడు. శివుని యందు మహేశ్వరోఽహమను రూపమున అమ్మవారున్నదో అట్లే జీవుడైన తన యందు అట్టి అహమ్మతి రూపమున అమ్మవారుండవలెనని కవి కోరుచున్నాడు. అన్వహమహమ్ అను శబ్దమున అహమ్ శబ్దముయొక్క ద్విరావృత్తిచే యమకాలంకారమేర్పడియున్నది. శ్లోకమునందు మకారావృత్తి వృత్త్యనుప్రాస హేతువైయున్నది.

అవ:– పై శ్లోకమున మహేశ్వరోఽహమ్ అను బుద్ధి తనకు కలుగవలెనని కవిచే ప్రార్థింపబడినది. ఈ శ్లోకమున తన హృదయగజమును పరమసంవిద్వృక్షమునకు కట్టివేయ ప్రార్థింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ తమోవిపినధావినం సతతమేవ కాఞ్చీపురే
విహారరసికా పరా పరమసంవిదుర్వీరుహే।
కటాక్షనిగలైర్దృఢం హృదయదుష్టదన్తావలం
చిరం నయతు మామకం త్రిపురవైరిసీమన్తినీ॥ 91

ప్రతిపదార్థము :–

సతతమ్	= ఎల్లప్పుడు;
కాంచీపురే ఏవ	= కాంచీనగరమునందే;
చిరమ్	= చిరకాలము;
విహారరసికా	= విహరించుటయం దాసక్తిగల;
పరా	= ఉత్కృష్టురాలైన;
త్రిపురవైరిసీమన్తినీ	= శివుని యిల్లాలు;
మామకమ్	= నాకు సంబంధించిన;
తమోవిపినధావినమ్	= తమోమయమైన అడవిలో పరుగిడు;
హృదయదుష్టదన్తావలమ్	= మనస్సను దుష్టగజమును;
కటాక్షనిగలైః	= క్రీగంటి చూపులను సంకెలచే;
దృఢమ్	= గట్టిగా;
పరమసంవిదుర్వీరుహే	= గొప్పజ్ఞానమను చెట్టుకడకు;
నయతు	= కొనిపోవు గాక!

తాత్పర్యము:–

ఎల్లప్పుడు కాంచీపురమున విహరించుటయందే ఆసక్తిగల, ఉత్కృష్టురాలైన

శివుని యిల్లాలు, తమోమయమైన అడవిలో పరుగిడు నా మనస్సను దుష్టగజమును గొప్ప జ్ఞానమను చెట్టునకు గట్టిగా కట్టివేయుటకు తీసికొనిపోవుగాక!

వివరణము :-

తమస్సును విపినమునుగా, తన హృదయమును ఏనుగునుగా, అమ్మవారి కటాక్షములను సంకెలలుగా, పరమసంవిత్తును వృక్షమునుగా రూపించుటచే నీ శ్లోకమున రూపకాలంకారమేర్పడియున్నది. ఏనుగులు మదించి యున్నప్పుడదుపు తప్పి అడవిలో పరుగిడుచుండును. అట్టి వానిని సంకెలలతో బంధించి పెద్దచెట్టునకు కట్టివేయుట లోక వ్యవహారసిద్ధము. మనస్సు మలములతో మలినమై నల్లనిదై పోయినందున ఇట ఆ మనస్సు నల్లనియేనుగుతో రూపింపబడినది. అట్లే అమ్మవారి కన్నులు నల్లనివి కావున ఇనుపసంకెలలు నల్లగా ఉండును. కావున కటాక్షములు(ఇనుప)సంకెలలుగా రూపింపబడినవి. జ్ఞానము కలిగినంతనే మనశ్చాంచల్య మణగిపోవును. కావున గొప్ప జ్ఞానమను చెట్టునకు కట్టివేయుమని కవి ప్రార్థించుచున్నాడు. రెండవపాదమున పరా, పరమ అను శబ్దములలో ఛేకానుప్రాసమున్నది. రేఫావృత్తితో వృత్త్యనుప్రాసము కూడ నున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున జ్ఞానమునకు మనస్సు అంటుకొని యుండునట్లు చేయవలసినదిగా అమ్మవారు ప్రార్థింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమెను స్తుతించుట తనకు చేతగాదని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ త్వమేవ సతి! చణ్డికా త్వమిహ దేవి! చాముణ్డికా
త్వమేవ పరమాతృకా త్వమసి యోగినీరూపిణీ।
త్వమేవ కిల శామ్భవీ త్వమసి కామకోటీ జయా
త్వమేవ విజయా త్వయి త్రిజగదమ్బ! కిం బ్రూమహే॥ 92

ప్రతిపదార్థము :-

దేవి	= ఓ దేవీ!
సతి	= సద్రూపిణీ;
ఇహ	= ఇట;
త్వమ్ ఏవ	= నీవే;
చణ్డికా	= చండికవు;
త్వమ్	= నీవు;
చాముణ్డికా	= చాముండికవు;
త్వమ్ ఏవ	= నీవే;
పరమాతృకా	= పరమాతృకవు;
త్వమ్	= నీవు;

యోగినీరూపిణీ అసి	= యోగినీరూపిణివి అగుదువు;
త్వమ్	= నీవు;
శాంభవీ కిల	= శామ్భవివట;
త్వమ్	= నీవు;
కామకోటీ	= కామకోటివి;
అసి	= అగుదువు;
జయా	= జయవు;
త్వమ్ ఏవ	= నీవే
విజయా	= విజయవు;
త్రిజగదమ్బ	= మూడు లోకముల తల్లీ!
కిమ్	= ఏమి?
త్వయి	= నీ విషయమున;
బ్రూమహే	= చెప్పగలము.

తాత్పర్యము:-

ఓ సతీదేవీ! మూడు లోకముల తల్లీ, నీవే చండికవు, చాముండివి, నీవే పరమాతృకవు, నీవే యోగినీరూపిణివి, నీవే శాంభవివి, కామకోటివి, నీవే జయవు, విజయవు, నీ విషయమున ఏమి చెప్పగలము?

వివరణము :-

1. చండ శబ్దము బ్రహ్మవాచకము. ఆతని భార్య చణ్డిక. చడి (కోపే) అను ధాతువు నుండి ఏర్పడిన చండికాశబ్దము రాక్షసాది దుష్టసంహారము కొఱకు కోపమును బూనిన అమ్మవారిని చెప్పును. చండముండులను సంహరించిన కాళికకు అమ్మవారిచ్చిన బిరుదము చాముండ అయినను ఆ శబ్దము మహాకాళీ, మహాలక్ష్మీ, మహాసరస్వతులకు మూలమైన మహాదేవిని కూడ బోధించును. 2) మాతృక అనగా వర్ణము లేక వర్ణమాల. పరమాతృక అనగా వైఖరీరూపవర్ణాత్మక మాతృకకు మూలమైన పరావాగ్రూపిణి యగు అమ్మవారు. కావున ఆమె పరమాతృక 3) యోగ మనగా కలయిక. ఎవరెవరికి జీవేశ్వరులకు వారి కలయిక ఘటాకాశమహాకాశముల కలయికవంటిది. కలసిన పిమ్మట ఐక్యమును పొందుట ఘటాకాశ మహాకాశ యోగమున మన మెఱుగుదుము. ఘటాకాశమువంటి జీవుడు మహాకాశమువంటి పరమాత్మతో యోగము కలిగినప్పుడు వారిరువురి కైక్యమే సంభవించును. ఉపాధి వారిరువురికి యోగము అనగా ఐక్యము కలుగును. అట్టి యోగము కలిగియుండుటచేతను కలిగించుటచేతను అమ్మవారు యోగిని. 4) శ్రీ చక్రమున నలుబది కోణము లున్నవనుట ప్రసిద్ధి. నలుబది మూడని కొందఱు చెప్పెదరు. కోణములేగాక ఇతర స్థలములలో రేఖల యోగములున్నవి. అట్టి యోగముల కధిదేవతలు యోగినులు. 5) మూలాధారాది చక్రములలో నొక్కొక్క చక్రమున నొక్కొక్క యోగిని ఉన్నది.

అమ్మవారు తనకు తానే బ్రహ్మగా పుట్టుటచే బ్రహ్మ స్వయమ్భుభుడని పేర్కొనబడినాడు. ఆ చతుర్ముఖ బ్రహ్మయొక్క మూలాధారమున ఆ శక్తియే పరావాక్కుగా నవతరించి మణిపూరమున పశ్యన్తిగా, అనాహతమున మధ్యమగా, రూపాంతరము నంది నాల్గవ దశనొంది వైఖరియను నామాంతరముచే బ్రహ్మయొక్క కంఠమునుండి భేదించుకొని వేదరూపిణిగా అవతరించినది. బ్రహ్మయొక్క వైఖరీరూపములైన వేదము లరణ్యము లంత పెద్దవి. ఆ వేదారణ్యములలో నొకవేదిక ఉన్నది. అది ఓంకారము. అదియే వేదిక అనగా చిన్న వేదము. అనగా సర్వవేద సంగ్రహరూపమైన ఏకాక్షరము. అది వేదికగా ఒక చిన్మంజరి, జ్ఞానరూపమైన పూగుత్తి ఉన్నది. పూగుత్తి వృక్షసారమైనట్లు సర్వవేదసారప్రణవవేదిక యందది సారతరమై యున్నది. ఆ చిన్మంజరియే పూగుత్తి. మకరందముతో నిండి యున్నట్లు కృప యను పూదేనెతో నిండి దానితో చల్లబఅచబడి యున్నది. ఆ చిన్మంజరియే అమ్మవారు. ఆమె స్థావరజంగమాత్మక సర్వసృష్టి విధాత్రి.

అవ॥:– పై శ్లోకమున చిద్రూపిణియైన అమ్మవారు మంజరిగా రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ పరదేవతయందు కవి రమించుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కలావతి కలాభృతో ముకుటసీమ్ని లీలావతి
స్పృహావతి మహేశ్వరే భువనమోహనే భాస్వతి।
ప్రభావతి రమే సదా మహితరూపశోభావతి
త్వరావతి పరే సతాం గురుకృపామ్బుధారావతి॥ 95

ప్రతిపదార్థము :–

ముకుటసీమ్ని = కిరీటప్రదేశమున;
కలాభృతః = చంద్రునియొక్క;
కలావతి = కల గల;
లీలావతి = లీలలు గల;
మహేశ్వరే = శివునియందు;
స్పృహావతి = కోరిక గల;
భువనమోహనే = లోకమును మోహింపజేయు;
భాస్వతి = ప్రకాశించు;
ప్రభావతి = కాన్తిగల;
త్వరావతి = త్వరగల;
మహితరూపశోభావతి = గొప్ప రూపశోభగల;
గురుకృపాంబుధారావతి = కరుణ యను జలధార గల;
పరే = పరము నందు;

త్రియంబకకుటుంబిని = శివుని యిల్లాలా!
త్రిపదసంగిని = మూడు లోకములందుండుదానా!
త్రీక్షణే = మూడు కన్నులు కలదానా!
త్రిశక్తిమయి = మూడు శక్తులు స్వరూపములుగా కలదానా!
కామాక్షి = ఓ కామాక్షీ దేవీ!
తే = నీయొక్క;
వీక్షణమ్ = చూపును;
మయి = నాయందు;
నిధేహి = ఉంచుము.

తాత్పర్యము:–

ఓ పరాశక్తీ, తల్లీ పార్వతీ, నమస్కరించిన వారిని ప్రేమించుదానా! ప్రతిభాసమూహముల ప్రసాదించుదానా, త్రిలోకములచే నాశ్రయింపబడుదానా, శాశ్వతురాలా, ముక్కంటి ఇల్లాలా, మూడు లోకములతో సంగము కలదానా, మూడు కన్నులు కలదానా, త్రిశక్తిస్వరూపిణీ, కామాక్షీదేవీ నీ చూపు నాయందు ఉంచుము.

వివరణము :–

1) అమ్మవారు పర అనగా ఉత్కృష్టురాలు. శివుని పరా, ఇచ్ఛా, జ్ఞాన, క్రియా, కుండలినీ, మాతృకా అను ఆఱు శక్తులలో పరాశక్తి మొదటిది. మిగిలిన అయిదు శక్తులకును ఆ పరాశక్తియే మూలము కావున పరాశక్తియే శివస్వరూపిణి, శక్తి స్వరూపిణియు నని గమనింపవలెను. ఇది **శాంభవ సిద్ధాంతానుసారము.** 2) ఇచ్ఛా జ్ఞాన క్రియా శక్తి స్వరూపములైన పశ్యన్తీ మధ్యమా వైఖరీ వాక్కులకు మూలమైన పరాశక్తి వాక్కుయొక్క స్వరూపము కలది కావున అమ్మవారు పర. ఇది **శాక్తేయ సిద్ధాంతము.** 3) జీవశక్తి ప్రత్యగ్రూపము. ఈశ్వరశక్తి పర రూపము. కావున ఈశ్వరశక్తియైన అమ్మవారు పర. 4) అమ్మవారు తల్లి. లోకమున నందఱకును తల్లులుందురు. ఆ తల్లులకును అమ్మవారు తల్లి. ఆమెకు మరొక తల్లి లేనందున ఆమె పరా జనని. మరియు మిగిలిన స్త్రీలు ఒకరికి తల్లిగా నున్నను మరొకరికి భార్యగా, ఇంకొకరికి కోడలుగా, మరొకరికి చెల్లెలుగా, మరొకరికి కూతురుగా నుండుటచే వారిలో మాతృత్వముతో పాటు మిగిలినవి ఉండును. అమ్మవారి యందలి మాతృత స్నుషాత్వాదులలో అవిచ్ఛిన్నము కాక అనవచ్ఛిన్నముగా నుండును. కావున ఆమె జనని యనుటకే సర్వధా తగినది. శివున కామె భార్యగాదా అనవచ్చును. కాని ఆమె శివభిన్న కాదు. కావున ఆమె మాతృత్వము భార్యాత్వముచే పరిచ్ఛిన్నము కాదు. అవతారస్వీకరణసమయమున అమ్మవారు పర్వతరాజునకు కూతురుగా నవతరించి పార్వతియైనది. అమ్మవారు ప్రణతపాలిని. ప్రణతులను పాలించగల సామర్థ్యము కలది. ఇతరులకు ప్రణామములు చేయువారుండవచ్చును. కాని వారు వారిని పాలించలేరు. కావున వారు ప్రణతపాలురని చెప్పరాదు. ఒకవేళ వారు ప్రణతుల పాలించినను ఆ శక్తి

అమ్మవారి నుండి లభించినదే. కావున అది వారిది కాదు. కావున అమ్మవారొక్కతెయే ప్రణతపాలిని. అమ్మవారు ప్రాతిభప్రదాత్రి. ప్రతిభ అనగా నవనవోన్మేషశాలినియైన ప్రజ్ఞ. అనేక విషయములకు సంబంధించిన వేర్వేరు ప్రతిభల సమూహము ప్రాతిభము. ఆ ప్రాతిభమును ప్రసాదించునది కావున ఆమె ప్రాతిభప్రదాత్రి. ఆమె పరమైశ్వర్యము కలది. పరమైశ్వర్యము ఆమెదే. సర్వప్రపంచమునందధికారము ఆమెదే. ఆమెకు ఈశ్వరుడు మరొకడు లేడు. ఆమెయే పరమేశ్వరి. ఆమె త్రిజగదాశ్రిత. మూడు లోకముల వారును ఆమె నాశ్రయించి రక్షణమును జీవనమును సుఖమును పొందవలసియున్నది. ఆమెను తప్ప వేరొకరి నాశ్రయించిన వారికవి లభింపవు. అందువలన ఆమెయే త్రిజగదాశ్రిత. ఇంద్రాదులు నామె నాశ్రయించి కొందఱకాశ్రితులగుట యథార్థమే, అయినను ఇతరాశ్రితులాశ్రయించినారనగా ఆ ఇతరులును పరమ్పరగా అమ్మవారి నాశ్రయించినట్లే. ఆమె శాశ్వతత్వము గలది. కావున ఆమెయే శాశ్వతి అని చెప్పదగినది. త్రిజగదాశ్రితే అను పదములలో పదాంతానుప్రాసము కలుగటకు **శాశ్వతే** అని చెప్పబడినదేమో. శ్రీ లలితాసహస్రనామ స్తోత్రమున **శాశ్వతీ** నామమే ఉన్నది. కావున శాశ్వతీ అను పాఠమే సమంజసమేమో. అమ్మవారు త్రిపదసంగిని. త్రిపదములనగా 1. సృష్టిస్థితిలయ స్థానములు. ఆ మూడు ఆమె యందే ఉండుటచే ఆమె త్రిపదముతోడి సంగము కలది. కావున త్రిపదసంగిని యైనది. త్రిపదములనగా 2. సత్యవైకుంఠకైలాసములు. ఈ మూడు పదములలో మహాసరస్వతి, మహాలక్ష్మీ, మహాకాళీ రూపమున నుండుటచే ఆమె త్రిపదసంగిని యైనది. 3. భూర్భువస్సువర్లోకములు త్రిపదములు. వానితో సంగము కలది కావున నామె త్రిపదసంగిని. 4. జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులు త్రిపదములు. వానిలో విశ్వవైశ్వానరతైజస, హిరణ్యగర్భ ప్రాజ్ఞావ్యాకృతరూపమున సంగము కలిగియున్నందున ఆమె త్రిపదసంగిని యైనది. **త్రిషు ధామసు యద్భోగ్యమ్।** (కై.18) ఇత్యాది శ్రుతి దీనికి ప్రమాణము. అమ్మవారు త్రీక్షణ. ముక్కంటియైన శివుని అర్ధాంగి కావున ఈమె కన్నులు కూడ మూడు. అందువలన ఈమె త్రీక్షణ. అమ్మవారు త్రిశక్తిమయి. త్రి శక్తులనగా అమ్మవారి వీక్షణము మనపై నున్నచో రక్షణ కవచమున్నట్లే. మనకెట్టి యాపదలును రావు. అందుచేత కవి అమ్మవారిని వీక్షణమును తన యందుంచుమని కోరుచున్నాడు. పూర్వార్ధమున తొలి యైదు సంబోధనములు పకారాదులైయున్నవి. మూడవపాదమున **త్రి** వర్ణమైత్రి ఉన్నది. మూడవ పాదమున మూడు సంబోధనములు త్రిపదాదులై త్రి సంఖ్యయొక్క ప్రాధాన్యమును తెలుపుచున్నవి. ఓంకారమున వర్ణములు మూడు, మూర్తులు ముగ్గురు, లోకములు మూడు, అవస్థలు(జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త) మూడు, మూడు కృత్యములు (సృష్టిస్థితిలయలు), మూడు కాలములు (భూతభవిష్యద్వర్తమానములు), మూడు పురుషములు (ప్రథమ మధ్యమోత్తమ), ఇత్యాదులెన్నియో త్రిసంఖ్యావిశేషములై యుండుట త్రిసంఖ్యా ప్రాధాన్యమును సూచించును.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి రక్షణ మర్థింపబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారు చిన్మంజరిగా రూపింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ మనోమధుకరోత్సవం విదధతీ మనీషాజుషాం
స్వయమ్ప్రభవవైఖరీవిపినవేదికాలమ్బినీ।
సదా శిశిరితా కృపామధురసేన కమ్పాతటే
చరాచరవిధాయినీ చరతి కాపి చిన్మఞ్జరీ॥ 94

ప్రతిపదార్థము :-

మనీషాజుషామ్	= మనీషను పొందిన వారియొక్క;
మనోమధుకరోత్సవమ్	= మనస్సులను తుమ్మెదలకు సంతోషమును;
విదధతీ	= చేయుచున్న;
స్వయమ్ప్రభవవైఖరీవిపిన వేదికాలంబినీ	= బ్రహ్మయొక్క వైఖరీ వాక్కు అను విపిన వేదిక నవలంబించు;
కమ్పాతటే	= కమ్పానదీతీరమున;
కృపామధురసేన	= దయ యను తేనెతో;
సదా	= ఎల్లప్పుడు;
శిశిరితా	= చల్లబఱచబడిన;
చరాచరవిధాయినీ	= స్థావర జంగమముల నొనర్చు;
కా+అపి	= ఒకానొక;
చిన్మంజరీ	= జ్ఞానపు గుత్తి;
చరతి	= సంచరించుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

విద్వాంసుల మనస్సులను తుమ్మెదలకు ఆనందము కలిగించు, బ్రహ్మయొక్క వైఖరీ వాక్కుల అరణ్యము నందలి వేదిక నవలంబించు, కమ్పానదీతీరమున దయ యను తేనె రసముతో ఎల్లప్పుడు చల్లబఱచబడిన జంగమముల సృష్టించు ఒకానొక చిన్మంజరి చరించుచున్నది.

వివరణము :-

మనీష కలవారు విద్వాంసులు. విద్వాంసులను మనీషు లనుట వ్యవహారసిద్ధము. విద్వాంసుల మనస్సులు తుమ్మెదలుగా చిత్తుమంజరిగా, బ్రహ్మయొక్క వైఖరి విపిన వేదికగా, కృప మధురరసముగా రూపింపబడుటచే నిందు రూపకాలంకారమేర్పడి యున్నది. స్వయమ్ప్రభు డనగా బ్రహ్మ. పరబ్రహ్మ స్వరూపిణియైన శక్తి తన ఇచ్ఛచేతనే పాలసముద్రమున విష్ణువుగా రూపొందినది. ఆ విష్ణువుయొక్క నాభికమలమునుండి స్వేచ్ఛతో ఆమెయే బ్రహ్మగా నవతరించినది. ఆ శక్తి రూపిణియైన బ్రహ్మ స్వయమ్ప్రభువు.

సకలహృన్మయీమ్	= అందఱి హృదయములు స్వరూపములుగా గల;
చిన్మయీమ్	= చిత్తు స్వరూపముగా గల;
గుణత్రయమయీమ్	= గుణత్రయము స్వరూపముగా గల;
జగత్త్రయమయీమ్	= మూడు లోకములు స్వరూపముగా గల;
త్రిధామామయీమ్	= మూడు ధామములు స్వరూపములుగా గల;
పరాపరమయీమ్	= పరము అపరమునైన;
సదా	= ఎల్లప్పుడు;
దశదిశామ్	= పది దిక్కులైన;
నిశాహర్మయీమ్	= రాత్రిందినస్వరూపమైన;
సతతసన్మయీమ్	= ఎల్లప్పుడు సద్రూపిణిగా నుండు;
పరమచిన్మయీమ్	= పరమచిత్తు స్వరూపముగా గల;
పరామ్	= పరను;
శీలయే	= ధ్యానించెదను.

తాత్పర్యము:-

చరాచరములలోని విశిష్టచైతన్యములు ఆమె స్వరూపములు. సకల హృదయములు ఆమె రూపములు అయినవి. చిత్తే ఆమె రూపము. గుణత్రయము, జగత్రయము, ధామత్రయము ఆమె రూపములై ఏర్పడును. పరము, అపరము రెండును ఆమెయే. పది దిక్కులు, రాత్రింబవళ్ళు ఆమె రూపములే. ఎల్లప్పుడు సద్రూపిణిగానే ఆమె ఉండును. పరమచిత్స్వరూపిణికూడ ఆమెయే. అట్టి అమ్మవారిని ధ్యానించెదను.

వివరణము :-

చరాచరము లన్నింటను చైతన్యముండును. సోపాధికముగా నుండుటచే నా చైతన్యము భిన్నభిన్నముగా విశిష్టవిశిష్టముగా తోచును. ఒక జీవివలె మరొక జీవి యుండదు. వారి స్వభావములు కృత్యములు భిన్నభిన్నముగానే యుండును. సమష్టిసంకల్పము భగవంతునికి మనఃస్థానీయము. వ్యష్టిలోని హృదయములు అనగా మనస్సులు సమష్టిసంకల్పరూపిణియైన అమ్మవారికి భిన్నములుగావు. కావున ఆమె **సకలహృన్మయి** యని చెప్పబడినది. సత్త్వరజస్తమస్సులు గుణత్రయమని చెప్పబడును. ప్రళయకాలమున గుణత్రయము సామ్యము కలిగి ఉండును. వైషమ్యము కలిగినప్పుడు సృష్టి యేర్పడును. ఈ ప్రపంచమును సృష్టించుట రక్షించుట సంహరించుట అను ఈ మూడు క్రియలు గుణత్రయ కృత్యములే. కావున వీనిని భరించు అమ్మవారు **గుణత్రయమయి** అని చెప్పబడినది. జగత్త్రయమనగా స్వర్గమర్త్యపాతాళములు. ఈ మూడును అమ్మవారి శరీరము నందే యున్నవని పురాణములు చెప్పుచున్నవి. పాతాళము పాదములని, కటి మర్త్యలోకమని, తల స్వర్గలోకమని నిలబడియున్న ఆమెను గూర్చి చెప్పబడినది. కూర్చొనియున్న అమ్మవారిని గూర్చి ఆమె పాదములు భూలోకమని, నాభ్యాది

సదా	= ఎల్లప్పుడు;
రమే	= రమించెదను.

తాత్పర్యము:-

కిరీటమున చంద్రుని గల, లీలలు గల, మహేశ్వరునియందు కోరిక గల, ప్రభ గల, ప్రకాశించు గొప్ప రూప శోభగల, త్వర గల, గొప్ప కృప యను జలధార గల పరము (అమ్మవారు) నందు ఎల్లప్పుడు రమించుచుండెదను.

వివరణము :-

ప్రతి పాదమున రెండేసి మొత్తము ఎనిమిది పదములలో వతి అని ముగియుటచే పదాంతానుప్రాసమేర్పడి యున్నది. ప్రథమపాదమున లకారావృత్తి, ద్వితీయపాదమున హకారావృత్తి, తృతీయపాదమున భకారావృత్తి, నాల్గవపాదమున రేఫావృత్తి ఉండుటచే ఈ శ్లోకమున వృత్త్యనుప్రాసమేర్పడి యున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారియందు గొప్ప కృప యను అంబుధార ఉన్నట్లు వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ కృపచేత ఆర్ద్రయైనట్లు వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ త్వయైవ జగదమ్బయా భువనమణ్డలం సూయతే
త్వయైవ కరుణార్ద్రయా తదపి రక్షణం నీయతే।
త్వయైవ ఖరకోపయా నయనపావకే హూయతే
త్వయైవ కిల నిత్యయా జగతి సన్తతం స్థీయతే॥ 96

ప్రతిపదార్థము :-

జగదమ్బయా	= జగదమ్బయైన;
త్వయా+ఏవ	= నీ చేతనే;
భువనమణ్డలమ్	= భువనమండలము;
సూయతే	= ప్రసవింపబడుచున్నది;
కరుణార్ద్రయా	= దయతో తడిసిన;
త్వయా+ఏవ	= నీచేతనే;
తద్ అపి	= అది(భూమండలము) కూడ;
రక్షణమ్	= రక్షణమును;
నీయతే	= పొందింపబడుచున్నది;
ఖరకోపయా	= తీక్ష్ణమైన కోపముగల;
త్వయా+ఏవ	= నీ చేతనే;
నయనపావకే	= నేత్రాగ్నియందు;
హూయతే	= హవింపబడుచున్నది;

నిత్యయా	= నిత్యురాలవైన;
త్వయా+ఏవ	= నీచేతనే;
జగతి	= జగమున;
సంతతమ్	= ఎల్లప్పుడు;
స్థీయతే	= నిలువబడుచున్నది.

తాత్పర్యము:-

జగదమ్బవైన నీ చేత నీ భువనము సృష్టింపబడుచున్నది. కరుణార్ద్ర వగుటచే దీనిని కాపాడుచున్నావు. తీక్షణమైన కోపము గలదానవగుటచే దీనిని సంహరించుచున్నావు. నీవు మాత్రము నిత్యము నిలచి యున్నావు.

వివరణము :-

జగదమ్బయౌటచే అమ్మవారు జగమును సృష్టించినదా, జగమును సృష్టించుటచే జగదమ్బయైనదా అను ప్రశ్నము ఒక విధముగా అనవస్థా దోషమునకు చెందినది. జగదమ్బయని యనుట యెట్లు? జగమును కనుటచేత గదా? జగమును కననిదే జగదమ్బ అని అనుట యెట్లు? సృష్టి ప్రలయములు ఒకదాని తరువాత ఒకటి వచ్చునవే. వానిలో మొదటిదేది అను ప్రశ్నము కూడ అనవస్థకు సంబంధించినదే కావున లేదనిరి. ఎప్పటి నుండియో యీ సృష్టి ప్రలయము లొకదాని తరువాత ఒకటి కలుగుచునే యున్నవి. వర్తమాన జగమును కనక పూర్వమే పూర్వ కల్పీయ జగమును కని యుండుటచే అమ్మవారు జగదమ్బ యనుటలో విరోధమేమియు లేదు. కరుణ యనునదొక గుణము. అది రక్షణాది క్రియలచే ననుమేయము. జగద్రక్షణక్రియచే ఆమెకు దయ యున్నదనుట సిద్ధించును. ఆమె కరుణ జగత్తుయొక్క స్థితికి హేతువు అనుట రెండవపాదము యొక్క తాత్పర్యము. సాధారణముగా దేవతల నుద్దేశించి నేయి మొదలగు హవిర్ద్రవ్యములను అగ్నిలో వ్రేల్చుట భక్తిగౌరవములచేతనే అనుట లోకసిద్ధము. కాగా అమ్మవారు గొప్ప కోపము కలదైనందున తన నేత్రాగ్నిలోననే ఈ శోకమును హరించుచున్నది. అమ్మవారి మూడవనేత్రము అగ్నియగుట పురాణప్రసిద్ధమే. అగ్ని ఆమె అవయవమైన నేత్రముగా నున్నది. దేవతలందఱు **అంగాన్యన్యా దేవతాః** (తై. 1. 5. 1) అను శ్రుతి ననుసరించి అవయవములే. అగ్నియు నొక దేవత. అమ్మవారికి లోకముపై కోపము వచ్చినప్పుడు ఆ లోకమును తన అవయవమైన నేత్రాగ్నిలో హరించును. ఇది ఎట్లున్నదనగా గుడ్లను పెట్టిన ఆడు పాము ఆకలివేసి ఆ గుడ్లనే తినినట్లున్నది. సర్పములలోనో, పెద్ద పుళ్ళలోనో ఈ సంతానమును తిను విద్ధూరముండిన ఉండవచ్చును. ఇంతకు దేవతలును జగములోని వారే. జగమునంతను సృష్టించుటలోనే అగ్ని జన్మమును అంతర్భవించి యున్నది. ఇంతేగాక ఆ అగ్ని అవయవమనుట పురాణప్రసిద్ధమైన అగుగాక. ఆ అగ్ని జగదమ్బకు బిడ్డడు కాదా. ఆతని కాకలి వేయదా? ఆతని ఆకలిని గుర్తించిన ఆ జగదమ్బ బిడ్డయైన అగ్నికి ఆహారముగా లోకములోని సర్వప్రాణులను గోరుముద్దలుగా చేసి తినిపించినది. సంహారము

కూడ కరుణ కృత్యమే. అగ్ని పై గల కరుణయొక్క కృత్యము. లోకమునం దేల ఆమెకు అంత కోపము వచ్చినది. మరణము దుఃఖరూపము కావున అది పాపఫలమని చెప్పక తప్పదు. లోకము పాపము చేసినదనిగదా దాని నామె అగ్నిలో మాడ్చివేసినది. పాపము చేయునంత పెద్దవారైనారా ఆ బిడ్డలు? అంతకు ముందే వారి స్థితి సమయమున పెంచుచున్నప్పుడే వారి పాపము చేయుటనుండి అరికట్టు శిక్షణ నీయవచ్చును గదా! అంతదాక యెందుకు? సాధారణ జనని, బిడ్డ బుద్ధి నదుపుచేయలేక పోయినను జగదమ్బ సర్వశక్తిమతి కదా. పాపము చేయకూడదనే బుద్ధినే పుట్టించకుండ నుండ వచ్చునుగదా. అట్లు బిడ్డలకు పాపబుద్ధి పుట్టుచున్నప్పు డుపేక్షించినది. పుట్టి తప్పుచేసిన పిదప శిక్షించుటకు సమకట్టినది. మరియు శిక్షించుట మరొకసారి తప్పుచేయుకుండ సవరించుటకు గదా పూర్తిగా చంపుట యేల? ఏమో ఇదంతయు గందరగోళముగా నున్నది. ఈ లోకము పాపకర్మ హేతువున జన్మమరణముల ననుభవించుచున్నది. పాపపుణ్యకర్మలు హేతువులు. స్థితికాలమున సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచున్నది. చివఱకు చచ్చుచున్నది. దేనిని ఆమె వారించుట లేదు. ఆ లోకులు పూర్వజన్మపాప హేతువున పుట్టి గిట్టు చుండగా తనకేమి పట్టనట్లు అమ్మ చూచుచున్నది. కేవలము సాక్షిగా నున్నది. సాక్ష్యమైన జగము కూడ ఆమెకు భిన్నము కాదు. కావున తన సాక్షి భావమును సాగించుచునే ఎల్లప్పుడు నిలచియున్నది. అమ్మవారందువలన నిత్యయైనది. ఆ నిత్యత్వము నిచ్చినచో ఓ తల్లీ ఇక నిన్ను విమర్శించుటకు పూనుకొనను. ఇప్పుడు చేసిన దానిని క్షమించుము. ఈ విమర్శ చేయుటకు నేను స్వతంత్రుడను కాదుగదా! నీ విచ్చిన బుద్ధితోడనే గదా ఈ పని చేసితిని. ఈ బుద్ధిని ఈ మనస్సును నిశ్చల మొనర్చి దీని ఆటలు కట్టించుము. ఇది నీకు వినోదముగనే ఉన్నచో కొనసాగింపుము. లోకమునందలి ఏ బిడ్డయైన కోరినట్లే తల్లియైన చేయునేమో కాని నీవట్లు బొత్తిగా చేయవని కాని, చేయుదువని కాని చెప్పలేను. నీవు నిత్యవై ఉన్నావు. అని కవి అనుటలో నీవట్లుండి ఆనందించుచు నా కేల ఆ ఆనందమీయవు? అను ప్రశ్నము వ్యంగ్యమగుచున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున లోకము లనిత్యమని అమ్మవారు నిత్యయని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి సర్వమయత్వము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ చరాచరవిచిన్మయీం సకలహృన్మయీం చిన్మయీం
గుణత్రయమయీం జగత్త్రయమయీం త్రిధామామయీమ్।
పరాపరమయీం సదా దశదిశాం నిశాహర్మయీమ్
పరాం సతతసన్మయీమ్ పరమచిన్మయీం శీలయే॥ 97

ప్రతిపదార్థము :-

చరాచరవిచిన్మయీమ్	= చరాచరములలోని వివిధ చిత్తులు స్వరూపములుగా గల;

శ్లో॥ క్వణత్కాఞ్చీ కాఞ్చీపురమణివిపఞ్చీలయఝరీ–
శిరఃకమ్పా కమ్పావసతిరనుకమ్పాజలనిధిః।
ఘనశ్యామా శ్యామా కఠినకుచసీమా మనసి మే
మృగాక్షీ కామాక్షీ హరనటనసాక్షీ విహరతామ్॥ **100**

ప్రతిపదార్థము :–

క్వణత్కాంచీ	= ధ్వనించు ఒడ్డాణముగల;
కాంచీపురమణివిపంచీలయ ఝరీశిరఃకమ్పా	= కాంచీపురిలోని మాణిక్య వీణలలయ ప్రవాహమునకు తలయూచు;
కమ్పావసతిః	= కమ్పానదియందు నివాసము గల;
అనుకమ్పాజలనిధిః	= దయకు సముద్రమైన;
ఘనశ్యామా	= మేఘమువలె నీలయైన;
శ్యామా	= మధ్య యౌవనముగల;
కఠినకుచసీమా	= కఠినమైన స్తనముల ప్రాంతము గల;
మృగాక్షీ	= జింక కన్నులవంటి కన్నులు గల;
హరనటనసాక్షీ	= శివుని నటనకు సాక్షియైన;
కామాక్షీ	= కామాక్షీ దేవి;
మే	= నాయొక్క;
మనసి	= మనసు నందు;
విహరతామ్	= విహరించుగాక!

తాత్పర్యము:–

ధ్వనించు నొడ్డాణము గల, కాంచీపురమందలి మాణిక్యవీణల లయ ప్రవాహమునకు తలయూచు, కమ్పానది నివాసముగా గల, దయాజలధియైన మేఘమువలె నల్లనైన, యౌవనమధ్యస్థయైన కఠినస్తనమండలముగల, జింక కన్నులవంటి కన్నులు గల, శివుని నటనకు సాక్షియైన కామాక్షీ దేవి నా మనసున విహరించుగాక!

వివరణము :–

క్వణత్కాంచీ శబ్దము అమ్మవారి యొడ్డాణము గజ్జల యొడ్డాణమని తెలుపుచున్నది. తరువాతి విశేషణముకూడ కాంచీ శబ్దముతో నారంభింపబడుటచే ముక్తపదగ్రస్తాలంకార మేర్పడియున్నది. ఆ విశేషణము అమ్మవారికి గల సంగీతరసికత్వమును వ్యంజించుచున్నది. ఈ విశేషణము కమ్పాశబ్దముతో ముగిసి మరొక విశేషణము కమ్పా శబ్దముతో నారంభించుటచే ముక్తపదగ్రస్తాలంకార మేర్పడి యున్నది. ఈ కమ్పావసతి అను సమాసముయొక్క వాచ్యార్థము అనన్వితమై యున్నది. కమ్పానదియందు వసతి ఎవరికి ఉండదు గదా! ఈ ప్రశ్నమునకు విష్ణువు జలనిధియందు

కంఠాంతము భువర్లోకమని, శిరస్సు స్వర్గలోకమని చెప్పబడినది. ధామములు అనగా తేజస్సులు. అగ్ని సూర్య చంద్ర మండలములుగా తేజోరూపిణియైన అమ్మవారు చెప్పబడినది. కావున ఈ శ్లోకమున ఆమె **త్రిధామమయి** అని చెప్పబడినది. లేక ధామములనగా జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులు. ఈ మూడును అమ్మవారే అయినందున త్రిధామమయి అని చెప్పబడినది. ఉపనిషత్తు యందు బ్రహ్మరూపములు రెండని ఒకటి అపరమని, మరొకటి పరమని చెప్పబడినందున అమ్మవారు **పరాపరమయి** అని ఈ శ్లోకమున చెప్పబడినది. అపరవిద్య అనగా ఋగ్వేదాది సమస్తవాఙ్మయమని, తత్త్వమసి వాక్యార్థవిచారణము పరవిద్య అని చెప్పబడి నందున అమ్మవారు పరాపరవిద్యారూపిణియై నందున ఈ శ్లోకమున ఆమె **పరాపరమయి** అని చెప్పబడినది. దశదిశామ్ నిశాహర్మ్యయామ్ అను రెండు సమాసములు అమ్మవారియొక్క దేశకాలమయతను చెప్పును. సతతసత్తు అనగా ఎల్లప్పుడు ఉండు సత్తు కావున ఆమె **సతతసన్మయి** అని చెప్పబడినది. అట్లే **పరమచిన్మయి.** ఇట్లు పరదేవత పరయైన అమ్మవారిని ధ్యానింపవలెనని తన ఆచారమును మనకు కవి ఈ శ్లోకమున తెలుపుచున్నాడు. పెక్కు పదములు మయితో ముగియుటచేత పదాంతానుప్రాస మేర్పడియున్నది.

అవ:– గడచిన పదునెనిమిది శ్లోకములు పృథ్వీ వృత్తమున నిబంధింపబడినవి. ఈ శ్లోకము మొదలు శతకాంత సూచనముగా భిన్న వృత్తములు నిబంధింప బడుచున్నవి. ఈ శ్లోకము **నర్దటక వృత్తమున** (న జ భ జ జ ల గ) నిబంధింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ జయ జగదమ్బికే! హరకుటుమ్బిని! నేత్రరుచా
జితశరదమ్బుజే! ఘనవిడమ్బిని! కేశరుచా।
పరమవలమ్బనం కురు సదా పరరూపధరే!
మమ గతసంవిదో జడిమడమ్బరతాణ్డవినః॥ **98**

ప్రతిపదార్థము :–

హరకుటుంబిని	= శివుని యిల్లాలైన;
జగదమ్బికే	= ఓ జగదమ్బికా!
జయ	= సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుము;
నేత్రరుచా	= కన్నులయొక్క కాంతిచే ;
జితశరదమ్బుజే	= ఓడింపబడిన శరదృతుకమలములు గలదానా;
కేశరుచా	= కేశముల కాంతితో;
ఘనవిడమ్బిని	= మేఘముల ననుకరించుదానా!
సదా	= ఎల్లప్పుడు;
పరరూపధరే	= పరరూపమును ధరించుదానా!

గతసంవిదః	=	పోయిన జ్ఞానము గల;
జడిమడమ్బరతాండవినః	=	జాడ్యముయొక్క ఆడంబరతాండవము గల;
మమ	=	నాకు;
పరమ్	=	శ్రేష్ఠమైన;
అవలమ్బనమ్	=	ఆలమ్బనమును;
కురు	=	చేయుము.

తాత్పర్యము:-

నేత్రకాంతితో శరత్కమలముల జయించిన, కేశకాంతిచే మేఘముల ననుకరించు ఓ శివుని యిల్లాలవైన జగదమ్బికా! సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుము. ఎల్లప్పుడు ఉత్కృష్టరూపమును ధరించుదానా, జ్ఞానమును కోల్పోయి జాడ్యము తాండవించు చున్నట్లుండిన నాకు ఆధారముగా నుండుము.

వివరణము :-

1) నేత్రరుచా జితశరదమ్బుజే అను సంబోధనమున ఉపమానమైన అమ్బుజమోడినట్లు చెప్పబడుటచే ప్రతీపాలంకారమేర్పడియున్నది. **కేశరుచా ఘనవిడమ్బిని** అను సంబోధనమున ఉపమాలంకార స్ఫూర్తి ఉన్నది. పూర్వార్ధమున పాదాంతాను ప్రాసము **రుచా** అను పదముతో రెండు పాదములు ముగియుటచే నేర్పడియున్నది. 1-2-3 పాదములలో ఆఅవ అక్షరము బిందు పూర్వక బకారము ప్రాసముగా నున్నది. నాలుగవ పాదమున కూడ బిందు పూర్వక వకార మున్నది. వ, బ యోరభేదః అను సూక్తి ననుసరించి దాని యందును ప్రాస మున్నదని చెప్పవచ్చును. అట్లే యున్నందున వృత్త్యనుప్రాసమేర్పడియున్నది. మూడవ పాదమున పర శబ్దము పునరావృత్తమై వర్ణమైత్రి ప్రాసల కలిగించుచున్నవి.

2) యది భవతో నజౌ భజజలా గురు నర్దటకమ్. ఇతి లక్షణమ్.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారు **హరకుటుంబిని** అని సంబోధింపబడినది. ఈ శ్లోకమున హరుడు భూషాభూతచంద్రుడు కావున ఆయన కుటుంబినియైన అమ్మవారు కూడ **భూషాభూతచంద్రే** అని సంబోధింపబడినది. **వృత్తము-మాలినీ.**

శ్లో॥ భువనజనని! భూషాభూతచన్ద్రే! నమస్తే
కలుషశమని! కమ్పాతీరగేహే! నమస్తే।
నిఖిలనిగమవేద్యే! నిత్యరూపే! నమస్తే
పరశివమయి! పాశచ్ఛేదహస్తే! నమస్తే॥ 99

ప్రతిపదార్థము :-

భువనజనని	= ఓ లోకమాతా!

భూషాభూతచంద్రే	= (శిరో) భూషణముగా చేయబడిన చంద్రుడు గలదానా!
తే	= నీకు;
నమః	= నమస్సు;
కలుషశమని	= పాపముల బోగొట్టుదానా!
కమ్పాతీరగేహే	= కమ్పానదీతీరమున గృహము గలదానా!
తే	= నీకు;
నమః	= నమస్సు;
నిఖిలనిగమవేద్యే	= సమస్త వేదములచే తెలియదగినదానా!
తే	= నీకు;
నమః	= నమస్సు;
పరశివమయి	= పరశివుడు స్వరూపముగా గలదానా!
పాశచ్ఛేదహస్తే	= పాశమును ఛేదించు హస్తము గలదానా!
తే	= నీకు;
నమః	= నమస్సు.

తాత్పర్యము:-

లోకమాతా! చంద్రభూషణా నీకు నమస్కారము. పాపములను బోగొట్టుదానా, కమ్పానదీతీరమున గృహము కలదానా, నీకు నమస్కారము. సమస్తవేదవేద్యురాలా, నిత్యమైన రూపము కలదానా, నీకు నమస్కారము. పరమ శివస్వరూపిణీ! పాపమును ఛేదించు హస్తము కలదానా, నీకు నమస్కారము.

వివరణము :-

1) ప్రతిపాదమున రెండు సంబోధనము లున్నవి. నమః పదమును ప్రతి సంబోధనమునకు విడిగా అన్వయించినచో ఈ శ్లోకమున అష్ట నమస్కారములు అనగా సాష్టాంగనమస్కారము చెప్పబడినట్లైనది. అమ్మవారి ఒక చేత పాశమున్నది. దానితో లోకములోని వారందఱికి పరస్పరము పితాపుత్ర భావము మాతపుత్రీ భావము, భార్యాభర్తృ భావము. సోదర భావము మొదలైన బంధములు కల్పించి సంసారబద్ధులజేసిన ఆ పాశముగల చేతనే పాశమును ఛేదించునని కవి చెప్పుట విశేషము. ప్రథమపాదమున 1-7 భ వర్ణమైత్రి, ద్వితీయపాదమున 1-7 క వర్ణమైత్రి, తృతీయపాదమున 1-9 ని వర్ణమైత్రి, చతుర్థపాదమున 1-7 ప వర్ణమైత్రి ఉన్నవి. వృత్తము-మాలినీ, దీని గణములు న, న, మ, య, య.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారికి అష్టనమస్సులు చేయబడినవి. ఈ శ్లోకమున కవిచే తన మనస్సున అమ్మవారి విహరణము కోరబడుచున్నది.

అధికదేహసంశోషణైః	=	అధికముగా దేహమును పీడించు;
జపైః	=	జపములతో;
అలమ్	=	పనిలేదు;
మఖైః	=	యజ్ఞములతో;
అలమ్	=	పనిలేదు.

తాత్పర్యము:–

పరమును మోక్షమును వరముగా ప్రసాదించునది, గొప్ప చిన్న జీవుల ఆకృతులకు స్వస్వరూపమును చూపించుటలో ప్రదీపమైన ఈ స్తుతిని పఠించినచో ఎక్కువగా దేహమును పీడించు జపములతో గాని యజ్ఞములతో గాని పనిలేదు.

వివరణము :–

అమ్మవారి స్తుతి ఏ వరములనైన ఇచ్చును. చిన్న చిన్న వరముల నితరదేవతా స్తుతియే యిచ్చుచుండ ఈ స్తుతి ఈయదా? ఇచ్చును. కాని ఈ స్తుతి గొప్పవరమైన మోక్షము నీయగలదై యుండగా చిన్న చిన్న వరముల కోరుట కోరువారి అవివేకమునే తెలుపునను అర్థము నీ మొదటి స్తుతి విశేషణము వ్యంజించుచున్నది. ఈ స్తుతి అల్పులు అధికులునైన జీవుల స్వరూపమైన కేవల జ్ఞానరూపత అను యథార్థమైన ఆకృతిని చూపుటలో ప్రదీపమువలె నున్నదని చెప్పు నీ రెండవ విశేషణ ముపమాలంకారస్ఫూర్తి కలిగి ఉన్నది. ఉత్తరార్ధమున జపమఖములు మాత్రమే పేర్కొనబడినను అవి ఉపలక్షణములు కావున సర్వకర్మల ఫల మీ అల్పాయాసస్తుతివలన లభించుచుండగా అధికదేహపీడన సాధ్యములైన జపాది కర్మల, యజ్ఞాది కర్మల, తన్మూల మానసిక వ్యాపారసాధ్యములైన అన్ని కర్మలు పై యర్థమును వ్యంజింపజేయబడుచున్నది. పూర్వార్ధమున నాలుగు విశేషణములు పకారాదులై పదాద్యనుప్రాసమునకు హేతువులగుచున్నవి. ఉత్తరార్ధమున నిత్యదయైన అమ్బికను మనసున భావించుచు ఈ స్తుతి పఠింపవలెనని పాఠముయొక్క అతికర్తవ్యతయొక్క సౌలభ్యమును బోధించుచున్నది. ఒక్క అమ్మవారి స్మరణముతప్ప ఇతర వ్యాపారములు అంగములు ఏవియు లేవని తెలుపుచున్నది. పిల్లవాడు చేసిన అల్పకార్యమునకు అమ్మ ఆనందించునట్లు అమ్మవారానందించుననుట **నమ్బికా** శబ్దము వ్యంజించుచున్నదని ఈ అల్పమైన బిడ్డ పనికి అనల్పమైన మోక్షమును ప్రసాదించునని అమ్బికా విశేషణమైన **నిత్యదా** అను పదము బోధించుచున్నది. ఈ శ్లోకము **పృథ్వీ** వృత్తమున నిబంధింపబడినది.

సర్వమూ సంపూర్ణము

శ్రీః

వసతి గలవాడైనట్లు అమ్మవారికి కమ్పానదియందు వసతి ఉన్నట్లు అంగీకరింపవచ్చును. లేక లక్షణావృత్తి నాశ్రయించి కమ్పయందు వసతి అనగా కమ్పానదికి మిక్కిలి దగ్గఱగా ఆమె వసతి ఉన్నదని అర్థము చెప్పవచ్చును. దీనివలన కమ్పానదికి అమ్మవారి వలన, అమ్మవారి వలన కమ్పానదికి ప్రసిద్ధి యేర్పడుట వ్యంగ్యమగుచున్నది. **అనుకమ్పా జలనిధి** యను విశేషణముచేత అనుకమ్ప అనగా దయ అయిపోవునది కాదని, అది నిత్యమని, పూర్ణమని ఎంత తోడుకొన్నను అది అవిచ్ఛిన్నముగా పెల్లుబుకుచునే యుండునని తెలియుచున్నది. కమ్పా శబ్దము అర్థభేదమున రెండవపాదమున మూడు సార్లు ప్రయోగించుటచే యమకమను శబ్దాలంకార మేర్పడి యున్నది. **ఘనశ్యామా శ్యామా** అను శబ్దములతో శ్యామా శబ్దావృత్తి ముక్తపదగ్రస్తాలంకారమును, యమకాలంకారమును కలిగించుచున్నది. **కఠిన కుచసీమా** శబ్దముతో కూడి ఘనశ్యామా శబ్దము పదాన్తానుప్రాసము నేర్పరచుచున్నది. ఈ ఘనశ్యామా శబ్దమున మృగాక్షీ శబ్దముననను లుప్తోపమాలంకారము లేర్పడియున్నవి. నాల్గవ పాదమందలి మొదటి మూడు శబ్దములు కలసి పదాన్తానుప్రాసము నేర్పఱుచుచున్నవి. మూడవ పాదమున **ఘ** క వర్ణముల మైత్రి ఉన్నది. వృత్తము–**శిఖరిణీ.** దీని గణములు య, మ, న, స, భ, ల, గ.

అవ:– పై శ్లోకమున నాల్గవపాదమున పదాన్తానుప్రాసాలంకారము కూర్చబడినది. ఈ శ్లోకమున శ్లోకమునందధిక శబ్దములతో పదాన్తానుప్రాసము కూర్చబడినది.

శ్లో॥ సమరవిజయకోటీ సాధకానన్దధాటీ
మృదుగుణమణిపేటీ ముఖ్యకాదమ్బవాటీ।
మునినుతపరిపాటీ మోహితాజాణ్డకోటీ
పరమశివవధూటీ పాతు మాం కామకోటీ॥ 101

ప్రతిపదార్థము :–

సమరవిజయకోటీ	=	యుద్ధములందు విజయముల కోట్లు కలిగిన;
సాధకానందధాటీ	=	సాధకుల ఆనందముయొక్క తీవ్రతయైన;
మృదుగుణమణిపేటీ	=	మృదుగుణములనెడి మణులకు పెట్టెయైన;
ముఖ్యకాదంబవాటీ	=	కదంబవృక్షములధికముగానున్న తోటగల;
మునినుతపరిపాటీ	=	మునులచే పొగడబడిన పద్ధతి గల;
మోహితాజాండకోటీ	=	మోహింపజేయబడిన బ్రహ్మాండ కోట్లు గల;
పరమశివవధూటీ	=	పరమశివునియొక్క యిల్లాలైన;
కామకోటీ	=	కామకోటీ నామముగల అమ్మవారు;
మామ్	=	నన్ను;
పాతు	=	కాపాడు గాక.

తాత్పర్యము:-

కోట్లకొలది యుద్ధములలో కోట్లకొలది విజయముల నొందిన, సాధకులకు ఆనందతీవ్రతను కలిగించు, మృదువులైన గుణములను మణుల పెట్టెలవలె దాచుకొన్న, కదంబవృక్షములధికముగానున్న తోటగల, మునులచేత పొగడబడిన మర్యాదగల, బ్రహ్మాండకోట్లను మోహింపజేయు కామకోటి యను పేరుగల పరమశివుని యిల్లాలు నన్ను కాపాడుగాక!

వివరణము :-

మొదటి విశేషణము అమ్మవారు కోట్లకొలది పర్యాయములు యుద్ధములలో విజయములను పొందినదని తెలుపును. పురాణములలో మహిష, శుంభ, నిశుంభులను కొద్దిమంది రాక్షసుల సంహరించి అమ్మవారు విజయముల నొందిన గాథలు వర్ణింపబడియున్నవి. కాని ఆమె అనంతచరిత్రముల పురాణముల నెట్లు వర్ణింపగలవు. **కోటి** శబ్దమును తత్త్వమునే సూచించును. అమ్మవారిని సమాధిలో సాక్షాత్కరించుకొన్నవారి ఆనందతీవ్రత యెంతటి దనగా దానిలో నుండి బయటకు రావలెనను ఇచ్ఛయే ఆ సమయమున పుట్టదు. సమాధి ప్రదేశమునకు పూర్వ క్షణమునందలి ఇచ్ఛ వలన వారు బయటకు వచ్చినను మరల మరల ఆ సమాధి సుఖమును పొందనాకాంక్షించెదరు. ఇది రెండవ విశేషణము. చివటి ధీటీ శబ్దము వలన వ్యంగ్యమగు నంశము. అమ్మవారిలో అనంతకల్యాణగుణములున్నవి. వానినీ శ్లోకమున మృదుగుణములని చెప్పుట జరిగినది. గుణము లెంత గొప్పవనగా మణులంత గొప్పవి. కావుననే ఆ అమ్మ వానిని తన నగల కంటె భద్రముగా తనలోనే దాచుకొని వానికి తానే పెట్టెయైనది అను అర్థమును మూడవ విశేషణము వ్యంజించును. అమ్మవారికి తోటలెన్నో ఉన్నవి. వానిలో కదంబవనము ముఖ్యమైనదని నాల్గవవిశేషణము బోధించును. లేక ఆమె తోటలో అనేక పుష్పవృక్షము లున్నను వానిలో కదంబ వృక్షములధికముగా నున్నందున ముఖ్యముగా అది కదంబవనమను ప్రసిద్ధినే పొందినదను మరొక అర్థము కూడ బోధ్యమగును. రాణులకు కొన్ని మర్యాదలుండును. అవి రాజవంశముల సంప్రదాయముల ననుసరించి ఉండును. అమ్మవారనగా రాజరాజేశ్వరుని పట్టమహిషి. ఇచటి మర్యాద లేరాణులకును తెలియవు. కాని మునుల కవి స్తుతింపదగినవై యున్నవి అను నర్థము నైదవ విశేషణము బోధించును. కోట్లకొలది బ్రహ్మాండములను బుట్టించి వానిని తన మాయచే మోహితములనొనరించినదని ఆఱవ విశేషణము తెలుపును. ఆ బ్రహ్మాండములలో నొక్కొక్క దానికి బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వర త్రయముండి వాని జన్మరక్షణనాశముల నొనరించుచు అమ్మవారి యాజ్ఞల బాటించు వారగుటచేతను అమ్మవారే ఆ శక్తిని వారికి ప్రసాదించుటచేతను తత్కర్తృత్వ మమ్మవారిదే యని చెప్పవలసి యున్నది. వాని మోహితత్వము కూడ ఆమె కృత్యమే. ఆ బ్రహ్మాండములలోని జనులను మాత్రమే మోహింపజేయుట కాదు. తదధిపతులైన బ్రహ్మాండాధిపతుల కన్న శ్రేష్ఠుడైన శివుడు అని అర్థము. చివటికి విశేష్యము ఆమె కామకోటి

సంజ్ఞ కలదని చెప్పుచున్నది. కోట్లకొలది బ్రహ్మాండముల సృష్టించుట కామె కోట్లకొలది కామములు కలదైనది. ఆ బ్రహ్మాండములలోని కోట్లకొలది జీవుల చరమ కామమైన మోక్షము ఆమె స్వరూపము కావున ఆమె వారి కామముల కోటియై నిలచియున్నది. ప్రథమ పాదమున స వర్ణమైత్రి, తృతీయపాదమున ము, మో వర్ణముల మైత్రి, నాల్గవ పాదమున ప వర్ణమైత్రి ఉన్నవి. రెండవపాదమున మ్మ ము వర్ణముల మైత్రి చేయబడినది. సంస్కృత భాషల వర్ణమైత్రి పాటించనవసరము లేకున్నను ఈ దాక్షిణాత్య కవి దేశీయపద్ధతిని బాటించి నియమముగా కాకున్నను వీలైనన్ని చోట్ల దానిని పాటించినారు. ఆంధ్రభాషలలో మ్మ వర్ణము మి మీ మె మే లతోడనే మైత్రి ఉన్నను మ్మ వర్ణమును ము వలె నుచ్చరింపబడు విశేషము ననుసరించి క్వచిత్కముగా వర్ణమైత్రి పాటించుట విద్వాంసు లెఱుగుదురు. అట్టి క్వాచిత్క వర్ణమైత్రి యిట ఏర్పడి యున్నదని భావింపవచ్చును. వృత్తము-**మాలినీ.**

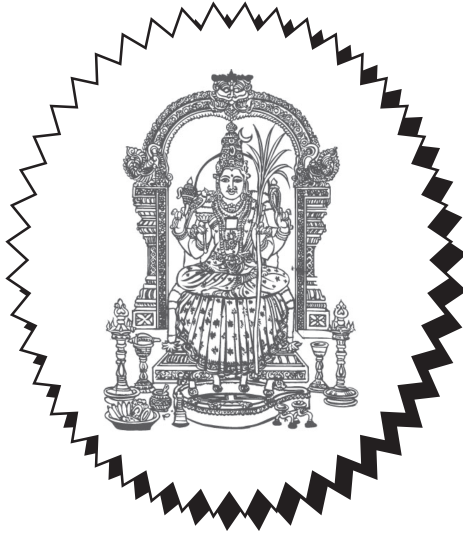

అవ:- పై శతకానంతర శ్లోకమున తన రక్షణమును కవి అర్థించినాడు. ఈ శ్లోకమున ఈ స్తుతిశతక మొక్కటి సమస్తపుణ్యకర్మఫలమును పాఠకులకు ప్రసాదించునని కవిచే చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఇమం పరవరప్రదం ప్రకృతిపేశలం పావనం
పరాపరచిదాకృతిప్రకటనప్రదీపాయితమ్।
స్తవమ్ పఠతి నిత్యదా మనసి భావయన్నమ్బికాం
జపైరలమలం మఖైరధికదేహసంశోషణైః॥ 102

ప్రతిపదార్థము :-

పరవరప్రదమ్	=	గొప్ప వరముల నిచ్చు;
ప్రకృతిపేశలమ్	=	సహజ సుకుమారమైన;
పావనమ్	=	పవిత్రమైన;
పరాపరచిదాకృతిప్రకటన ప్రదీపాయితమ్	=	పరములు అపరములైన చిదాకృతులను ప్రకాశించుటలో ప్రదీపమైన;
ఇమమ్	=	ఈ;
స్తవమ్	=	స్తుతిని;
మనసి	=	మనస్సున;
నిత్యదా	=	నిత్యము;
అమ్బికామ్	=	అమ్మవారిని;
భావయన్	=	భావించుచు;
పఠతి	=	పఠించినచో;

కటాక్షశతకమ్

స్తుతిశతకమ్ - శ్లోకానుక్రమణికా